

oIKos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.34>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2022 Nr. 2 (34)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Dalia KUIZINIENĖ, vyriausioji redaktorė

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kristīne BEĶERE

(Latvijos mokslų akademija)

Ingrida DAČIOLIENĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Halina Beresnevičiūtė-Nosálová

(Masaryko universitetas, Brno, Čekija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Beata KALEBA

(Krokvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Violetta PARUTIS

(Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)

Juozas SKIRIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Žurnalo leidybą remia Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinės lituanistinių tyrimų sklaidos 2016–2024 m. programą (projekto Nr. S-LIP-22-48).

Lietuvos
mokslo
taryba

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Raminta JAKUCEVIČIENĖ	Muslim refugee women as “others” in Lithuania: Applying intersectional approach 7 Musulmonės pabėgėlės – „kitos“ (angl. <i>others</i>) Lietuvoje: tapatybių sankirtos teorijos taikymas 25
-----------------------	--

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ	Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimas <i>de facto</i> ir <i>de jure</i> Norvegijoje 1918–1921 metais 27 The <i>de facto</i> and <i>de jure</i> Recognition of Estonia, Latvia, and Lithuania by Norway (1918–1921) 56
Juozas SKIRIUS	JAV lietuvių <i>antrosios misijos</i> parengimas ir įgyvendinimas Vašingtone 1945 m. lapkričio 16–17 d. 59 The Second Lithuanian-American Mission to Washington on November 16–17, 1945 79
Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS	Argentinos lietuvių meistrystė Henriko Lukaševičiaus romane „Likimo žaismas“ 81 The Craftsmanship of Argentina’s Lithuanians in Henrikas Lukaševičius’s novel “Likimo žaismas” 99
Ilonas STRUMICKIENĖ	Adolfo Damušio (atkurtojo) universiteto vizija 101 The Vision of (Restored) University by Adolfas Damušis 110
Daiva DAPKUTĖ	„Padėkite mums pasivyti šiuos laikus“: išeivijos akademinė parama atkurtam Vytauto Didžiojo universitetui 111 “Help Us to Catch up with the Times”: The Diaspora’s Academic Assistance to the Reestablished VMU 131
Darius KUČINSKAS	Muzikos leidėjas ir prekybininkas Jonas Ambrozaitis . . 133 Music Publisher and Merchant Jonas Ambrozaitis . . 141
Akvilė ŠIMĖNIENĖ	Tarp komparatyvistikos ir poezijos išeivijoje: Pauliaus Stelingio atvejis 143 Paulius Stelingis and His Contribution to Comparative Literary Studies and Poetry in Exile 158

Eglė MIKULSKAITĖ	Marginalios vietos ir <i>communitas</i> raiška Valdo Papievio romanuose „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Ėko“ ... 159 Expression of Marginal Places and <i>Communitas</i> in Valdas Papievis Novels “Vienos vasaros emigrantai” (“One Summer’s Emigrants”) and “Ėko” 179
IŠ ARCHYVŲ FROM ARCHIVES	
Dalia KUIZINIENĖ	Išiviškoji odisėja Vytauto Osvaldo Virkau dienoraščiuose 181 The Emigrant Odyssey in the Diaries of Vytautas Osvaldas Virkau
RECENZIJOS BOOK REVIEW	
Laimutė ADOMAVIČIENĖ	„Egzodika II“: tarp nauja ir sena 195 “Egzodika II”: Between Old and New
Sandra BERNOTAITĖ	Trečiosios vertės gimimas Akvilinos Cicėnaitės romane „Anglų kalbos žodynas“ 201 The Birth of the Third Value in Akvilina Cicėnaitė’s Novel “Anglų kalbos žodynas” (“English Dictionary”)
KRONIKA EVENTS	 209
APIE AUTORIUS ABOUT THE AUTHORS	 247
REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS SUBMISSION GUIDELINES	 249 253

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Raminta JAKUCEVIČIENĖ
Institute of Lithuanian Literature and Folklore

Muslim refugee women as “others” in Lithuania: Applying intersectional approach

Summary. This article focuses on intersectional theoretical approach to unveil the experiences of refugee Muslim women in Lithuanian society during their integration process. Intersecting identities like race, class, gender and religion creates challenges in acceptance to Lithuanian society. Negative societal attitude, prejudice results in the vulnerable situation Muslim refugee women live and this affects the process of cohesion and adjustment. In the article, intersectional approach applied to migrant women studies in other European countries and Lithuania are overviewed as well as the cases from pilot ethnographic fieldwork is presented.

Keywords: intersectionality, refugees, Muslim women, the other, Lithuanian society.

Introduction

Every year, a large number of people fleeing war, danger, economic and social instabilities in their countries, seek asylum in European Union countries. For more than two decades now, Lithuania is one of the EU countries accepting asylum seekers from Afghanistan, Syria, Iraq, Belorussia, the Russian Federation (including Chechnya), Ukraine and other countries. Different in their country of origin, ethnicity, culture, language, religion, they are also differently accepted by their hosting societies. As a result, people seeking asylum in Lithuania as well as other countries, have different experience also depending to their gender, language knowledge, and marital status. Gender has an impact on all aspects of migration starting from the decision to migrate to the employment in the receiving society. Gender matters because of possible gender-based discrimination, violence, societal norms and unequal economic power¹. If we add intersecting categories of race, religion

¹ “Five Reasons Why Gender Matters for Migrants’ Rights”, *Reliefweb*, available from 2015 December 21, seen in 2022 December 2, <https://reliefweb.int/report/world/five-reasons-why-gender-matters-migrants-rights>.

and status to all of that, we have underprivileged position that mostly affects Muslim refugee women in Lithuania.

The main goal of this article is to show how intersectionality and politics of belonging can help better understand the experiences, needs, and challenges that refugee Muslim women face in Lithuania. Theoretically framed by the intersectional feminist studies, the article tackles a complex but relatively understudied topic in Lithuanian academic literature. While the experiences of migrant Muslim women are widely researched in Western countries that have many years of experience of accepting refugee Muslim women and migrants, it is ethnography as a vehicle (giving Muslim woman a voice) in particular that makes every study so valuable.

This article reflects upon the ongoing doctoral research, started in 2018, focusing on the interaction between Muslim women asylum seekers in Lithuania and the actors of the integration system (employees of the integration institutions and workers/volunteers in NGO's). The ethnographic study aims to uncover which aspects of social and cultural identity influence the interaction between Muslim women and workers in the integration system. The material of this study is collected using anthropological methods of participant observation, taking field diary, field-notes, in-depth interviews. Interviews were done both remotely and in person in English, Russian, Lithuanian or mixture of those languages. Afterwards, interviews were thematically analyzed. In this article, the excerpts of two pilot interviews were used to illustrate the intersecting vulnerabilities of Muslim refugee women in Lithuania and how the topic such as victimization is seen differently through the perspectives of a worker of the integration system and a refugee Muslim woman. These two interviews are used as case studies with no intention to use them as a basis for generalizing conclusions for the experiences of all Muslim women and workers of integration system – this will be done at the end of the larger study.

This article will lead the reader through the intersectionality as theoretical approach to research Muslim women experiences, literature review of related ethnographic studies in Europe and Lithuania, Lithuanian context that helps to understand the environment into which asylum seekers arrive to seek refuge and the illustrative excerpts from the ethnographic fieldwork, which shows the intersecting vulnerabilities of Muslim refugee women in Lithuania (or even a space to resist those vulnerabilities). Finally, the concluding remarks will be discussed at the end.

Intersectionality as a theory

Only in recent years more attention was paid to power disproportions and vulnerabilities that women asylum seekers face in the asylum system, also their gender-, religion- or culture-related needs. That is why intersectionality as a theoretical approach is so valuable in discussing these issues. It comes as a critical approach that challenges homogeneity and essentialism in migration field. Intersectionality as a doctrine seeks to endow analysis of different experiences and multiple and/or fluid identities, which are situational in a sense that they are conditioned by time and place. Intersectionality demonstrates how these

identities (or categories) intersect and create inequalities, disadvantages as well as privileges. It consistently shows how each category creates power position for one person but oppress the position of another, and how in different context it might change drastically.² Intersectionality accommodates processes like politics of belonging, othering, self-representation and negotiating, revealing, rediscovering or hiding one's identities.

Intersectionality as a theoretical approach was established in social sciences, namely sociology, in 1990s by Patricia Hill Collins in her book "Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment". In this piece of work, she brought the idea of intersectionality and since then it was major paradigm in feminist research. Intersectionality is used by P. H. Collins as interpretive framework to explain the social phenomena she observed in her research on women of color in the US.³ She describes intersectionality as "analysis claiming that systems of race, social class, gender, sexuality, ethnicity, nation, and age form mutually constructing features of social organization, which shape Black women's experiences and, in turn, are shaped by Black women".⁴ Collins also introduced the definition of 'outsiders within', which outlined the social location of black women in the US as marginality and how this marginal position of these women affected their experiences. Norris, Murphy-Erby and Zajicek accurately pointed out Collins's idea of intersectionality:

Intersectionality is a theoretical and methodological perspective developed to account for the complexity of human experiences. <...> It sensitizes us to the importance of examining the articulation of various dimensions of inequality in order to discern how social inequalities are organized into what Collins (2000) calls a 'matrix of domination'.⁵

By the term 'matrix of domination' Collins refers to organization of hierarchical power relations in society and that there might be certain arrangement of intersecting systems of oppression (race, social class, age, ethnicity, gender, sexuality, citizenship status) as well as organization of domains of power (hegemonic, structural, disciplinary or interpersonal).⁶

Another major contribution to intersectionality theory was made by Kimberlé Crenshaw in 1991, when in her article "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color" she showed how experiences of women of color in the US were resulting from the intersection of racism, sexism and class oppression. She demonstrated that "'other' women are silenced as much by being relegated to the margin of experience as by total exclusion".⁷ Intersectional analysis revealed that racial and sexual

² Taha, Dina, "Intersectionality and Other Critical Approaches in Refugee Research: An Annotated Bibliography", *Local Engagement Refugee Research Network Paper*, 2019, no. 3 (December), 4.

³ Collins, Patricia Hill, *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and Politics of Empowerment*. New York: Routledge, 2000, 252.

⁴ Collins, *Black Feminist Thought*, 299.

⁵ Norris, Adele N., Murphy-Erby, Yvette and Zajicek, Anna M., "An Intersectional Perspective in Introductory Sociology Textbooks and the Sociological Imagination: A Case Study", *Race, Gender & Class*, 2007, vol. 14, no. 1/2, 336.

⁶ Collins, *Black Feminist Thought*, 299.

⁷ Crenshaw, Kimberlé, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color", *Stanford Law Review*, 1991, no. 43, 1261.

subordination are mutually reinforcing in the case of black women in the US. In other words, black women were commonly marginalized by the politics of race alone or gender alone, so the political response to both subordination forms must be made simultaneously.⁸

Yet another important figure in intersectionality theory is Nira Yuval-Davis. Her contribution to the field is the notion of 'politics of belonging' and she shows that intersectionality lies at the heart of it. The politics of belonging is based on boundary maintenance or boundary making, while boundaries of belonging are separated between 'us' and 'them'. Yuval-Davis explains that hegemonic political powers are involved in the maintenance and reproduction of boundaries of the community. She also asks what is involved in the process of belonging, what it takes being a member of the community. Belonging is always dialogical and entails a participatory dimension of citizenship and membership. According to Yuval-Davis, intersectionality theory is interested in "how the differential situatedness of different social agents constructs the ways they affect and are affected by different social, economic and political projects."⁹ Yuval-Davis uses intersectionality as a valid approach to analyze social stratification altogether. She sees intersectionality as a way to avoid homogenizing the ways in which politics of belonging affect people who are differently located within the boundaries of belonging. Belonging is a multi-layered, dynamic process as well as emotional, e.g. feeling oneself 'at home'. Yuval-Davis differentiate between three analytical facets within which belonging is constructed: social locations, emotional attachments and personal identifications, and ethical or political value systems that people employ to formulate judgement about their own or others' belonging. She concludes that the more threatened and insecure people feel or are, the more important the emotional components of their self-representation and identification become.¹⁰

Since 1990's, intersectionality went through a lot of criticism and was fueled by many new ideas as it got applied in different fields such as law, psychology and medicine. Intersectionality became presented as an "integrated and dynamic" approach that identifies and analyzes the multiple forms of discrimination and privilege. To put it simply, intersectionality perspectives track the consequences of class, gender, race, religion, age, sexuality, location for lived experience, group views/positions and relations among women and men.¹¹ Moreover – and relevant to this paper – it is important how intersectionality uncovers identity building process, especially in the case of migrant Muslim women in European societies. Correspondingly, the following question must be asked: how can intersectionality and politics of belonging help better understand the experiences and needs of refugee Muslim women?

One aspect of intersectionality that Crenshaw talks about is intersectional discrimination. It refers to structural intersectionality and violence against women who are in much worse social, economic, political situation because of their race, status, and/or dependence on

⁸ Crenshaw, "Mapping the Margins...", 1283.

⁹ Yuval-Davis, Nira, "Power, Intersectionality and the Politics of Belonging", *FREIA Working Paper Series*, 2011, no. 75, 3.

¹⁰ *Ibid.*, 5.

¹¹ Norris, Murphy-Erby and Zajicek, "An Intersectional Perspective in Introductory Sociology Textbooks and the Sociological Imagination: A Case Study", 336.

their husbands. Race and culture contribute to the suppression of women and make them vulnerable to the domestic violence.¹² In addition, public services are less accessible to them due to language barriers and structural ignorance of their needs. As gender, race, and class intersect to create the particular context, women are subjugated to discriminatory practices. Intersectionality makes multiple forms of oppression in the migration process visible.¹³

When starting to build life anew in new environment, refugee Muslim women have limited resources as well as are deprived of their class or position formerly owned in their home societies. Being a Muslim also means that certain stigmas are attached to them – negative societal attitudes adds to the social and psychological wellbeing of refugee Muslims, particularly in countries with different dominant (or less inclusive) cultural practices. Another layer added to that is gender related aspects of identity. It should be stressed that gender is a key dimension of identity, and gender identity is influenced by individual, collective, social and biological factors.¹⁴ A lot of gender related taboos still exist in societies, especially in traditional Muslim majority societies, where separation between what men do and what women do is strict. Also, traditionally Muslim women bear the burden of morality and honor, which adds a lot of pressure to them.

In Western, white-dominated societies, refugee Muslim women (to speak in both cultural and racial terms) are outsiders, or ‘outsiders within’, as it was framed by Collins.¹⁵ Outsiders within are perceived to create tensions in their host society, as their status describes them as ‘other’. They are ‘other’ because their otherness is visible – their race, visible Muslim identity, and ‘codes of behavior’ associated with a Muslim woman.¹⁶ In addition to that, it is the legal status of these women that adds vulnerability to their existence – a burden of being a refugee. All these intersecting identities of refugee Muslim women make them vulnerable to discrimination practices in white, non-Muslim majority societies and hinder their acceptance as well as interaction with host society. Moreover, host societies are not a neutral medium to which refugee Muslim women arrive. They have their own views, stereotypes, and prejudices. In other words, they have their own criteria according to which they separate ‘us’ and ‘them’, which is an object of politics of belonging.

Politics of belonging and the field of migration

Migrants, both men and women, practice attachments and detachments by leaving one place and seeking acceptance to another place, or attempt to attach to two or more places at the time. In person, they try to make themselves ‘at home’ in host society, to adjust their

¹² Crenshaw, “Mapping the Margins...”, 1257.

¹³ Bastia, Tanja, “Intersectionality, Migration and Development”, *Progress in Development Studies*, 2014, vol. 14, no. 3, 237–248.

¹⁴ Gove, Jennifer and Watt, Stuart, “Identity and Gender”, in *Questioning Identity: Gender, Class, Ethnicity*, ed. Kath Woodward. London and New York: Routledge, 46.

¹⁵ Collins, Patricia Hill, “Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought”, *Social Problems*, 1986, vol. 33, no. 6, 30.

¹⁶ Zempi, Irene, “Researching Victimisation Using Auto-ethnography: Wearing the Muslim Veil in Public”, *Methodological Innovations*, 2017, vol. 10, no. 1, 7.

lives to the new culture, space(s), language(s), lifestyle, societal norms and are inevitably involved in 'politics of belonging'. By extension, they try to answer such questions as 'who I identify with?', 'who I am now, under these circumstances?'.

Belonging is about emotional attachment, feeling 'at home' and feeling 'safe'.¹⁷ Citizenship, identity and 'cultures and traditions' in Yuval-Davis words, signify borders and boundaries and are central to politics of belonging.¹⁸ There are many actors in this process: decision makers who decide who is accepted, the person who wants to be accepted, as well as the society coming with their own expectations, prejudice and stereotypes.

Politics of belonging works in three dimensions: time, space, and their intersections, which means that persons or groups are affected and do not experience specific politics of belonging in the same ways. Rather, intersectionality manifests in various combinations as social spaces intersect with different power structures and possible social categories such as class, ethnicity, race, gender, sexuality, (dis)ability and so on. Those are overlapping and interconnected processes that take place in different sub-sectors and spheres of the society and have various outcomes.

Personally, a refugee might identify but not feel that she 'belongs' in a society or that she is accepted fully. Also, she could feel that she is accepted and 'belongs' but may not fully identify with a society or may even feel that her allegiances may be split. Therefore, one person can have multiple or shifting identities. And if we are to believe that identities mark similarities and differences, then in the case of multiple identities, it suggests that identity is more of a possessive property rather than a process.¹⁹ Identity as a concept (without going into in-depth debates on the meaning of it) is used to refer to national/ethnic identity, which is resistant to change; and socio-cultural, political, ideologically constructed identity or identities (personal or collective), which is open to reconceptualization. To put it simply, in words of Zagorka Golubovic, identity is both "identification with one's own culture and self-reflection of the way one is to live in a given socio-cultural environment".²⁰

It is important to show how refugee Muslim women see themselves. That is, what it means being a refugee Muslim woman for them personally and in their daily lives. It is a dialogical process of making sense of self-in-the-world, which is inevitably affected by systemic relations that are mediated by institutional discourses and practices.²¹ Not only this is a process of self-making, whereby when one is trying to negotiate, resist or (re)create one's attachments to one or another group or category, but also of space-making, as it also involves interaction with space. This way of looking at it helps to see the complexity of processes that migrant Muslim women go through in receiving societies. Different

¹⁷ Yuval-Davis, Nira and Kannabiran, Kalpana, "Introduction: Situating Contemporary Politics of Belonging", in *Situated Politics of Belonging*, eds. Nira Yuval-Davis, Kalpana Kannabiran, Ulrike Vieten. London: Sage Publications, 2006, 2.

¹⁸ Yuval-Davis and Kannabiran, "Introduction: Situating Contemporary Politics of Belonging", 3.

¹⁹ Anthias, Floya, "Where Do I Belong? Narrating Collective Identity and Translocational Positionality", *Ethnicities*, 2002, vol. 2, no. 4, 495.

²⁰ Golubovic, Zagorka, "An Anthropological Conceptualisation of Identity", *Synthesis Philosophica*, 2011, vol. 26, no. 1, 26.

²¹ Feldman, Alice, "Alterity and Belonging in Diaspora Space", in *Situated Politics of Belonging*, eds. Nira Yuval-Davis, Kalpana Kannabiran, Ulrike Vieten. London: Sage Publications, 2006, 103–104.

ethnographic studies help uncover the experiences of Muslim women in Western European societies, their process of identity building, as well intersectional discrimination and resistance to it. With that in mind, the following section provides a review of literature contributing to understanding of it.

Muslim women in Europe: Literature review

The studies on migrant Muslim women raise new and particularly valuable ideas about the politics of belonging, including cohesion, adjustment, acceptance and self-representation of Muslim women in European countries. This section reviews a body of research conducted in Western European countries including the Netherlands, France, Norway, Denmark and Germany. They examine inclusion, exclusion, otherness and identity politics of Muslim women in European societies.

Caroline Essers and Yvonne Bonshop researched Muslim women entrepreneurs in the Netherlands.²² Although these women construct their professional identity from two cultural contexts (that of their home country and the accepting society's), the Dutch society sees them as culturally different, non-white, 'other'. Their 'otherness' is visible by the way they dress, their education, the differences pertaining to their and their Dutch counterparts' participation in the labor market. The symbolic marker of their otherness is veiling, which by Dutch may be interpreted as having the opposing meaning to emancipation.²³

Erik Snel and Femke Stock talk about cultural differences and how it is represented in the discourse of Muslim women inclusion to Western societies. There are changes in the way the Dutch society understands integration, which basically push Muslim women towards assimilation.²⁴ Speaking in regard of Muslim women is itself problematic, as well as notion "Muslim women" is itself essentializing. Islam is often misrepresented as backward religion and as related to violence, abuse and control of women.²⁵ Similarly, in her research on civic integration of Muslim women and represents how French society sees veiled Muslim women, Siobhan Mullaly conveys that veil is seen as a refusal to assimilate while multiculturalism is perceived as a threat to community cohesion and transmission of shared values.²⁶

Heidi Mirza argues that Muslim women's dress has become an object of political discussions for politicians as well as white feminists in Europe to reach their own goals, but no

²² Essers, Caroline and Bonshop, Yvonne, "Enterprising Identities: Female Entrepreneurs of Moroccan or Turkish Origin in the Netherlands", *Organization Studies*, 2007, vol. 28, no. 1, 49–69.

²³ *Ibid.*

²⁴ Snel, Erik and Stock, Femke, "Debating Cultural Difference: Ayaan Hirsi Ali on Islam and Women", in *The Family in Question: Immigrant and Ethnic Minorities in Multicultural Europe*, ed. Ralph Grillo. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008, 113–134.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Mullaly, Siobhan, "Civic Integration, Migrant Women and the Veil: At the Limits of Rights?", *The Modern Law Review*, 2011, vol. 74, no. 1, 27–56.

one really cares for the personal reasons why women are wearing the hijab or niqab.²⁷ Religious identity of Muslim women is performed and articulated through the sense of self, and that 'self' is a sexed, raced and classed body. The study shows that Muslim women, their dress, piety, cultural attachments such as food, ethnic pride, speech and style, not only show their ethnic identity but also how such embodied practices are meaningful signs and representation of a reflexive female Muslim agency.²⁸

Synnøve Bendixsen researched the importance of religious identity for young Muslim women in Berlin and concluded that they focus on universal Islam, irrespective of national or ethnic knowledge of it, and the practice of 'pure Islam' represents cultural capital, which is an embodied way of thinking, which also includes the skills acquired in the religious social field.²⁹ Among the debates of what it means to be a good Muslim, her research uncovers the transformation of identities and reconstruction of selfhood while embracing religious identity.³⁰

Melanie Eijberts and Connie Roggeband talk about how Muslim women cope with negative stereotypes in Dutch society. They suggest that in public discourses, Muslim women are represented as 'backward' and 'deficient' in relation to their socio-economic position and their Dutch language knowledge. Islam is seen as an obstacle for integration and participation of Muslim women in Dutch society. Muslim women face discrimination in daily interactions while their language knowledge and expertise are constantly questioned. To fight stigma and prejudice, these women adapt, individually and collectively by employing coping strategies such as concealing, consoling, circumventing, compensating, confronting, consolidating.³¹

Kristin Loftsdóttir discusses migrant identities in Europe as being between 'global citizens', 'exotic others', and 'unwanted migrants'.³² In Western societies, migrants are labeled either as 'exotic others' or as 'dangerous others', the first ones are preferred whereas the others are to be afraid of. Muslims in Europe fall under the latter category. They are always juxtaposed to the secular white majority and its imaginary homogeneity. Loftsdóttir shows how identity politics manifests in spatial segregation.³³

Margaretha Van Es's research provides a window to Muslim women who try to break stereotypes and to shift the symbolic boundary between 'emancipated Dutch' and 'oppressed Muslim' women, to merge these different values.³⁴ Muslim women's attempt to

²⁷ Mirza, Heidi Safia, "A Second Skin": Embodied Intersectionality, Transnationalism and Narratives of Identity and Belonging Among Muslim Women in Britain", *Women's Studies International Forum*, 2013, no. 36, 5–15.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Bendixsen, Synnøve K. N., *The Religious Identity of Young Muslim Women in Berlin. An Ethnographic Study*. Leiden and Boston: BRILL, 2013, no. 14.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Eijberts, Melanie and Roggeband, Conny, "Stuck with the Stigma? How Muslim Migrant Women in the Netherlands Deal – Individually and Collectively – with Negative Stereotypes", *Ethnicities*, 2016, vol. 16, no. 1, 130–153.

³² Loftsdóttir, Kristín, "Global Citizens, Exotic Others, and Unwanted Migrants: Mobilities in and of Europe", *Identities*, 2018, vol. 25, no. 3, 302–319.

³³ *Ibid.*

³⁴ Van Es, Margaretha A., "Muslim Women as 'Ambassadors' of Islam: Breaking Stereotypes in Everyday Life", *Identities*, 2019, vol. 26, no. 4, 375–392.

present themselves as pious and emancipated is analyzed as part of the 'politics of belonging' – as a process of inclusion and exclusion whereby the boundaries between 'us' and 'them' are being constructed. Self-representation of Muslim women is shown as conscious act in everyday life and at the same time compared with the Muslim women living in Norwegian societies.³⁵

Ayala Paz and Rebecca Kook researched refugee Muslim women that arrived in Berlin, and their ethnographic research unveiled the othering practices women were experiencing, as well as the importance of the community and preserving one's identity.³⁶ This study explored how refugee status impacted on their everyday life, how gender, racism and Islamophobia had different implications on women who wear the veil in comparison to those who do not wear the veil.³⁷

The above-mentioned studies on Muslim women show how these women face prejudice and discrimination in some of the European societies (Netherlands, France, Germany, Norway) based on their status, gender, religious identity, and race. Societies in these countries express a lot of negative, stigmatizing views on Islam often linked to terrorism, backwardness and oppression of women. In this social environment, Muslim women (who fall under the intersectional discrimination in many levels) consciously or subconsciously participate and practice politics of belonging, emphasizing one identity over another to resist or merely survive.

Experience and politics of belonging of Muslim women seeking asylum in European countries and societies has been researched for almost three decades. In Lithuania, it gained its popularity only in the last decade. Karolis Žibas, Giedrė Blažytė, Daiva Bartušienė are among the key researchers who studied aspects of migration and experiences of labor migrants, immigration for family reunification, refugees and their experiences in healthcare and receiving institutions. There are few studies written about the experiences of refugee women in Lithuanian society as well. However, the target group of these studies are Belorussians and Ukrainians.³⁸ The study by Odeta Užkurienė researched the need of social care of refugee Muslim women (Chechens).³⁹ Intersectionality as a theoretical tool in Lithuania is often used in research of Lithuanian diaspora, as well as ethnic identity of Lithuanian citizens living in different regions in Lithuania.⁴⁰ There are also few studies that deem useful to be presented here since the authors use intersectionality as a theoretical approach to research the field of migration and the experiences during their official integration period.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Paz, Ayala and Kook, Rebecca, "It Reminds Me That I Still Exist'. Critical Thoughts on Intersectionality; Refugee Muslim Women in Berlin and the Meanings of the Hijab", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2021, vol. 47, no. 13, 2979–2996.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Bieliauskaitė, Gintarė, *Vadinti namais: ukrainiečių ir baltarusių moterų patirtys gyvenant Lietuvoje*: Bachelor's thesis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Sociologijos katedra, 2021.

³⁹ Užkurienė, Odeta, *Prieglobstį gavusių užsieniečių moterų patirtys*: Master's thesis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinės gerovės fakultetas, Socialinio darbo katedra, 2008.

⁴⁰ Frėjūtė-Rakauskienė, Monika et al., *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*: monograph. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2016.

In their research, Rasa Erentaitė and Vilana Pilinkaitė Sotirovič explore gender perspectives in migration by analyzing statistical data of third country nationals⁴¹ in Lithuania as well as interviews with experts in a migration field. In addition, they looked at intersections of gender with different other categories.⁴² The results revealed that men dominated the economic migration path, whereas women largely occupied family reunification routes, which made them more dependent on their families and social connections. Also, research showed that integration is best analyzed by using the intersection of gender, ethnicity, language, country of origin, migration routes and openness of migrant communities.⁴³

Jolanta Aleknevičienė presented her qualitative research on the experiences of asylum-seekers and foreigners who have been granted asylum, and how these experiences affected their integration within different phases of their asylum process as well as in different institutions. Interpretative phenomenological analysis of the interviews showed that experiences resulted in isolation, restricted opportunities and social exclusion.⁴⁴ Similarly, Giedrė Blažytė researched the immigration for family reunification to Lithuania and used intersectional approach to show the role of gender and ethnicity in the process of social adaptation.⁴⁵ Her research concluded that social adaptation of immigrants is influenced by gender roles in families, ethnicity and intersection of these categories as well as social context of the receiving country.

As shown above, an intersectional approach exposes the interaction between the individual and socio-cultural environment that a person is in and how an individual's intersecting identities play a role in the way one is accepted to new environment.

It should be noted that there is a lack of ethnographic studies researching refugee Muslim women in Lithuania, which results from the relatively small number of refugee Muslim women in the country, language barriers, and the access to these women. In my ethnographic research, which started in 2018, I tried to show the importance and the effect of intersecting identities of refugee Muslim women to the interaction with Lithuanian society, more specifically, workers of integration system. This interaction is shaped by both, the politics of integration on macro level as well as the stereotypes, prejudice and worldviews of different employees in the asylum system on the micro level. Before going into experiences of refugee Muslim women and their interaction with host society, Lithuanian context must be presented here in order to see what the environment into which refugee Muslim women who come to Lithuania from countries like Syria, Azerbaijan, Tadžikistan, Russian Federation, Turkey are placed in.

⁴¹ Third-country national – 'Any person who is not a European Union citizen'. See: "Migration and Home Affairs", *European Commission*, seen in 2022 November 5, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/third-country-national_en.

⁴² Erentaitė, Rasa and Pilinkaitė Sotirovič, Vilana, "Lyties aspektas migracijos procesuose: trečiųjų šalių piliečių situacijos Lietuvoje analizė", *Etniškojo studijos*, 2012, vol. 1–2, 178–203.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Aleknevičienė, Jolanta, "(Iš)gyvenimas Lietuvoje: prieglobsčio ieškančių ir prieglobstį gavusių užsieniečių patirtis", *Etniškojo studijos*, 2013, vol. 1, 86–106.

⁴⁵ Blažytė, Giedrė, *Immigration for Family Reunification to Lithuania: The Role of Gender and Ethnicity in the Process of Social Adaptation*: Doctoral dissertation. Kaunas: Kaunas University of Technology, Vytautas Magnus University; Vilnius: Lithuanian Social Research Centre, 2017.

Lithuanian context

Historically, Lithuania has a Muslim community known as Sunni Muslims who are Tatars living in Lithuania since fourteenth century. The community is rather small and scattered among a few Lithuanian towns, making up just 0.1% of the country's entire population. In addition, most of the Lithuanian Tatars are assimilated.⁴⁶ However, Muslim community in Lithuania gains new members via migration and the converts to the Islamic faith. The numbers are nevertheless rather small, while the Muslim community in Lithuania is considered to be diverse and divided into communities based on nationality and ethnicity. Besides, emigration has impacted Lithuanian Muslim community as well.⁴⁷ Another issue in Lithuania is that access to goods and services related to Islamic practices is very limited. Opportunities to practice Muslim faith are situational and individual in Christian majority society. Little is known about the needs of Islamic religious nature by Lithuanian society.

The most informative data that reflects Lithuanian context and societal attitude towards refugees is best depicted in public opinion surveys. The latest survey was conveyed in 2021 September-October and shows that the social distance of Lithuanian general population towards refugees has increased significantly in 2021 when compared to 2020. In 2021, 47% of Lithuanian respondents indicated that they would not want to live in a neighborhood with refugees (27% in 2020), 28% would not want to work in the same workplace (19% in 2020), and 48% would not want to rent housing to refugees (27% in 2020).⁴⁸

There has also been an increase in the number of Lithuanians who suggest to see the impact of refugees on the society and the state as more negative than positive. As many as 85% of the surveyed respondents tended to agree that refugees can increase the crime rate in Lithuania, while 82% suggest that refugees can cause social unrest. Only 14% of respondents tended to agree that refugees enrich Lithuania's cultural life. However, it is important to note that around 39% of the respondents tended to agree that the state should pay more attention to the integration of refugees living in and coming to Lithuania, while more than a third (33%) of the respondents agreed that refugees are a vulnerable group and that Lithuania should help them.⁴⁹

Despite the negative attitudes captured in this survey, it should be noted that most of the people expressing their negative opinion on refugees refer to a constructed image of a Muslim refugee, a person who is different race, language, culture and religion. The survey also informs, however, that most of the respondents have their opinion shaped by the media and actually have not met any refugees in person. This is another major issue in

⁴⁶ Račius, Egđūnas, "Lithuania", in *Yearbook of Muslims in Europe*, 2011, no. 3, 349–355.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ "Nauji 2021 metų visuomenės nuostatų apklausos rezultatai", *Etninių tyrimų centras*, available from 2021 December 6, seen in 2022 October 30, <http://www.ces.lt/2021/12/2021-metu-visuomenes-nuostatu-apklauso-rezultatai/>; Blažytė, Giedrė, "Pristatyti 2021 m. atlikti visuomenės nuostatų tyrimo ir žiniasklaidos stebėsenos rezultatai", *Diversity Development Group*, available from 2021 November 16, seen in 2022 October 30, <https://www.diversitygroup.lt/2021/11/16/pristatyti-2021-m-atliktu-visuomenes-nuostatu-tyrimo-ir-ziniasklaidos-stebesenos-rezultatai/>.

⁴⁹ *Ibid.*

Lithuania – media tend to dehumanize and even demonize Muslim refugees, and that was especially evident after the flow of irregular migrants via Belarus border since June 2021.⁵⁰

Lithuania adopted the law on refugee status in 1995, while the social integration programs for refugees only started in 2000. Lithuania also has one of the smallest percentage of foreigners in European Union.⁵¹ In addition to that, MIPEX (Migrant integration policy index 2020) concluded that Lithuania's integration policies are below average in Europe and even slightly below average compared to other Central and Eastern European countries: "The way that governments treat immigrants strongly influences how well immigrants and the public interact and think of each other. Lithuania's current policies encourage the public to see immigrants as strangers instead of as their equals."⁵²

To conclude, many members of Lithuanian society have negative attitudes towards distinctive 'other'. However, this is rarely shaped by first hand experiences with foreigners. Many Islamophobic stereotypes and demonizing images about Muslims that connect them to terrorism or other crimes are mainly retrieved from Western media.

Having in mind the importance of social environment of the society to accept foreigner 'others', it is extremely important to see vulnerabilities and power relations of Muslim women who went through the integration system in Lithuania, as well as the workers in relevant integration institutions. Workers in the integration system (both institutions and NGOs) are the mediators between Lithuanian society and refugees. The interaction between these two groups of people is important in further success and readiness of refugees to adapt and lead self-sufficient and dignified life in the Lithuanian society. That is why in my ethnographic fieldwork I interviewed and conducted participant observations of both groups: workers in integration institutions and NGOs as well as refugee Muslim women. The research is ongoing, as it remains challenging to gain access to the field. However, I would like to share some of the findings from my pilot research to illustrate intersectional approach to analyzing experiences of refugee Muslim women.

The material supporting the pilot study was gathered by participating in seminars aimed at integration system professionals as well as events and 'women circles' in institutions and NGOs working with refugees. Here, I present the data from one interview with a worker in refugees' integration institution and one interview with a refugee woman to show the experiences and situations seen from different angles. The material reveals how intersection of categories such as gender, status, religion or country of origin result in underprivileged and disempowered position of refugee Muslim women, but also how some women find ways to push against it.

A few very important topics reemerge when analyzing pilot fieldwork material. Namely, visibility of Muslim identity, narrative of victimization, needs of Muslim women, attempt to live ordinary everyday life, and it all comes back to interaction with Lithuanian

⁵⁰ Jurčiukonytė, Neringa, "Migrantų vaizdavimo krizė Lietuvos žiniasklaidoje", *Diversity Development Group*, available from 2021 November 16, seen in 2022 October 30, <https://www.diversitygroup.lt/2021/11/16/pristatyti-2021-m-atliktu-visuomenes-nuostatu-tyrimo-ir-ziniasklaidos-stebesenos-rezultatai/>.

⁵¹ "Foreigners", *Migration in Numbers*, updated in 2022 September 10, seen in 2022 October 30, <https://123.emn.lt/en/#foreigners>.

⁵² "Lithuania", *Migrant Integration Policy Index 2020*, available from 2020 October 29, seen in 2022 October 30, <https://www.mipex.eu/lithuania>.

society. These topics illustrate the position, expressed attitudes of a worker of one institution that works with refugee integration and the experiences of a refugee woman. The country of origin of the woman as well as names of institutions are not revealed intentionally for safety reasons and to keep anonymity of the interviewees.

Visibility of Muslim identity

In ethnographic field the visibility of women Muslim identity play crucial role the way they are met and treated in Lithuanian society. Religion in general is important marker of social control, hierarchy and do's and don'ts.⁵³ The more visible Muslim identity, the more intolerable difference between 'us' and 'them' is exposed. Islamic religious clothing in many European societies signifies ultimate 'other' as well as subordinate.⁵⁴ The ethnographic research in Lithuania shows similar patterns and tendencies. An interviewee, a refugee woman, admitted, "I never had problems with landlords. <...> I don't look like a traditional Muslim person and I spoke English, people would assume you are Spanish and they wouldn't ask a lot of questions." She confessed that her relation to Islam is negative – she does not even feel part of that religion or that culture. She admitted, that women that do not wear a hijab (Muslim head dress), it is easier for them to adjust, integrate to new environment, people take them more easily, "the stares of curiosity, if you are vulnerable, that would be very difficult. Let alone sometimes being abused in the streets because you are wearing a hijab, that's a lot that comes with it. It's more difficult". She herself admitted she never experienced prejudice towards her, but witnessed it towards other people, and this, she thinks, is related to her nontraditional (to Muslim) looks – hairstyle, style of dress, different code of behavior.

Victimization

The worker of integration institution characterizes refugee Muslim women as "modest, humble, not standing out, withdrawn in the family, always putting the husband's opinion first", "these are such oppressed women, both by hardships and troubles. Sometimes by illnesses as well, which may be real or perceived". The pattern of victimization resurfaced quite often during the interview with this employee. Refugee Muslim women were described as very distinctive 'other' and a lot of comparisons were made between 'us', the representatives of Lithuanian society, and 'them' – Muslim women, refugees: "nor are they too gifted anyway", "it's harder for them to learn". Moreover, a similar attitude is reflected in the decisions of this institution: how the learning process is built, the way every activity is organized around the institution. For example, Lithuanian language learning and civil orientation lessons are the same for all refugees in the institution despite their different

⁵³ Schmidt, Garbi, "Understanding and Approaching Muslim Visibilities: Lessons Learned from a Fieldwork-based Study of Muslims in Copenhagen", *Ethnic and Racial Studies*, 2011, vol. 34, no. 7, 1226.

⁵⁴ Paz and Kook, "It Reminds Me That I Still Exist". Critical Thoughts on Intersectionality..., 2985.

abilities, levels of literacy, and the expectation of women to learn separately from men. Events and informational seminars (meetings with police, school teachers etc.) in most of the cases were organized on the premises of the institution. This attitude translates into a distrust and disempowerment of refugee Muslim women by constantly undermining their abilities, self-sufficiency, and opportunities to make contacts outside the institution.

The interviewed refugee woman gave an example of the situation when she had to go visit a doctor, but in order to be able to talk to a doctor she needed to bring someone with her to interpret the interaction: “you feel like a child”. This practice violates a person’s dignity as she loses her right to privacy.

This practice of victimization, when a person falls victim to certain circumstances (in this case, at the intersections of their status (refugee), gender and religion), and how that person loses her human attributes. Most importantly, dignity, respect, and the possibility of being treated as equal. That person, in the eyes of the receiving society, then becomes less gifted, less capable, less worth the effort – a certain, distant ‘other’.

Understanding the needs

The needs of refugee Muslim women are understood by integration system worker as limited to clothes (long, dark colors...), food (no pork), need for prayer (prayer room, mosque), separation women from men. The examples from interview with employee illustrates this in detail:

“For religion, we’ve already gave them a TV room for them to pray in; it’s enough for them that there is such a thing.”

“In the past, of course, they asked to be taken to the mosque, to Kaunas, and this was done several times, but they didn’t want to go to the mosque, they wanted to go to the “Akropolis” [a shopping mall].”

“They don’t eat pork, as you know, and if there is any food rationing from the Food Bank, they are very suspicious of it, and we try to make sure that they don’t cheat the children at school.”

“And as for clothing, their specific needs are certain coverings, the head must be covered with various scarves, everything else, and the clothes must be long, because sometimes we bought those clothes, and after the Public Procurement Law forbade it, we were looking for suppliers, we were describing the product, so that the length, the height of the shoes and everything else would be such and such, because somehow, one way or another, you have to adapt to the person.”

“They want to be just them (women), they avoid men <...> women will never mix with men, they are shy, or maybe it’s the tradition, I don’t know.”

It is evident that the institutional worker has a very limited understanding of refugee Muslim women needs, while the institution itself offers predefined conditions that everyone has to live in despite their needs.

Refugee woman I interviewed concluded that while in the integration institution she saw no efforts being put towards the communication with refugees, “no explanation whatsoever happened”. She explained that “in my daily life, I don’t want to hold that sign “Look, I am refugee, I need help”. Just as a normal person, I need some information, maybe you can help and save a lot of time for me”.

The limited understanding in the institution of the needs of Muslim women and their underestimation, the lack of communication and constant comparison of Muslim women with other refugees like Belorussians, Ukrainians, Russians as if the latter is less picky, less troublesome, make Muslim women even more vulnerable and closed to their family circle.

Everyday life

The shutting oneself off from the outside world is witnessed by the worker of the institution and is vocalized in the narrative of “they are living in isolation, cooking”. The worker stressed that this “life around pots” as something negative, limited. The employee also expressed the opinion that Muslim women don’t work, “they don’t have to work, their husbands provide for them, and they continue living, I don’t know whether happily or not”.

In comparison to that, the refugee woman explained why Muslim women don’t take up jobs immediately after their arrival: “Muslim women wouldn’t be able to go [to work]. She wouldn’t be brave enough to go. It’s a lot of trauma when you... and the difference of the culture.” Nevertheless, she herself started a job one month after her arrival and that was a good help financially to start a new life as well as emotionally to be able to support herself, which added self-confidence, as she was able to move out of the institution.

She also opened up about her experience with health institutions: “I tried to explain to her [doctor] the basics in Lithuanian and she [doctor] yelled at me. I don’t want to go to that doctor anymore, so now, I go to private clinics, because it’s more convenient, I don’t want... when you are sick, you want to be taken care of, you don’t want to be yelled at.”

Based on these experiences, it could be suggested, that the attempt of refugee Muslim women to live an ordinary everyday life is impacted by their status, their knowledge of language and predefined stereotypes by which refugee women are judged or their behavior is interpreted falsely. The women who seek safety and safe spaces in the environment they are not familiar with, is understood as something insufficient, limited.

Interaction with society

Everyday experiences discussed earlier in this article helps conclude that the position of integration system employees who somewhat also reflects the attitude of wider Lithuanian society (as represented in surveys’ results presented above) uncovers the fact that interaction

of refugee Muslim women and the Lithuanian society is very limited, even artificial most of the times. The interviewed worker from the integration institution concludes the following:

“<...> but you know, it’s very hard to let them in, like, they have a very hard time accepting that form of leisure themselves. You have to keep encouraging them, I feel that we need it more than they need it, and I understand that it was the same problem in other institutions as well.”

“It’s this unwillingness or fear... of something.”

“<...> maybe Lithuanians avoid them, they don’t get in touch, they are people of a different mentality.”

Worker interpreted that the arguments between Lithuanian kids and refugee children at school are maybe a way to say that “you are a stranger, you are not accepted, you are shunned by society”.

These othering practices are rooted in society and take different forms of discrimination and abuse. Other Muslim women I have spoken to have been at least once verbally abused for their Muslim appearance. Some had incidents when they called health institutions and spoke Russian or presented their foreign names, receptionists hung up the phones. While the women themselves try not to stress over these discriminatory experiences or have other coping techniques (like not taking it personally), they still feel insecurity, isolation and lack of “interconnectedness”, which they had while living in their community and which they lost by moving to the individualistic Lithuanian society.

Nevertheless, not all women refugees from Islamic countries felt disempowered. The refugee woman I interviewed said that “in society, we all should have the understanding of our privilege, my privilege was that I speak English, so I understood I have to use the privilege to help other people”. In what could otherwise be interpreted as underprivileged position, she chose to appreciate that her privilege is the knowledge of English language, and she used it not only to help herself (find a job, place to live), but also help other people, refugees, to interpret or translate for them and help navigate various challenges around. While gender, race, and status intersect to create the context in which refugee Muslim women are silenced or seen as distant others and “relegated to the margin of experience as by total exclusion”⁵⁵ in words of Crenshaw, they find ways to resist and respond to the problems as well as help others. This marginal position may be both disempowering as well empowering through the resistance to this status quo.

Concluding remarks

This article aimed to demonstrate the value of intersectionality as a theoretical approach to address the experiences of refugee Muslim women in host societies as it unveils the vulnerabilities that women face at the intersection of their gender, race, religion, and

⁵⁵ Crenshaw, “Mapping the Margins...”, 1261.

social status. It also uncovers the importance of situatedness, as it would not be that evident if seen through the lens of one category alone. This theoretical approach also shows the politics of belonging as making oneself 'at home' and since this is a process, it involves time, space and intersections of the two. Moreover, it contains the process of sense of self-in-the-world making and this action is dialogical. The dialog between migrant women and hosting society is reflected in the examples from different ethnographic research in other European countries as well as in Lithuania and the identities Muslim women (re)create, stress or hide in these everyday practices plays an important role. The two cases of the pilot research well depict the wider tendencies of the importance of religious identity to the acceptance of hosting society and the impact it has on everyday lives of refugee Muslim women. Despite the tendencies of victimization and prejudice, as it was exposed in the case studies, Muslim women can find ways to resist their status quo.

Further results of the ethnographic study will allow more general conclusions on aspects of social and cultural identity that has the impact on the interplay between Muslim refugee women and workers in the integration system, while intersectional approach will help better see the vulnerabilities and situation that refugee Muslim women live in.

References

- Aleknevičienė, Jolanta, "(Iš)gyvenimas Lietuvoje: prieglobsčio ieškančių ir prieglobstį gavusių užsieniečių patirtis", *Etniškumo studijos*, 2013, vol. 1, 86–106.
- Anthias, Floya, "Where Do I Belong? Narrating Collective Identity and Translocational Positionality", *Ethnicities*, 2002, vol. 2, no. 4, 491–514.
- Bastia, Tanja, "Intersectionality, Migration and Development", *Progress in Development Studies*, 2014, vol. 14, no. 3, 237–248.
- Bendixsen, Synnøve K. N., *The Religious Identity of Young Muslim Women in Berlin. An Ethnographic Study*. Leiden and Boston: BRILL, 2013, no. 14.
- Bieliauskaitė, Gintarė, *Vadinti namais: ukrainiečių ir baltarusių moterų patirtys gyvenant Lietuvoje*: Bachelor's thesis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Sociologijos katedra, 2021.
- Blažytė, Giedrė, *Immigration for Family Reunification to Lithuania: The Role of Gender and Ethnicity in the Process of Social Adaptation*: Doctoral dissertation. Kaunas: Kaunas University of Technology, Vytautas Magnus University; Vilnius: Lithuanian Social Research Centre, 2017.
- Blažytė, Giedrė, "Pristatyti 2021 m. atlikti visuomenės nuostatų tyrimo ir žiniasklaidos stebėsenos rezultatai", *Diversity Development Group*, available from 2021 November 16, seen in 2022 October 30, <https://www.diversitygroup.lt/2021/11/16/pristatyti-2021-m-atliktu-visuomenes-nuostatu-tyrimo-ir-ziniasklaidos-stebesenos-rezultatai/>.
- Collins, Patricia Hill, *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and Politics of Empowerment*. New York: Routledge, 2000.
- Collins, Patricia Hill, "Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought", *Social Problems*, 1986, vol. 33, no. 6, 14–32.
- Crenshaw, Kimberlé, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color", *Stanford Law Review*, 1991, no. 43, 1241–1299.

- Eijberts, Melanie and Roggeband, Conny, “Stuck with the Stigma? How Muslim Migrant Women in the Netherlands Deal – Individually and Collectively – with Negative Stereotypes”, *Ethnicities*, 2016, vol. 16, no. 1, 130–153.
- Erentaitė, Rasa and Pilinkaitė Sotirovič, Vilana, “Lyties aspektas migracijos procesuose: trečiųjų šalių piliečių situacijos Lietuvoje analizė”, *Etniškumo studijos*, 2012, vol. 1–2, 178–203.
- Essers, Caroline and Bonshop, Yvonne, “Enterprising Identities: Female Entrepreneurs of Moroccan or Turkish Origin in the Netherlands”, *Organization Studies*, 2007, vol. 28, no. 1, 49–69.
- Feldman, Alice, “Alterity and Belonging in Diaspora Space”, in *Situated Politics of Belonging*, eds. Nira Yuval-Davis, Kalpana Kannabiran, Ulrike Vieten. London: Sage Publications, 2006, 103–104.
- “Five Reasons Why Gender Matters for Migrants’ Rights”, *Reliefweb*, available from 2015 December 21, seen in 2022 December 2, <https://reliefweb.int/report/world/five-reasons-why-gender-matters-migrants-rights>.
- “Foreigners”, *Migration in Numbers*, updated in 2022 September 10, seen in 2022 October 30, <https://123.emn.lt/en/#foreigners>.
- Frėjūtė-Rakauskienė, Monika et al., *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*: monograph. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2016.
- Golubovic, Zagorka, “An Anthropological Conceptualisation of Identity”, *Synthesis Philosophica*, 2011, vol. 26, no. 1, 25–43.
- Gove, Jennifer and Watt, Stuart, “Identity and Gender”, in *Questioning Identity: Gender, Class, Ethnicity*, ed. Kath Woodward. London and New York: Routledge, 43–78.
- Jurčiukonytė, Neringa, “Migrantų vaizdavimo krizė Lietuvos žiniasklaidoje”, *Diversity Development Group*, available from 2021 November 16, seen in 2022 October 30, <https://www.diversitygroup.lt/2021/11/16/pristatyti-2021-m-atliktu-visuomenes-nuostatu-tyrimo-ir-ziniasklaidos-stebesenos-rezultatai/>.
- “Lithuania”, *Migrant Integration Policy Index 2020*, available from 2020 October 29, seen in 2022 October 29, <https://www.mipex.eu/lithuania>.
- Loftsdóttir, Kristín, “Global Citizens, Exotic Others, and Unwanted Migrants: Mobilities in and of Europe”, *Identities*, 2018, vol. 25, no. 3, 302–319.
- “Migration and Home Affairs”, *European Commission*, seen in 2022 November 5, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/third-country-national_en.
- Mirza, Heidi Safia, “‘A Second Skin’: Embodied Intersectionality, Transnationalism and Narratives of Identity and Belonging Among Muslim Women in Britain”, *Women’s Studies International Forum*, 2013, no. 36, 5–15.
- Mullaly, Siobhan, “Civic Integration, Migrant Women and the Veil: At the Limits of Rights?”, *The Modern Law Review*, 2011, vol. 74, no. 1, 27–56.
- “Nauji 2021 metų visuomenės nuostatų apklausos rezultatai”, *Etninių tyrimų centras*, available from 2021 December 6, seen in 2022 October 30, <http://www.ces.lt/2021/12/2021-metu-visuomenes-nuostatu-apklauso-rezultatai/>.
- Norris, Adele N., Murphy-Erby, Yvette and Zajicek, Anna M., “An Intersectional Perspective in Introductory Sociology Textbooks and the Sociological Imagination: A Case Study”, *Race, Gender & Class*, 2007, vol. 14, no. 1/2, 333–344.
- Paz, Ayala and Kook, Rebecca, “‘It Reminds Me That I Still Exist’. Critical Thoughts on Intersectionality; Refugee Muslim Women in Berlin and the Meanings of the Hijab”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2021, vol. 47, no. 13, 2979–2996.

- Račius, Egdūnas, "Lithuania", in *Yearbook of Muslims in Europe*, 2011, no. 3, 349–355.
- Schmidt, Garbi, "Understanding and Approaching Muslim Visibilities: Lessons Learned from a Fieldwork-based Study of Muslims in Copenhagen", *Ethnic and Racial Studies*, 2011, vol. 34, no. 7, 1216–1229.
- Snel, Erik and Stock, Femke, "Debating Cultural Difference: Ayaan Hirsi Ali on Islam and Women", in *The Family in Question: Immigrant and Ethnic Minorities in Multicultural Europe*, ed. Ralph Grillo. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008, 113–134.
- Taha, Dina, "Intersectionality and Other Critical Approaches in Refugee Research: An Annotated Bibliography", *Local Engagement Refugee Research Network Paper*, 2019, no. 3 (December), 1–16.
- Užkurienė, Odeta, *Prieglobstį gavusių užsieniečių moterų patirtys*: Master's thesis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinės gerovės fakultetas, Socialinio darbo katedra, 2008.
- Van Es, Margaretha A., "Muslim Women as 'Ambassadors' of Islam: Breaking Stereotypes in Everyday Life", *Identities*, 2019, vol. 26, no. 4, 375–392.
- Yuval-Davis, Nira and Kannabiran, Kalpana, "Introduction: Situating Contemporary Politics of Belonging", in *Situated Politics of Belonging*, eds. Nira Yuval-Davis, Kalpana Kannabiran, Ulrike Vieten. London: Sage Publications, 2006, 1–16.
- Yuval-Davis, Nira, "Power, Intersectionality and the Politics of Belonging", *FREIA Working Paper Series*, 2011, no. 75, 1–16.
- Zempi, Irene, "Researching Victimisation Using Auto-ethnography: Wearing the Muslim Veil in Public", *Methodological Innovations*, 2017, vol. 10, no. 1, 1–10.

Raminta JAKUCEVIČIENĖ

MUSULMONĖS PABĖGĖLĖS – „KITOS“ (ANGL. *OTHERS*) LIETUVOJE: TAPATYBIŲ SANKIRTOS TEORIJOS TAIKYMAS

Santrauka. Straipsnyje siekiama, pasitelkiant tapatybių sankirtos (angl. *intersectionality*) teorinę priemonę, atskleisti musulmonių pabėgėlių patirtis Lietuvos visuomenėje šioms moterims integruojantis. Susikertančios tapatybės, tokios kaip rasė, klasė, lytis ir religija, kelia iššūkių priimant pabėgėlius į Lietuvos visuomenę. Neigiamas visuomenės požiūris, išankstinis nusistatymas nulemia pažeidžiamą musulmonių pabėgėlių padėtį, ir tai turi įtakos jų sanglaudos ir prisitaikymo procesui. Straipsnyje apžvelgiamos studijos, kuriose taikoma tapatybių sankirtos teorija migracijos srityje kitose Europos šalyse ir Lietuvoje, taip pat pateikiama iliustruojančių atvejų iš bandomojo etnografinio lauko tyrimo.

Raktažodžiai: tapatybių sankirtos teorija, pabėgėliai, musulmonės, kitas, Lietuvos visuomenė.

Diasporos istorija ir kultūra

Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimas *de facto* ir *de jure* Norvegijoje 1918–1921 metais

Santrauka. Remiantis publikuotais ir nepublikuotais Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Norvegijos archyviniais šaltiniais bei lietuvių ir užsienio šalių istoriografija, straipsnyje analizuojamas Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimo *de facto* ir *de jure* procesas Norvegijoje ir jį stabdę ir skatinę veiksniai. Atliktas tyrimas svarbus tuo, kad jame pirmą kartą lietuvių kalba publikuojami Norvegijos Lietuvai suteikto pripažinimo *de facto* ir *de jure* tekstai, Estijai ir Latvijai suteikto pripažinimo *de jure* tekstai, atskleidžiami trijų Baltijos šalių tarptautinio pripažinimo Norvegijoje ir kitose Skandinavijos šalyse ypatumai. Trijų šalių pripažinimo procesų lyginamoji analizė leidžia pamatyti tarptautinės teisės nuostatų įgyvendinimo specifiką XX a. pirmojoje pusėje.

Raktažodžiai: Estija, Latvija, Lietuva, Norvegija, tarptautinis pripažinimas, pripažinimas *de facto*, pripažinimas *de jure*.

Įvadas

2021 m. Lietuva šventė Lietuvos ir Norvegijos diplomatinių santykių 100-metį. Šio straipsnio autorė buvo pakviesta Norvegijos Karalystės ambasados Lietuvoje prisidėti prie projekto „100 years of diplomatic relations between Norway and Lithuania“. Rinkdama ir sistemindama medžiagą iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) ir istoriografijos apie Lietuvos pripažinimą Norvegijoje 1919–1921 m. straipsnio autorė pastebėjo, kad įvykių datos ir faktai apie tuos pačius įvykius įvairuoja, todėl apsidžiaugė sužinojusi, kad Norvegijos URM iniciatyva, minint Norvegijos ir Baltijos šalių diplomatinių santykių užmezgimo 100-metį, visuomenei buvo atverta Norvegijos Karališkojo archyvo medžiaga¹ (išsamiau

¹ Riksarkivet. RA/S-2259: Utenriksdepartementet, Digitalarkivet, žiūrėta 2022 spalio 29, <https://media.digitalarkivet.no/db/browse?archives%5B%5D=no-a1450-01000001332458&text=estland%7Clatvia%7Clitauen>.

žr. skyrelyje „Šaltiniai“). Taip kilo mintis ištirti ne tik Lietuvos, bet visų trijų Baltijos valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimo procesą Norvegijos sostinėje Kristianijoje.

Atliktas tyrimas svarbus tuo, kad jame pirmą kartą lietuvių kalba publikuojami Norvegijos Lietuvai suteikto pripažinimo *de facto* ir *de jure* tekstai, Estijai ir Latvijai suteikto pripažinimo *de jure* tekstai, atskleidžiami trijų Baltijos šalių tarptautinio pripažinimo Norvegijoje ir kitose Skandinavijos šalyse ypatumai. Trijų šalių pripažinimo procesų lyginamoji analizė leidžia pamatyti tarptautinės teisės nuostatų įgyvendinimo specifiką XX a. pirmojoje pusėje.

Iki šiol lietuvių istoriografijoje išsamių tyrimų yra sulaukęs Lietuvos pripažinimas Švedijoje² ir Danijoje³, o apie Lietuvos pripažinimą Norvegijoje vos užsiminta⁴. Danų istorikas Tomas Kristiansenas⁵, tyręs Estijos, Latvijos ir Lietuvos santykius su Norvegija 1918–1940 m., aptarė pripažinimą *de facto* ir *de jure*, tačiau daugiausiai dėmesio skyrė Estijai. Latvijos ir Estijos istorikai analizavo didžiųjų šalių pripažinimus, šalių diplomatinio ir konsulinio korpuso užsienyje kūrimąsi ir plėtrą, paminėjo gautą pripažinimą ir atstovavimą Norvegijoje, tačiau plačiau jo neanalizavo⁶ (išsamiau žr. skyrelyje „Istoriografija“).

Istoriografijoje dažniausiai akcentuojama pripažinimo politinė svarba, tačiau pamirštama pabrėžti, kad tarptautinis pripažinimas pirmiausia turi teises pasekmes. Todėl, aiškinantis Estijos, Latvijos ir Lietuvos tarptautinio pripažinimo procesus Norvegijoje, labai svarbi ir to meto tarptautinio pripažinimo samprata, pripažinimo *de facto* ir *de jure* turinys. Šiame tyrime sąvokos „tarptautinis pripažinimas“, „pripažinimas *de facto*“ ir „pripažinimas *de jure*“ bus taikomos remiantis to meto Lietuvos tarptautinės teisės istorikų Giršo Rutenbergo ir Aleksandro Jaščenkos darbais. Bendraujant dviem šalims tarptautinis pripažinimas reiškė, kad pripažinimą suteikianti valstybė užmezga tarptautinės teisės nustatytus santykius su pripažinta valstybe. G. Rutenbergas (deklaruojamosios objektyvios pripažinimo teorijos šalininkas) tarptautinį pripažinimą vadina „tarptautinės teisės pripažinimu“ ir apibrėžia jį kaip „senosios valstybės valios pareiškimą naujai valstybei, kad ji formaliai patvirtinanti naujosios valstybės susikūrimo faktą ir įstojanti į tarptautinės teisės gyvenimą su nauja valstybe“⁷. G. Rutenbergas pripažinimą *de facto* apibrėžė kaip „teisinį aktą, kuris formaliai ir laikinai, bet dar be galutinio sprendimo, patvirtina naujai susikūrusios

² Pivoras, Saulius, „Švedija ir Lietuvos pripažinimas *de jure*“, *Lituanistica* 4 (1999), 32–49; Grigaravičiūtė, Sandra, *Skandināvija Lietuvos diplomatiijoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Saulabrolis, 2002, 54–58, 70–72.

³ Mažeika, Vaidotas, „Danija ir Lietuvos pripažinimas *de jure*“, *Lituanistica* 33 (1) (1998), 30–44; Mažeika, Vaidotas, *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002, 26, 35–40, 67–79.

⁴ Grigaravičiūtė, *Skandināvija Lietuvos diplomatiijoje 1918–1940 metais*, 2002, 54–58, 70–72.

⁵ Kristiansen, Tom, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørsmål 1918–1940“, *København, IFS INFO [Institut for forsvarsstudier]*, 1992, b. 4, 24–29.

⁶ Lerhis, Ainārs, *Latvijas Republikas Ārlietu dienests 1918–1941*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 326 lpp.; Lerhis, Ainārs, „Latvijas ārpolitiskā dienests un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads – 20. gadu pirmā pusē)“, *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1998, a. 2, 100.–128., žiūrēta 2022 spalio 29, <http://old.historia.lv/alfabets/A/AR/arpolitika/raksti/lerhis004.htm>; Jēkabsons, Ēriks, *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018, 772 lpp.; Estijoje tarptautinio pripažinimo klausimu rašė ir tyrimų publikavo Tartu universiteto istorikas Eero Medijainen. Naujausi jo tyrimai buvo publikuoti 2021 m.: *Les cent ans de la reconnaissance de jure de l'Estonie par la France*. Tallinn: Ambassade d'Estonie, Paris; *Sajand Prantsusmaa de jure tunnustusest Eestile*. Harjumaa, Pariis: Eesti Suursaatkond. Išsamiau žr. straipsnio literatūroje ir interneto adresu https://www.etis.ee/CV/Eero_Medijainen/eng (žiūrėta 2022 spalio 29).

⁷ Rutenbergas, Gregorijus, „Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, susikūrimas ir jos pripažinimas tarptautinės teisės šviesoje“, *Teisė* 12 (1927), 37.

valstybės faktą ir kuris duoda galėjimo užmegzti laikinus santykius su kalbama valstybe.“ A. Jaščenka pripažinimą *de facto* vadina provizorinio pripažinimo forma⁸. *De facto* pripažinta valstybė turėjo teisę paskirti neoficialų atstovą, sudaryti susitarimus, pripažinti kitą valstybę, pradėti karą prieš kitą valstybę ir sudaryti taiką su ja.

G. Rutenbergas pripažinimą *de jure* apibrėžia kaip teisinį aktą, kuriuo „pripažintai valstybei suteikiama visiška diplomatinių bei juridinių teisių lygybė su pripažįstamia valstybe“⁹. Pagrindiniai pripažinimo *de jure* bruožai: tai – formalus, ilgalaikis, nuolatinis, oficialus, lygiateisių santykių su pripažįstama valstybe užmezgimas. Labai svarbūs yra pripažinimo *de jure* teisiniai padariniai: priklausymas diplomatinei organizacijai, visateisio diplomatinio atstovo (nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliootojo ministro) paskyrimas, jo akreditavimas prie valstybės vadovo (karaliaus, prezidento), įtraukimas į diplomatinį sąrašą, teisė nemokėti mokesčių ir muitų, teisė sudaryti ilgalaikes sutartis, turinčias tarptautinės teisės galią, kurioms reikalingas ratifikavimas¹⁰. A. Jaščenka, be jau paminėtų, įvardija dar kelis padarinius: galimybė naudotis tarptautinės teisės apsauga išimtinės vidinės jurisdikcijos srityje, ginti savo teises ir interesus tarptautiniais teisiniais būdais kreipiantis į teismą, kariaujant¹¹.

Tyrimo objektas – Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimo *de facto* ir *de jure* procesas Norvegijoje ir jį stabdę ir skatinę veiksniai. Tyrimas apima laikotarpį nuo 1918 m. vasario 12 d. iki 1921 m. spalio 4 d., t. y. nuo Lietuvių Tautos Tarybos (Lozanoje) prašymo pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, iki Norvegijos užsienio reikalų ministro telegramos Lietuvos užsienio reikalų ministrui, kurioje pranešama apie Norvegijos suteiktą pripažinimą *de jure* Lietuvai.

Tyrimo tikslas – ištirti Estijos, Latvijos ir Lietuvos *de facto* ir *de jure* pripažinimo procesą Norvegijoje ir atskleisti pripažinimą stabdžiusius ir skatinusius veiksnius. Atliekant tyrimą buvo taikomi *loginis-analitinis* (atlikta dokumentų turinio ir šaltiniuose pateiktos informacijos norvegų, danų, švedų, vokiečių, prancūzų, anglų kalbomis prasminė analizė), *sintezės* (nauja šaltinių medžiaga papildyta istoriografijoje cirkuliuojančia informacija), *lyginimo* (lyginami faktai, nurodyti Norvegijos archyvo šaltiniuose, su faktais istoriografijoje), *aprašomasis*, *indukcijos* ir *interpretacijos* (rekonstruota šaltinių turinio mintis ir prasmė, atsižvelgiant į klausimo formuluotę) metodai.

Šaltiniai ir istoriografija

Istoriografija

Remdamasis Skandinavijos šalių archyviniais dokumentais, to meto periodine spauda ir iki 1992 m. išleista užsienio (bet ne estų, latvių, lietuvių darbais užsienyje) istoriografija skandinavų, vokiečių ir anglų kalbomis, Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimą

⁸ Jaščenka, Aleksandras, *Tarptautinės teisės kursas*, t. 1: *Konstitucinė tarptautinė teisė*. Kaunas: Spindulys, 1931, 137.

⁹ Rutenbergas, „Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, susikūrimas ir jos pripažinimas tarptautinės teisės šviesoje“, 43.

¹⁰ *Ibid.*, 38–44.

¹¹ Jaščenka, *Tarptautinės teisės kursas*, t. 1: *Konstitucinė tarptautinė teisė*, 132.

Norvegijoje 1918–1921 m. yra aptaręs danų istorikas Tomas Kristiansenas. Jis atskleidė atkaklų Estijos politikų siekį gauti Norvegijos vyriausybės pripažinimą. Tyrime yra mini mi šie įvykiai: Jaano Tönnissono ir Karlo Menningo vizitas Kristianijoje 1918 m. balandžio viduryje (tikslī data nenurodyta), susitikimai su Norvegijos užsienio reikalų ministru Nil su Clausu Ihlenū, ekspedicijos šefu Johanu Wollebæku ir Užsienio reikalų departamento (URD) biuro šefu Jensu Bullu¹²; Estijos delegacijos Edwardo Wirgo, Antoniuso Piipo, Kar lo Pusta'os vizitas Kristianijoje 1918 m. liepą (tikslīos datos nenurodytos)¹³; Estijos atstovo Kopenhagoje K. Menningo vizitas Kristianijoje 1920 m. sausį¹⁴. Per visus vizitus buvo prašoma pripažinti Estijos nepriklausomybę ir gautas neigiamas atsakymas. T. Kristian senas paminėjo tik du atvejus iš aštuonių, kai 1918 m. buvo prašoma Estijos pripažinimo Norvegijoje, o K. Menningo vizito 1920 m. sausį nesusiejo su vykusiomis Estijos ir Sovietų Rusijos derybomis. T. Kristiansenas akcentavo savarankišką Norvegijos laikyseną Estijos pripažinimo atžvilgiu ir teigė, kad Norvegijos pozicijos nepakeitė nei didžiųjų valstybių Estijai suteiktas pripažinimas *de facto*, nei Sovietų Rusijos pripažinimas *de jure* Estijos ir Sovietų Rusijos taikos sutartyje, nei Švedijos raginimai pripažinti Estiją 1920 m. vasarą¹⁵.

Dar vienas labai svarbus dalykas, į kurį atkreipė dėmesį T. Kristiansenas, – tai, kad net ir po didžiųjų valstybių Estijai ir Latvijai suteikto pripažinimo *de jure* (1921 m. sausio 26 d.), Danija ir Norvegija jautė Švedijos darytą stiprų spaudimą pripažinti Latviją ir Estiją *de jure*. Danija savo santūrią nuostatą grindė tuo, kad negali „oficialiai pripažinti valstybių, su ku riomis nebuvo prekybos susitarimų“¹⁶. Tiesa, tikrųjų priežasčių, kodėl Danija laikėsi tokios nuostatos, T. Kristiansenas neatskleidė, nepaminėjo ir fakto, kad Danijos iniciatyva atsirado papildoma pripažinimo sąlyga Latvijai (o dėl Skandinavijos šalių solidarumo – kartu ir Estijai), išdėstyta atskirame *pro memoria* (atmintinėje), dėl kuo skubescio prekybos ir lai vybos santykių sureguliuavimo su kiekviena Skandinavijos šalimi sudarant sutartis¹⁷. T. Kristiansenas nepaminėjo labai svarbaus dalyko: Danijos, Norvegijos ir Švedijos pripa žinimas *de jure* Estijai ir Latvijai buvo su tam tikromis sąlygomis, išdėstytomis atskirame *pro memoria*, įteikus pripažinimo *de jure* notas. Nepažymėtas ir pripažinimo notų bei *pro memoria* įteikimo sinchroniškumas Revelyje ir Rygoje. Tikslintina ir T. Kristianseno nurodyta Estijos pripažinimo *de facto* Norvegijoje data. Parašyta, kad pripažinimu *de facto* laikomas kontakto su J. Tonissonu ir K. Menningu užmezgimas 1918 m. balandžio vidury je¹⁸, tačiau tikslī data neįvardyta (nors šaltiniuose yra nurodyta¹⁹).

Latvijos ir Lietuvos pripažinimui Norvegijoje T. Kristiansenas skyrė perpus mažiau dėmesio nei Estijos. Jis paminėjo pirmuosius latvių ir lietuvių politikų ir diplomatų

¹² Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 24.

¹³ *Ibid.*, 25.

¹⁴ *Ibid.*, 25.

¹⁵ *Ibid.*, 26.

¹⁶ *Ibid.*, 26–27.

¹⁷ 1921 02 04 Norvegijos URD paaiškinamasis raštas dėl Latvijos pripažinimo, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 229–231.

¹⁸ Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 27.

¹⁹ 1918 04 16 „Aftenposten“ straipsnio „Estlændigerne protesterer mod at indlemmes i Tyskland“ iškarpā, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 19.

kontaktus su Norvegijos diplomatais, *de facto* santykių užmezgimo su Latvija (1920 m. kovo 13 d.) ir Lietuva datas (1919 m. sausio 23 d.), oficialų Latvijos vyriausybės prašymą Norvegijos vyriausybei pripažinti Latviją *de jure*, Latvijai suteiktą pripažinimą *de jure* (1921 m. vasario 4 d.) ir pabrėžė, kad jis buvo suteiktas tuo pat metu, kaip ir Estijai. T. Kristiansenas akcentavo Latvijos nenorą siekti politinio kontakto su Norvegijos valdžios institucijomis. Apie Lietuvos prašymą pripažinti ją *de jure* teigiama, kad iki 1920 m. jis buvo neaktualus. Paminėtas Jurgio Savickio vizitas Kristianijoje (1921 m. gegužę), pasiūlymas apsikeisti konsulais, Norvegijos apsisprendimas po Lietuvos priėmimo į Tautų Sąjungą pripažinti ją *de jure*. Delsimo pripažinti *de jure* priežastimi buvo nurodytas Lietuvos konfliktas su Lenkija dėl Vilniaus krašto²⁰. T. Kristiansenas nekalbėjo apie pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo prašymą, įteiktą Norvegijos generaliniam konsului Ciuriche 1918 m. vasario 12 d., kuris yra tarp Norvegijos karališkojo archyvo Užsienio reikalų departamento dokumentų²¹. Taip pat istorikas neatskleidė Danijos nuostatos poveikio Norvegijos URD reaguojant į Latvijos pripažinimo prašymą 1920 m. gruodį – 1921 m. sausį ir abiejų šalių – Norvegijos ir Danijos ištikimybės nedalomos Rusijos principui²².

Norvegijos Estijai suteiktą pripažinimą *de facto* 1989 m. parašytame darbe „The Origins of Estonian Diplomacy, 1917–1922: The Roles of Kaarel Robert Pusta, Antonius Piip, and Jaan Poska“²³ paminėjo istorikas Ericas A. Sibulas. Atlikdamas tyrimą, jis rėmėsi užsienio šalių istoriografija (įskaitant latvių, lietuvių, estų parašytus darbus), publikuotais ir nepublikuotais estų diplomatų dokumentais, JAV archyvuose išlikusia Estijos URM archyvine medžiaga²⁴. Darbe daug dėmesio skirta Estijos delegacijos Švedijoje veiklai 1918 m. Pažymėtas 1918 m. kovo 21 d. K. R. Pustos, A. Piipo, Eduardo Reinholdo Virgo vizitas Kristianijoje ir E. Virgo susitikimas su Norvegijos užsienio reikalų ministru N. C. Ihlenū²⁵. Estų delegacijos nariai siekė išsiaiškinti Norvegijos poziciją Estijos pripažinimo klausimu, tačiau tekste apie tai konkrečiai nepasakyta²⁶. Paaiškėjo, kad Norvegijos pozicija buvo tokia pati kaip Švedijos²⁷.

E. A. Sibulo darbo 8 skyrius yra skirtas Estijos pripažinimui *de facto* ir *de jure*, santykių su užsienio šalimis užmezgimui aptarti²⁸. Paminėtas Švedijos Estijai suteiktas pripažinimas *de facto* 1919 m. rugsėjo 11 d. ir Danijos bei Norvegijos pripažinimai *de facto*, bet tiksliai data

²⁰ Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 28–29.

²¹ 1918 02 13 Norvegijos generalinio konsulo Šveicarijoje (Ciuriche) pranešimas Norvegijos URM, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 13.

²² 1921 01 15 Norvegijos atstovo Kopenhagoje atsakymas Norvegijos URM dėl 1921 01 05 rašto, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 183.

²³ Sibul, Eric A., *The Origins of Estonian Diplomacy, 1917–1922: The Roles of Kaarel Robert Pusta, Antonius Piip, and Jaan Poska*: Master's theses. San Jose: San Jose State University, 1989, žiūrėta 2022 spalio 27, DOI: <https://doi.org/10.31979/etd.trvz-c73z>, https://scholarworks.sjsu.edu/etd_theses/3225.

²⁴ *Ibid.*, VII–IX.

²⁵ *Ibid.*, 44.

²⁶ „To clarify Norway's position the Estonian situation“. Išsamiau žr.: Sibul, *The Origins of Estonian diplomacy, 1917–1922...*, 44.

²⁷ Pripažinimo prašiusiems Estijos delegatams buvo atsakyta, kad Švedija – neutrali valstybė, todėl negali pirmoji pripažinti Estijos nepriklausomybės. Išsamiau žr.: *Ibid.*, 44.

²⁸ *Ibid.*, 168.

nenurodyta²⁹. Neišvengta ir klaidų. Teigta, kad didžiosios valstybės (Didžioji Britanija, Italija, Prancūzija) 1921 m. sausio 26 d. pripažino visas tris Baltijos šalis *de jure*³⁰. Iš tiesų tik dvi – Latviją ir Estiją; Lietuvos pripažinimas *de jure* buvo atidėtas vėlesniam laikui³¹. Išvardyti Estijai suteikti pripažinimai *de jure* (Japonijos, Olandijos, Ispanijos, Vengrijos, Šveicarijos, Austrijos, Vokietijos), tačiau nė žodžiu neužsiminta apie Skandinavijos šalių Estijai suteiktus pripažinimus *de jure*³².

Istorikas Vaidotas Mažeika apie Norvegijos požiūrį į Baltijos šalių pripažinimą *de facto* ir *de jure* kalbėjo Danijos suteikto pripažinimo *de facto* ir *de jure* Estijai, Latvijai ir Lietuvai kontekste. Jis atkreipė dėmesį į Skandinavijos šalių ministrų pirmininkų ir užsienio reikalų ministrų konferencijas (1918–1920 m.), kuriose Norvegijos atstovai išsakė savo požiūrį į Baltijos šalių pripažinimą ir diplomatinį santykių su jomis užmezgimą³³. 1918 m. birželio 26–28 d. Kopenhagoje vykusioje konferencijoje Norvegijos ministras pirmininkas Gunaras Knudsenas „pageidavo, kad Skandinavijos valstybės laikytųsi bendros pozicijos ginant visų trijų šalių piliečių turtinius interesus naujose šalyse ir ypač Rusijoje“³⁴. 1920 m. vasario 1–4 d. Kristianijoje vykusioje konferencijoje visos trys šalys sutarė, kad „Rusijos pasienio valstybių pripažinti skandinavams nereikia, kol to nepadarė didžiosios Europos valstybės“³⁵. V. Mažeika paminėjo faktą, kad prieš konferenciją Kristianijoje „neoficialiai sužinota“, jog „latvių rengiamoje konferencijoje ketinama svarstyti Baltijos jūros neutralizavimo klausimą“, kurio Skandinavijos šalių politikai nenorėjo aptarinėti, kol „nepaaiškės didžiųjų valstybių pozicija Rusijos atžvilgiu“³⁶.

Lygindamas Švedijos, Danijos ir Norvegijos požiūrį, V. Mažeika pažymėjo, kad Švedijos politikai „nematė jokio skirtumo tarp *de jure* ir *de facto* pripažintų valstybių diplomatų“, o Norvegijos politikai „*de facto* pripažintų valstybių atstovų nepripažino esant diplomatais tikrąja to žodžio prasme“³⁷. V. Mažeika paminėjo Norvegiją, kalbėdamas apie 1921 m. rugsėjo 24 d. prasidėjusias trijų Skandinavijos šalių vyriausybių „konsultacijas dėl Lietuvos pripažinimo datos“³⁸. Danijos užsienio reikalų ministras telegramoje Norvegijos atstovui Kopenhagoje teigė, kad „*de jure* pripažinimui neturėtų būti jokių kliūčių, nes Lietuva jau yra Tautų Sąjungos narė“³⁹.

Šio straipsnio autorė Norvegijos Lietuvai suteiktą pripažinimą *de facto* ir *de jure* yra aptarusi Lietuvos santykių su Skandinavijos šalimis (1918–1940 m.) kontekste. Monografijoje „Skandinavijs Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais“ ji teigia, kad Jonas Aukštuolis Lietuvos neoficialiu atstovu Norvegijoje buvo paskirtas 1919 m. liepą, o „pareigas

²⁹ „This was soon followed by de facto recognition by Norway and Denmark“. Išsamiau žr.: *Ibid.*, 168.

³⁰ *Ibid.*, 180.

³¹ Skirius, Juozas, *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga, 2001, 226–238.

³² Sibul, *The Origins of Estonian Diplomacy, 1917–1922...*, 180.

³³ Mažeika, *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.*, 26–35.

³⁴ *Ibid.*, 26.

³⁵ *Ibid.*, 29.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*, 38.

³⁸ *Ibid.*, 75, 78.

³⁹ *Ibid.*, 75.

pradėjo eiti liepos 29 d., reziduodamas Stokholme“. Tiksliai Norvegijos pripažinimo *de facto* data neminama, nurodyti tik 1919 metai ir 1919 m. vasario pranešimas Lietuvos spaudoje, kad „Norvegija taip pat sutinka priimti Lietuvos atstovus“. Monografijoje kalbama apie Antano Smetonos vizitą Kristianijoje 1919 m., per jį aptartus klausimus, 1921 m. gegužės 11 d. J. Savickio vizitą pas Norvegijos užsienio reikalų ministrą Christianą Frederiką Micheletą dėl prašymo įsteigti Lietuvoje Norvegijos konsulatą, J. Aukštuolio specialią misiją į Skandinavijos šalis 1921 m. rugpjūtį, per kurią jam buvo pavesta pasirūpinti ir Lietuvos pripažinimu *de jure* Norvegijoje⁴⁰.

Straipsnio autorės monografijoje yra aptartos Estijos ir Latvijos pripažinimo Skandinavijos šalyse, Estijos, Latvijos ir Lietuvos priėmimo į Tautų Sąjungą aplinkybės, Danijos ir Švedijos politikų pozicija⁴¹. Švedija, Danija ir Norvegija apsisprendė pripažinti Estiją ir Latviją *de jure* po to, kai tai padarė Antantės Aukščiausioji Taryba Paryžiuje 1921 d. Estiją ir Latviją pripažino *de jure* visos trys Skandinavijos šalys tuo pačiu metu – 1921 m. vasario 4 d.⁴².

Norvegijos Lietuvai suteiktas pripažinimas *de facto* ir *de jure* kitų valstybių suteiktų pripažinimų kontekste yra aptartas G. Rutenbergo⁴³, Juozo Šato⁴⁴ darbuose. G. Rutenbergo straipsnyje yra įvardyta Norvegijos suteikto pripažinimo *de facto* data – 1919 m. rugpjūčio 22 d. ir pripažinimo *de jure* data – 1921 m. spalio 4 d.⁴⁵; nuorodos į šaltinį nėra. Tikėtina, kad remtasi to meto Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos duomenimis, kaip ir kitų pripažinimų įvardijimo atvejais. G. Rutenbergo paminėta Norvegijos Lietuvai suteikto pripažinimo *de jure* data netiksli – turi būti 1921 m. rugsėjo 30 d.⁴⁶.

J. Šatas, aptardamas Lietuvos pripažinimo *de facto* raidą, paminėjo ir Norvegijos suteiktą pripažinimą 1919 m. rugpjūčio 22 d.⁴⁷. Sprendžiant iš teksto turinio ir pripažinimų *de facto* išvardijimo eiliškumo, J. Šatas rėmėsi G. Rutenbergo publikacija⁴⁸ ir drauge padarė tą pačią klaidą, kaip ir G. Rutenbergas: nurodė netiksliai Lietuvos pripažinimo *de jure* Norvegijoje datą. „Chronologinėje sekoje“ „valstybių, pripažinusių Lietuvą *de jure*“⁴⁹, yra įrašyta 1921 m. spalio 4 d., t. y. telegramos, kurioje informuojama apie pripažinimą, išsiuntimo data. Pripažinimas buvo suteiktas 1921 m. rugsėjo 30 d. Norvegijos karaliui pasirašius

⁴⁰ Žr.: Grigaravičiūtė, *Skandināvija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*, 54, 57, 60, 61, 67, 70.

⁴¹ *Ibid.*, 67.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Rutenbergas, „Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, susikūrimas ir jos pripažinimas tarptautinės teisės šviesioje“, 48, 55.

⁴⁴ Šatas, Juozas, *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: praeities ir dabarties realijos*. Vilnius: Lietuvos „Žinijos“ draugijos leidykla, 1991, 18, 29, 31.

⁴⁵ Rutenbergas, „Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, susikūrimas ir jos pripažinimas tarptautinės teisės šviesioje“, 48, 55.

⁴⁶ 1921 09 26 Norvegijos atstovo Kopenhagoje telegrama 66 UR departamentui, kad informavo Lietuvos atstovą Kopenhagoje apie Norvegijos *de jure* pripažinimą, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 129, 131.

⁴⁷ Šatas, *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: praeities ir dabarties realijos*, 18.

⁴⁸ Rutenbergas, „Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, susikūrimas ir jos pripažinimas tarptautinės teisės šviesioje“, 48.

⁴⁹ Šatas, *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: praeities ir dabarties realijos*, 29.

dokumentą⁵⁰. Yra ir daugiau klaidų: J. Šatas paminėjo, kad neoficialiai Lietuvai Norvegijoje 1919 m. liepos 29 d. – 1922 m. lapkričio 16 d. atstovavo Jonas Aukštuolis⁵¹. Iš tiesų J. Aukštuolis neoficialiu Lietuvos atstovu Norvegijoje buvo iki 1921 m. kovo 4 d. Atstovavimą Norvegijoje tęsė Lietuvos atstovas Danijoje (Kopenhagoje) J. Savickis⁵².

Latvijos pripažinimas *de jure* Norvegijoje yra minimas Viesturs'o Pauls'o Karnups'o straipsnyje apie Latvijos ir Norvegijos ekonominius santykius 1918–1940 m.⁵³. Ainars Lenhis paminėjo Norvegijos Latvijai suteiktą pripažinimą *de jure*, aptardamas Latvijos santykių su užsienio šalimis užmezgimą, atstovybių ir konsulatų užsienyje kūrimo procesą (1919–1920 m.)⁵⁴.

Apie Latvijos tarptautinį pripažinimą rašė amerikietis istorikas Malbone'as Watsonas Grahamas knygoje „Recognition of the Border State: Latvia“⁵⁵. Vis dėlto joje pagrindinis dėmesys yra skirtas Latvijos pripažinimo klausimui Paryžiaus Taikos konferencijoje, Sovietų Rusijos, Vokietijos ir JAV, Latvijos priėmimui į Tautų Sąjungą, Antantės Aukščiausiosios Tarybos sprendimui pripažinti Latviją. Apie kaimyninių šalių ir neutralių šalių pripažinimą parašyta labai lakoniškai⁵⁶. M. W. Grahamas teigė, kad Skandinavijos šalys Latviją pripažino ne tą pačią dieną, kad Norvegija ją pripažino po Švedijos, o Danija – dviem dienomis vėliau. Norvegijos karališkojo archyvo dokumentai rodo, kad notos buvo įteiktos ne tik tą pačią dieną, bet dar ir tą pačią valandą (žr. skyrių „Latvijos pripažinimas Norvegijoje“). Taigi, M. W. Grahamas klydo⁵⁷. Pastarasis taip pat yra išleidęs knygą, skirtą Estijos pripažinimui *de jure* (1939 m. – Estijos, II dalis⁵⁸), tačiau straipsnio autorei internetu šio leidinio nepavyko pasiekti.

Atlikta istoriografijos, skirtos trijų Baltijos šalių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimui *de facto* ir *de jure* Norvegijoje, analizė leidžia konstatuoti, kad Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimai Norvegijoje buvo tiriami kitų šalių, dažniausiai – Danijos ir Švedijos, joms suteiktų pripažinimų kontekste. Dėl to įsivėlė nemažai faktinių klaidų, neatskleista Norvegijos nuostata, kuri skyrėsi nuo Švedijos ir Danijos, nors dėl nuolatinio politikos derinimo tai lieka nepastebima istorikams. Tekstuose faktinių klaidų pasitaikė dėl istorikų neatidumo ir pirminių šaltinių stygiaus, kartais – ir dėl kalbos barjero.

⁵⁰ 1921 09 26 Norvegijos atstovo Kopenhagoje telegrama 66 UR departamentui, kad informavo Lietuvos atstovą Kopenhagoje apie Norvegijos *de jure* pripažinimą, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 129, 131.

⁵¹ Šatas, *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: praeities ir dabarties realijos*, 31.

⁵² Grigaravičiūtė, *Skandinavija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*, 239.

⁵³ Karnups, Viesturs Pauls, “Latvian–Norwegian Economic Relations 1918–1940”, *Humanities and Social Sciences: Latvia*, 2021, vol. 29, no. 1 (Spring-Summer), <https://doi.org/10.22364/hssl.29.1.03>, žiūrėta 2022 birželio 3, https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/HSSLatvia/HSS_29-1/Book_hssl.29.1.pdf#page=56.

⁵⁴ Lerhis, “Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads – 20. gadu pirmā puse)”, 100.–128.

⁵⁵ Graham, Malbone Watson, *The Diplomatic Recognition of the Border States*, part III: *Latvia*. Los Angeles: University of California, 1941.

⁵⁶ *Ibid.*, 445–448.

⁵⁷ *Ibid.*, 445.

⁵⁸ Graham, Malbone Watson, *The Diplomatic Recognition of the Border States*, part II: *Estonia*. Los Angeles: University of California, 1939.

Šaltiniai

Norvegijos Karališkojo archyvo Užsienio reikalų departamento dokumentai (*Riksarkivet. Utenriksdepartementet*) apie Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimą buvo atverti visuomenei 2021 m., švenčiant Norvegijos suteikto pripažinimo *de jure* Baltijos šalims 100-metį⁵⁹. Iniciatyvos atverti Baltijos šalių pripažinimo Norvegijoje dokumentus visuomenei ėmėsi Norvegijos užsienio reikalų ministerija, – taip norėta paminėti Norvegijos diplomatinį santykių užmezgimo su Baltijos šalimis 100-metį. 2020 m. lapkritį Norvegijos URM raštu paprašė Norvegijos Karališkojo archyvo vadovybės suskaitmeninti dokumentus, susijusius su Norvegijos suteiktu pripažinimu *de facto* ir *de jure* trims Baltijos šalims⁶⁰.

Taip buvo suformuoti trys atskiri sąsiuviniai Estijai, Latvijai ir Lietuvai („hefte Norges anerkendelse af Estland“; „hefte Norges anerkendelse af Letland“; „hefte Norges anerkendelse af Litauen“), kurių turinys yra prieinamas internetu⁶¹. Estijos sąsiuvinį „RA Utenriksdepartementet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland“ sudaro 465, Latvijos – „RA Utenriksdepartementet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland“ – 425, Lietuvos – „RA Udenriksdepartementet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924“ – 199 puslapiai. Sąsiuvinuose yra Norvegijos URD susirašinėjimas su Norvegijos atstovybėmis ir konsulatais užsienyje dėl Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimo, su Baltijos šalių atstovais Kopenhagoje, Stokholme, Helsingforse, Londone, Paryžiuje, Vašingtone, užsienio reikalų ministrais Revelyje, Rygoje, Kaune, Tautų Sąjungos sekretoriumi. Bylose yra daug norvegų ir užsienio spaudos iškarpų su Baltijos šalių pripažinimu susijusiais klausimais. Tekstai bylose yra norvegų, danų, švedų, prancūzų, anglų, vokiečių ir italų kalbomis.

Estijos sąsiuvinuose atsiskleidžia išskirtinis dėmesys Norvegijai 1918 m.: pripažinimo prašyta net 8 kartus. Latvijos sąsiuvinuose daug dokumentų apie Latvijos delegacijos, rezidavusios Stokholme, veiklą, Norvegijos užsienio reikalų departamento susirašinėjimą su Latvijos URM dėl rengiamos parodos ir eksponatų siuntimo jai į Rygą Baltijos šalių konferencijai ir tam tikslui kaupiamai bibliotekai⁶². Lietuvos sąsiuvinuose informacija pagal metus (1918–1924 m.) pasiskirsto tolygiai, tačiau stebina tai, kad juose nėra Norvegijos Lietuvai suteikto pripažinimo *de facto* dokumento (jis publikuotas Vašingtone 1925 m.⁶³), tik *de jure*⁶⁴. Lietuvos centriniame valstybės archyve šio dokumento taip pat nėra (žr. virtualią parodą⁶⁵).

⁵⁹ Riksarkivet. RA/S-2259: Utenriksdepartementet.

⁶⁰ 2022 06 08 istoriko D. Simonseno laiškas istorikei S. Grigaravičiūtei, Sandros Grigaravičiūtės asmeninis archyvas.

⁶¹ Riksarkivet. RA/S-2259: Utenriksdepartementet.

⁶² 1920 02 21 Norvegijos konsulo Rygoje raštas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartementet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 61.

⁶³ *Lithuanian Recognition*, advocated by W. C. McAdoo, H. A. Gibbons, and W. M. Chandler. Washington: Lithuanian Information Bureau, 1925, 1–27. Norvegijos pripažinimas publikuotas p. 20.

⁶⁴ 1921 10 04 Norvegijos UR departamento telegrama registruotas rankraštis J. Purickiui apie Lietuvos pripažinimą *de jure*, RA Udenriksdepartementet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 155–156; spausdintas tekstas: *Ibid.*, s. 157, 159.

⁶⁵ Tarptautinis lūžis: Lietuvos valstybės pripažinimas *de jure* prieš 100 metų: virtuali paroda, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, paskelbta 2021 birželio 28, žiūrėta 2022 spalio 29, <https://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/tarptautinis-luzis-lietuvos-valstybes-pripazinimas-de-jure-pries-100-metu-lcva/exh-235>.

Lietuvai Norvegijos suteikto pripažinimo *de facto* dokumentas buvo publikuotas kartu su kitais Lietuvos pripažinimo *de facto* ir *de jure* dokumentais Vašingtone 1925 m. Dokumentus išleido Lietuvos informacijos biuras, sudarė – Williamas G. McAdoo, Herbertas Adamsas Gibbonsas ir Walteris M. Chandleris. Pastarasis buvo pasamdytas estų, latvių ir lietuvių padėti greičiau gauti pripažinimą *de jure* iš JAV⁶⁶. Toliau pateikiamas 1919 m. rugpjūčio 22 d. notos, kuria Norvegija pripažįsta Lietuvą *de facto*, tekstas lietuvių kalba (iš anglų k. vertė straipsnio autorė):

Užsienio reikalų departamentas. Kristianija, rugpjūčio 22, 1919. Pone Ministre Pirmininke:

Man teko garbė gauti laišką, kuriuo Jūsų Ekscelencija maloniai mane informavo, kad po Norvegijos Vyriausybės pareiškimo, jog ji sutinka *de facto* pripažinti lietuvių tautą ir priimti jos atstovą, advokatą Joną Aukštuolį, paskirtą Lietuvos atstovu prie Norvegijos Vyriausybės.

Dėkoju Jūsų Ekscelencijai už tokį malonų bendravimą ir už jausmus, kuriuos jis išreiškia Norvegijai.

Priduriu, kad nuoširdžiai pasveikinau poną Aukštuolį, naudodamasis proga reiškiau Jūsų Ekscelencijai savo didžiausią pagarbą.

(parašas) Loevland. Jo Ekscelencijai Lietuvos Ministrui Pirmininkui.⁶⁷

Lietuvos centrinio valstybės archyvo Lietuvos Respublikos URM fondo (f. 383) 7, 17 aprašų bylose esančiame Lietuvos neoficialių atstovų Danijoje (rezidavo Kopenhagoje) ir Švedijoje (rezidavo Stokholme) susirašinėjime su Lietuvos URM yra informacijos apie Danijos, Švedijos ir Norvegijos poziciją Lietuvos pripažinimo *de jure* klausimais. Lietuva atstovybės Norvegijoje neturėjo. Lietuvos atstovas Norvegijoje J. Aukštuolis (paskirtas 1919 m. liepos 29 d.) rezidavo Stokholme. 1921 m. kovo 4 d., uždarius Lietuvos atstovybę Stokholme, atstovauti Lietuvai Norvegijoje buvo pavesta Lietuvos atstovui Danijoje J. Savickiui⁶⁸. LCVA 383 fondo 7 aprašo bylose yra J. Aukštuolio 1921 m. rugpjūčio 21 d. pranešimas apie misiją Skandinavijos šalyse, kurią vykdydamas jis aiškino Lietuvos poziciją dėl Vilniaus ir prašė pripažinti Lietuvą *de jure*⁶⁹. 383 fondo 10 aprašo bylose yra saugomos Skandinavijos laikraščių iškarpas, kuriose yra užfiksuoti Lietuvos ir Norvegijos santykių fragmentai (pvz., A. Smetonos vizitas Kristianijoje 1919 m. laikraščiuose „Tidens Tegn“ (1919 m. kovo 19 d.), „Aftenposten“ (1919 m. kovo 17 d.)⁷⁰). Stebėtina, kad Norvegijos Karališkojo archyvo Užsienio reikalų departamento Lietuvos sąsiuvinuose A. Smetonos

⁶⁶ Čepėnas, Pranas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2. Fotografuotas leidimas. Vilnius: Lituanus, 1992, 708–718; Skirius, Juozas, *Lietuvos užatlantės diplomatija 1918–1929 metais: santykių su JAV politiniai ir ekonominiai aspektai*. Vilnius: [s. n.], 1995, 62.

⁶⁷ Translation of note extending recognition to Lithuania by Norway, in *Lithuanian Recognition*, advocated by W. C. McAdoo, H. A. Gibbons, and W. M. Chandler. Washington: Lithuanian Information Bureau, 1925, 20.

⁶⁸ Grigaravičiūtė, *Skandinavių Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*, 237–239.

⁶⁹ Išsamiau žr.: *Ibid.*, 70; 1921 08 21 J. Aukštuolio pranešimas Lietuvos URM, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 161, l. 22–25.

⁷⁰ “Litauen og Norge”, *Tidens Tegn*, 1919 03 19, LCVA, f. 383, ap. 10, b. 395, l. 26a; “Litauens statsminister i Kristiania”, *Aftenposten*, 1919 03 17, LCVA, f. 383, ap. 10, b. 395, l. 25a.

vizito dokumentų nėra⁷¹, tik užuominos, kaip ir apie J. Aukštuolio vizitą 1921 m. rugpjūtį⁷².

Lietuvos centrinio valstybės archyvo virtualioje parodoje „Tarptautinis lūžis: Lietuvos valstybės pripažinimas *de jure* prieš 100 metų“ (paskelbta 2021 m. birželio 28 d.) yra publikotas valstybių, pripažinusių Lietuvą *de facto* ir *de jure*, sąrašas, kuriame yra minimos Norvegijos suteikto pripažinimo *de facto* (1919 m. rugpjūčio 22 d.) ir *de jure* (1921 m. rugsėjo 30 d.) datos⁷³. Parodoje eksponuojami du su šiuo pripažinimu susiję dokumentai: 1920 m. lapkričio 6 d. Lietuvos atstovo Švedijoje J. Aukštuolio raštas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministrui Augustinui Voldemarui apie Švedijos ir Norvegijos nutarimą pripažinti Lietuvą *de jure*⁷⁴; Igno Šeinaus 1921 m. rugsėjo 29 d. telegrama Lietuvos užsienio reikalų ministrui Juozui Purickiui apie tai, kad Norvegija yra pasirengusi pripažinti Lietuvą *de jure*⁷⁵. Nemažai virtualių parodų buvo parengta minint Estijos diplomatinį santykių su užsienio šalimis 100-metį, jose buvo publikuota svarbių dokumentų ir asmenų bei įvykių nuotraukų. Buvo parengtos parodos apie Estijos ir Latvijos⁷⁶, Estijos ir Lietuvos⁷⁷, Estijos ir Prancūzijos⁷⁸ santykius, tačiau Estijos ir Norvegijos diplomatinį santykių 100-mečiui skirtos parodos nėra, tik glaustai apžvelgta šių šalių santykių istorija, pradedant pripažinimu *de jure* ir baigiant šiandiena⁷⁹. Latvijos diplomatinį santykių užmezgimo ir pripažinimo *de jure* 100-mečiui skirtose virtualiose parodose ir tekstuose internete dažniausiai buvo publikuotas didžiųjų šalių suteikto pripažinimo dokumentas (1921 m. sausio 26 d.⁸⁰) ir keletas kitų šalių, pvz., Danijos Latvijai suteikto pripažinimo *de jure*

⁷¹ “Den unga staten Litauen”, *Stockholms Dagblad*, 1919 02 12, nr. 41, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 43; 1918 03 14 J. Irgenso telegrama iš Kopenhagos Norvegijos UR departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 45.

⁷² “Den unga staten Litauen”, s. 43; 1918 03 14 J. Irgenso telegrama iš Kopenhagos Norvegijos UR departamentui, s. 45.

⁷³ Sąrašas, kuriame nurodyti Lietuvos valstybės tarptautiniai pripažinimai *de facto* ir *de jure* (1923 03 13–04 03), LCVA, f. 673, ap. 1, b. 107, l. 61, 62. Iš: Tarptautinis lūžis: Lietuvos valstybės pripažinimas *de jure* prieš 100 metų: virtuali paroda.

⁷⁴ 1920 11 06 Lietuvos atstovo Švedijoje J. Aukštuolio raštas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministrui A. Voldemarui apie Švedijos ir Norvegijos nutarimą pripažinti Lietuvą *de jure*, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 78, l. 30. Iš: Tarptautinis lūžis: Lietuvos valstybės pripažinimas *de jure* prieš 100 metų: virtuali paroda.

⁷⁵ 1921 09 29 Lietuvos telegramų agentūros Kopenhagoje vedėjo I. Šeinaus telegrama Lietuvos užsienio reikalų ministrui J. Purickiui apie Norvegijos pasirengimą pripažinti Lietuvą *de jure*, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 365, l. 69. Iš: Tarptautinis lūžis: Lietuvos valstybės pripažinimas *de jure* prieš 100 metų: virtuali paroda.

⁷⁶ “Sada aastat de jure tunnustamisest – Eesti ja Lāti suhete ajajoon”, *Embassy of Estonia. Riga*, žiūrėta 2022 spalio 30, <https://riga.mfa.ee/eesti-ja-lati-suhete-ajajoon/>.

⁷⁷ “Sada aastat de jure tunnustamisest – Eesti ja Leedu suhete ajajoon”, *Eesti suursaatkond. Vilnius*, žiūrėta 2022 spalio 30, <https://vilnius.mfa.ee/et/eesti-ja-leedu-suhete-ajajoon/>.

⁷⁸ “Eesti ja Prantsusmaa diplomaatilised suhted 100”, *Eesti suursaatkond. Pariis*, žiūrėta 2022 spalio 30, <https://paris.mfa.ee/et/eesti-ja-prantsusmaa-diplomaatilised-suhted-100/>.

⁷⁹ “Tähistame Eesti ja Norra diplomaatiliste suhete 100. aastapäeva!”, *Eesti suursaatkond. Oslo*, žiūrėta 2022 spalio 30, <https://oslo.mfa.ee/et/eesti-norra-100-aastat-diplomaatilisi-suhteid/>.

⁸⁰ “Latvijas Republikas de jure atzīšanas 100. gadadiena”, *Talsu novada muzejs*, žiūrėta 2022 spalio 29, <https://www.talsumuzejs.lv/latvijas-republikas-de-iure-atzisanas-100-gadadiena/> [2022 10 29]; Latvijas sūtniecības Londonā 1921. gada 27. janvārī nosūtīta apsveikuma telegramma ārlietu ministram Z. A. Meierovicam sakarā ar Latvijas de iure atzīšanu, *Latvijas Vēstnesis*, 2004 sausio 22, nr. 11, žiūrėta 2022 spalio 29, <https://www.vestnesis.lv/ta/id/83372>.

dokumentas (1921 m. vasario 5 d.)⁸¹, taip pat, kaip ir Lietuvos atveju, Latviją *de facto* ir *de jure* pripažinusių valstybių sąrašas, tik be tikslų datų (nurodytas tik mėnuo⁸²).

2016 m. Latvijos URM iniciatyva išleistame proginiam leidinyje „1921. gada 26. janvāris Latvijas valsts atzīta *de iure*. Neatsaucami un pastāvīgi. 26 January 1921 Latvia receives *de iure* recognition. Enduring and Irrevocable“ buvo publikuoti dokumentai, susiję su Latvijos pripažinimu *de facto* ir *de jure*. Tai – Zigfrīds'o A. Meierovics'iaus 1921 m. sausio 24 d. telegrama iš Paryžiaus apie jo atvykimą į Sąjungininkų Aukščiausiosios Tarybos sesiją; Aristido Briano (Sąjungininkų Aukščiausiosios Tarybos sesijos pirmininko) 1921 m. sausio 26 d. pasirašyta nota Latvijos delegacijai Paryžiuje, kurioje pranešama apie Latvijos pripažinimą *de jure*, Latvijos delegacijos vadovo Oļģerds'o Grosvalds'o atsakymas (1921 m. sausio 29 d.) A. Brianui; Latvijos premjero Karlio Ulmanio ir Latvijos URM atstovo Hermanio Albats'o sveikinimo ir padėkos telegrama Latvijos delegacijai Paryžiuje (1921 m. sausio 28 d.)⁸³. Greta publikuojamų dokumentų yra Latvijos ir užsienio šalių diplomatų to meto nuotraukų ir istorikų tekstų apie to meto įvykius. Apie kitų šalių suteiktus pripažinimus *de jure* informacijos nėra.

Dalis šaltinių (Norvegijos ir Lietuvos spaudos iškarpų) yra paskelbta Lietuvos ir Norvegijos diplomatinio santykių užmezgimo 100-mečiui skirtoje vaizdo medžiagoje⁸⁴. Joje matomos Skandinavijos laikraščių iškarpos, kuriose informuojama apie A. Smetonos vizitą Kristianijoje 1919 m., paminėta J. Aukštuolio paskyrimo data (1919 m. liepos 29 d.) ir pripažinimo *de facto* data (1919 m. rugpjūčio 20 d.; turi būti 1919 m. rugpjūčio 22 d., – *aut. past.*), rodomos lietuvių periodinės spaudos iškarpos apie Fridtjofo Nanseno apsilankymą Lietuvoje 1920 m.⁸⁵, Norvegijos Lietuvai suteiktą pripažinimą *de jure*. Oficialaus dienraščio „Lietuvos aidas“ (1919–1928 m. pr. – „Lietuva“) straipsnių apie Lietuvos santykius su Norvegija 1918–1940 m. išsami statistika yra pateikta šio straipsnio autorės monografijoje⁸⁶.

Apibendrinant nepublikuotų ir publikuotų šaltinių apie Norvegijos suteiktus pripažinimus *de facto* ir *de jure* Estijai, Latvijai ir Lietuvai apžvalgą, galima teigti, kad net ir skaitmeniniame amžiuje istorikai turi nemažai padirbėti rinkdami, analizuodami, vertindami, lygindami ir sistemindami juose esančią informaciją, kad galėtų rekonstruoti Baltijos šalių pripažinimo *de facto* ir *de jure* procesą Norvegijoje.

⁸¹ Telegramma Latvijas sūtniecībai Londonā ar paziņojumu, ka Dānija atzinusi Latviju *de iure*, ko 1921. gada 5. februārī sūtījās Latvijas Republikas pārstāvis Kopenhāgenā, *Latvijas Vēstnesis*, 2004 sausio 22, nr. 11, žiūrėta 2022 spalio 29, <https://www.vestnesis.lv/ta/id/83372>.

⁸² Andrejeva, Mara, „Latvijas valsts iekārtas izveidošana un starptautiskā atziņa“, *Prezi*, 2015 spalio 31, žiūrėta 2022 spalio 29, <https://prezi.com/vrznff7gkhvv/latvijas-valsts-iekartas-izveidosana-un-starptautiska-atzisa/>.

⁸³ 1921. gada 26. janvāris Latvijas valsts atzīta *de iure*. Neatsaucami un pastāvīgi. 26 January 1921 Latvia receives *de iure* recognition. *Enduring and Irrevocable*. Rīga: Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2016. 26 lpp.

⁸⁴ „Lietuvos–Norvegijos santykių šimtmetis: nuo A. Smetonos iki pabėgėlius gelbėjusio konsulo“, *15min.lt*, žiūrėta 2022 spalio 29, <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/lietuvos-norvegijos-santykiu-simtmetis-nuo-a-smetonos-iki-pabegelius-gelbejusio-konsulo-1360>.

⁸⁵ „Prof. Nansenas Kaune“, *Lietuva*, 1920 rugsėjo 17, nr. 200, 3.

⁸⁶ Grigaravičiūtė, *Skandināvija Lietuvos diplomātijojē 1918–1940 metais*, 245–255.

Estijos pripažinimas Norvegijoje

Pirmasis dokumentas Estijos nepriklausomybės pripažinimo byloje yra 1918 m. vasario 28 d. „Le Journal de Russie“ paskelbtas tekstas „Proclamation de la république esthonienne“, gautas iš Norvegijos atstovybės Maskvoje⁸⁷. Prašymas Norvegijos vyriausybei užmegzti *de facto* santykius su Estijos laikinąja vyriausybe yra datuotas 1918 m. kovo 21 d.⁸⁸. Jį Petrograde Norvegijos atstovui įteikė Estijos Respublikos reprezentantas Jules'as Seliamas⁸⁹. 1918 m. kovo 26 d. Norvegijos atstovui Petrograde įteiktas laiškas ir jo priedas buvo išsiųsti į Norvegijos URD⁹⁰. Palyginti su Latvija ir Lietuva, keista tai, kad 1918 m. kovo 21 d. nėra laikoma *de facto* ryšių su Norvegija užmezgimu nei istoriografijoje⁹¹, nei archyviniuose dokumentuose⁹².

De facto santykių užmezgimo data yra laikomas J. Tönissono ir K. Menningo vizitas Kristianijoje 1918 m. balandžio 15 d.⁹³. Istorikas T. Kristiansenas šios datos neįvardijo ir teigė, kad šis vizitas įvyko 1918 m. balandžio viduryje⁹⁴. Estijos atstovai prašė Norvegijos vyriausybės pripažinti Estijos nepriklausomybę ir skirti kurjerį į Petrogradą. Norvegijos URD išsisuko nuo prašymo, atsakydami, kad kurjeris turi vykti per Vokietiją, o Estijos santykiai su Vokietija yra neaiškūs⁹⁵. Norvegijos URD aiškinosi tai ir su Vokietijos atstovais Kristianijoje⁹⁶. 1918 m. balandžio 17 d. yra Norvegijos URD biuro šefo J. Bullo registruotas raštas, kuriame konstatuota, kad „jokiu būdu negalima pripažinti nei deputacijos, nei delegacijos, nei reprezentanto“⁹⁷.

Apie Estijos atstovų vizitą Kristianijoje buvo išsamiai rašyta norvegų spaudoje⁹⁸. Straipsnių apie Estijos atstovų vizitą išspausdino „Aftenposten“ (1918 m. balandžio 16 d.⁹⁹,

⁸⁷ 1918 02 28 laikraščio „Le Journal de Russie“ iškarpa, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 3, 5.

⁸⁸ 1918 02 21 Estijos raštas Norvegijos atstovui Petrograde, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 9.

⁸⁹ 1918 03 26 Norvegijos atstovo Petrograde pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 7.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 7.

⁹¹ Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 24.

⁹² 1921 01 31 Norvegijos URD raštas dėl Estijos nepriklausomybės pripažinimo *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 313–314.

⁹³ 1918 04 16 „Aftenposten“ straipsnio „Estlændigerne protesterer mod at indlemmes i Tyskland“ iškarpa, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 19.

⁹⁴ Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 24.

⁹⁵ 1918 04 17 Jaano Tönissono vizitinė kortelė, biografija ir pokalbio santrauka Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 21.

⁹⁶ 1918 04 17 Norvegijos URD atmintinė apie estų deputaciją (Kristianijoje), RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 23.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ 1918 04 16 „Aftenposten“ straipsnio „Estlændigerne protesterer mod at indlemmes i Tyskland“ iškarpa, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 19.

⁹⁹ *Ibid.*

1918 m. balandžio 17 d.¹⁰⁰, 1918 m. balandžio 21 d.¹⁰¹), „Tidens Tegn“ (1918 m. balandžio 17 d.¹⁰²). Straipsniuose buvo rašoma apie Estijos delegacijos vizitą Kristianijoje, Estijos kovą už savarankiškumą, protestą prieš Vokietiją (dėl Estijos ir Latvijos personalinės unijos su Prūsija) ir tai, kad Estija siekia Norvegijos pripažinimo.

Iš Norvegijos Karališkojo archyvo URD dokumentų matyti, kad J. Tönissonui ir K. Menningui pavyko susitarti su Norvegijos atstovybės Kopenhagoje sekretoriumi, kad persiųstų informaciją į Petrogradą J. Seliama, o iš Petrogrado į Kopenhagą – J. Tönissonui ir K. Menningui (adresu „Martna, Hotel Germania-Continental Kopenhagen“¹⁰³). 1918 m. balandžio 18 d. atmintinėje apie susitikimą su Estijos vyriausybės reprezentantais K. Menningu ir J. Tönissonu (1918 m. balandžio 15 d.) konstatuota, kad pagrindinis vizito tikslas buvo „gauti kuo greitesnį Estijos pripažinimą Norvegijoje, kaip laisvos, savarankiškos ir suverenos šalies“¹⁰⁴. Norvegijos URD buvo įteiktas memorandumas apie Estijos politinę padėtį¹⁰⁵. Norvegijos užsienio reikalų ministras laikėsi nuostatos nieko Estijos atstovams nežadėti.

Negavę norimo atsakymo iš Norvegijos URD, estai nenurimo ir atkakliai siekė užsibrėžto tikslo. 1918 m. gegužės 7 d. trys Estijos atstovai (E. Wirgo, A. Piipas, K. Pusta) kreipėsi į Norvegijos atstovą Londone Benjaminą Vogtą ir paprašė pripažinti Estijos vyriausybę¹⁰⁶. 1918 m. gegužės 3 d. iš Petrogrado¹⁰⁷ ir 1918 m. gegužės 25 d. iš Berlyno¹⁰⁸ Norvegijos URD vėl pasiekė informacija apie Estijos atstovų veiklą (kreipimusis ir protestus) kovojant dėl Estijos pripažinimo.

1918 m. birželio 8 d. Norvegijos atstovas Paryžiuje Carlas Johanas Frederikas Jakhellnas informavo apie Estijos vyriausybės delegato E. Wirgo ir Estijos atstovo Paryžiuje Charleso Roberto Pusta'os apsilankymą ir prašymą pripažinti Estijos nepriklausomybę¹⁰⁹ ir perdavė Prancūzijos užsienio reikalų ministro Stepheno Pichono atsakymą Estijos atstovams. 1918 m. birželio 19 d. Norvegijos atstovas Londone B. Vogtas gavo Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir Italijos atsakymų Estijos atstovams kopijas¹¹⁰. Iš jų turinio buvo aišku, kad Prancūzijos

¹⁰⁰ 1918 04 17 straipsnio „Hvorledes tyskerne gjennemfører folkenes selvbestemmelsesret“ iškarpą iš „Aftenposten“, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 27.

¹⁰¹ 1918 04 21 straipsnio „Estlands provisoriske regering protesterer mod foreningen med Tyskland“ iškarpą iš laikraščio „Aftenposten“, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 45.

¹⁰² 1918 04 17 straipsnio „Estland som selvstændig stat“ iškarpą iš „Tidens Tegn“, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 25–26.

¹⁰³ 1918 04 16 K. Menningo laiškas per sekretorių (tikėtina, kad Norvegijos atstovybės Kopenhagoje) ir prašymas perduoti naujienas į Petrogradą, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 33–34.

¹⁰⁴ 1918 04 18 Norvegijos URD atmintinė apie susitikimą su K. Menningu ir J. Tönissonu, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 39, 41, 43.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ 1918 05 07 Norvegijos atstovo Londone pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 59.

¹⁰⁷ 1918 05 03 Norvegijos atstovo Petrograde pranešimas su priedu, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 61.

¹⁰⁸ 1918 05 25 Norvegijos atstovo Berlyne pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 81.

¹⁰⁹ 1918 06 08 Norvegijos atstovo Paryžiuje F. Jakhellno pranešimas Norvegijos užsienio reikalų ministrui Ihleniui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 89.

¹¹⁰ 1918 06 19 Norvegijos atstovo Londone pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 83.

(1918 m. gegužės 13 d.¹¹¹), Didžiosios Britanijos (1918 m. gegužės 3 d.¹¹²) ir Italijos (1918 m. gegužės 28 d.¹¹³) vyriausybės pripažino Estiją *de facto*. Tuo Paryžiuje ir Romoje rūpinosi Estijos atstovas E. Wirgo¹¹⁴, dėl to Londone apsilankė pas Norvegijos atstovą. Yra išlikusi 1918 m. liepos 6 d. J. Bullo apie tai rašyta atmintinė Norvegijos URD¹¹⁵.

Estijos atstovų atkaklumą rodo ir tai, kad Estijos vyriausybės delegatas E. Wirgo Norvegijos URD Kristianijoje 1918 m. liepą apsilankė net du kartus – liepos 9-ąją ir 13-ąją. Liepos 9 d. jis įteikė raštą – prašymą pripažinti Estijos nepriklausomybę, o liepos 13 d. norėjo gauti atsakymą. Norvegijos URD atsakė, kad Norvegijos vyriausybė nemato reikalo svarstyti šį klausimą ir rodyti iniciatyvą. E. Wirgo nenurimo ir vis tiek spaudė Norvegijos URD pasakyti, kada Norvegija galėtų formaliai pripažinti Estiją¹¹⁶. Buvo siekiama išsiaiškinti, ar, Rusijai ir Vokietijai arba kuriai nors vienai iš jų pripažinus Estiją, Norvegija sutiktų pripažinti Estiją. 1918 m. liepos 13 d. URD atmintinėje su prisegta E. Wirgo vizitine kortele konstatuota: „E. Wirgo suprato, kad Norvegijos požiūris kitoks nei Antantės, bet yra keletas aspektų, kuriuose atsižvelgiama į Antantę“¹¹⁷.

1918 m. rugpjūtį–gruodį Estijos atstovai nebeprašė pripažinti Estijos nepriklausomybės, tačiau nuolat siuntė raštus¹¹⁸, deklaracijas¹¹⁹ ir protestus¹²⁰. Prasidėjusios kovos su bolševikais apmažino Norvegijos URD iš Estijos atstovų gaunamų dokumentų skaičių. Informacijos vėl ėmė daugėti, prasidėjus Estijos deryboms su Sovietų Rusija dėl taikos sutarties. Buvo kaupiamos laikraščių iškarpas¹²¹ ir informacija iš Norvegijos atstovybės Helsingforse (dabar Helsinkis)¹²².

Estijos atstovai Norvegijoje vėl suaktyvėjo 1920 m. sausį. Estijos atstovas Kristianijoje vėl paprašė Norvegijos vyriausybės pripažinti Estijos nepriklausomybę. Apie vizitą ir jo tikslą pasirodė nemažai straipsnių norvegų spaudoje¹²³. 1920 m. vasario 2 d. Estijos

¹¹¹ 1918 05 13 Prancūzijos URM Politikos ir komercijos direktijos atsakymo į Estijos memorandumą apie politinę padėtį kopija, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 85.

¹¹² 1918 05 03 Didžiosios Britanijos FO (*Foreign Office*) A. J. Balfouro atsakymas A. Wirgo, A. Piipui, K. Pusta'i, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 99.

¹¹³ 1918 05 28 Italijos URM atsakymo (K. R. Pusta'i) kopija, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 87.

¹¹⁴ 1918 06 19 Norvegijos atstovo Londone pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 83.

¹¹⁵ 1918 07 06 J. Bullo atmintinė, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 97.

¹¹⁶ 1918 07 13 J. Bullo atmintinė apie susitikimą su E. Wirgo, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 113–114.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ 1918 08 10 Norvegijos atstovo Paryžiuje raštas, kuriuo informuojama apie Estijos atstovybės protestą, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 115.

¹¹⁹ 1918 08 31 Norvegijos atstovo Kopenhagoje pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 123.

¹²⁰ 1918 12 19 Estijos specialiosios delegacijos Stokholme protesto notos Vokietijos atstovui Stokholme kopija, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 129, 131, 133.

¹²¹ RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 135, 145, 147, 149.

¹²² 1919 09 18 Norvegijos atstovo Suomijoje telegrama apie konferencijos Revelyje nutarimus dėl Estijos sutarties su Sovietų Rusija, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 137.

¹²³ RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 151, 153–154.

atstovas Kopenhagoje K. Menningas telegrama informavo Norvegijos užsienio reikalų ministrą N. C. Ihleną apie Estijos pasirašytą sutartį su Sovietų Rusija¹²⁴. Apie Estijos taikos sutartį su Sovietų Rusija ir pripažinimą *de jure* buvo rašoma Norvegijos „Aftenposten“¹²⁵, Danijos „Berlingske Tidende“¹²⁶. Sovietų Rusijos Estijai suteiktas pripažinimas *de jure* paskatino Suomiją pripažinti Estiją *de jure*¹²⁷. Apie Estijos pasirašytą sutartį su Sovietų Rusija 1920 m. vasario 11 d. Norvegijos URD informavo Norvegijos atstovybės užsienyje¹²⁸. Sutartis buvo išversta į norvegų kalbą ir išsiųsta į Norvegijos atstovybės užsienyje¹²⁹.

Baltijos šalių pripažinimo klausimą Skandinavijos šalys svarstė Kopenhagoje 1920 m. rugpjūčio 28–30 d. Švedija rimtai svarstė apie Estijos pripažinimą *de jure*, teiravosi, kokios pozicijos laikėsi tuo klausimu Norvegija. Norvegijos pozicija išliko tvirta: „*de facto* ryšiai su Estija“. Tokią poziciją Norvegija argumentavo taip: tai, „kad kiti pripažino, dar nereiškia, kad ir Norvegija tai turi padaryti“¹³⁰. Estijos pripažinimo istorijoje susikirto Estijos ataklumas ir Norvegijos tvirta nuostata, kad „dar ne laikas“¹³¹.

Tačiau laikas atėjo. 1921 m. sausio 27 – vasario 1 d. Norvegijos URD pasiekė pranešimai iš konsulo Estijoje (Revelyje¹³²), atstovo Suomijoje¹³³, atstovo Prancūzijoje (Paryžiuje)¹³⁴ apie didžiųjų šalių Paryžiuje priimtą sprendimą pripažinti Estiją ir Latviją *de jure*, iš atstovo Varšuvoje – apie Lenkijos Estijai ir Latvijai suteiktą pripažinimą *de jure*¹³⁵. Norvegijos URD laikėsi nuostatos, kad Estiją, Latviją ir Lietuvą Skandinavijos šalys turi pripažinti visos trys tuo pačiu metu¹³⁶, tačiau šią nuostatą teko peržiūrėti, derinantis prie Danijos ir Švedijos vyriausybės sprendimo.

¹²⁴ 1920 02 02 K. Menningo telegrama Norvegijos užsienio reikalų ministrui Ihlenui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 155.

¹²⁵ 1920 02 03 „Aftenposten“ straipsnio apie taiką su Rusija ir Estijos pripažinimą iškarpą, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 157.

¹²⁶ 1920 02 05 Norvegijos atstovo Kopenhagoje raštas apie informaciją spaudoje („Berlingske Tidende“) su Estijos atstovu apie taiką su Rusija, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 159.

¹²⁷ 1920 06 11 „Aftenposten“ nr. 284 pranešė apie Suomijos *de jure* Estijai, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 219; 1920 06 28 Norvegijos misijos vadovo Stokholme pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 223–224.

¹²⁸ 1920 02 11 Norvegijos URD pranešimas visoms atstovybėms apie Estijos taiką su Sovietų Rusija, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 163.

¹²⁹ Estijos ir Sovietų Rusijos sutartis norvegų kalba, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 181, 183, 185, 187, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 201, 203, 205, 207, 209, 211, 213, 215, 217.

¹³⁰ 1920 06 28 Norvegijos misijos vadovo Stokholme pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 223–224.

¹³¹ 1921 01 31 Norvegijos URD raštas dėl Estijos nepriklausomybės pripažinimo *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 313–314.

¹³² 1921 01 27 Norvegijos konsulo Revelyje telegrama Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 253.

¹³³ 1921 01 28 „Hufvudstadsbladet“ nr. 27 apie Lenkiją ir Baltijos šalis, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 257.

¹³⁴ 1921 01 31 Norvegijos užsienio reikalų ministro registruotas raštas Norvegijos atstovybei Paryžiuje, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 271.

¹³⁵ 1921 01 29 Norvegijos reikalų patikėtinio Danielsono telegrama Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 269.

¹³⁶ 1921 01 29 Norvegijos URD atmintinė dėl derinimo su Švedija ir Danija dėl Estijos ir Latvijos pripažinimo *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 261, 263, 265.

Pripažinimas užtruko dėl kilusių prekybos nesusipratimų tarp Danijos ir Latvijos. Danija nenorėjo be papildomų sąlygų pripažinti Latvijos ir atskirai – vienos Estijos. Todėl trijų šalių Užsienio reikalų ministerijos ir departamentai visą savaitę (1921 m. sausio 28 d. – 1921 m. vasario 4 d.) derino savo pozicijas, kol susitarė, kad iš solidarumo su Danija, Norvegija ir Švedija po pripažinimo notos įteikimo dar papildomai – per savo konsulus Revelyje ir Rygoje – vienu metu, kartu įteiks ir Estijai, ir Latvijai *pro memoria* dėl kuo skubesnio prekybos ir laivybos santykių sureguliuavimo sutartimi.

1921 m. vasario 4 d. Norvegijos užsienio reikalų ministras Ch. F. Micheletas išsiuntė raštą Estijos atstovui Kopenhagoje K. Menningui ir jame pranešė, kad telegrafu perduos Norvegijos konsului Taline prašymą pranešti Estijos vyriausybei, jog Norvegijos vyriausybė pripažįsta Estiją kaip laisvą ir nepriklausomą valstybę¹³⁷.

1921 02 04 Norvegijos užsienio reikalų ministro telegrama Estijos atstovui Kopenhagoje K. Menningui

Turiu garbę jums pranešti, kad šiandien telegrafu paprašiau Norvegijos konsulo Revelyje informuoti Estijos Vyriausybę, kad Norvegijos Vyriausybė pripažino Estiją nepriklausoma ir laisva valstybe.

Michelet, užsienio reikalų ministras¹³⁸.

Tą pačią dieną Norvegijos užsienio reikalų ministras išsiuntė raštą Norvegijos konsului Revelyje ir jame tiksliai instruktavo, kokia eilės tvarka turi būti viskas atlikta. Pirmiausia turėjo būti įteikta pripažinimo nota, po to suteikta informacija apie oficialių santykių su Estijos vyriausybe užmezgimą¹³⁹, tada – *pro memoria*, įteiktas solidarizuojantis su Danija ir Švedija, apie ekonominių santykių užmezgimą su Norvegija, reguliuojamą didžiausio palankumo principu¹⁴⁰. Sinchroniškumas buvo pavyzdinis. 1921 m. vasario 5 d. 17.30 val. visi trys Skandinavijos šalių konsulai Revelyje įteikė A. Piipui pripažinimo notas ir *pro memoria*¹⁴¹. 1921 m. vasario 9 d. Norvegijos URD pranešė Norvegijos atstovybėms užsienyje¹⁴², o 1921 m. vasario 10 d. – Tautų Sąjungos sekretoriui¹⁴³, kad Norvegija pripažino Estiją *de jure*.

¹³⁷ 1921 02 04 Norvegijos užsienio reikalų ministro Micheletto raštas Estijos atstovui Kopenhagoje apie pripažinimą *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 315.

¹³⁸ *Ibid.*, s. 317.

¹³⁹ 1921 02 04 Norvegijos užsienio reikalų ministro raštas Norvegijos konsului Revelyje, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 321–323.

¹⁴⁰ *Ibid.*, s. 321–323.

¹⁴¹ 1921 02 08 Norvegijos konsulo E. Forsmano Revelyje pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 379.

¹⁴² 1921 02 09 Norvegijos URD pranešimas Norvegijos atstovybėms užsienyje, kad Norvegija pripažino Latviją ir Estiją, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 359–360.

¹⁴³ 1921 02 10 raštas Tautų Sąjungai apie Estijos pripažinimą *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 361.

Latvijos pripažinimas Norvegijoje

Latvija, kaip ir Lietuva, atstovybės Norvegijoje (Kristianijoje) 1918–1921 m. neturėjo. Latvijos atstovas Fridrichas Grosvaldas (*Fridrihs Grosvalds*; paskirtas atstovu ir Norvegijoje 1919 m. rugpjūtį) rezidavo Stokholme¹⁴⁴. 1919 m. rugpjūtį Kristianijoje buvo paskirtas Latvijos garbės konsulinis agentas (nuo 1921 m. gegužės – garbės generalinis konsulas) Arturs Vanags¹⁴⁵.

Pirmasis dokumentas Norvegijos archyve, susijęs su Latvijos pripažinimu *de facto* ir *de jure*, yra datuotas 1918 m. gruodžio 12 d. Tai – Švedijos misijos Kristianijoje raštas Norvegijos užsienio reikalų departamentui. Jame Norvegijos užsienio reikalų ministrui N. C. Ihlenui pranešta apie Latvijos reprezentanto Stokholme, Tautos Tarybos pirmininko Janis'o Čakste'ės (*Jānis Kristaps Čakste*; dokumente *J. Tschakste*) apsilankymą pas Švedijos atstovą Kristianijoje ir prašymą pripažinti Latvijos Respubliką. Švedijos vyriausybė nutarė atsakyti Latvijos vyriausybei, kad sutinka užmegzti *de facto* santykius¹⁴⁶. 1918 m. gruodžio 27 d. Švedijos misijai Kristianijoje buvo atsakyta, kad Norvegijos vyriausybė nėra gavusi prašymo pripažinti Latviją¹⁴⁷.

Pirmasis Latvijos atstovų raštas Norvegijos atstovybei Londone yra datuotas 1919 m. sausio 7 d. Jame užsienio reikalų ministras Z. A. Meierovics'ius paprašė paskolos Latvijai (10 mln. kronų)¹⁴⁸. Su Norvegijos atstovu Paryžiuje Z. A. Meierovics'ius susitiko 1919 m. sausio 18 d.¹⁴⁹ T. Kristianseno teigimu, Latvijos užsienio reikalų ministras apsilankė Paryžiuje pas ministrą Wedelį Jarlsbergą ir pranešė, kad vyriausybė nori dirbti kartu kuriant Baltijos–Skandinavijos sąjungą¹⁵⁰. Nei raštu, nei žodžiu neprašyta pripažinti Latvijos nepriklausomybę. Paskolos prašymas pasiekė Norvegijos užsienio reikalų departamentą ir Finansų ir aukso departamentą. Nuo 1919 m. sausio 29 d. iki 1919 m. vasario 26 d. departamentų susirašinėta su Norvegijos banko direkcija dėl paskolos, kol gautas atsakymas, kad prašomos 10 mln. kronų paskolos bankas suteikti negali¹⁵¹. Kitas didelės apimties

¹⁴⁴ Jēkabsons, Ēriks ir Ščerbinskis, Valters, *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991: biogrāfiska vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 2003, 124–125, 366.

¹⁴⁵ *Ibid.*, 318–319, 384.

¹⁴⁶ 1918 12 12 Švedijos misijos Kristianijoje vadovo Liljewalcho raštas Norvegijos užsienio reikalų ministrui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 3.

¹⁴⁷ 1918 12 27 Norvegijos užsienio reikalų ministro atsakymo Švedijos misijos Kristianijoje vadovui registruotas rankraštis, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 5.

¹⁴⁸ 1919 01 07 Z. A. Mejerovics'o raštas Norvegijos atstovui Londone, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 11.

¹⁴⁹ 1919 01 18 Norvegijos atstovo Paryžiuje pranešimas Norvegijos užsienio reikalų ministrui Ihlenui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 19–21.

¹⁵⁰ Kristiansen, "Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørsmål 1918–1940", 28.

¹⁵¹ 1919 01 29 Norvegijos URD registruotas rankraštis Finansų departamentui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 23; 1919 02 20 Norvegijos finansų ir aukso departamento raštas Norvegijos URD dėl paskolos Latvijai, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 31; 1919 02 07 Norvegijos banko direkcijos atsakymas Norvegijos finansų departamentui dėl paskolos Latvijai suteikimo, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 33; 1919 02 26 Norvegijos URD atsakymo Latvijos atstovui Londone dėl prašymo paskolos Latvijai registruotas rankraštis, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 35. Paskolos prašymo faktą paminėjo ir T. Kristiansenas, žr.: Kristiansen, "Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørsmål 1918–1940", 28.

susirašinėjimas tarp Latvijos URM ir Norvegijos URD vyko (nuo 1920 m. vasario iki 1920 m. spalio) dėl Rygoje rengtos Baltijos šalių konferencijos ir tam tikslui kauptos bibliotekos¹⁵². Vertindamas Latvijos politiką ir diplomatų kontaktus su Norvegijos valdžios atstovais ir diplomatais 1919 m. sausį – 1920 m. sausį, T. Kristiansenas padarė prielaidą, kad „latviai nenorėjo siekti politinio kontakto su Norvegijos valdžios institucijomis“¹⁵³.

1920 m. kovo 13 d. Fridrichas Grosvaldas (*Frederic Grossvald; Frīdrihs Arnolds Grosvalds*) įteikė Norvegijos užsienio reikalų ministrui savo, kaip Latvijos vyriausybės diplomatinio atstovo, įgaliojimus (*Fuldmakt*). Ministras atsakė, kad mielai su Latvijos vyriausybe užmegs *de facto* santykius¹⁵⁴. Raštas apie „*de facto* santykius su Latvija“ („*de facto* forbindelse med Letland“) buvo įregistruotas 1920 m. kovo 17 d. Informacija buvo persiūsta į atstovybes Kopenhagoje, Stokholme, Helsingforse, Petrograde ir Norvegijos prekybos departamentui¹⁵⁵. Visose trijose – Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimo Norvegijoje bylose yra 1920 m. kovo 20 d. Norvegijos URD raštas Norvegijos atstovybėms užsienyje apie *de facto* santykius su Estija, Gruzija, Latvija, Lietuva, Ukraina ir Vengrija¹⁵⁶. Per vizitą F. Grosvaldas susitiko ne tik su Norvegijos užsienio reikalų ministru N. C. Ihlen, bet ir su Stortingo pirmininku Ivaru Pettersonu Tveitenu, Stortingo nariu Johanu Castbergu, aptarė prekybos reikalus¹⁵⁷.

Norvegijos URD rinko informaciją apie Latvijos pripažinimą. 1920 m. liepos 23 d. Norvegijos pasiuntinybė Berlyne pranešė apie Latvijos ir Vokietijos susitarimą (1920 m. liepos 16 d.) ir Vokietijos Latvijai suteiktą pripažinimą *de jure*, kurio ji dar negavo iš Antantės šalių¹⁵⁸. Norvegijos spaudoje pasirodė daug straipsnių apie Latvijos sutartį su Sovietų Rusija, kurių iškarpos buvo sukauptos Norvegijos URD¹⁵⁹.

1920 m. gruodžio 2 d. Latvijos užsienio reikalų ministro laiškas su priedu – prašymu Norvegijos vyriausybei pripažinti Latviją *de jure*¹⁶⁰ buvo įteiktas Norvegijos atstovybei prie Tautų Sąjungos (Ženevoje)¹⁶¹. Atsakymą Latvijos URM prašė adresuoti ministrui Rygoje. 1920 m. gruodžio 8 d. iš Ženevos laiškas bei jo priedas (prašymas) buvo išsiųsti į Kristianiją (gauti 1920 m. gruodžio 20 d.)¹⁶². Kartu su prašymu į Norvegijos URD buvo išsiųsti ir

¹⁵² 1920 02 21 Norvegijos konsulo Rygoje raštas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 61.

¹⁵³ Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 28.

¹⁵⁴ 1920 03 17 URD registruotas raštas apie *de facto* ryšius su Latvija, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 67, 69.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ 1920 03 20 Norvegijos URD raštas Norvegijos atstovybėms užsienyje, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 67, 73.

¹⁵⁷ Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 28.

¹⁵⁸ 1920 07 03 Norvegijos atstovo a.i. reikalų patikėtinio Augusto Esmarcko pranešimas Norvegijos URD apie Latvijos ir Vokietijos susitarimą, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 139, 143.

¹⁵⁹ RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 157–158, 159, 161, 165, 167.

¹⁶⁰ 1920 12 02 Latvijos užsienio reikalų ministro Z. A. Meierovics'o raštas Norvegijos užsienio reikalų ministrui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 173.

¹⁶¹ 1920 12 08 Norvegijos atstovybės prie Tautų Sąjungos (Ženevoje) raštas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 171; Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 28.

¹⁶² 1920 12 08 Norvegijos atstovybės prie Tautų Sąjungos (Ženevoje) raštas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 171.

memorandumas „Latvie“, įteiktas Tautų Sąjungoje, bei biuletenis „Les droits de la Lettonie à faire partie de la Société des Nations“¹⁶³.

Raštas Latvijos pripažinimo klausimu Norvegijos URD buvo įregistruotas 1921 m. sausio 5 d. Šalia jo buvo pažymėta pripažinimo *de facto* data – 1920 m. kovo 17 d. Raštas buvo skirtas Norvegijos atstovybėms Kopenhagoje ir Stokholme. Jame pranešta apie gautą Latvijos užsienio reikalų ministro prašymą formaliai pripažinti Latvijos Respubliką ir paprašyta pasiteirauti, ką darys Danijos ir Švedijos vyriausybės¹⁶⁴. Iš Švedijos gautas atsakymas, kad Švedijos vyriausybė tokio Latvijos prašymo negavo¹⁶⁵. Danijos užsienio reikalų ministerija atsakė, kad šį klausimą spręsti dar per anksti ir neplanuoja atsakyti į Latvijos užsienio reikalų ministro notą¹⁶⁶. 1921 m. sausio 19 d. Norvegijos URD nusprendė pasekti Danijos pavyzdžiu ir Latvijos užsienio reikalų ministrui neatsakyti¹⁶⁷.

Situacija ir Norvegijos požiūris į Latvijos pripažinimą pasikeitė, kai buvo gauta informacijos apie didžiųjų valstybių Paryžiuje priimtą sprendimą pripažinti Latviją ir Estiją *de jure*, tos žinios paskelbimą Didžiosios Britanijos ir Norvegijos spaudoje¹⁶⁸ ir Suomijos Latvijai suteiktą pripažinimą *de jure*¹⁶⁹. Į Norvegijos URD plaukė pranešimai iš atstovybių Helsingforse¹⁷⁰, Paryžiuje¹⁷¹. Siekdamas paraginti Norvegiją pripažinti Latviją *de jure*, Norvegijos URD 1921 m. sausio 28 d. apsilankė Latvijos garbės konsulinis agentas A. Vannags (dokumente – *Arthur Wannag*) ir perdavė Latvijos vyriausybės prašymą pripažinti Latviją *de jure*¹⁷². Norvegijos URD konsultavosi šiuo klausimu su Švedijos ir Danijos atstovais Kristianijoje ir nusprendė, kad po Antantės šalių Paryžiuje sprendimo atėjo laikas ir trims Skandinavijos šalims pripažinti Latviją ir Estiją *de jure*¹⁷³.

Norvegijos URD, Švedijos ir Danijos užsienio reikalų ministrai pripažinimo detales derino nuo 1921 m. sausio 28 d. iki vasario 3 d. Buvo kalbamasi gyvai departamente arba ministerijoje ir skambinama telefonu po kelis kartus per dieną. Iš pokalbių su Danijos atstovu paaiškėjo ir to ilgo derinimo priežastys. Viena jų – nesureguliuota prekyba ir laivyba su Latvijos Respublika, kita – nerimas dėl to, kaip į pripažinimą sureaguos senieji Rusijos imperijos

¹⁶³ 1920 12 02 Latvijos užsienio reikalų ministro Z. A. Meierovicšo raštas Norvegijos užsienio reikalų ministrui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 173.

¹⁶⁴ 1921 01 05 Norvegijos URD registruotas raštas Norvegijos atstovybėms Kopenhagoje ir Stokholme, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 179–180.

¹⁶⁵ 1921 01 12 Norvegijos atstovo Švedijoje atsakymas Norvegijos užsienio reikalų ministrui dėl 1921 01 05 rašto, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 181.

¹⁶⁶ 1921 01 15 Norvegijos atstovo Kopenhagoje atsakymas Norvegijos URD dėl 1921 01 05 rašto, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 183.

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 199, 201, 203, 205.

¹⁶⁹ 1921 01 27 Norvegijos atstovybės Helsingforse pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 187.

¹⁷⁰ 1921 01 29 Norvegijos atstovybės Helsingforse pranešimas Norvegijos URD apie Latvijos pripažinimą *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 209.

¹⁷¹ 1921 01 31 Norvegijos atstovybės Paryžiuje telegrama Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 211.

¹⁷² 1921 01 28 Norvegijos URD atmintinė apie susitikimą su Latvijos konsulu Vannags'u dėl Latvijos pripažinimo *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 215.

¹⁷³ *Ibid.*

diplomatai¹⁷⁴. Siekdamas paraginti Skandinavijos šalis greičiau apsispręsti dėl Latvijos ir Estijos pripažinimo, 1921 m. vasario 1 d. Norvegijos užsienio reikalų ministras sulaukė Latvijos atstovo Stokholme demaršo dėl Norvegijos pripažinimo *de jure* suteikimo Latvijai¹⁷⁵. 1921 m. vasario 2 d. su Norvegijos URD susisieikė ir Lenkijos užsienio reikalų ministras. Oficiali priežastis buvo pranešti apie Lenkijos suteiktą pripažinimą *de jure* Latvijai ir Estijai¹⁷⁶.

1921 m. vasario 4 d. visos pripažinimo detalės buvo suderintos, ir Danija pagaliau ryžosi kartu su Švedija ir Norvegija pripažinti Latviją ir Estiją *de jure*¹⁷⁷. Diena anksčiau (1921 m. vasario 3 d.) apie pripažinimą buvo pranešta Rusijos imperijos diplomatui Romanui R. von Rosenui, kuris tai interpretavo kaip Sovietų Rusijos pripažinimą¹⁷⁸. Danija sutiko pripažinti Latviją tik su sąlyga, kad jai (ir Estijai, tik atskiras *pro memoria*) po pripažinimo notos bus įteiktas specialus *pro memoria* dėl kuo skubesnio prekybos ir laivybos santykių su konkrečia Skandinavijos šalimi sureguliuavimo sudarant sutartį. Tokius *pro memoria* po pripažinimo notos įteikė visų trijų Skandinavijos šalių konsulai Rygoje¹⁷⁹. Norvegija ir Švedija solidarizavosi su Danija. Norvegijos konsulas Rygoje dr. von Zimmermannas notą (žr. vertimą) ir *pro memoria* įteikė 1921 m. vasario 5 d.¹⁸⁰:

1921 m. vasario 5 d. Norvegijos konsulo Rygoje notos Latvijos užsienio reikalų ministrui kopija (vertimas iš prancūzų kalbos).

Karališkasis Norvegijos konsulatas. Ryga 1921 02 05.

Pone Ministre,

Turiu garbę jums pranešti, kad Karaliaus vyriausybės sprendimu Norvegija su didžiausiu malonumu pripažino Latviją ir jos Vyriausybę *de jure*.

Jo Didenybės vyriausybė labai džiaugiasi matydama, kad laisva Latvijos valstybė tapo viena iš nepriklausomų ir suverenių valstybių, ir naudojasi šia galimybe užtikrinti jai draugiškiausius jausmus ir giliausius linkėjimus dėl šalies ateities.

Reiškiu Jums, pone Ministre, savo didžią pagarbą.

¹⁷⁴ 1921 02 03 Norvegijos atstovo Kopenhagoje pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 219, 221.

¹⁷⁵ 1921 02 01 Latvijos atstovo F. Grosvalds'o (nota) demaršas dėl Latvijos pripažinimo *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 285.

¹⁷⁶ 1921 02 02 URD atmintinės apie Lenkijos ministro pranešimą nuorašas, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 217.

¹⁷⁷ 1921 02 04 Norvegijos atstovo Kopenhagoje pranešimas Norvegijos užsienio reikalų ministrui Micheletui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 223, 225.

¹⁷⁸ 1921 02 03 Norvegijos URD atmintinė apie pranešimą baronui von Rosenui apie Latvijos ir Estijos pripažinimą, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 227.

¹⁷⁹ 1921 02 04 Norvegijos URD aiškinamasis raštas dėl Latvijos pripažinimo, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 229–231.

¹⁸⁰ 1921 02 05 Norvegijos konsulo Rygoje pranešimas Latvijos užsienio reikalų ministrui apie pripažinimą ir įteiktą memorandumą apie prekybos santykių sureguliuimą su Latvija sudarant sutartį, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 257, 259.

Už Norvegijos konsulą Rygoje pasirašo teisės dr. v. Zimmermann.

Latvijos užsienio reikalų ministrui Rygoje.¹⁸¹

1921 m. vasario 7 d. apie Latvijos pripažinimą buvo pranešta Tautų Sąjungos sekretariatui¹⁸², o vasario 9 d. – visoms Norvegijos atstovybėms užsienyje¹⁸³. Kai Norvegija suteikė Latvijai pripažinimą *de jure*, pasikeitė ir Latvijos atstovo rangas: F. Grosvalds 1921 m. balandį tapo Latvijos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Norvegijoje (su rezidencija Stokholme)¹⁸⁴. Pasikeitė ir Latvijos garbės konsulinio agento A. Vanags'o rangas: jis 1921 m. gegužę tapo Latvijos garbės generaliniu konsulu Kristianijoje¹⁸⁵. Norvegija diplomatinį atstovą Latvijoje paskyrė tik 1922 m. birželį, juo tapo nepaprastasis ir įgaliotasis ministras Andreas Urbye (su rezidencija Helsinkyje)¹⁸⁶. Rygoje rezidavusio Norvegijos konsulo (nuo 1919 m. – Johnas Helmsingas) ir vicekonsulo (nuo 1921 m. – Alfas Molvigas) statusas nepakito¹⁸⁷.

Lietuvos pripažinimas Norvegijoje

Pirmojoje straipsnio dalyje minėjome, kad Lietuva atstovybės Norvegijoje neturėjo. Lietuvos atstovas Norvegijoje J. Aukštuolis, paskirtas 1919 m. liepos 29 d., rezidavo Stokholme. 1921 m. kovo 4 d. uždarius Lietuvos atstovybę Stokholme, atstovavimas Lietuvai Norvegijoje buvo pavestas Lietuvos atstovui Danijoje J. Savickiui¹⁸⁸.

Pirmasis prašymas pripažinti Lietuvos nepriklausomybę Norvegijos generalinį konsulatą pasiekė 1918 m. vasario 12 d. Norvegijai¹⁸⁹, kaip ir kitoms neutralioms ir Antantės valstybėms, buvo įteikta 1918 m. vasario 9 d. nota, kurioje pirmą kartą buvo paskelbtas 1917 m. gruodžio 11 d. pirmosios (I.) dalies šiek tiek modifikuotas tekstas¹⁹⁰. 1918 m. susirašinėjime Norvegijos užsienio reikalų departamento dokumentuose atsakymo nėra, tačiau iš pastabų prie vėlesnio susirašinėjimo (1918 m. gruodžio 9 d. teksto) matyti, kad

¹⁸¹ 1921 02 05 Norvegijos konsulo Rygoje pranešimas Latvijos užsienio reikalų ministrui apie pripažinimą ir įteiktą memorandumą apie prekybos santykių sureguliovimą su Latvija sudarant sutartį, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 257, 259.

¹⁸² 1921 02 07 Norvegijos URD pranešimas Tautų Sąjungos sekretoriui, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 237, 239, 241.

¹⁸³ 1921 02 09 Norvegijos URD pranešimas visoms Norvegijos atstovybėms užsienyje, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 243.

¹⁸⁴ Jēkabsons ir Ščerbinskis, *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991*, 124–125, 366.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 318–319, 384.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 395.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 404.

¹⁸⁸ Grigaravičiūtė, *Skandināvija Lietuvos diplomatiņoje 1918–1940 metais*, 237–239.

¹⁸⁹ 1918 02 13 Norvegijos generalinio konsulo Šveicarijose (Ciuriche) pranešimas Norvegijos URD, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 13.

¹⁹⁰ 1918 02 09 LTT(L) nota Norvegijos užsienio reikalų ministrui Ihleniui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 15–18.

galėjo būti nusiųstas labai lakoniškas atsakymas Lietuvii Tautos Tarybai (Lozanoje): „dabar netinkamas laikas pripažinti Lietuvą, kaip savarankišką valstybę“¹⁹¹.

1918 m. kovą–gegužę Norvegijos URD rinko ir kaupė informaciją iš Berlyno apie Vokietijos Lietuvai suteiktą pripažinimą *de jure* ir to pripažinimo kainą¹⁹². Susimąstyti apie Lietuvos pripažinimą *de facto* Norvegijos užsienio reikalų ministrą privertė Švedijos misijos Kristianijoje raštas, kuriame pranešama apie Švedijos Lietuvai suteiktą pripažinimą *de facto*¹⁹³. Tada Norvegijos užsienio reikalų ministras atsakė, kad Norvegija neplanuoja pripažinti Lietuvos *de facto*¹⁹⁴.

Permąstyti savo poziciją Norvegijos URD paskatino A. Voldemaro ir J. Savickio vizitas Kopenhagoje pas Norvegijos atstovą Johannesą Irgensą (1919 m. sausio 11 d.)¹⁹⁵. Jo prašyta perduoti Norvegijos vyriausybei, kad Lietuva norėtų užmegzti *de facto* santykius su Norvegijos vyriausybe. J. Irgensas paminėjo apie galimybę užmegzti prekybos ryšius: Lietuvos grūdai būtų mainomi į Norvegijos silkę ir žuvis¹⁹⁶. 1919 m. sausio 23 d. buvo gautas Norvegijos užsienio reikalų ministro atsakymas, kad Norvegija sutinka užmegzti neoficialius santykius su Lietuva ir paskirti savo reprezentantą¹⁹⁷. Šį nusiteikimą dar labiau sustiprino A. Smetonos vizitas Norvegijoje¹⁹⁸. Ši data – 1919 m. sausio 23 d. – kaip *de facto* santykių užmezgimo data (nepainioti su pripažinimu *de facto* 1919 m. rugpjūčio 22 d., – *aut. past.*) minima ir pripažinimo *de jure* įregistruotame rankraštyje¹⁹⁹.

1919 m. birželį Norvegijos URD vyko vidinis susirašinėjimas, iš kurio matyti, kad URD valdininkai domėjosi, kokios šalys yra pripažinusios Lietuvą *de facto*²⁰⁰. 1920 m. pradžioje Norvegija domėjosi Danijos pozicija Lietuvos atžvilgiu ir išsiaiškino, kad Lietuva oficialiai

¹⁹¹ 1918 12 09 Norvegijos užsienio reikalų departamento atsakymo Švedijos atstovui Kristianijoje registruotas rankraštis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 33.

¹⁹² 1918 03 26 Norvegijos pasiuntinio Berlyne pranešimas Norvegijos karališkajam užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 21; 1918 05 13 Norvegijos pasiuntinio Berlyne pranešimas Norvegijos karališkajam užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 27; Das unabhängige Litauen. Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 1918 05 12, nr. 240: straipsnio iškarpą, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 29.

¹⁹³ 1918 12 06 Švedijos Karališkosios misijos Kristianijoje raštas Norvegijos užsienio reikalų ministrui Ihleniui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 31–32.

¹⁹⁴ 1918 12 09 Norvegijos užsienio reikalų ministro atsakymo Švedijos misijai Kristianijoje rankraštis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 33.

¹⁹⁵ Kristiansen, “Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940”, 28.

¹⁹⁶ 1919 01 11 Norvegijos atstovo Kopenhagoje J. Irgenso pranešimas Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 39.

¹⁹⁷ 1919 01 23 Norvegijos užsienio reikalų ministro registruotas rašto Norvegijos atstovui Kopenhagoje rankraštis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 41.

¹⁹⁸ Den unga staten Litauen. Stockholms Dagblad. 1919 02 12, nr. 41, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 43; 1918 03 14 J. Irgenso telegrama iš Kopenhagos Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 45; Kristiansen, “Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940”, 29.

¹⁹⁹ 1921 09 26 Lietuvos pripažinimo pagrindimo rankraštis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 147–148.

²⁰⁰ 1919 06 28 Norvegijos užsienio reikalų departamento vidinis dokumentas: svarstymai dėl Lietuvos pripažinimo: registruotas rankraštis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 47.

Danijos nėra pripažinta *de jure*²⁰¹. Danija informavo Norvegijos URD, kad neplanuoja pripažinti Lietuvos *de jure*, nepasitarusi šiuo klausimu su Norvegija ir Švedija²⁰².

Norvegija domėjosi, kokios pozicijos laikosi JAV Lietuvių vykdomojo komiteto (vad. M. Vinikas) atžvilgiu Vašingtone. Lietuvių vykdomasis komitetas buvo įgaliotas būti Lietuvos diplomatinio agentu JAV ir vykdė veiklas, kurias vykdė diplomatinės atstovybės, kol Lietuva nėra oficialiai pripažinta, atliko konsulines funkcijas²⁰³. 1920 m. vasario 11 d. Norvegijos URD leido užmegzti ir palaikyti *de facto* neoficialius santykius su Lietuvių vykdomuoju komitetu, galėjo priimti Lietuvių vykdomojo komiteto vizuotus dokumentus²⁰⁴.

1920 m. kovo 20 d. Norvegijos URD išleido aplinkrašį savo atstovybės užsienyje dėl *de facto* santykių su Latvija, Estija, Lietuva, Gruzija, Ukraina ir Vengrija²⁰⁵. Iš 1920 m. rugpjūčio 25 d. raporto paaiškėja, kad Norvegija neturėjo informacijos apie Lietuvos pasirašytą sutartį su Sovietų Rusija, tik apie Latvijos ir Estijos, domėjosi, kokia forma Sovietų Rusija pripažino Lietuvą²⁰⁶. 1920 m. rugsėjį Lietuvoje apsilankė oficialus Tautų Sąjungos atstovas ir įgaliotinis belaisvių ir tremtinių reikalams F. Nansenas. Žurnalistai teiravosi jo nuomonės apie Lietuvos priėmimą į Tautų Sąjungą ir buvo patikinti, kad jis, „kaip norvegų atstovas“, palaikys Lietuvą artimiausiame Tautų Sąjungos posėdyje²⁰⁷. Vis dėlto taip nenutiko, nes Norvegija, kaip ir Danija bei Švedija, laikėsi susitarimo nepriimti sprendimų anksčiau, nei tai padarys didžiosios valstybės²⁰⁸.

1921 m. kovą Norvegijai apie Lietuvos pripažinimą pranešė Ispanija²⁰⁹ ir Argentina²¹⁰. Iš sukauptos medžiagos URD byloje galima spręsti, kad Norvegijos URD intensyviai domėjosi Lietuvai suteiktais pripažinimais²¹¹. T. Kristiansenas paminėjo J. Savickio 1921 m. gegužės 5 d. notą ministrui, Norvegijos atstovui Kopenhagoje J. Irgensui, kurioje siūloma Lietuvai ir Norvegijai apsiukeisti konsulais, kaip buvo padaryta su Danija ir Švedija. Pasiūlymas buvo grindžiamas noru užmegzti politinius ir ekonominius ryšius su Skandinavijos šalimis²¹². Su J. Savickiu susirašinėta dėl Norvegijos konsulo paskyrimo į Kauną, domėtasi,

²⁰¹ 1920 01 17 Norvegijos užsienio reikalų ministro raštas atstovui Kopenhagoje dėl Danijos požiūrio į Lietuvą, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 69.

²⁰² 1920 01 21 J. Irgenso pranešimas Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 71.

²⁰³ 1920 01 02 Lietuvių vykdomojo komiteto (M. J. Vinikas) Vašingtone pranešimas Norvegijos atstovui Vašingtone, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 77.

²⁰⁴ 1920 02 11 Norvegijos užsienio reikalų departamento rašto Norvegijos atstovui Vašingtone registruotas rankraštis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 79–80.

²⁰⁵ 1920 03 20 Norvegijos užsienio reikalų departamento aplinkraštis visoms Norvegijos atstovybėms užsienyje, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 81.

²⁰⁶ 1920 08 25 „De russiske Randstater“: nuorašas raporto apie Norvegijos *de facto* santykius su užsienio valstybėmis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 89.

²⁰⁷ „Prof. Nansenas Kaune“, *Lietuva*, 1920 rugsėjo 17, nr. 200, 3.

²⁰⁸ Mažeika, *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.*, 29.

²⁰⁹ 1921 04 04 Ispanijos atstovybės Kristianijoje nota Norvegijos užsienio reikalų ministrui C. F. Micheletui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 99.

²¹⁰ 1921 03 31 Norvegijos atstovybės Buenos Airėse pranešimas Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 103.

²¹¹ 1921 05 19 Norvegijos atstovo Kopenhagoje raštas Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 105.

²¹² Kristiansen, „Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørgsmål 1918–1940“, 29.

kiek kitų šalių atstovų reziduoja Kaune²¹³. Užsiminta, kad JAV nebuvo pripažinusi Lietuvos, bet turėjo konsulą Kaune²¹⁴. Dėl Norvegijos konsulo paskyrimo Kaune J. Savickis iš Kopenhagos nuvyko į Kristianiją²¹⁵. Pastarojoje su specialia misija 1921 m. rugpjūčio 19 d. apsilankė ir Lietuvos diplomatas J. Aukštuolis. Jam buvo pavesta „informuoti skandinavų delegacijas, važiuojančias į Tautų Sąjungą, apie Lietuvos ir Lenkijos ginčo eigą“ ir „pasirūpinti pripažinimu *de jure*“²¹⁶. 1921 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos atstovas Kopenhagoje J. Savickis atsiuntė Šveicarijos pripažinimo *de jure* kopiją prancūzų kalba²¹⁷. Dokumentas buvo išsamiai išanalizuotas Norvegijos URD tarnautojų, atkreiptas dėmesys į rezervą dėl sienų²¹⁸.

1921 m. rugsėjo 19 d. Švedijos misija Kristianijoje pranešė apie planus palaikyti Lietuvą stojant į Tautų Sąjungą ir, jei tai įvyks, pripažinti Lietuvą *de jure*. Misija klausė, ar Norvegijos vyriausybė pasielgs taip pat kaip Švedijos vyriausybė, jei Lietuva įstos į Tautų Sąjungą²¹⁹. 1921 m. rugsėjo 22 d. Danijos atstovas Kristianijoje pasiūlė Norvegijos vyriausybei prisijungti prie Danijos pripažinimo *de jure* suteikimo Lietuvai (nes pastaroji buvo priimta į Tautų Sąjungą), o konfliktą su Lenkija gali spręsti Tautų Sąjunga, vadovaujama Paulo Hymanso. Taip pat Danijos atstovas išvardijo Lietuvą pripažinusias šalis ir paprašė pranešti savo nuomonę²²⁰.

1921 m. rugsėjo 23 d. Norvegijos URD sužinojo apie Estijos, Latvijos ir Lietuvos priėmimą į Tautų Sąjungą. 1921 m. rugsėjo 25 d. Švedija pranešė apie karaliaus pasirašytą rezoliuciją pripažinti Lietuvą *de jure* ir planavo tai padaryti ateinančią pirmadienį, o Lietuvos vyriausybei pateikti 1921 m. rugsėjo 27 d.²²¹ Švedija paragino ir kitas Skandinavijos šalis tai padaryti, t. y. išsiųsti informaciją Lietuvai, kad jų šalies vyriausybė planuoja pripažinti Lietuvą *de jure*. Norvegijos vyriausybė prisijungė prie Švedijos pasiūlymo²²².

1921 m. rugsėjo 26 d. Norvegija atsakė Švedijai, kad Lietuva įstojo į Tautų Sąjungą, todėl pripažins Lietuvą *de jure* kartu su kitomis Skandinavijos šalimis²²³. Danija informavo

²¹³ 1921 05 18 J. Savickio raštas Norvegijos atstovui Kopenhagoje, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 107–109.

²¹⁴ *Ibid.*

²¹⁵ 1921 08 16 Norvegijos užsienio reikalų ministro susitikimo su J. Savickiu atmintinės nuorašas, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 111.

²¹⁶ Grigaravičiūtė, *Skandinavija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*, 70.

²¹⁷ 1921 09 05 Lietuvos atstovybės Kopenhagoje raštas Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 113.

²¹⁸ 1921 08 19 G. Mottos žodinės notos misijos Berne šefui V. Sidzikauskui nuorašas, Riks Arkivet (RA), Utenriksdepartamentet (hereinafter – UD), 1918–1924, Hefte Norsk anerkendelse af Litauen (Hefte Litauen), s. 115.

²¹⁹ 1921 09 19 Švedijos misijos Kristianijoje nota Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 17–18.

²²⁰ 1921 09 22 Danijos atstovo Kristianijoje raštas Norvegijos užsienio reikalų ministrui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 133.

²²¹ 1921 09 25 Švedijos užsienio reikalų ministerijos telegrama Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 123.

²²² *Ibid.*

²²³ 1921 09 26 Norvegijos užsienio reikalų departamento registruotas atsakymas Švedijos misijos vadovui Kristianijoje, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 127–128.

Norvegijos URD apie Danijos karaliaus pasirašytą nutarimą dėl Lietuvos pripažinimo *de jure* ir ragino padaryti tą patį²²⁴. 1921 m. rugsėjo 26 d. Norvegijos URD susisiekė su Lietuvos atstovybe Kopenhagoje ir pranešė, kad Norvegija pripažino Lietuvą *de jure* 1921 m. rugsėjo 30 d.²²⁵. Norvegijos užsienio reikalų ministro C. F. Micheleto telegrama Lietuvos užsienio reikalų ministrą pasiekė 1921 m. spalio 4 d.²²⁶:

1921 m. spalio 4 d. Norvegijos užsienio reikalų ministro telegrama Lietuvos užsienio reikalų ministrui dr. Purickiui.

Turiu garbės pranešti Jūsų Ekscelencijai, kad Karalijos valdžia rugs. 30 d. pripažino Lietuvą kaip nepriklausomą ir laisvą valstybę ir reikšdamas savo geriausių linkėjimų, Jūsų krašto gerovei ir žydėjimui, aš pasinaudoju proga ir prašau Jūsų Ekscelencijos priimti mano aukštos pagarbos pareiškimą.

Norvegijos užsienio reikalų ministras Raestat.²²⁷

1921 m. spalio 4 d. Norvegijos URD informavo visas Norvegijos atstovybes užsienyje apie Lietuvos pripažinimą *de jure*²²⁸. Po to, kai Norvegija Lietuvai suteikė pripažinimą *de jure*, 1922 m. pradžioje J. Savickis iš neoficialaus Lietuvos atstovo prie Norvegijos vyriausybės tapo Lietuvos reikalų patikėtiniu (su rezidencija Kopenhagoje)²²⁹.

Pripažinimą *de jure* stabdę ir skatinę veiksniai

Visuose trijuose – Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimo Norvegijoje sąsiuvinuose yra 1920 m. kovo 20 d. Norvegijos URD raštas Norvegijos atstovyboms užsienyje apie *de facto* santykius su Estija, Gruzija, Latvija, Lietuva, Ukraina ir Vengrija²³⁰. Suteikti pripažinimą *de jure* Norvegiją visais trimis atvejais paskatino Švedija ir iš dalies Danija. Visos trys Skandinavijos valstybės, kol Tautų Sąjungoje buvo sprendžiami joms svarbūs teritoriniai klausimai (Švedijai – Alandų klausimas, Danijai – Šlezvigo, o Norvegijai – Špicbergeno),

²²⁴ 1921 09 24 Danijos užsienio reikalų ministerijos telefonograma Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 125.

²²⁵ 1921 09 26 Norvegijos atstovo Kopenhagoje telegrama nr. 66 Užsienio reikalų departamentui, kad informavo Lietuvos atstovą Kopenhagoje apie Norvegijos suteiktą pripažinimą *de jure*, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 129, 131; Kristiansen, “Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørsmål 1918–1940”, 29.

²²⁶ 1921 10 04 Norvegijos užsienio reikalų departamento telegrama registruotas rankraštis J. Purickiui apie Lietuvos pripažinimą *de jure*, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 155–156; spausdintas tekstas: *Ibid.*, s. 157, 159.

²²⁷ „Norvegų valdžios oficialinis pranešimas“, *Lietuva*, 1921 spalio 6, 2.

²²⁸ 1921 10 04 Norvegijos užsienio reikalų departamento informacija atstovyboms užsienyje apie Lietuvos pripažinimą *de jure*, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 153.

²²⁹ „1922 m. pradžioje J. Savickis iš pakankamai neapibrėžto „atstovo“ virto chargé d'affaires“. Žr.: Mažeika, *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.*, 79.

²³⁰ 1920 03 20 Norvegijos URD raštas Norvegijos atstovyboms užsienyje, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 67, 73.

pripažindamos Rusijos imperijos teritorijoje susikūrusias naujas valstybes, dairėsi į didžiąsias valstybes ir Ambasadorių konferencijos sprendimus²³¹. Visoms trims Skandinavijos šalims buvo svarbi Rusijos imperijos diplomatų užsienyje nuomonė. Prieš pranešdamos Latvijai ir Estijai apie pripažinimą *de jure*, jos dieną anksčiau informavo Rusijos ambasadorių R. R. von Roseną. Jis tai interpretavo kaip Sovietų Rusijos pripažinimą²³².

1 lentelė. *Estijos, Latvijos, Lietuvos su Norvegija užmezgtų de facto santykių pripažinimai de facto ir de jure 1918–1921 m.*

Baltijos šalies pavadinimas	<i>De facto</i> santykių užmezgimas	Pripažinimas <i>de facto</i>	Pripažinimas <i>de jure</i>
Estija	1918 04 15	1919 09*	1921 02 04
Latvija	1919 03 17	**	1921 02 04
Lietuva	1919 01 23	1919 08 22	1921 09 30

* Švedija pripažino Estiją *de facto* 1919 m. rugsėjo 11 d., Norvegija ir Danija – iš karto po Švedijos, data šaltiniuose nenurodyta.

** Norvegijos Latvijai suteikto pripažinimo *de facto* data šaltiniuose nenurodyta.

Sudaryta remiantis šiais šaltiniais: *Lithuanian Recognition*, 20; Sibul, *The Origins of Estonian Diplomacy, 1917–1922...*, 168; 1921 02 04 Norvegijos užsienio reikalų ministro Micheleto telegrama Estijos atstovui Kopenhagoje apie pripažinimą *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 317; 1921 02 04 Norvegijos URD aiškinamasis raštas dėl Latvijos pripažinimo, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 229–231; 1921 10 04 Norvegijos užsienio reikalų departamento telegrama J. Purickiui apie Lietuvos pripažinimą *de jure*: registruotas rankraštis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 155–156; spausdintas tekstas: *Ibid.*, s. 157, 159; 1919 01 23 Norvegijos užsienio reikalų ministro rašto Norvegijos atstovui Kopenhagoje registruotas rankraštis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 41; 1920 03 17 URD registruotas raštas apie *de facto* ryšius su Latvija, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 67, 69; 1918 04 16 „Aftenposten“ straipsnio „Estlændigerne protesterer mod at indlemmes i Tyskland“ iškarpa, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1923, hefte Norges anerkendelse af Estland, s. 19.

Danijos apsisprendimą pripažinti Latviją *de jure* lėtino nesusipratimai prekybos srityje, kilę dėl nereguliuotų prekybos ir laivybos santykių²³³. Tai mažiausiai dešimčiai dienų pristabdė Latvijos ir Estijos pripažinimą *de jure* Skandinavijos šalyse. Beje, dėl to su pripažinimo notomis Latvijai ir Estijai buvo įteikti ir *pro memoria* dėl kuo skubescio prekybos santykių sureguliuavimo su Skandinavijos šalimis pasirašant sutartis²³⁴.

²³¹ Mažeika, *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.*, 21–40, 67–79; 1921 01 28 Norvegijos URD atmintinė apie susitikimą su Latvijos konsulu Wannags'u dėl Latvijos pripažinimo *de jure*, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 215.

²³² 1921 02 03 Norvegijos URD atmintinė apie pranešimą baronui von Rosenui apie Latvijos ir Estijos pripažinimą, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 227.

²³³ 1921 02 03 Norvegijos atstovo Kopenhagoje pranešimas Norvegijos URD, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 219, 221.

²³⁴ 1921 02 04 Norvegijos URD aiškinamasis raštas dėl Latvijos pripažinimo, RA Utenriksdepartamentet, 1918–1922, hefte Norges anerkendelse af Letland, s. 229–231.

Lietuvos pripažinimas užsitęsė dėl ginčo su Lenkija, kuris buvo sprendžiamas Tautų Sąjungoje, ir vykusio Sovietų Rusijos ir Lenkijos karo. Norvegijos URD gaudavo per mažai informacijos apie Lietuvą²³⁵, pvz., nežinojo apie 1920 m. liepos 12 d. pasirašytą Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartį, prašė papildomos informacijos apie Lietuvą pripažinusias, su ja *de facto* arba *de jure* santykius užmezgusias ir savo (ne)oficialius atstovus (konsulus) atsiuntusias valstybes, įkurtas (ne)oficialias atstovybes Kaune²³⁶. Paskata visoms Skandinavijos šalims pripažinti Lietuvą *de jure* buvo Šveicarijos pripažinimas *de jure* (1921 m. rugpjūčio 19 d.²³⁷) ir Lietuvos priėmimas į Tautų Sąjungą (1921 m. rugsėjo 22 d.). Šiuo atveju iniciatyvos ėmėsi ir Švedija: jos užsienio reikalų ministras dar prieš posėdį Tautų Sąjungoje pasiteiravo Norvegijos ir Danijos užsienio reikalų ministrų, ar šios šalys sutiktų prisijungti prie Švedijos teikiamo Lietuvai pripažinimo *de jure*, jei Lietuva bus priimta į Tautų Sąjungą²³⁸.

Išvados

1. Įvertinus Estijos, Latvijos ir Lietuvos pripažinimo proceso Norvegijoje 1918–1921 m. šaltinius ir istoriografiją, galima teigti, kad net ir turint pakankamai prieinamų ir (arba) publikuotų šaltinių išlieka dvi problemos – informacijos fragmentiškumas ir kalbos barjeras. Istoriofografija – net ir anglų kalba – nepadeda spręsti šių problemų, nes konkrečios šalies istorikui pritrūksta daugiaperspektyvio žvilgsnio į tyrimo objektą.

2. Išanalizavus Estijos pripažinimo *de facto* ir *de jure* procesą Norvegijoje 1918–1921 m. matyti, kad Estijos atstovai labai atkakliai siekė formalaus Norvegijos pripažinimo ir aiškinosi, kokiomis aplinkybėmis Norvegijos vyriausybė galėtų tai padaryti. Norvegijos užsienio reikalų departamento atstovai stengėsi išaiškinti Estijos atstovams užsienyje, kad Norvegijos požiūris yra kitoks nei Antantės ir net aštuoni Estijos prašymai pripažinti Estijos nepriklausomybę neprivers jos priimti sprendimo, kuriam dar neatėjo laikas.

3. Latvijos pripažinimo *de facto* ir *de jure* proceso raida Norvegijoje atskleidė, kad Latvijos vyriausybei 1919–1921 m. buvo daug svarbesnė Norvegijos vyriausybės finansinė ir intelektualinė parama, o *de facto* ryšių megzti ir pripažinimo prašyti neskubėta. Norvegijos vyriausybė į oficialų Latvijos vyriausybės prašymą pripažinti Latviją *de jure* reagavo vangiai ir, derindama savo poziciją su Danija, nieko atsakyti neplanavo, kol didžiosios valstybės Paryžiuje nenusprendė pripažinti Latvijos ir Estijos *de jure*.

4. Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo prašymo procesas Norvegijoje startavo anksčiausiai (1918 m. vasario 9 d.), dar neturint suformuotos vyriausybės, o baigėsi vėliausiai (1921 m. rugsėjo 30 d.), nes abi šalys tenkino 1919 m. sausio 23 d. užmegzti *de facto*

²³⁵ 1920 08 25 „De russiske Randstater“: nuorašas raporto apie Norvegijos *de facto* santykius su užsienio valstybėmis, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 89.

²³⁶ 1921 05 18 J. Savickio raštas Norvegijos atstovui Kopenhagoje, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 107–109.

²³⁷ 1921 09 05 Lietuvos atstovybės Kopenhagoje raštas Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 113.

²³⁸ 1921 09 19 Švedijos misijos Kristianijoje nota Norvegijos užsienio reikalų departamentui, RA Udenriksdepartamentet, Norsk anerkendelse af Litauen. 1918–1924, s. 17–18.

santykiai. Norvegijos apsisprendimą pripažinti Lietuvą *de jure* paskatino labai aktyvi Švedijos vyriausybė ir ją palaikiusios Danijos pozicija ir Lietuvos tapimas Tautų Sąjungos nare.

5. Didžiausi pripažinimo *de jure* stabdžiai tiek Norvegijai, tiek Švedijai ir Danijai buvo *nedalomos Rusijos* idėja, kurios laikėsi didžiosios valstybės, ir jų pačių Tautų Sąjungoje sprendžiamos teritorinės problemos, dėl kurių turėjo atsižvelgti į didžiųjų valstybių poziciją. Latvijos atveju papildomu stabdžiu tapo prekybos su Danija problemos, dėl kurių atsirado papildomų pripažinimo sąlygų ne tik Latvijai, bet ir Estijai, o Lietuvos atveju – teritorinės problemos dėl Vilniaus su Lenkija. Paskata pripažinti Estiją ir Latviją buvo didžiųjų valstybių sprendimas, priimtas Paryžiuje 1921 m. sausio 26 d., o Lietuvą – jos priėmimas į Tautų Sąjungą 1921 m. rugsėjo 22 d.

Literatūra

- Čepėnas, Pranas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2. Fotografuotas leidimas. Vilnius: Lituanus, 1992.
- Graham, Malbone Watson, *The Diplomatic Recognition of the Border States*, part II: *Estonia*. Los Angeles: University of California, 1939.
- Graham, Malbone Watson, *The Diplomatic Recognition of the Border States*, part III: *Latvia*. Los Angeles: University of California, 1941.
- Grigaravičiūtė, Sandra, *Skandinavija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Saulabrolis, 2002.
- Jaščenka, Aleksandras, *Tarptautinės teisės kursas*, t. 1: *Konstitucinė tarptautinė teisė*. Kaunas: Spindulys, 1931.
- Jēkabsons, Ēriks, *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018.
- Jēkabsons, Ēriks ir Ščerbinskis, Valters, *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991: biogrāfiska vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 2003.
- Karnups, Viesturs Pauls, “Latvian–Norwegian Economic Relations 1918–1940”, *Humanities and Social Sciences: Latvia*, 2021, vol. 29, iss. 1 (Spring-Summer), <https://doi.org/10.22364/hssl.29.1.03>, žiūrėta 2022 gegužės 6, https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/HSSLatvia/HSS_29-1/Book_hssl.29.1.pdf#page=56.
- Kristiansen, Tom, “Det fjerne og farlige Baltikum. Norge og det baltiske spørsmål 1918–1940”, *København, IFS INFO [Institutt for forsvarsstudier]*, 1992, b. 4, 24–29.
- Lerhis, Ainārs, *Latvijas Republikas Ārlietu dienests 1918–1941*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005.
- Lerhis, Ainārs, “Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads – 20. gadu pirmā puse)”, *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1998, a. 2, 100.–128., žiūrėta 2022 spalio 29, <http://old.historia.lv/alfabets/A/AR/arpolitika/raksti/lerhis004.htm>.
- Mažeika, Vaidotas, „Danija ir Lietuvos pripažinimas *de jure*“, *Lituanistica* 33 (1) (1998), 30–44.
- Mažeika, Vaidotas, *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002.
- Medijainen, Eero, *Les cent ans de la reconnaissance de jure de l'Estonie par la France*. Tallinn: Ambassade d'Estonie; Paris, 2021.
- Medijainen, Eero, *Sajand Prantsusmaa de jure tunnustusest Eestile*. Harjumaa, Pariis: Eesti Suursaatkond, 2021.

- Pivoras, Saulius, „Švedija ir Lietuvos pripažinimas *de jure*“, *Lituanistica* 4 (1999), 32–49.
- Rutenbergas, Gregorijus, „Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, susikūrimas ir jos pripažinimas tarptautinės teisės šviesoje“, *Teisė* 12 (1927), 28–63.
- Sibul, Eric A., *The Origins of Estonian Diplomacy, 1917–1922: The Roles of Kaarel Robert Pusta, Antonius Piip, and Jaan Poska*: Master's theses. San Jose: San Jose State University, 1989, žiūrėta 2022 spalio 27, DOI: <https://doi.org/10.31979/etd.trvz-c73z>, https://scholarworks.sjsu.edu/etd_theses/3225.
- Skirius, Juozas, *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga, 2001.
- Skirius, Juozas, *Lietuvos užatlantės diplomatija 1918–1929 metais: santykių su JAV politiniai ir ekonominiai aspektai*. Vilnius: [s. n.], 1995.
- Šatas, Juozas, *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: praeities ir dabarties realijos*. Vilnius: Lietuvos „Žinijos“ draugijos leidykla, 1991.

Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ

THE *DE FACTO* AND *DE JURE* RECOGNITION OF ESTONIA, LATVIA, AND LITHUANIA BY NORWAY (1918–1921)

Summary. The object of this study is not only the process whereby Estonia, Latvia, and Lithuania were recognized *de facto* and *de jure* by Norway but also the factors that alternately slowed down and hastened this process. Accordingly the research embraces the period from February 12, 1918, when the Lithuanian National Council in Lausanne requested the recognition of Lithuanian independence, to October 4, 1921, when Norway granted *de jure* recognition to Lithuania as reported in a telegram sent by the Norwegian Foreign Affairs minister to the Lithuanian Foreign Affairs minister. The research is based on Estonian, Latvian, Lithuanian, and Norwegian published and unpublished archival sources and on Lithuanian and foreign historiography. Methods used include the *logical-analytical* method (applied to the semantic analysis of information provided by the content and the sources of documents in the Norwegian, Danish, Swedish, German, French, and English languages); the *synthetic* method (supplementing new information obtained from the sources with data making the rounds in historiography); the *comparative* method (comparing facts in Norwegian archives with historiographic facts); and the *descriptive, inductive, and interpretative* methods (reconstructing the intention and the meaning behind the source contents, with regard to the way the questions are phrased).

The first section of the article evaluates the sources and the historiography devoted to an analysis of the process whereby from 1918 to 1921 Estonia, Latvia, and Lithuania were recognized by Norway. It reaches the conclusion that even if there is a sufficient quantity of available and/or published sources, two problems remain: the fragmentary nature of the information as well as the language barrier. Historiography in the English language does not solve these problems because a historian from a specific non-English speaking country is sometimes unable to take a multifaceted approach from a variety of perspectives to the object of research.

The second part of the article is devoted to an analysis of the process whereby from 1918 to 1921 Estonia was recognized by Norway *de facto* and *de jure*. The analysis shows that Estonian representatives very adamantly sought a formal declaration of Norway's recognition and persistently demanded an explanation concerning the circumstances under which the Norwegian government might do so. Representatives of Norway's government attempted to make it clear to Estonia's representatives abroad that

Norway's attitude differs from that of the Entente and that even the eight requests made by Estonians to recognize the independence of Estonia will not force Norway to make a decision for which the time has not yet come.

The third part of the article reveals that in the matter of *de facto* and *de jure* recognition of Latvia it was much more important to the Latvian government from 1919 to 1921 to secure financial and intellectual support from the government of Norway rather than to establish *de facto* relations and to request recognition which the Latvians did not regard as a pressing issue. Accordingly the Norwegian government took its time in responding to the Latvian government's official request to recognize Latvia *de jure*; coordinating its position with Denmark Norway did not plan to respond before the major powers in Paris actually decided to recognize both Latvia and Estonia *de jure*.

The fourth section of the article discloses the fact that Lithuania started to request Norwegian recognition of its independence the earliest (on September 9, 1918), when it had as not as yet finished putting together its own government. On the other hand, the process of requesting Norwegian recognition also took the longest, because both sides were satisfied with the *de facto* relations entered into on January 23, 1919. Norway's decision to recognize Lithuania *de jure* was prompted by the very active position of the government of Sweden, which was supported in this by Denmark, as well as Lithuania's accession to membership in the League of Nations.

The fifth part of the article discusses the factors that hindered or alternatively speeded up the process of recognizing the three Baltic States *de facto* and *de jure* by Norway. It turns out that for Norway, Sweden, and Denmark the biggest factor slowing down *de jure* recognition of the Baltics was the idea of an "indivisible Russia," championed by the major powers, as well as the Scandinavian countries' own territorial problems taken up by the League of Nations on which the Scandinavian governments had to take into account of the views of the big powers. In the case of Latvia an additional drawback was created by trade problems with Denmark which impeded recognition of both Latvia and Estonia, whereas Lithuania was negatively affected by its dispute with Poland over Vilnius. The recognition of Estonia and Latvia was eased by a decision the great powers made in Paris on January 26, 1921, while Lithuania was helped by its admission to the League of Nations on September 22, 1921.

Keywords: Estonia, Latvia, Lithuania, Norway, international recognition, *de facto* recognition, *de jure* recognition.

Juozas SKIRIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

JAV lietuvių *antrosios misijos* parengimas ir įgyvendinimas Vašingtone 1945 m. lapkričio 16–17 d.

Santrauka. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, po Potsdamo konferencijos 1945 m. JAV lietuviams nebuvo aiški Vašingtono administracijos pozicija sovietų okupuotos Lietuvos atžvilgiu: ar ji pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę, ar už Lietuvos atidavimą sovietų valdžiai? Į tai jautriau sureagavo JAV lietuviai tautininkai, kurie laikėsi nuomonės, jog reikia nuolat tiesiogiai spausti JAV valdžios sluoksnius, kad valdžia aiškiai deklaruotų savo pozicijas ir paremtų Lietuvos laisvę. Taip iškilo naujos – antrosios misijos į Vašingtoną 1945 m. idėja. Jos tikslas buvo suaktyvinti senatorius ir kongresmenus, kad šie pritartų Edwardo A. Kelly'o ir R. E. Williso rezoliucijoms, pateiktoms Senatui ir Kongresui. Rezoliucijose pasisakyta už Lietuvos nepriklausomybę. Nors antroji misija Vašingtone pavyko, rezoliucijos nebuvo patvirtintos. Nežiūrint į tai, JAV politikai ir visuomenė eilinį kartą sužinojo apie kylančius pavojus Lietuvai ir jos nepriklausomybei. Su tautininkais konkuruojanti Amerikos lietuvių taryba savo ruožtu nepalaikė misijos idėjos, nes rengė Amerikos lietuvių kongresą Čikagoje ir planavo savo rezoliucijomis paveikti JAV valdžios sluoksnius, kurie rengėsi pokarinei Taikos konferencijai.

Straipsnio tikslas – nušviesti dar netyrinėtą JAV lietuvių tautininkų antrosios misijos į Vašingtoną 1945 m. pabaigoje idėjos atsiradimą, tikslus, parengimą ir rezultatus kaip vieną iš išeivijos Lietuvos laisvinimo reiškinių.

Raktažodžiai: antroji misija, tautininkai, Vašingtonas, Amerikos lietuvių taryba, Lietuvai vaduoti sąjunga, 1945, Antanas Olis, Aleksandras Kumskis, Pijus J. Žiūris, Povilas Žadeikis, Leonardas Šimutis, Pijus Grigaitis, „Dirva“, „Vienybė“.

Įvadas

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, sovietams antrą kartą okupavus Lietuvą, labiau suaktyvėjo JAV lietuvių visuomenė ir jos politinės organizacijos – Amerikos lietuvių taryba¹

¹ JAV lietuvių patriotinių srovių (katalikų, tautininkų-sandariečių ir socialistų) 1940–1941 m. įkurta politinė organizacija.

(toliau – ALT) ir Lietuvai vaduoti sąjungą² (toliau – LVS), kurios užsiėmė atskira veikla Lietuvai laisvinti. Taigi, tuo metu, kaip ir visą Antrojo pasaulinio karo laikotarpį, JAV lietuvių politinė veikla pasižymėjo dubliavimu. Bandymai subendrinti JAV lietuvių organizacijų veiksmus baigdavosi nesėkme: abiejų pusių pasiūlymai iš esmės būdavo atmetai, argumentuojant kitos pusės nesupratimu, nenoru nusileisti. Tokių susiskaldymą dalis išeivijos, ypač Lietuvos atstovai JAV, vertino kaip žalingą reiškinį siekiant Lietuvai laisvės ir nepriklausomybės. Kiti įžvelgdavo teigiamą pusę: kuo daugiau protesto akcijų, anot jų, tuo dažniau ir labiau buvo spaudžiami JAV valdžios atstovai Lietuvos klausimu. Būtina pažymėti, kad JAV lietuviai tautininkai, rūpindamiesi Lietuvos reikalais, reikšmingai veikė ir priėmė sprendimus bei organizavo renginius, kurie atkreipė dėmesį JAV valdžios viršūnėse, sudomino JAV lietuvių visuomenę ir JAV žiniasklaidą. Tais klausimais jau turime keletą tyrimų³.

Reikia pripažinti, kad JAV lietuviai tautininkai, būdami viena mažiausių ideologinių srovių lietuvių išeivijoje ir labiausiai susiskaldžiusi, sugebėjo mobilizuotis, susitelkti į kelias veiksmingas organizacijas. Viena jų – tai 1945 m. pradžioje tautininkų veikloje atsiradusi organizacija įdomiu pavadinimu – Amerikos lietuvių misija (toliau – ALM)⁴ ryšiams su JAV valdžios atstovais palaikyti. ALM veikė iki pat susikuriant vieningai Amerikos lietuvių tautinei sąjungai 1949 m. Šios organizacijos svarbą patiems tautininkams iliustruoja dar 1945 m. pasirodęs leidinukas⁵, skirtas ALM veiklai įamžinti. Enciklopedinio ir apibendrinamojo pobūdžio informacijos apie ALM galima rasti ir daugiau⁶, tačiau gilesnių ir išsamesnių mokslinių darbų, skirtų ALM veiklai nušviesti, trūksta. ALM 1945 m. surengė dvi vadinamąsias *misijas į Vašingtoną* (toliau – misija). Pirmajai misijai Vašingtone kovo 23–24 d. (bent epizodiškai) yra skirtas trumpas aprašymas⁷, o antrosios misijos, įvykusios 1945 m. lapkričio 16–17 d., parengimo ir įvykdymo klausimas dar nėra atskleistas.

Straipsnio tikslas – nušviesti antrosios misijos į Vašingtoną reikšmę bendroje JAV lietuvių veikloje Lietuvai laisvinti, taip pat išsiaiškinti antrosios misijos idėjos atsiradimo priežastis, rengimo tikslą bei procesą, aptarti tautininkų santykius su ALT'os vadovybe ir Lietuvos atstovų pozicijas, bandyti atsakyti į klausimą, kodėl ALM'ai ir ALT'ai taip ir nepavyko susitarti nuo 1945 m. antrosios pusės politinį darbą dirbti kartu.

² 1941 m. JAV lietuviai tautininkai, pasitraukę iš ALT, įkūrė savo politinę organizaciją LVS.

³ Skirius, Juozas, „Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (31) (2021), 73–90; Skirius, Juozas, „JAV lietuvių tautininkų *Lietuvai vaduoti sąjungos* įkūrimas 1941 metais“, in *Lietuvos istorijos metraštis. 2021/2*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, 137–155; Skirius, Juozas, „JAV lietuvių tautininkų 1944 m. vasario 5–6 d. seimo sušaukimas ir reikšmė“, *Parlamento studijos* 30 (2021), 78–108.

⁴ Skirius, Juozas, „Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr.“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (32) (2021), 31–46.

⁵ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Detroit, Mich.: Viktoras Petrikas, 1945.

⁶ „Amerikos lietuvių misija“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 1. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, 146; *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*, red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: ALTS, 1979, 284–286; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018, 172–173; Banionis, Juozas, „Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (47) (2020), 23–24.

⁷ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*, 8–13.

Straipsnis buvo parengtas remiantis JAV lietuvių spaudos medžiaga ir archyviniais dokumentais. JAV lietuvių spauda – tai savotiškas dokumentinės medžiagos archyvas ir vienas svarbiausių išeivijai informacijos šaltinių. JAV lietuvių tautininkams artimi savaitraščiai „Dirva“ ir „Vienybė“, katalikiškas dienraštis „Draugas“ ir savaitraštis „Darbininkas“, socialistinės krypties savaitraštis „Keleivis“ ir organizacijos „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“ liberalus savaitraštis „Tėvynė“ savo puslapiuose išsaugojo pačios įvairiausios informacijos: įvykių aprašymų, nuomonių, atsisaukimų, organizacijų susirašinėjimų bei priimtų nutarimų, rezoliucijų ir pan.

Be jokios abejonės, tyrinėtojiui svarbus šaltinis – JAV lietuvių tautininkų veikėjo, LVS pirmininko ir ALM dalyvio Pijaus J. Žiūrio asmeninis archyvas, saugomas Klaipėdos universiteto bibliotekoje, dr. Kazio Pemkaus kolekcijoje⁸. Šiame archyve sukaupta tautininkų vadų korespondencija, tautininkų ir Lietuvos atstovų susirašinėjimas, įvairių posėdžių protokolų ir parengtų kalbų įvairiems renginiams nuorašai ir pan. Lietuvos centriniam valstybės archyve (toliau – LCVA) ir JAV lietuvių archyvuose: Pasaulio lietuvių archyve prie Lituaniistikos tyrimų ir studijų centro Čikagoje (toliau – LTSC/PLA) ir Amerikos lietuvių kultūros archyve Putname (toliau – ALKA) surastuose dokumentuose atsispindi JAV lietuvių tautininkų (Antano Olio, P. J. Žiūrio, Kazio Karpiaus, Vytauto Širvydo ir kt.) ryšiai su ALT'os vadovais (Leonardu Šimučiu, Pijumi Grigaičiu ir kt.) ir Lietuvos atstovais (pasiuntiniu Povilu Žadeikiu, konsulu Petru Daužvardžiu), tautininkų ir ALT'os bendradarbiavimas, ALM antrosios misijos į Vašingtoną organizavimas bei kiti klausimai. Visa minima medžiaga leido rekonstruoti misijos parengimo procesą ir aptarti iškilusias problemas, nušviesti svarbiausius klausimus.

Lietuvai vaduoti sąjungos 5-ojo seimo nutarimai

1945 m. gegužės 5 d. Lietuvai vaduoti sąjungos Centro valdyba pranešė JAV lietuvių visuomenei, kad birželio 23–24 d. Klivlande bus šaukiamas eilinis 5-asis LVS seimas. Jo metu numatyta išklausti organizacijos vadovų metinę ataskaitą, suplanuoti tolesnę LVS veiklą, išrinkti naują LVS Centro valdybą ir aptarti kitus su Lietuvos vadavimu susijusius klausimus. Be to, pranešta, kad šiame seime bus pateiktas Amerikos lietuvių misijos delegatų San Fransisko konferencijoje pranešimas apie nuveiktus darbus. Taip pat numatyta aplankyti prezidento Antano Smetonos kapą bei dr. Vinco Kudirkos ir dr. Jono Basanavičiaus paminklus Lietuvių kultūriniame darželyje Klivlande⁹. Organizatoriai tikėjosi, kad karui pasibaigus bus atšaukti JAV valdžios nustatyti suvaržymai, taikyti keliaujant viešuoju transportu ir organizuojant didesnius politinio pobūdžio renginius, ir delegatai galės nevaržomi atvykti į rengiamą seimą¹⁰. Todėl seimo organizatoriai kreipėsi į LVS skyrius prašydami skubiai sušaukti savo susirinkimus ir išrinkti delegatus į seimą. Buvo

⁸ Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius (toliau – KUB RSKRS), Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“.

⁹ „LVS Metinis Seimas bus Clevelande Birželio-June 23-24“, *Dirva*, 1945 gegužės 25, nr. 21, 3.

¹⁰ *Ibid.*

nurodyta, kad delegatų skaičius neribojamas, gali atvykti ir pavieniai asmenys¹¹. Kaip pavyzdį spauda nurodė Detroite buvusį LVS 6-ąjį skyrių, kuris pirmasis jau suorganizavo rinkimus. Skyriaus pirmininkas dr. J. Simsas pranešė, kad iš Detroito į seimą atvyks 12 žmonių¹². Rinkimai įvyko ir kituose skyriuose. Tautininkų spaudoje buvo nuolat primenamas šaukiamas LVS 5-asis seimas ir raginami tautiečiai ne tik atvykti į seimą, bet ir aukoti Lietuvos laisvinimo reikalui. Kiekviename savaitraščio „Dirva“ numeryje buvo publikuojami aukotojų sąrašai.

Birželio 23 d. (šeštadienio) ryte LVS seimas pradėjo dirbti viešbutyje „Wade Park Manor“ Klivlande. Atvyko apie 30 delegatų; iš viso seime dalyvavo apie 100 žmonių (delegatų ir svečių). Posėdžiauta iki pietų ir pavakare. Po pietų delegatai ir svečiai nuvežė vainikų į Lietuvį kultūrinį darželį, juos padėjo prie dr. J. Basanavičiaus ir dr. V. Kudirkos paminklų. Kalbas pasakė Julius Smetona ir P. J. Žiūris. Antrąją seimo dieną posėdis tęsėsi iki pietų, paskui visi nuvažiavo į Nolvudo (*Knollwood*) kapines prie prezidento A. Smetonos karsto mauzoliejuje, padėjo vainiką, buvo pasakyta keletas kalbų. Iš kapinių delegatai ir svečiai nuvyko į dr. Stasio T. Tamošaičio namų parką, ten susirinkusiesiems kalbas apie ALM veiklą Vašingtone ir San Fransiske pasakė Aleksandras Kumskis, A. Olis ir P. J. Žiūris. Muzikinę programą atliko Birutė Smetonienė. Visam renginiui vadovavo K. Karpis. Buvo parodytas dokumentinis filmas apie San Fransisko konferenciją, ALM delegatus, arkivyskupą Johną Josephą Mitty'į jo katedroje ir kitas įdomybes¹³. Buvo pranešta, kad seimui JAV lietuviai suaukojo apie 2 000 dolerių, iš jų 500 dol. – seimo dalyviai¹⁴. Tiesa, spaudoje informacija apie seime priimtus nutarimus skurdoka. Kiek galima spręsti iš turimų oficialių pranešimų, seime buvo plačiai kalbama apie lietuvius pabėgėlius Vakarų Europoje, kurie laukė amerikiečių pagalbos. Buvo pažymėta, kad „pirmoje eilėje tiems nelaimingiesiems turi būti garantuota, kad jie prieš savo norą nebus sugrąžinti į bolševikų pagrobtas jų tėvynes, kol jas tebevaldo bolševikai“. LVS seimas įgaliojo ALM'ą rūpintis tų lietuvių likimu¹⁵. Seime kalbėta ir apie Lietuvos laisvinimą. Tiesa, buvo pažymėta, kad be JAV karo su bolševikine TSRS Lietuva greitai neatgaus nepriklausomybės, nes sovietai savo noru neatsisakys Baltijos kraštų. Nežiūrint tokios sudėtingos padėties, LVS seimas pabrėžė nuostatą kovoti už Lietuvą, „dirbti Lietuvos gelbėjimo darbą“ ir kvietė JAV lietuvius jungtis prie LVS¹⁶.

Seime neišvengiamai kalbėta ir apie Amerikos lietuvių tarybos veiklą, lyginta jos ir LVS atstovų – ALM narių veikla per San Fransisko konferenciją. Vienareikšmiškai pabrėžtas tautininkų veiklos pranašumas, pažymėta, kad ALT'a, kritikuodama ALM'os veiksmus konferencijoje, pati per savo delegatus bandė daryti tą patį, ką darė ALM delegatai¹⁷. Tai iš dalies atitiko tikrovę. Lietuvos konsulas P. Daužvardis, kuris, kaip ir kiti Lietuvos atstovai, JAV lietuvių organizacijų atžvilgiu laikėsi neutraliai ir bandė jų veiklą vertinti objektyviai,

¹¹ „L.V.S. 5-tas Metinis Seimas Birželio-June 23-24, Clevelande“, *Dirva*, 1945 birželio 8, nr. 23, 1.

¹² „Atstovai į LVS metinį seimą“, *Dirva*, 1945 birželio 8, nr. 23, 2.

¹³ „LVS seimo pramogos gerai pavyko“, *Dirva*, 1945 birželio 29, nr. 26, 6.

¹⁴ „LVS seimui Clevelande suaukota apie \$ 2,000“, *Dirva*, 1945 birželio 29, nr. 26, 3.

¹⁵ „Naujas įkvėpimas“, *Dirva*, 1945 birželio 29, nr. 26, 4.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ „Pamėgdžiojo iki Zet“, *Dirva*, 1945 birželio 29, nr. 26, 4.

pripažino, kad JAV lietuviams tautininkai darė geresnį išpūdį: „Misija turi daugiau pritarti-
mo“. Anot jo, ALM atstovai turėjo platesnį nuveiktų darbų sąrašą ir visiškai neužsipuldavo
ALT'os delegatų, priešingai, net juos pagyrė¹⁸. Patys tautininkai taip pat jautė tam tikrą
savo pranašumą politinėje veikloje. Tai skatino juos dar aktyviau veikti ir toliau siekti lyde-
rių vaidmens JAV lietuvių kovoje už Lietuvos laisvę. Suprantama, ALT'a su tuo negalėjo
taikstyti, o tai ir toliau vedė prie gilesnio JAV lietuvių politinės veiklos atotrūkio. Šį ato-
trūkį gilino ir ALM'os delegatų iš San Fransisko parvežta mintis, kurią iškėlė kai kurie JAV
politikai, kad Lietuvos bylą reikia kelti ne San Fransiske, o Vašingtone¹⁹, t. y. visa JAV lie-
tuvių politinė veikla, įskaitant didelius renginius, turi telktis tik JAV sostinėje. Kaip rodo
tolesni įvykiai, tautininkai savo veiklą ir kreipė ta linkme. Galima sakyti, kad seime kilo
būsimos antrosios misijos į Vašingtoną idėja. ALT'os vadovybė savo ruožtu turėjo kiek
kitokių planų – sušaukti visuotinį JAV lietuvių kongresą²⁰.

Minėtame seime buvo išrinkta LVS valdyba kitiems metams. Iš esmės ji buvo palikta
tokia pati, tik padaugėjo vicepirmininkų – iki trijų. Trečiuoju vicepirmininku buvo išrink-
tas Albinas S. Trečiokas, o vietoje dr. Blado K. Venciaus iš Niujorko izdo globėju tapo
dr. Motiejus J. Colney's-Aukštikalnis. Taigi, naująją LVS valdybą sudarė pirmininkas
P. J. Žiūris, vicepirmininkai dr. Jonas J. Sims-Šimoliūnas, Nadas Rastenis ir A. S. Trečio-
kas, sekretorius K. Karpis, finansų sekretorius Juozas Kripas, išdininkas Juozas Smailis,
izdo globėjai A. C. Stokas ir dr. M. J. Colney's-Aukštikalnis²¹. Įdomu tai, kad Amerikos
lietuvių tautininkų centro Niujorke atstovai B. K. Vencius ir Domas Klinga nebuvo įtraukti
į valdybos sudėtį, – tai galėjo sukelti trintį tarp pačių tautininkų.

Kodėl tautininkams prisireikė antrosios misijos į Vašingtoną?

Vasara JAV paprastai yra atostogų metas ne tik eiliniams amerikiečiams, bet ir politi-
kams. Skaitant JAV lietuvių spaudą galima pajusti, kad visuomeninė veikla tam tikru
lygmeniu aprimo, tačiau JAV lietuvių politinių organizacijų, įskaitant tautininkų, veikėjai
bandė darbuotis ir vasarą: susitikdavo su išeiviais įvairiose kolonijose, telkė juos Lietuvai
laisvinti.

JAV lietuvių veikėjams nerimą kėlė Antrojo pasaulinio karo laimėtojų sąjungininkų
1945 m. liepos 17 – rugpjūčio 2 d. vesta konferencija Potsdame (Vokietijoje). Nors apie
Baltijos valstybių ateitį oficialiai nebuvo pasakyta, netiesiogiai visi suprato, kad Baltijos
tautos yra paliekamos TSRS valdžioje. JAV lietuvių tautininkų savaitraštis „Vienybė“ rug-
pjūčio 10 d. paskelbė straipsnį „Ką Lietuvai reiškia Potsdamo konferencija ir jos nutari-
mai“. Straipsnyje aiškiai pasakyta:

¹⁸ 1945 06 15 P. Daužvardžio konfidencialus raštas nr. 1490/27-12 „Amerikos Lietuvių Misijos reikalu“ P. Žadeikiui
į Vašingtoną (nuorašas siųstas Lietuvos generaliniam konsului J. Budriui), LCVA, f. 658, ap. 1, b. 61, l. 110.

¹⁹ *Ibid.*, l. 109.

²⁰ Apie Amerikos lietuvių kongresą Čikagoje yra parengtas autoriaus straipsnis, kuris 2022 m. pradžioje buvo įteiktas
mokslo žurnalo „Parlamento studijos“ red. kolegijai.

²¹ „LVS Valdyba 1945–1946 metais“, *Dirva*, 1945 birželio 29, nr. 26, 3.

Mes netikime, kad būsimoje taikos konferencijoje Stalinas nusileistų ir Lietuvai, kaip kitoms Pabaltijo valstybėms, būtų grąžinta nepriklausomybė <...> kilpa užnerta ant kaklo Lietuvai <...> Ar ta kilpa būsimoje taikos konferencijoje bus patraukta PASKUTINĮ KARTĄ, – pažiūrėsime.²²

Išėivijos visuomenė į tai pradėjo aktyviau reaguoti, dar turėdama vilčių dėl nepriklausomos Lietuvos ateities. Siūlyta nieko nelaukiant sušaukti JAV lietuvių masinius mitingus jų kolonijose ir įteikti reikalavimus (rezoliucijas ir nutarimus) savo senatoriams bei kongresmenams. Reikalauta į Baltijos šalis siųsti JAV ir Didžiosios Britanijos spaudos atstovų, kad šie objektyviai nušviestų tai, kas ten vyko. Pageidauta, kad JAV lietuviai užmegztų kontaktą ne tik su kongresmenais, bet ir su prezidentu Harry'u S. Trumanu. Visų tų svarbių reikalų iniciatyvos, remiantis spauda, privalo imtis JAV lietuvių organizacijos ir jų vadovai. Buvo pabrėžiama, kad JAV lietuviams tai yra paskutinė proga iki Taikos konferencijos pasidaruoti Lietuvos labui²³. Netrukus, rugpjūčio 17 d., spaudoje pasirodė trumpa žinutė-kvietimas organizuoti JAV lietuvių delegaciją į Taikos konferenciją, panašiai kaip buvo San Fransisko konferencijoje, bet buvo pageidaujama turėti vieną ir vieningą, JAV lietuvių išrinktą ir finansuojamą delegaciją, kuri konferencijoje reikalautų Lietuvai nepriklausomybės²⁴. Neatsitiktinai spauda visuomenei priminė dar 1940 m. spalio 15 d. JAV prezidento Franklino D. Roosevelto JAV lietuviams duotą pažadą po karo atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Tą pažadą, anot JAV lietuvių tautininkų spaudos, privalo išpildyti F. D. Roosevelto įpėdinis – JAV prezidentas H. S. Trumanas²⁵. Vis dėlto visuomenei nebuvo aišku, kokios politikos Lietuvos ir kitų Baltijos šalių atžvilgiu tuo metu laikėsi Vašingtono administracija ir pats prezidentas. Dėl to išėivijos spaudoje pradėta kelti tokius klausimus: kas bus Lietuvai? Ar būsime pasaulyje bus vietos nepriklausomai Lietuvai? Ar visi pažadai liks tik pažadai ir pasakos? Pasigirdo nuomonių, kad norint gauti atsakymus pirmiausia lietuviams, JAV piliečiams, reikia nuvykti į Vašingtoną ir ten šiuos klausimus užduoti valdžios atstovams²⁶. Pažymėta, kad turi nuvykti ne bet kas, o JAV lietuvių organizacijų vadovai, kurie, „jeigu tie klausimai nuoširdžiai jiems rūpi“, neatidėliodami turi sudaryti vieną stiprią delegaciją į Vašingtoną ir kreiptis į patį prezidentą H. S. Trumaną. Siekiant sustiprinti įspūdį, į delegaciją rekomenduota įtraukti ir karo veteranų, kurie kovojo už tuos pačius laisvės principus²⁷. Taigi, JAV lietuvių tautininkų ir jiems artimoje spaudoje rugpjūčio antrojoje pusėje jau buvo keliamas JAV lietuvių delegacijos į Vašingtoną klausimas.

Bet ar tuo metu buvo įmanoma suburti bendrą visų patriotinių JAV lietuvių organizacijų delegaciją, kokios pageidavo dalis JAV lietuvių visuomenės? Pirmiausia, tautininkus papiktino iš Vašingtono grįžusios ALT'os vadovybės pareiškimas, kad nuogaštai nėra pagrindo, nes JAV vyriausybės nuostata Lietuvos atžvilgiu nėra pasikeitusi²⁸. Vis dėlto kai

²² *Vienybė*, 1945 rugpjūčio 10, nr. 32, 1.

²³ Stulpinas, V. M., „Amerikos lietuviai kelkim savo balsą“, *Vienybė*, 1945 rugpjūčio 24, nr. 34, 2.

²⁴ Jankauskas, Z., „Philadelphijos pastabos“, *Dirva*, 1945 rugpjūčio 17, nr. 33, 2.

²⁵ „Prez. Truman lai išpildo Roosevelto Lietuvių Tautai Duotą Žodį“, *Dirva*, 1945 rugpjūčio 17, nr. 33, 1.

²⁶ „Kas bus su Lietuva?“, *Vienybė*, 1945 rugpjūčio 24, nr. 34, 3.

²⁷ Tysliavienė, V., „Delegacija į Washingtoną“, *Vienybė*, 1945 rugpjūčio 24, nr. 34, 3.

²⁸ „Svarbus A.L. Tarybos Pranešimas įvairiais Lietuvos klausimais“, *Draugas*, 1945 rugpjūčio 28, nr. 200, 1.

kuriuose JAV anglų kalba laikraščiuose jau buvo rašoma apie Baltijos valstybių tragišką likimą ir JAV valdžios laviravimą – sprendimą jas paaukoti ir palikti veikti tik jų atstovybes. Lietuviškoje spaudoje pasirodė informacijos, kad Baltijos šalys buvo paaukotos jau Jaltos konferencijoje²⁹. Antra, tautininkų veikėjai, pasisakydami prieš ALT'os vadovų JAV lietuvių visuomenės ramimą, atvirai ragino išeiviją aktyviai ir drąsiai veikti. J. Smetona rašė: „Šiandien mes turime išjudinti šios šalies vyriausybę į akciją, kad Europoje bolševikų įvestai tironijai būtų padarytas galas ir kad visoms valstybėms šio karo išdavoje žadėta laisvė tikrai būtų suteikta“³⁰. Vis dėlto tautininkai viešai neatsisakė ieškoti galimybės veikti kartu su ALT'a.

Tautininkų nuostatos bendros JAV lietuvių organizacijų veiklos atžvilgiu

Nuo 1941 m. vienas svarbiausių JAV lietuvių tautininkų vidaus politikos klausimų – santykiai su ALT'a. Tai buvo principinis klausimas, kuris turėjo nulemti JAV lietuvių vadovavimą Lietuvos laisvinimo procesui (vadovauti siekė ir viena, ir kita pusė). Kadangi JAV lietuvių patriotinių politinių organizacijų vienybės aspektas buvo aktualus JAV lietuvių visuomenei, suprantama, kad ši problema negalėjo būti ignoruojama. Tuo labiau kad ir tarp pačių organizacijų veikėjų buvo ir vieningų veiksmų šalininkų, ir jų priešininkų. Nemenką vaidmenį atliko ir Lietuvos atstovų aiški pozicija veikti kartu.

JAV lietuvių tautininkų organizacijų ryškesnė savarankiška veikla buvo jaučiama po San Fransisko konferencijos. Tautininkų spauda plačiai išgarsino savo delegatų nuopelnus konferencijoje, specialiai išleido leidinuką apie ALM nuopelnus³¹. Tautininkai bandė paaiškinti visuomenei pritariantys bendrai veiklai, bet nurodė, kad ALT'os vadovybė reikalauja, jog tautininkų organizacijos įstotų į ALT'ą, tik tada būtų galima veikti kartu. Vis dėlto tautininkai aiškiai pažymėjo, kad LVS ir ALT yra „paralelios organizacijos ir suderinimo srityje į jas reikia žiūrėti kaip į savarankiškus, vienas nuo kito nepriklausančius kontragentus“, turinčius lygias teises. Buvo net retoriškai klausama: kodėl JAV lietuvių vienybei įgyvendinti LVS turi įstoti į ALT, o ne taryba – į LVS? Tačiau pažymėta, kad tautininkai to nesiekia. Jiems svarbu, kad bendradarbiavimas būtų grindžiamas „susitarimu ir abipuse pagarba“³². Dar įdomiau tai, kad tautininkai bandė parodyti, jog ALT'ą ir LVS'ą remia panašus skaičius išeivių. Spaudoje buvo pavišinta šių organizacijų finansinė padėtis: ALT'a 1943 m. kovo 1 d. – 1945 m. gegužės 31 d. gavo 33 169 dol. ir 64 ct aukų, o LVS'a 1941 m. birželio 7–8 d. – 1945 m. birželio 30 d. gavo 29 112 dol. ir 33 ct. Be to, buvo kritiškai pažymėta, kad ALT'a laiko save „didžiosios dalies lietuvių išeivijos“ atstove, o LVS'ą – „nereikšminga“ grupe³³, bet pastaroji sugebėjo surinkti panašų kiekį pinigų kaip ALT'a.

²⁹ „Lietuva buvo parduota Jaltos posėdyje, Wiegand tikrina“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 14, nr. 37, 1.

³⁰ Smetona, Julius, „Pagrįstas nerimas gerų lietuvių širdyse“, *Dirva*, 1945 rugpjūčio 31, nr. 35, 3; „Dabar“, *Vienybė*, 1945 rugpjūčio 31, nr. 35, 1.

³¹ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*.

³² Smetona, Julius, „Keletas Minčių Svarbiu Klausimu“, *Dirva*, 1945 liepos 20, nr. 29, 3.

³³ Kripas, J., „Lietuvai Vaduoti Sąjunga. Finansinė ataskaita“, *Dirva*, 1945 rugpjūčio 24, nr. 34, 2; „Mirgu Marga“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 14, nr. 37, 1.

Tiesa, išeivijos atstovai šiuo atveju pastebėjo žalą sau, nes ALT ir LVS leido pinigus tiems patiems reikalams: raštinėms išlaikyti, kelionių ir posėdžių išlaidoms ir pan. Tai buvo vertinama kaip suaukotų pinigų švaistymas. Dirbant kartu būtų buvę galima gerokai sumažinti tokias išlaidas, pasiekti tuos pačius rezultatus ir sutaupyti pinigų³⁴.

Kaip dar vienas argumentas imtis bendros veiklos tautininkų spaudoje buvo išsakytos mintys, kad patriotinė lietuvių visuomenė ir jos vadovai turi sudaryti „bendrą prieš komunistinį frontą <...>“, kuris visomis priemonėmis – per radiją, bendrąją spaudą ir specialius leidinius vestų energingą kovą prieš bolševikų propagandą³⁵. Kaip antibolševikinės propagandos pavyzdys buvo nurodoma tautininkų išleista pulkininko Jono Petruičio knygutė „Kaip jie mus sušaudė“ anglų kalba („How they shot us“). Tik apgailestauta, kad JAV lietuvių laikraščiai, išskyrus pritariančiuosius tautininkams, liko tam leidiniui abejingi, jo nereklamavo; o štai JAV lenkų spauda savo ruožtu atkreipė į leidinį dėmesį ir parašė puikią recenziją³⁶.

Tautininkus piktino ir tai, kad ALT'os vadovybė pasisakė prieš Lietuvos 1938 m. Konstituciją, o VLIK'as, kurį rėmė ta pati ALT'a, šią Konstituciją pripažino. Tautininkai neslėpė, kad savo kovoje už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą svarbiausiu rodikliu laikė lietuvių tautos valią, o 1938 m. Konstituciją – aukščiausiu Lietuvos įstatymu. Anot jų, Lietuvos santykiai su užsieniu turi būti grindžiami Vasario 16-osios Akto dvasia, kuri skelbia visišką bet kokių iki Pirmojo pasaulinio karo buvusių ryšių su svetimomis valstybėmis (Rusija ir Lenkija) nutraukimą. Tautininkams buvo svetimos ir prolenkiškos tendencijos: LVS smerkė bet kokius lenkų federacinius arba konfederacinius pasiūlymus³⁷, jautriai reagavo į ALT'os vadovų ryšius su JAV lenkų vadovybe.

JAV lietuviai tautininkai kalbėjo, kad 1945 m. rudenį ir žiemą įvyksiantys politiniai sprendimai nulems Lietuvos likimą. Kaip pavyzdį jie pateikė rugsėjo 10 d. Londone prasidėjusią penkių didžiųjų sąjungininkių užsienio reikalų ministrų konferenciją, skirtą būsimos taikos pagrindams aptarti. Tautininkai ragino išeiviją „išvystyti maksimum akcijas ir parodyti maksimum susiklausymą“³⁸. ALT'a savo ruožtu jau buvo apsisprendusi sušaukti Amerikos lietuvių kongresą. Tiesa, pradžioje spaudoje buvo pranešta apie lapkričio antroje pusėje numatytą sušaukti „Amerikos lietuvių visuotinį seimą“³⁹. Tik rugpjūčio 30 d. dienraštyje „Draugas“ buvo patikslinta, kad bus šaukiamas ne seimas, o Visuotinis Amerikos lietuvių kongresas⁴⁰. JAV lietuvių patriotinės visuomenės didesnė dalis pritarė tokiam renginiui, bet su sąlyga, kad jis bus tikrai visuotinis, t. y. Kongresą organizuos ALT'a kartu su JAV lietuvių tautininkų organizacijomis ir sudarys bendrą Kongreso organizavimo komisiją⁴¹. Norint paskatinti vieningumą, buvo ir tokių atvejų: pavyzdžiui, Ročesterio

³⁴ Paulauskas, K. J., „Visuomenės pinigų eikvojimas“, *Vienybė*, 1945 rugsėjo 28, nr. 39, 4.

³⁵ Smetona, Julius, „Mūsų Pareiga Didžiojo Pavojaus Valandoje“, *Dirva*, 1945 rugpjūčio 10, nr. 32, 3.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Smetona, „Keletas Minčių Svarbiu Klausimu“, 3.

³⁸ Smetona, Julius, „Lemiamai Valandai Artėjant“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 14, nr. 37, 3.

³⁹ „Svarbus A.L. Tarybos pranešimas įvairiais Lietuvos klausimais“, *Draugas*, 1945 rugpjūčio 28, nr. 200, 1; „Amerikos nusistatymas dėl Lietuvos nėra pasikeitęs“, *Keleivis*, 1945 rugpjūčio 29, nr. 35, 1.

⁴⁰ Draugovietis, „Visuotinis Amerikos lietuvių kongresas“, *Draugas*, 1945 rugpjūčio 30, nr. 202, 5.

⁴¹ Tėvynės skaitytojas, „Lietuvių Kongresą šaukiant“, *Tėvynė*, 1945 rugsėjo 14, nr. 37, 4; Žiemys, Ant., „Kalbamo Visuotinio Amerikos Lietuvių Seimo reikalu“, *Vienybė*, 1945 rugsėjo 21, nr. 38, 2.

lietuviai, pritardami Kongreso idėjai, pirmieji paaukėjo ALT'ui 1 000 dol., bet su sąlyga, kad jis būtų „pilna prasme visuotinis, ne kitaip“⁴². Vis dėlto dalies išeivijos viltims, kad Kongresas bus surengtas bendromis jėgomis, nebuvo lemta išsipildyti.

Rugsėjo 14–15 d. vasarvietėje *Tabor Farm* įvyko LVS ir ALM vadovų susirinkimas, kurio metu svarstyta tarptautinė politinė padėtis ir JAV lietuvių veikla. Per posėdžius buvo išsakyta mintis, kad reikia neatidėliotinai veikti, kol vyksta sąjungininkų konferencija Londone, kurios nutarimai turės reikšmės Taikos konferencijai, o ALT'os numatytas Kongresas, kuris pradės dirbti lapkričio pabaigoje, „gali būti didžiai pavėluotas žygis“, nes Londono konferencija jau bus pasibaigusi. Susirinkime pažymėta, kad ALT vadovai, šaukdami Kongresą, nepasitarė ir toliau nesitaria su LVS ir ALM atstovais, bet tautininkai nėra nusistatę prieš Kongresą. Susirinkimas, kaip buvo rašoma spaudoje, yra įpareigotas pareikšti visuomenei, kad

<...> ALT'os šaukiamas kongresas, kokiu vardu jį bepavadintume, nebus visuotinis kongresas, o tik didesnis ar mažesnis ALT suvažiavimas <...> kol nebus parodyta nuoširdaus noro šaukiamo kongreso padaryti tikrai visuotiniu Amerikos lietuvių kongresu, t. y. kol į kongreso organizavimą nebus įtraukta visa pajėgioji Amerikos lietuvių visuomenė, ALM ir LVS susilaikys nuo aktyvaus to kongreso rėmimo.⁴³

Tai jau buvo rimtas ir nemalonus tautininkų pareiškimas patriotinei lietuvių visuomenei, verčiantis kaltę ALT'os vadovybei. Tokios padėties priežastys, anot tautininkų, buvo kelios: pirmiausia, ALT'os vadovybė neatsakė į LVS'os vadovybės pasiūlymą sudaryti bendrą LVS ir ALT atstovų Vykdomąjį komitetą; antra, tautininkus papiktino „tulas ALT redaktorius <...> užuot parėmęs vienybės šūkį, jis savo įprastu kumutišku stiliumi drėbtelėjo dumblo gniūžtę į Lietuvai Vaduoti Sąjungą“⁴⁴. Išeivijoje buvo užduotas klausimas: ar kongresas bus „visuotinis“, jeigu nedalyvaus JAV lietuvių tautininkų organizacijos? Šis klausimas sukėlė diskusijas, tuo labiau kad reikėjo ruošti ir būsimai Taikos konferencijai.

Antrosios misijos į Vašingtoną rengimas

Rugsėjo 20 d. trys ALM vadovai: A. Olis, P. J. Žiūris ir A. Kumskis, apsilankė JAV valstybės departamente Vašingtone ir pasikalbėjo su JAV valstybės sekretoriaus pavaduotoju Deanu Achesonu⁴⁵. Pasidomėta, ar Lietuvos klausimas svarstomas Londono konferencijoje ir kokia būtų JAV valdžios pozicija, jei jis iškiltų. Be to, buvo paliestas ir lietuvių

⁴² Tysliava, J., „Dabar“, *Vienybė*, 1945 rugsėjo 21, nr. 38, 1.

⁴³ „Ar šaukiamas Amerikos lietuvių seimas tikrai bus visuotinis? Kaip šį klausimą svarsto ALM ir LVS veikėjai“, *Vienybė*, 1945 rugsėjo 21, nr. 38, 4; „Pranešimas Visuomenei“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 21, nr. 38, 3.

⁴⁴ Smetona, „Lemiamai Valandai Artėjant“, 3; „Mirgu Marga“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 21, nr. 38, 1.

⁴⁵ Tuo metu jis pavadavo JAV valstybės sekretorių Jamesą Byrnesą, kuris dalyvavo Londono konferencijoje. Deanas Achesonas buvo pavaduotojas, paskirtas vietoje pasitraukusio Josepho Grew, kuris „buvo žinomas savo 1945 m. kovo mėnesio pareiškimu, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos teisinė padėtis USA akyse nepasikeitė ir po Jaltos konferencijos. Apie Acheson kai kas rašo, kad jis esąs daugiau bendradarbiavimo su sovietais šalininkas“ (Amerikos lietuvių išeivių informacijos biuro Europinės sekcijos biuletenis Nr. 5 /1945.X.15/, LCVA, f. 656, ap. 5, b. 177, l. 34).

pabėgėlių klausimas. Delegatai pareigūnui nurodė, kad gaunama pranešimų, jog rusų agentai, padedami amerikiečių, pabėgėlius prievarta varo iš amerikiečių okupuotos zonos į sovietų kontroliuojamą teritoriją. D. Achesonas, anot P. J. Žiūrio, paaikšino, kad Londo- no konferencijoje Lietuvos klausimas nesvarstomas, ir užsiminė, kad Lietuvos klausimu įtikinamai ir priešingai nei patriotiškai nusiteikę lietuviai pasisako kitos lietuvių grupės (matyt, jis turėjo omenyje komunistuojančius JAV lietuvius). Pareigūnas davė suprasti, kad Lietuvos klausimo išsprendimas priklausys tik nuo vieno žmogaus (?). Lietuvių delegatams pasirodė, kad tas „vienas žmogus, kuris turi raktą į Lietuvos ateitį, yra prezidentas Trumanas, bet juo gali būti ir Stalinas“⁴⁶. Potekstėje buvo galima pajusti, kad Lietuva ir kitos Baltijos šalys dėl pasaulio „taikos gerovės“ gali būti paaukotos Josifui Stalinui. Vadinasi, kaip suprato ALM delegatai, labai daug kas priklausė nuo JAV prezidento pozicijų. Todėl, kaip savo pranešime pažymėjo ALM delegatai, „Lietuvos nepriklausomybei ir mūsų tautos gyvybei ginti tinka tik Vašingtonas, tik ten reikia nešti Amerikos lietuvių balsą už savo senosios tėvynės teises, ne kur kitur, ir ne kada suvėluotai, bet dabar tuojau“⁴⁷. Ši esminė nuostata buvo pasakyta viešai, jau delegatams sugrįžus iš Vašingtono, bet prieš tai, grįždami iš sostinės, delegatai sustojo Niujorke, ten įvyko pasitarimų.

Rugsėjo 23 d. buvo sušauktas LVS'os ir ALM'os valdybos susirinkimas. Apsvarstę esamą politinę padėtį ir Vašingtone surinktą informaciją, dalyviai „vienbalsiai nutarė imtis stiprios akcijos“ ir pabrėžė, kad prie šio darbo prisidės draugiškai nusiteikę kongresmenai ir senatoriai. Todėl buvo nuspręsta tų metų spalio pabaigoje sušaukti Amerikos lietuvių suvažiavimą, arba antrąją misiją į Washingtoną⁴⁸. Be to, ALM vadovams reikėjo susitikti su Bruklino (Niujorko) tautininkų veikėjais ir su jais suderinti bendrus veiksmus, išsiaiškinti, sustiprinti tarpusavio pasitikėjimą. K. Karpis laiške V. Širvydui buvo prasitaręs, kad bru- kliniečiai tautininkai „daro visokias intrigas prieš LVS, nori ją pastumti į šalį, kad visą va- dovybę paimtų A.L.Misija. <...> įrodinėja, kad LVS JAV rytuose nepopuliari“⁴⁹. Matyt, teko nemažai kalbėtis tuo klausimu. Ir apie pasiektus rezultatus, ir apie tarpusavio santy- kius po susitikimų tautininkų veikėjas A. S. Trečiokas gana iškalbingai pasisakė: „Jeigu kada Karpis, Olis ir Žiuris brooklyniečių tarpe turėjo draugų, tai dabar turi jų daugiausia“⁵⁰. Suprantama, visiems buvo svarbu, kad organizuojama misija Vašingtone pavyktų.

Tiesa, apie reikalingumą surengti dar vieną (antrąją) Amerikos lietuvių misiją į Va- šingtoną pirmasis viešai prabilo savaitraščio „Dirva“ redaktorius, vienas iš tautininkų lyde- rių K. Karpis. Neatsitiktinai, praėjus vienai dienai po ALM delegatų apsilankymo Vašing- tone, minėto laikraščio rugsėjo 21 d. numeryje, vedamajame „Dienos klausimais“, redaktorius aiškindamas, kad būtina JAV lietuvių stipri ir vieninga akcija, tvirtas ir greitas

⁴⁶ „Tas lemiantis asmuo – Prezidentas Truman“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 28, nr. 39, 1; Tysliavienė, V., „Lankėsi Washing- tone“, *Vienybė*, 1945 rugsėjo 28, nr. 39, 4.

⁴⁷ „Tas lemiantis asmuo – Prezidentas Truman“, 1.

⁴⁸ Tysliavienė, „Lankėsi Washingtone“, 4; Colney, M. J., „Aukos Amerikos Lietuvių Misijai“, *Vienybė*, 1945 spalio 5, nr. 40, 3.

⁴⁹ 1945 11 11 K. Karpiaus iš Klivlendo laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo archyvas-fondas, d. 13, b. 10, l. n.

⁵⁰ 1945 10 14 A. S. Trečioko iš Newarko laiško J. Kripui Ann Arbor'e nuorašas, Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, d. „Pijus J. Žiūris“, b. „ALM“ (konfi- denciali medžiaga), l. n.

žingsnis pas JAV valdžią, pabrėžė, kad „reikalinga dar viena misija į Vašingtoną, reikalingas dar vienas paklebinimas į Baltųjų Namą, State Departmento ir Kongreso duris“⁵¹. Be to, K. Karpis negailėjo kritikos JAV valdžiai, kuri, anot jo, TSRS atžvilgiu laikosi pataikavimo politikos, palaiko prokomunistines tendencijas visuomenėje, taip pat pastebima „neoficiali absurdiška tendencija kiekvieną Amerikietį laikyti ne patriotu, kuris yra nusiteikęs prieš bolševizmą“⁵². Tarp misijos tikslų jau pastebima kritinė veikla, nukreipta prieš prosovietinių tendencijų raišką tarp amerikiečių⁵³. Taigi, ir tą problemą lietuviai bandė skelbti plačiau, tarptautiniu mastu, nes ji buvo susijusi su Lietuvos ir kitų Baltijos šalių tragišku likimu.

Rugsėjo 25 d. ALM Vykdomasis komitetas (A. Olis, A. Kumskis, P. J. Žiūris, K. S. Karpis, Juozas Tysliava) išsiuntė laišką ALT vadovybei, kuriuo kvietė ją į bendrą žygį ginti Lietuvos laisvės. Laiške, trumpai atpasakojus ALM delegatų veiklą Vašingtone, nurodyta, kad Lietuvos nepriklausomybės bylą galima laimėti tik su skubia akcija Vašingtone. Įvertinant tuometę politinę padėtį, pažymėta, kad gruodį rengiamas kongresas Čikagoje nesuteiks lemiamos pagalbos Lietuvai. Kadangi ruošiamas akcija buvo skubi, tautininkai prašė ALT vadovybės per kelias dienas pranešti, ar sutinka šiuo reikalu pasitarti⁵⁴. Savaitraščio „Vienybė“ redaktorius J. Tysliava, paremdamas minėtą laišką, pakomentavo, kad jeigu ALT vadovybė priimtų ALM pasiūlymus, tektų tik įsivaizduoti, koks tai būtų JAV lietuvių vieningumo triumfas, nes „mūsų visuomenė seniai maldaute maldauja savo vadus susitarti dėl bendros, vieningos akcijos kovoje dėl Lietuvos laisvės“. Jis neužmiršo pažymėti ir to, kad kongresas turi vykti ne Čikagoje, o Vašingtone, „kur yra Lietuvos nepriklausomybės raktas“⁵⁵. Jau vien pasiūlymas atsisakyti Čikagos rodo, kad vargu ar tikėtasi sulaukti ALT vadovybės pritarimo. Tiesa, siekiant sustiprinti lietuvių išeivių, ypač katalikiškosios pusės, visuomenės palaikymą tautininkų pasiūlymui, buvo pavišintas vėliau plačiai nuskambėjęs ALT'ai artimo kunigo Jono Bakšio iš Ročesterio atviras laiškas ALT vadovybei. Kunigas, kalbėdamas ir kitų vardu, piktinosi, kad ALT vadovybė Kongresui surengti nepasirinko Vašingtono miesto, kurio pasirinkimui pritarė „diduma lietuvių“; J. Bakšys kritikavo ALT vadovų nenorą kartu su tautininkais rengti Kongresą vadovaujantis „siaura užsispyrėlių politika“; kunigo neįtikino ALT vadovų aiškinimai, kad tautininkai, prisidengę vieningumo skraiste, iš tikrųjų vieningos veiklos nenori. J. Bakšys ragino ALT'ą ir LVS'ą kuo greičiau nutraukti kenksmingą tarpusavio kovą ir bendromis jėgomis sušaukti visuotinį Kongresą⁵⁶. Tai – nuomonė žmogaus, kuris dėjo dideles viltis į JAV lietuvių visų patriotinių jėgų bendrą veiklą. Tokių kaip J. Bakšys buvo ir daugiau, bet jie nedrįso viešai taip kritiškai pasisakyti. Kai kas reagavo santūriau, pažymėdami, kad rengiama misija į Vašingtoną nė kiek nepakenks ALT'os šaukiamam Kongresui Čikagoje, ir jeigu, kaip buvo pažymima, ALT vadovybė „bus užtektinai išmintinga, tai jų prisidėjimas prie Misijos sustiprins ir patį

⁵¹ „Dabar, o ne vėliau“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 21, nr. 38, 5.

⁵² *Ibid.*

⁵³ „Antros Amerikos Lietuvių Misijos reikšmė“, *Dirva*, 1945 lapkričio 2, nr. 44, 5.

⁵⁴ „Misija vėl tiesia ranką Tarybai“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 28, nr. 39, 3; „Misija siūlo Tarybai bendrą akciją“, *Vienybė*, 1945 rugsėjo 28, nr. 39, 1.

⁵⁵ Tysliava, J., „Dabar“, *Vienybė*, 1945 rugsėjo 28, nr. 39, 1.

⁵⁶ Bakšys, Jonas, kun., „Atviras laiškas Amerikos Lietuvių Tarybos pareigūnams“, *Dirva*, 1945 rugsėjo 28, nr. 39, 3.

kongresą“. Priešingu atveju „pasireikštų tarp Amerikos lietuvių dar didesnė praraja, žlugtų viltys tų, kurie nori ir ieško Amerikos lietuvių konsolidacijos“⁵⁷. JAV lietuvių visuomenėje kilo nepasitenkinimas savo organizacijų dvigubu, dubliuojamu darbu. JAV lietuviai tautininkai žinojo, jog ir tarp jų šalininkų yra nepatenkintų, kad misija į Vašingtoną rengiama atskirai nuo ALT’os⁵⁸.

Į ALM pasiūlymą netrukus sureagavo karščiausi tautininkų kritikai, pirmiausia JAV lietuviai socialistai. ALT sekretoriaus P. Grigaičio redaguoto dienraščio „Naujienos“ rugsėjo 29 d. ir spalio 1 d. numeriuose buvo paskelbta tautininkų atžvilgiu labai neigiamų straipsnių („Bando užbėgti už akių“ ir „Nauja demagogijos kampanija“). Išeivija buvo perspėta nesileisti klaidinama tautininkų, nes „kova dėl Lietuvos išlaisvinimo nepasibaigs nė per vieną mėnesį, nė per du“, todėl, anot socialistų, dabar reikia organizuotis ir ruoštis kovai, kuri gali užsitęsti ilgą laiką. Tautininkai savo ruožtu, kaip pažymėta „Naujienose“, kaip ir komunistai, bando suardyti Amerikos lietuvių kongresą Čikagoje. Jeigu komunistai nori, kad Lietuva būtų rusų pavergta, tai tautininkai „dirba bauginimais ir isterika“. Tautininkai buvo viešai išvadinti demagogais, kurie, tarsi bandydami užbėgti ALT’ai už akių, trukdo jai rimtai dirbti⁵⁹. Socialistų savaitraščio „Keleivis“ spalio 3 d. numeryje, pritariant „Naujienoms“, tautininkų pasiūlymas buvo įvardytas kaip ultimatumas, pateiktas siekiant suardyti Kongresą, savo akcijai Vašingtone laimėti kuo daugiau šalininkų ir taip „sau politinį kapitalą bando kalti“. Socialistai spėjo, kad tautininkai nenori dalyvauti Kongrese, nes ten jų būtų mažuma ir jų niekas nepastebėtų. Todėl, negalėdami tiesiogiai boikotuoti Kongreso, nes tai būtų nepatriotiška, „ieško pateisinimo boikotui ir rašinėja vaikiškus ultimatumus“⁶⁰. Išsakyti priekaištai vis dėlto baigdavosi kvietimu visiems dirbti kartu, kad Kongresas Čikagoje pavyktų.

ALT’os vadovybei nebuvo priimtini JAV lietuvių tautininkų pasiūlymai. Tai aiškiai parodė ALT vadovybės spalio 5 d. oficialus atsakymas ALM vadovui A. Oliui. Laiške taip pat buvo išreikštas pasipiktinimas tautininkų pasisakymu apie Kongresą⁶¹. Tokia neigiama ALT pozicija tautininkų pasiūlymų atžvilgiu pirmiausia buvo susijusi su ALT sekretoriaus socialisto P. Grigaičio įtaka pirmininkui L. Šimučiui ir išdininkui Mikui Vaidylai. Ilgalaikė tautininkų bendravimo su ALT patirtis rodė, kad P. Grigaičio, kuris buvo pagrindinis ALT’os tarpininkas bendraujant su įvairiomis organizacijomis, žodis priimant sprendimus tapo lemiamas. Kadangi jis su tautininkais nenorėjo kalbėtis „apie bendrą darbą, tai to bendro darbo ir būti negali, bent iki tol, kol *Naujienu* redaktorius <...> neatsisakys nuo ALT diktatoriaus pareigų (arba nebus iš tų pareigų pašalintas)“⁶². Taip sutapo, kad spalio 5 d. JAV lietuviai tautininkai spaudoje taip pat pranešė, jog ALM’a lapkričio 16 ir 17 d. yra numaćiusi Lietuvos nepriklausomybės reikalu rengti žygį į Vašingtoną, ir priminė, kad ALM vadovybė yra ALT vadovams pasiūliusi vykdyti bendrą akciją sostinėje, bet dar

⁵⁷ Jankauskas, Z., „Philadelphijos pastabos“, *Vienybė*, 1945 spalio 12, nr. 41, 3.

⁵⁸ 1945 11 11 K. Karpiaus iš Klivlando laiškas V. Širvydui į Niujorką.

⁵⁹ „Apie ardytojus“, *Keleivis*, 1945 spalio 3, nr. 40, 2; „Paniekina ir atmėta A.L. Misijos pasiūlymą“, *Dirva*, 1945 spalio 5, nr. 40, 3; Smetona, Julius, „Realus Žvilgsnis į Vienybę“, *Dirva*, 1945 spalio 12, nr. 41, 3.

⁶⁰ „Bando suardyti Kongresą“, *Keleivis*, 1945 spalio 3, nr. 40, 2.

⁶¹ „Amerikos Lietuvių Tarybos Atsakymas Amerikos Lietuvių Misijai“, *Draugas*, 1945 spalio 10, nr. 236, 4.

⁶² Smetona, „Realus Žvilgsnis į Vienybę“, 3.

negautas atsakymas⁶³. Tiesa, misijos data buvo pasirinkta neatsitiktinai, nes tuo metu Vašingtone buvo numatyti JAV, Didžiosios Britanijos ir Kanados vadovų posėdžiai derinti savo pozicijoms būsimose derybose su TSRS vadovybe. ALM'ai atsirado proga lietuvių kilmės amerikiečių vardu atkreipti posėdžiautojų dėmesį į tragišką padėtį Lietuvoje ir pareikšti protestą prieš sovietų planus⁶⁴. Taigi, būtent spalio 5 d. lietuvių išeivija sužinojo ir ALT'os neigiamą atsakymą, ir tautininkų organizuojamos akcijos Vašingtone datą.

ALT vadovybės neigiamas atsakymas išeivijos spaudoje sulaukė įvairių nuomonių. Vieni tokį sprendimą palaikė, kiti peikė tuos „politikos peštukus“ ir jiems siūlė: arba „sustartkite išvien Lietuvą gelbėti arba pasitraukite savanoriai iš vadovybės!“ Net buvo išsakoma mintis, kad JAV lietuviai galėtų sukilti prieš savo vadus dėl nesusitarimo kartu dirbti dėl Lietuvos bylos⁶⁵. Kiti reiškė nuomonę, kad susitarti tikrai neįmanoma, nes ALT'os ir ALM'os vadovai turi nemažų taktikos ir nuomonių skirtumų: „Misija tiki tiesiogine akcija valdžios sferose, tuo tarpu Taryba pasirinko daug lengvesnį kelią – rezoliucijų siuntinėjimą.“⁶⁶ ALT ir JAV lietuvių tautininkų organizacijų galimo bendradarbiavimo iki Amerikos lietuvių kongreso Čikagoje klausimas buvo plačiau aptartas spaudai atiduotame autoriaus straipsnyje „Amerikos lietuvių kongresas 1945 11 29–12 01 Čikagoje ir jo reikšmė JAV lietuvių politinėje veikloje“⁶⁷.

Spalio 12 d. tautininkai spaudoje išeivių visuomenei paskelbė atsišaukimą, kuriuo ragino aktyviai prisidėti prie antrosios JAV lietuvių misijos Vašingtone. Svarbiausia šios misijos priežastis – tai, kad „Vašingtone jau pasibaigė tylėjimas ir pataikavimas Sovietams, kurie nori ir toliau tęsti savo užgrobimo politiką Europoje ir kitur“. JAV lietuviams atsiranda vienintelė išeitis – JAV Kongrese viešai iškelti Lietuvos klausimą. Drauge buvo priminta ir pasakyta, kad pirmoji misija į Vašingtoną – tai „supažindinimo ir informavimo“ misija, o antroji „privalo būti akcijos Misija“⁶⁸. Akcijos metu lietuvių veikėjai iš įvairių valstijų važiuotų į sostinę, eitų pas savo kongresmenus ir senatorius ir reikalautų, kad šie JAV Kongrese iškeltų Lietuvos klausimą ir patvirtintų rezoliuciją, padėtų Lietuvai būsimoje Taikos konferencijoje. Buvo kviečiami ne tik lietuvių organizacijų delegatai, pavieniai veikėjai, bet ir lietuviai JAV kariai kaip visateisiai Lietuvos nepriklausomybės gynėjai, kovotojai. Be to, misijai įvykdyti pageidauta piniginės paramos aukomis⁶⁹. Taigi, galima sakyti, kad buvo pavišinta preliminarinė būsimos misijos programa ir svarbiausios gairės.

Pirmiausia, organizatoriai tikėjosi sukviesti gausų būrį JAV lietuvių į sostinę ir jiems agituojuojant bei asmeniniais ryšiais paveikti JAV Kongresą, kad šis įtrauktų Lietuvos klausimą į savo dienotvarkę. Agitacijos tikslams tautininkai išnaudojo savo organizacijas, ypač LVS'os skyrius: jie kvietė susirinkimus ir rinko delegatus į Vašingtoną. Delegatus rinko ir

⁶³ „Žygis į Washingtoną“, *Vienybė*, 1945 spalio 5, nr. 40, 1.

⁶⁴ „Misijos vakarienėje dalyvauja daug žymių svečių“, *Dirva*, 1945 lapkričio 16, nr. 46, 1.

⁶⁵ Jankauskas, Z., „Philadelphijos pastabos“, *Dirva*, 1945 spalio 12, nr. 41, 2.

⁶⁶ Tysliavienė, V., „Vakar, šiandien ir rytoj“, *Vienybė*, 1945 spalio 12, nr. 41, 4.

⁶⁷ Straipsnis 2022 m. pradžioje buvo įteiktas mokslo žurnalo „Parlamento studijos“ red. kolegijai.

⁶⁸ „Lietuviai, rinkimės lapk. 16 ir 17 Washingtonė pareikalauti to!“, *Dirva*, 1945 spalio 12, nr. 41, 1; „Antroji Amerikos Lietuvių Misija į Washingtoną“, *Dirva*, 1945 spalio 19, nr. 42, 3; „Atsišaukimas į Amerikos lietuvių visuomenę“, *Vienybė*, 1945 spalio 19, nr. 42, 1.

⁶⁹ *Ibid.*

kitos nepartinės JAV organizacijos. Pavyzdžiui, Amsterdamo lietuvių komitetas spalio 21 d. savo susirinkime nusprendė pasiųsti Juozą Olšauską ir paskyrė 50 dol. auką; iš Filadelfijos į Vašingtoną ruošėsi vykti apie 50 žmonių; iš Detroito užsirašė vykti 7 žmonės ir t. t.⁷⁰ Dienoms bėgant, tautininkai, atsižvelgdami į vis kritiškesnę JAV valdžios požiūrį į sovietus, konkretino misijos programą. Pavyzdžiui, spalio 26 d. tautininkai paskelbė, jog JAV lietuviai būtinai turi spausti valdžią Vašingtone, kad būtų tuoju pat sustabdytas Lietuvos žmonių žudymas ir persekiojimas, išvesta iš Lietuvos Raudonoji armija ir galėtų grįžti į Lietuvą pabėgėliai, kad būtų leista sudaryti Lietuvos laikinąją vyriausybę ir ji galėtų pradėti atkurti suverenią Lietuvos valstybę⁷¹.

Spalio pabaigoje Vašingtone ALM valdyba posėdžiavo ir ruošė būsimos misijos sostinėje lapkričio 16–17 d. veiklos planą, aptarė programą. Pasitarimams pirmininkavo A. Olis, dalyvavo ALM sekretorius P. J. Žiūris, išdininkas dr. M. J. Colney's-Aukštikalnis, nariai A. S. Trečiokas ir J. Tysliava. Buvo rezervuota viešbučio „Statler“ Prezidentinė salė, joje turėjo vykti visi misijos renginiai ir banketas, bei dar 10 viešbučių dalyviams. Šiais klausimais visiems būsimiems dalyviams buvo patarta kreiptis į A. S. Trečioką. Be to, valdybos nariai susitiko su įtakingais asmenimis Vašingtone, „išjudinant iš mirties taško“ Lietuvos klausimą. ALM valdyba dar kartą pakvietė JAV lietuvius atvykti į sostinę ir dalyvauti susitikime su kongresmenais ir senatoriais rengiamame bankete⁷². Spalio 27 d. jau buvo išsiųsta 500 laiškų-kvietimų ir ruošėsi išsiųsti dar 500 kvietimų; pirmiausia orientuotasi į tuos, kurie dalyvavo pirmojoje misijoje į Vašingtoną arba siuntė auką. Kvietimai buvo siunčiami ir iš Klivlando, kuriame gyveno LVS'os vadovai P. J. Žiūris ir K. Karpus⁷³. Kaip pagrindinį pranešėją pavyko pakviesti JAV žiniasklaidininką Charlesą Laniasą, kuris bankete turėjo kalbėti apie komunizmo grėsmę Europai ir pasauliui. Buvo pakviesta JAV spaudos ir radijo atstovų, siekiant lietuvišką akciją kuo labiau paviešinti JAV visuomenėje. Organizatoriai pripažino, kad „įsiterpti į didžiąją JAV spaudą“ nebuvo lengvas uždavinys⁷⁴.

Antrosios misijos į Vašingtoną būtinybę, remiantis savaitraščiu „Dirva“, patvirtino prezidento H. Trumano kalba Niujorke spalio 27 d. Nors ir pasakė, kad „mes atsisakysime pripažinti bent kokią valdžią, kuri primesta kuriai nors šaliai svetimos jėgos“, prezidentas tuoju pat pažymėjo, kad „ne kuriais atvejais gal nebus galima išvengti tokių valdžių primetimo“⁷⁵. Vertindami prezidento kalbą, tautininkai pažymėjo, kad okupuotos Lietuvos klausimu niekas nesikeičia į gerąją pusę. Pažymėta, kad JAV prezidento kalba – tai nuolaida J. Stalinui būsimose derybose, bet jai, anot tautininkų, „ne visa Amerika pritaria, yra žmonių ir yra įstaigų, kurios gali kelti balsą reikalaujantį eiti į rimtą taikos nustatymą“. Todėl ALM'a yra pasiryžusi vykti į Vašingtoną, eiti į Kongresą ir raginti jo narius, kad JAV principai būtų išsaugoti ir kad „duotas žodis atstatyti laisvas mažas valstybes būtų

⁷⁰ Jaras, P. P., „Baltimorės padangėje“, *Vienybė*, 1945 spalio 12, nr. 41, 6; „Važiuos į Washingtoną“, *Dirva*, 1945 lapkričio 2, nr. 44, 2; Jankauskas, Z., „Philadelphijos pastabos“, *Dirva*, 1945 lapkričio 2, nr. 44; „Atstovai į Misiją Washingtoną“, *Dirva*, 1945 lapkričio 9, nr. 45, 2 ir kt.

⁷¹ „Lai leidžia steigti Laikiną Lietuvos vyriausybę“, *Dirva*, 1945 spalio 26, nr. 43, 1.

⁷² „Misijos Valdybos nariai posėdžiavo Washingtoną“, *Vienybė*, 1945 spalio 26, nr. 43, 1.

⁷³ 1945 (?) 27 A. S. Trečioko ir D. Klingos iš Vašingtono laiškas P. J. Žiūriui ir K. Karpui į Klivlandą, KUB RSKRS, Dr. Kazio Pemkaus fondas, d. „Pijus J. Žiūris“, b. „ALM (II)“, l. n.

⁷⁴ „Antros Amerikos Lietuvių Misijos reikšmė“, *Dirva*, 1945 lapkričio 2, nr. 44, 5.

⁷⁵ „Prez. Trumano kalba lietuviams nei kiek nesuramina“, *Dirva*, 1945 lapkričio 2, nr. 44, 1.

išpildytas⁷⁶. Įtakingos ir gana liberalios JAV lietuvių organizacijos „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“ savaitraštyje „Tėvynė“ buvo paskelbta nedidelė žinutė apie rengiamą misiją į Vašingtoną. Žinutėje pabrėžta, kad reikalingos ypatingos pastangos Lietuvos laisvės kovoje ir kad jau atėjo metas „žengti lemiamą žingsnį gelbėjant Lietuvą“. Taip pat buvo vaizdžiai ir jautriai nurodyta, kad „lietuvių tauta, aptverta stora sovietiško kalėjimo tvora, bejėgi ir visų užmiršta, šaukiasi mūsų pagalbos“⁷⁷.

Lietuvos atstovų tarpininkavimas LVS ir ALT vadovybėms

Aptariant misijos į Vašingtoną rengimą svarbi yra ir Lietuvos atstovų pozicija ir pastangos. Tiesa, tautininkų aktyvumas siekiant dominuoti JAV lietuvių politinėje veikloje netenkino Lietuvos atstovų JAV. Jie dar kartą pabandė prisiimti tarpininkų vaidmenį siekdami kuo labiau sumažinti LVS'os ir ALT'os konfrontaciją, bandyti įtikinti ir vienus, ir kitus bendros veiklos nauda, net daryti spaudimą.

Misijos organizatoriai, norėdami padaryti reikinį reikšmingesnį, numatė į jį pakviesti ir Lietuvos pasiuntinį P. Žadeikį. Tam tikslui spalio 24 d. A. Olis ir P. J. Žiūris apsilankė Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone. Su jais kalbėdamasis, P. Žadeikis pabrėžė būtinybę pasiekti JAV lietuvių organizacijų vienybę, kurios reikalauja išeivija ir kuri jau tapo lietuvių pabėgėlių Europoje principu. Jo įsitikinimu, tik susivienijus bus galima maksimaliai padėti Lietuvai, ir šaukiamo „Visuotinio Seimo“⁷⁸ idėja yra kaip tik Amerikos lietuvių tautos idealo išraiška⁷⁹. Svečiai iš principo pritarė bendros tautos idėjai, bet pažymėjo, kad ankstesnės pastangos pasiekti vienybę su ALT'a nedavė teigiamų rezultatų. Nežiūrint į tai, P. Žadeikis dar kartą pabrėžė reikšmę visuotinio seimo, kuris yra „tikriausias kelias koordinuotai veiklai bei vienybei atsteigti, ir kad vienybė be ryžtingos akcijos iš abiejų pusių savaime nepasidarys“. Tiesa, pasiuntinys teigiamai įvertino misijos į Vašingtoną reikšmę, bet, anot jo, misija turėtų būti subordinuota visuotinio seimo idėjai įgyvendinti ir atidėta vykdyti po seimo kaip vienas iš jo nutarimų⁸⁰. P. Žadeikis tuo norėjo pasakyti ir tai, kad jo dalyvavimas misijoje priklausys nuo tautininkų sprendimo prisidėti arba ne prie rengiamo Amerikos lietuvių kongreso Čikagoje.

Lietuvos pasiuntinio išsakytas mintis tautininkų veikėjai apsvaistė ir į jas atsakė lapkričio 2 d. laišku. Kiek galima suprasti iš P. Žadeikio atsakymo į šį tautininkų laišką, pasiuntinio pasiūlymai nebuvo priimti. Nežiūrint į tai, pastarasis ir toliau ragino juos imtis bendros akcijos, kuri tuo metu buvo būtina, ypač tarptautinės politikos aplinkoje. Visuotinio Amerikos lietuvių seimo idėjos įgyvendinimas, anot jo, visiems seimo dalyviams suteiks tvirtesnę autoritetą veikti užsibrėžtose srityse. Pasiuntinys jau kalbėjo tik apie dalyvavimą seimo

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ „Antra Misija į Washingtoną“, *Tėvynė*, 1945 lapkričio 2, nr. 44, 4.

⁷⁸ Matyti, kad P. Žadeikis vengia kalbėti apie Amerikos lietuvių kongresą ir vietoje jo vartoja sąvoką „visuotinis seimas“.

⁷⁹ 1945 10 25 P. Žadeikio iš Vašingtono raštas Nr. 1670-1671 Ne spaudai ALM pirmininkui A. Oliui į Čikagą ir LVS pirmininkui P. J. Žiūriui į Leikvudą, KUB RSKRS, Dr. Kazio Pemkaus fondas, d. „Pijus J. Žiūris“, b. „ALM (II)“, l. n.; Rašto nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 13.

⁸⁰ *Ibid.*

darbe, o ne apie priklausymą nuo ALT'os. Jis ragino tautininkus, kurie, remiantis jo replika, pretenduoja vadovauti JAV lietuviams, aktyviai dalyvauti seime⁸¹. Be to, P. Žadeikis tuoju pasiųstoje telegramoje ALT'os vadovybei ragino greičiau spręsti JAV lietuvių organizacijų vienybės klausimą.

Gavęs telegramą, ALT sekretorius P. Grigaitis, nieko nelaukdamas, laiške Lietuvos pasiuntiniui nušvietė ankstesnius, t. y. spalio 10 ir lapkričio 7 d., ALT'os bandymus kooperuotis su JAV lietuvių tautininkų organizacijomis. Iš laiško ryškėja, anot P. Grigaičio, tautininkų nenoras imtis bendros veiklos, nes „jie niekuomet aiškaus atsakymo į tai neduoda, bet visą laiką šaukdavo, kad tarybininkai nenori vienybės“. Be to, jis įžvelgė, kad tautininkų veikla neišbaigta, neparengta ir veda „prie naujų lenktynių ir kivirčių“⁸². Tokios nieko perspektyvaus nežadančios mintys vertė Lietuvos pasiuntinį reaguoti ir ieškoti šių konkuruojančių organizacijų kitų sąlyčio taškų. Matydamas, kad nepavyks šių dviejų JAV lietuvių politinių jėgų sutelkti bendriems veiksams, jis bandė pabrėžti būtinybę bent talkinti viena kitai. Pasiuntinys pasiūlė pradžioje ir vieniems, ir kitiems dalyvauti Vašingtone ir Čikagoje, jų atstovams rezervuoti vietas renginiuose, ir per tai, jo įsitikinimu, galėtų „įvykti vienybė iš esmės“. P. Žadeikis aiškiai sakė, kad Lietuvai svarbiausia talkininkė – JAV lietuvių visuomenė, kuri labiausiai ir nori vienybės sprendžiant politinius klausimus⁸³. P. Grigaitis ALT'os vardu atsakė trumpu laišku. Pakartojęs, kad tautininkai nėra nusiteikę konkrečiai spręsti vienybės klausimo, jis nurodė, kad ALT'a „nemato jokios naudos tęsti abstrakčias diskusijas apie vienybės principus“⁸⁴. Tiesa, tuo metu jau vyko misijos Vašingtone renginys be ALT'os atstovų. Taigi, Lietuvos pasiuntiniui nepavyko nuteikti ALT'os vadovybės palaikyti tautininkų organizuotą misiją ir bent formaliai pademonstruoti JAV lietuvių vienybę. P. Žadeikio pasiūlyta gera idėja galbūt buvo per vėlai pateikta apsvastyti. Vis dėlto reikia manyti, kad ALT'os vadovybės sprendimas pirmajai nedaryti nuolaidų (to tikėjosi Lietuvos pasiuntinys) nulėmė jo sprendimą dalyvauti misijos renginyje.

Rezoliucijos JAV Kongrese ir Senate. Antrosios misijos įgyvendinimas Vašingtone

JAV lietuvių tautininkų spauda, prieš įgyvendinant misiją, išgarsino JAV kongresmeno demokrato Edwardo A. Kelly'o iš Ilinojaus valstijos lapkričio 1 d. Kongresui įteiktą rezoliuciją, kuria remiama laisva Lietuva. Rezoliucijoje siūloma, kad Kongreso nariai ragintų JAV prezidentą ir JAV valstybės departamentą imtis akcijos atkurti nepriklausomą Lietuvą, dėti pastangas, kad Lietuvos gyventojai galėtų laisvai išsirinkti savo valdžią, kad svetimai kariuomenė būtų išvesta iš krašto ir Lietuvos pabėgėliams būtų saugu sugrįžti į savo Tėvynę. Buvo sakoma, kad tas rezoliucijas inicijavo ALM'os vadovai A. Olis ir A. Kumskis. Be to, spaudoje pažymėta, kad po kelių dienų bus atspausdintas pakankamas skaičius

⁸¹ 1945 11 08 P. Žadeikio laiško P. J. Žiūriui rankraštinis juodraštis, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 23–25.

⁸² 1945 11 11 P. Grigaičio iš Čikagos laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 32–33.

⁸³ 1945 11 14 P. Žadeikio iš Vašingtono rašto nr. 1840 P. Grigaičiui į Čikagą nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 52–53.

⁸⁴ 1945 11 17 P. Grigaičio iš Čikagos laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 55.

šios rezoliucijos kopijų ir jas bus galima skaityti bei platinti JAV visuomenės sluoksniuose. Spauldoje buvo nurodyta, kad ši rezoliucija jau yra žinoma kaip *House Resolution No. 390*⁸⁵. Lapkričio 6 d. senatorius respublikonas R. E. Willisas iš Indianos valstijos panašią rezoliuciją įteikė JAV Senatui. Tiesa, JAV lietuvių spauldoje buvo pažymėta, kad rezoliucijų įteikimas dar nėra jų priėmimas. Vis dėlto pats rezoliucijų įteikimas kaip toks buvo didelis lietuvių laimėjimas. Norint tai įteisinti, spauldoje išeivija buvo agituojama įvykdyti stiprią tų rezoliucijų rėmimo akciją: rašyti savo senatoriams ir kongresmenams raginant juos balsuoti už minėtas rezoliucijas; pati išeivija privalanti aktyviai ir gausiai dalyvauti misijoje Vašingtone ir siekti JAV valdžios užtarimo⁸⁶. ALT'os vadovybė savo ruožtu į rezoliucijų įteikimo JAV Kongresui ir Senatui faktą sureagavo kritiškai ir gana jautriai. Tiesa, nors ji ir pritarė minėtų senatoriaus ir kongresmeno žingsniams, vis dėlto suabejojo, ar „jau pribrendo laikas daryti spauldimą, kad būtų įneštos rezoliucijos“, ar pritarimui rezoliucijoms yra jau paruošti JAV kongresmenai ir senatoriai. Jeigu rezoliucijos bus atmetos, tai, anot ALT'os vadovų, rimtai pakenktų Lietuvos klausimui. Jie viešai piktinosi ir tuo, kad tokias akcijas „daro viena grupelė, nepasitarusi su mūsų visuomenės atstovais, ji pavojingai žaidžia Lietuvos likimu. Tam reikalui visa visuomenė turi būti priruošta, išjudinta, organizuota“. Pasak ALT'os vadovų, „mūsų visuomenės atstovai“ – tai ALT'a ir net Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis. Be to, rezoliucijų iniciatoriai, ALT'os vadovų nuomone, turėjo palaukti visuotinio Amerikos lietuvių kongreso Čikagoje, kaip visos lietuvių visuomenės atstovų, sprendimų⁸⁷. JAV lietuviai tautininkai, kaip jau matėme, neketino laukti. Tiesa, po daugelio metų L. Šmutis savo atsiminimuose vis dėlto teigiamai atsiliepė apie rezoliucijas, kurios nors ir nebuvo patvirtintos, anot jo, „nebuvo tuščios“. Jų dėka daugelis JAV politikų ir spauldos žmonių geriau susipažino su Lietuvos padėtimi⁸⁸.

ALT'ai ir LVS'ai nepavykus susitarti bendros veiklos klausimu, išeivijoje pasigirdo balsų, kad reikalingi abu renginiai – ir misija Vašingtone, ir Kongresas Čikagoje, nes jie veda į Lietuvos nepriklausomybę. Spauldoje JAV lietuvių politinės organizacijos jau buvo raginamos tarpusavyje nesivaržyti dėl to, kurioms „pirmoms tenka ištiesti ranką skėstančiai motinai. Lietuvai reikalinga visų mūsų visokeriopa pagalba“. Jų atstovai buvo raginami vyksti į Vašingtoną, po trejeto savaitių – ir į Čikagą⁸⁹. Panašiai, kaip jau minėta, siūlė daryti ir pasiuntinys P. Žadeikis. Likus kelioms savaitėms iki suvažiavimo Vašingtone, JAV lietuvių organizacijos „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“ savaitraštyje „Tėvynė“ buvo dedama informacija ir apie Amerikos lietuvių kongresą Čikagoje, ir apie misiją į Vašingtoną. Taip buvo siekiama kuo labiau sumažinti kritiką iš abiejų pusių, netrukdyti numatytiems renginiams, jais sudominti aktyvesnius JAV lietuvius.

⁸⁵ „Rezoliucijas įnešė Ats. Kelly ir Sen. Willis. Aukos ALM plaukia“, *Dirva*, 1945 lapkričio 9, nr. 45, 1; „Rezoliucija Lietuvos reikalu“, *Tėvynė*, 1945 lapkričio 16, nr. 46, 1; Banionis, „Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę“, 27.

⁸⁶ Žiūris, Pijus J., „II A.L. Misijos reikalu“, *Dirva*, 1945 lapkričio 9, nr. 45, 4; „Amerikos Kongresas ir Lietuva“, *Dirva*, 1945 lapkričio 9, nr. 45, 5; „Senatorius Willis siūlo garantuoti Lietuvos valstybės nepriklausomybę“, *Vienybė*, 1945 lapkričio 16, nr. 46, 1.

⁸⁷ „Besikreipiant į U.S. Kongresą“, *Draugas*, 1945 lapkričio 7, nr. 260, 4.

⁸⁸ Šmutis, Leonardas, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1971, 89.

⁸⁹ „Į Vašingtoną“, *Vienybė*, 1945 lapkričio 16, nr. 46, 2.

Lapkričio 15-osios vakare, misijos išvakarėse, Vašingtone ALM pirmininkas A. Olis ir kongresmenas E. A. Kelly'is kalbėjo per JAV radiją ir iškėlė Lietuvos klausimą. Lapkričio 16-osios vakare viešbutyje „Statler“ prasidėjo Kongreso vakarienė. Programą atidarė A. Kumskis, renginį vedė P. J. Žiūris. Renginys buvo pradėtas JAV himnu. Kalbėjo Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis, J. Smetona, Ch. Laniusas, A. Olis, kongresmenas E. A. Kelly's, kongresmenas Adolfas Sabathas; pastarasis pasakė remsiąs rezoliuciją ir darbuosis, kad Lietuvai būtų grąžintas teisingumas ir laisvė. Buvo pranešta, kad aukų buvo surinkta apie 6 000 dol.⁹⁰ Vienas iš misijos organizatorių A. S. Trečiokas savaitraščiuose „Vienybė“ ir „Tėvynė“, aptardamas misijos darbą, savo ruožtu pažymėjo, kad aukų Lietuvos vadavimo akcijai gauta 13 000 dol.⁹¹ Kilo nesusipratimas. Pasirodo, ši suma – tai ne tik surinkti gryniesi pinigai, bet ir pažadėtos aukos, kurias ALM turėjo netrukus gauti. Šią sumą organizatoriai patarė A. S. Trečiokui paskelbti spaudoje⁹².

Lapkričio 17 d. posėdį atidarė ALM pirmininkas A. Olis, pasakydamas kalbą. Jis įrodinėjo dalyviams, koks darbas dar jų visų laukia ir kaip reikės toliau dirbti. Taip pat kalbėjo A. Kumskis, J. Smetona, leitenantas Aleksis; pastarasis papasakojo apie sunkią lietuvių pabėgėlių padėtį Vokietijoje. Paskutiniame ALM valdybos posėdyje daug dėmesio buvo skirta pritarimo rezoliucijoms Kongrese ir Senate klausimui. Nutarta siųsti daug laiškų kongresmenams ir senatoriams bei visose lietuvių kolonijose spausti savus kongresmenus ir senatorius. Jeigu to nepakaks, ALM valdyba žadėjo pasamdyti lobistų, kad „pravartų rezoliucijas“. Tai, kaip buvo spėjama, atsieis apie 20 000 dol.⁹³ Posėdyje buvo sprendžiamas ir finansų klausimas, aptarti įvairūs būdai surinkti pinigų. Pasiūlyta paskirstyti pinigines kvotas lietuvių kolonijoms, kelti visuomenėje mintį atiduoti 10 proc. savo atlyginimo Lietuvos reikalams, rengti maršrutus po lietuvių kolonijas, padidinti knygos apie pirmąją misiją Vašingtone tiražą siekiant parduoti, taip pat išduoti specialius pažymėjimus (angl. *certificat*) dosniems rėmėjams ir apskritai kelti idėją surinkti 1 mln. dolerių Lietuvai laisvinti. Vis dėlto nuspręsta finansų klausimą palikti ALM valdybai, kuri pasinaudos pasiūlytomis rekomendacijomis⁹⁴. Nutarta įsteigti specialų biurą Vašingtone, kuriame dirbtų tam tikslui samdomas asmuo, akcijai siekiant rezoliucijas paversti JAV įstatymu įvykdyti. Buvo pažymėta, kad rezoliucijomis, priimtomis Kongrese ir Senate, bus galima padėti Lietuvai, siekiančiai laisvės ir nepriklausomybės. Buvo dar kartą iškeltas ir aptartas JAV lietuvių vieningo veikimo klausimas. ALM vadovybė rodė norą dirbti su visomis išeivių srovėmis, kurios buvo susirūpinusios dėl Lietuvos laisvės gynimo. Nutarta dar kartą tartis su ALT'a ir tam reikalui buvo įgalioti septyni ALM nariai⁹⁵. Misijos rengėjai delegatams atspausdino specialius atvirukus, kuriuose buvo nurodyta, kaip rašyti savo rajono

⁹⁰ „Dalyvavo virš 100 Kongreso atstovų“, *Dirva*, 1945 lapkričio 23, nr. 47, 1.

⁹¹ Trečiokas, A. S., „Sėkmingas ALM suvažiavimas. Lietuvos laisvei 13,000 dolerių aukų“, *Vienybė*, 1945 lapkričio 23, nr. 47, 1; Trečiokas, A. S., „Amerikos Lietuvių Misija Washington pavyko gerai“, *Tėvynė*, 1945 lapkričio 23, nr. 47, 1.

⁹² 1945 12 04 A. S. Trečioko iš Niuarco laiško M. J. Colney'ui į Voterberį nuorašas, KUB RSKRS, Dr. Kazio Pemkaus fondas, d. „Pijus J. Žiūris“, b. „ALM (II)“, l. n.

⁹³ A.L.M. Valdybos posėdžio laikyto 11/17/45, Hotel Statler, Washington, D.C. protokolo nuorašas, KUB RSKRS, Dr. Kazio Pemkaus fondas, d. „Pijus J. Žiūris“, b. „ALM (II)“, l. n.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ „Dalyvavo virš 100 Kongreso atstovų“, *Dirva*, 1945 lapkričio 23, nr. 47, 4; Trečiokas, „Sėkmingas ALM suvažiavimas. Lietuvos laisvei 13,000 dolerių aukų“, 1.

kongresmeniui ir savo valstijos senatoriui prašant balsuoti už rezoliucijas. Atvirukai buvo išdalyti delegatams parvežti į jų miestus ir išplatinti⁹⁶.

Tarp misijos dalyvių buvo kelios dešimtys uniformuotų lietuvių kariškių veteranų. Surengtame bankete, remiantis informacija iš spaudos, dalyvavo 350 žmonių, iš jų 104 kongresmenai ir senatoriai, apie 50 spaudos ir radijo darbuotojų⁹⁷.

Į tautininkų renginį Vašingtone opozicinės grupės plačiai nereagavo. Tiesa, komunistinėje „Laisvėje“ buvo paskelbtas piktas straipsnis „Lietuviškų svirplių mobilizacija“, kuriam eilinį kartą buvo iškoneveikti ir „smetoninikai“, ir „tarybininkai“, kurie stovi „priešakyje, tų maištininkų prieš lietuvių tautos valią, prieš Tarybų Lietuvos liaudį ir valdžią“⁹⁸. ALT sekretorius P. Grigaitis savo redaguojamų „Naujienų“ lapkričio 27 d. numeryje, apžvalginame straipsnyje, parašė, kad misija Vašingtone nieko nenuveikė ir nieko nenutarė, viskas buvo tik „burbulas“. Nors ir nedalyvavo Vašingtone, jis leido sau suabejoti A. S. Trečioko paskelbta informacija apie dalyvių skaičių vakaro bankete. P. Grigaičio nuomone, bankete buvo penkis kartus mažiau kongresmenų ir senatorių, nei skelbta⁹⁹. P. Grigaičio pozicija neturėtų stebinti, nes tautininkai ir anksčiau pažymėdavo jo „pastangas įrodinėti, kad tai ką Misija daro Washingtono yra niekai“¹⁰⁰. Tiesa, reikia paminėti, kad ir JAV lietuvių tautininkų spauda pati palyginti kukliai aprašė misijos veiklą Vašingtone.

Vis dėlto renginys nepraejo be pėdsakų. Eilinį kartą gana plačiai JAV visuomenėje nuskambėjo Lietuva ir jos tragiška padėtis, į Lietuvą buvo atkreiptas JAV politikų dėmesys. JAV lietuviai tautininkai dar kartą parodė savo veiklumą JAV lietuvių visuomenei ir ryšius su JAV valdžios atstovais. Misijos organizavimas sujungė JAV lietuvių visuomenę. Be jokios abejonės, misijos rezultatai prisidėjo prie bendros Lietuvos laisvinimo istorijos.

Išvados

1. Lietuvių istoriografijoje antrosios misijos į Vašingtoną klausimas nėra nušviestas, nors to meto JAV lietuvių spaudoje, ypač artimoje tautininkams, tai buvo gana plačiai aptariama. Šis klausimas tiesiogiai siejamas su JAV lietuvių pastangomis ginti Lietuvos teises po karo, ypač po sprendimų, priimtų Potsdamo konferencijoje. Visuomenei nebuvo aišku, kokios nuostatos Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių atžvilgiu laikosi JAV valdžia: ar pasisako už jų nepriklausomybę, ar atiduoda sovietams? Antroji misija iliustruoja JAV lietuvių tautininkų patriotines nuostatas 1945 m. antrojoje pusėje – tai jų aktyvios politinės veiklos „Vašingtonas–San Fransiskas–Vašingtonas“ tęsinys. Tai – ir JAV lietuvių pasiruošimas būsimai Taikos konferencijai, kuri taip ir neįvyko.

2. JAV lietuvių tautininkų vadovai buvo įsitikinę, kad išeivijos spaudimas JAV valdžiai Lietuvos klausimu turi būti daromas nuosekliai ir tiesiogiai Vašingtone, kuriame tuo metu

⁹⁶ „Rep. Grįžus iš Washingtono“, *Dirva*, 1945 lapkričio 30, nr. 48, 2.

⁹⁷ Trečiokas, „Amerikos Lietuvių Misija Washingtono pavyko gerai“, 1.

⁹⁸ Prūseika, L., „Lietuviškų svirplių mobilizacija“, *Laisvė*, 1945 lapkričio 21, nr. 272, 2.

⁹⁹ „ALT šulo „burbulai“, *Dirva*, 1945 lapkričio 30, nr. 48, 5.

¹⁰⁰ 1945 11 11 K. Karpiaus iš Klivlando laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo archyvas-fondas, d. 13, b. 10, l. n.

nuolat vyko sąjungininkų atstovų pasitarimai. Tokią mintį lietuviams pasiūlė JAV atstovai San Fransisko konferencijoje. Tautininkai siekė organizuoti masinius renginius, lankytis JAV valstybės departamente, susitikti su senatoriais ir kongresmenais, nuolat priminti valdžios atstovams buvusio JAV prezidento F. D. Roosevelto pažadą 1940 m., kad po karo bus atkurta Lietuvos nepriklausomybė. Aktyvia veikla lietuviai siekė paveikti sau naudinga linkme JAV valdžios pasiruošimą Taikos konferencijai.

3. Tautininkams konkuravusios ALT'os vadovybė taip pat ruošėsi būsimai Taikos konferencijai, organizuodama Amerikos lietuvių kongresą Čikagoje, ir nepritarė Vašingtono pasirinkimui. Tai dar labiau atitolino vieną nuo kitos šias dvi JAV lietuvių politines jėgas. Lietuvos diplomatų rekomendacijos konkuruojančioms lietuvių organizacijoms nusiūsti į jų renginius – į Misiją ir Kongresą – bent savo atstovus nesulaukė pritarimo. Asmeninės ambicijos, nenoras nusileisti paėmė viršų. JAV lietuvių politinė veikla ir toliau liko suskaldyta bei dubliuojama. Tiesa, ir viena, ir kita pusė toliau kalbėjo apie vienybę, bet kėlė savo sąlygas, kurios buvo nepriimtinos kitai pusei.

4. JAV lietuviai tautininkai nemanė atstovaujantys, kaip teigė ALT'os vadai, mažai išeivijos daliai, todėl tai juos skatino atskirai organizuoti politines akcijas lietuvių išeivijos vardu, savo aktyvumą reklamuojant spaudoje ir išeivių renginiuose. Antrosios misijos būtinybė paaiškėjo rugsėjo 20 d., JAV lietuvių tautininkų delegacijai apsilankius JAV valstybės departamente ir pasikalbėjus su valstybės sekretorių pavaduojančiu Deanu Achesonu. Rugsėjo 23 d. buvo nutarta surengti misiją į Vašingtoną. Organizatoriai Vašingtone per palyginti trumpą laiką paruošė misijai dirvą: išsiuntė daugiau nei 500 laiškų, kuriais pakvietė išeivius atvykti į Vašingtoną, tarėsi su senatoriais ir kongresmenais, pakvietė žiniasklaidos atstovų, sutvarkė banketo salės ir viešbučių reikalus.

5. JAV lietuvių tautininkų spaudoje, prieš įgyvendinant misiją, buvo pagarsinta JAV kongresmeno demokrato Edwardo A. Kelly'o lapkričio 1 d. Kongresui įteikta rezoliucija ir senatoriaus respublikono R. E. Williso panaši rezoliucija, lapkričio 6 d. įteikta JAV Senatui, kuriomis buvo remiama laisva Lietuva. Šias rezoliucijas tautininkai išeivijai parodė kaip realius savo nuopelnus, kurie dar labiau išsiplėtus, jų įsitikinimu, įgyvendinus misiją. Minėtų rezoliucijų įteisinimas JAV Senate ir Kongrese – svarbiausias misijos tikslas. Išeivija buvo įpareigota spausti savo vietovių kongresmenus ir senatorius, kad jie palaikytų šias svarstysimas rezoliucijas. Pateiktais duomenimis, misijos surengtame bankete dalyvavo 104 senatoriai ir kongresmenai, apie 50 žiniasklaidos atstovų ir keli šimtai JAV lietuvių atstovų. Nors rezoliucijos Senate ir Kongrese nebuvo patvirtintos, informacija apie Lietuvos problemą ir misijos veiklą pasklido tarp JAV politikų ir visuomenėje. Tai, suprantama, sujungia ir JAV lietuvių visuomenę. JAV lietuviai tautininkai eilinį kartą buvo girdimi.

Literatūra

„Amerikos lietuvių misija“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 1. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, 146.

Amerikos lietuvių misija ir jos darbai. Detroit, Mich.: Viktoras Petrikas, 1945.

Banionis, Juozas, „Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (47) (2020), 7–37.

- Skirius, Juozas, „Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (32) (2021), 31–46.
- Skirius, Juozas, „Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (31) (2021), 73–90.
- Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018.
- Skirius, Juozas, „JAV lietuvių tautininkų 1944 m. vasario 5–6 d. seimo sušaukimas ir reikšmė“, *Parlamento studijos* 30 (2021), 78–108.
- Skirius, Juozas, „JAV lietuvių tautininkų *Lietuvai vaduoti sąjungos* įkūrimas 1941 m.“, in *Lietuvos istorijos metraštis. 2021/2*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, 137–155.
- Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*, red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: ALTS, 1979.

Juozas SKIRIUS

THE SECOND LITHUANIAN-AMERICAN MISSION TO WASHINGTON ON NOVEMBER 16–17, 1945

Summary. In Lithuanian historiography this event is hardly touched upon, although the Lithuanian-American press of that period, especially the Nationalist newspapers, covered it quite extensively. The issue is directly related to diaspora attempts to defend the rights of Lithuania after World War II. Initially it was quite unclear to the Lithuanian-American community what position the U. S. government would take with respect to Lithuania and the other Baltic States: did it support their quest for reestablishing their independent statehood, or were they consigned to legitimate occupation by the Soviet Union. The Second Mission to Washington illustrates the patriotic attitudes of Lithuanian-American Nationalists during the second half of 1945 in continuation of their political activities along the line *Washington--San Francisco--Washington* in striving to win back Lithuanian independence. The Second Mission also represented Lithuanian-American preparations in expectation of another and final Peace Conference which in fact never materialized. The leaders of the Lithuanian-American *tautininkai* (Nationalist) movement (including Anthony Olis, Pijus J. Žiūris, Kazys Karpis, Alexander Kumskis) were convinced that constant pressure on the U.S. government with respect to Lithuania had to be exerted directly on Washington, where representatives of the victorious Allies were continuously engaged in meetings. This was an idea suggested to the Lithuanians by none other than the American representatives to the San Francisco Conference themselves. Accordingly, the Lithuanian-American Nationalists sought to organize mass meetings and to undertake visits to the U. S. State Department and to Congressional offices reminding Senators and Representatives of President Franklin Delano Roosevelt's promise given in 1940 that Lithuanian independence would be restored after the war. Through active political manifestations Lithuanian-American Nationalists sought to influence U. S. preparations for the final Peace Conference in the hope that Lithuania's interests would be respected.

Meanwhile the leadership of the Lithuanian-American Council (especially Leonardas Šimutis, Pijus Grigaitis, and Mikas Vaidyla) opposing the Nationalists also prepared for the upcoming Peace Conference but in a different way: they disagreed with the choice of Washington as the focus of Lithuanian efforts and instead began organizing a Lithuanian-American Congress in Chicago. They believed that the U.S. government steadfastly observed the policy of not recognizing the Soviet occupation of

Lithuania and that it was sufficient just to adopt resolutions reminding Washington officials of their own proclamations. Such a policy drove these two Lithuanian-American political camps even further apart.

Efforts by Lithuanian diplomats to recommend that each of the two competing camps send observers to each other's functions did not meet with approval. Personal ambitions and an unwillingness to compromise gained the upper hand. As a result, Lithuanian-American political activities remained divided and redundant. And while both sides continued to talk about unity, each side insisted on conditions that were unacceptable to the other side. Lithuanian-American Nationalists did not think that they represented only a small segment of the diaspora, as the leaders of the Lithuanian-American Council claimed. This disagreement just provided the Nationalists with an additional reason to organize separate political actions in the name of the Lithuanian diaspora. That a second Mission to Washington was necessary became obvious to the Nationalists on September 20 after their delegation visited the U.S. State Department and talked with Undersecretary of State Dean Acheson. On September 23, the delegation visited New York, after which it was decided to proceed with organizing the Mission to Washington. Preparations for this went rather quickly: the organizers sent out more than 500 letters to Lithuanian-American community activists urging them to come to Washington; there were appropriate discussions with Senators and Congressmen as well as with representatives of the media; arrangements were made with hotels and a banquet hall was reserved; and fliers for the Lithuanian-American public at large were printed and distributed.

The Lithuanian-American Nationalist press called attention to Congressional Resolutions supporting Lithuanian freedom and introduced on November 1 by Democratic Representative Edward A. Kelly of Illinois and concurrently on November 6 by Republican Senator Raymond E. Willis of Indiana. The introduction of these resolutions was presented as a genuine achievement of Lithuanian-American Nationalists which could only be amplified by the Mission in Washington. In any case the Mission's Banquet was attended by 104 Congressmen and Senators, approximately 50 journalists and several hundred representatives of the Lithuanian-American community. Even though the resolutions, strongly argued for by Lithuanian-Americans of Nationalist persuasion, were not passed by either the House of Representatives or the Senate, they helped both to publicize the Lithuanian case for freedom within the United States and to galvanize the Lithuanian-American community into still greater action.

Keywords: Second Mission, Nationalists, Washington, Lithuanian-American Council, Alliance to Liberate Lithuania, 1945, Anthony Olis, Alexander Kumskis, Pijus J. Žiūris, Povilas Žadeikis, Leonardas Šimutis, Pijus Grigaitis, "Dirva", "Vienybė".

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Argentinos lietuvių meistrystė Henriko Lukaševičiaus romane „Likimo žaismas“¹

Santrauka. Šio teksto tikslas nėra literatūrologinis: per Henriko Lukaševičiaus romano „Likimo žaismas“ (1953) pasakojimą ir Argentinos lietuvių Victor Barzdžiaus metalo meistrystės istoriją siekiama išryškinti Argentinos lietuvių ūkinio ir socialinio gyvenimo ypatumus.

H. Lukaševičiaus romanas yra patrauklus istorikui, nerimstančiam dėl Pietų Amerikos lietuvių lemties. Rašytojas veda savo herojų – iš DP stovyklos Vokietijoje į Argentiną savo tėvo ieškoti atplaukusį Vytautą Normantą per dar palyginti neseniai įsikūrusių lietuvių išeivių buitį ir visuomeninio veikimo scenas. Autorius nesigilina į Argentinos ekonominės prigimties ypatumus, o pasitenkina tuo, ką lietuvių imigrantai patyrė ir kaip savo patirtimis atspindėjo bendruosius ūkio raidos ir socialinės padėties dalykus.

Ir H. Lukaševičiaus romanas, ir V. Barzdžiaus (gim. 1946) metalo meistrystės istorija, tarp savęs persipindami, suskamba labai prasmingai. Skirtybės ir įvairovė padeda atmintin sugrąžinti esminius gyvų žmonių patyrimus, kurie kartais pasako daugiau nei metodų deklaracijomis išpūsti akademiniai tekstai.

Raktažodžiai: Argentinos lietuvių istorija, Henrikas Lukaševičius, Victoras Barzdzius, verslas, literatūra.

Įvadas

Šiais laikais, kai tiek daug šnekama apie atmintį ir atminties politiką, neretai leidžiant banalybei visiškai užgožti prasmę, lyg nejučiomis įsiviešpatauja užmarštis. Pietų Amerikos lietuvių diaspora yra geras tokio teiginio įrodymas. Ta dalis lietuvių diasporos, kurion neplūstelėjo *tarybukų*, arba posovietinių lietuvių, uždarbų emigrantų, neatnešė šviežio kraujo, nutolo nuo mūsų taip smarkiai, kaip niekada anksčiau. Ne jiems Lietuvos mokyklų istorijos vadovėliai.

¹ Lukaševičius, Henrikas, *Likimo žaismas*. Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1953.

Kita vertus, plakdami kritikos rykšte užmarštį, negalime nepastebėti vieno svarbaus istoriografijos bruožo: lietuvių likimas po Pietų Kryžiumi niekada ir nebuvo tapęs specialiu tyrimų objektu. Trumpi, pasikartojantys, iš vieno apibendrinamojo veikalo į kitą persikeliantys pasakojimai sunkiai pavadinami Pietų Amerikos lietuvių istoriografija apskritai. Tyrinėtojai ir publicistai daugiausia domėjosi šia tema XX a. 4 dešimtmetyje, kai naujieji išeiviai apsigyveno Brazilijoje, Argentinoje arba Urugvajuje, o Lietuvos visuomenėje virė aistros dėl jų likimo².

Artėjant Vasario 16-osios Respublikos saulėlydžiui, pasaulio lietuvių solidarumo ir vienybės pastangos pasiekė aukštumas. Viršukalne laikytinas 1935 m. įvykęs Pasaulio lietuvių kongresas ir naujas Lietuvos istorijos vadovėlis gimnazijoms. Pastarojo jaunų autorių kolektyvui, kuriam vadovavo Adolfas Šapoka, pavyko itin solidžiai įpinti į istorijos tėkmę ir Pietų Amerikos lietuvius kaip svarbią tautos diasporos dalį, o gimnazistų susiformuotas pasaulėvaizdis priglaudė lietuvių išeivijos pakraščius.

Argentinios lietuviams šiame bendrame pasakojime teko kiek mažiau dėmesio nei Brazilijos bendruomenei, nors būtent Argentina ekonominės emigracijos pradžioje buvo stipresnis persikėlimo traukos centras. Tačiau – likimo ironija – iki mūsų laikų brazilietiškoji išeivystės tėkmė tarsi laimėjo istorinio pasakojimo varžytuves. Net emigravusių ir reemigravusių (kadaisė naivokai komunistavusių) autorių Lietuvoje paskelbti memuarai yra dosnesni Brazilijai, o ne Argentinai³.

Dar mažiau dėmesio teko Urugvajaus lietuviams: jiems visiems pokario istoriografijoje atiteko tik savotiškos paraštės, standartiškai minint bendruose išeivystės pasakojimuose ištirpusius nuotykius. Čia nepralengiama tik visiška Pietų Afrikos lietuvių užmarštis. Skausminga yra mintis, kad pietų afrikiečiai lietuviai dingo ne tik iš atminties, bet ir iš tikrovės – visiškai ištirpo tenykštėse erdvėse. Argentinios lietuviai savo ruožtu – vis dar gajus, sąmoningas ir užsispyręs diasporos ariergardas, ginantis savo egzistencijos faktus nuo, atrodytų, nenumaldomo likimo.

Per visą pusamžį buvo išspausdintos kelios nedidelės argentiniečių lietuvių gyvenimą aprašančios knygelės, iš kurių išskirtina bene svarbiausios organizacijos – Susivienijimo lietuvių Argentinoje istorija.⁴ Vis dėlto šimtmečių ribas senokai peržengusios bendruomenės istorijos dar nebuvo bandyta parašyti, o tolstantis praeities kontūras reikalauja skubint. Prieš keliolika metų ir šio straipsnio autorius mėgino šiek tiek įrėžti pasaulio lietuvių atminties žemėlapiuose Argentinios lietuvių vardus, užgriebė vieną kitą jų ūkinio gyvenimo ypatumą⁵. Su vis dar neišsipildančia viltimi laukta ūgtelėjusio susidomėjimo.

Nereikia stebėtis, kad ir negausūs istoriografijos tekstai dažniau primindavo diasporos lietuviškumo, ideologinio, politinio ir visuomeninio fronto reiškinius, tačiau buvo beveik

² Balčiūnas, Juozas, *Kur ir kas toji Brazilija, į kurią taip daug keliauja mūsų brolių*. Kaunas: Šviesa, 1930. 32 p.; Daugėla, Juozas, *Lietuviai Brazilijoje*. Kaunas: Menas, 1933. 426 p.; Ruseckas, Petras, *Užsienio lietuviai*. Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1934. 54 p.; Ruseckas, Petras (red.), *Pasaulio lietuviai*. Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1935. 363 p.

³ Jokubka, Jonas, *Brazilijos plantacijose*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962; Valbasys, Linas, *Pusė amžiaus tropikuose*. Vilnius: Vaga, 1966.

⁴ Jakubauskas, Andrius, *Susivienijimas lietuvių Argentinoje: istorinė apžvalga, auksinio jubiliejaus proga, 1914–1964 Kristijono Donelaičio metais*. Buenos Aires: Susivienijimas lietuvių Argentinoje, 1964. 112 p.

⁵ Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

visai apeinamas kasdienio ūkinio gyvenimo nutikimų srautas. Laimė, per tuos ilgus dešimtmečius buvo parašyta ir publikuota beletristikos kūrinių, kuriuose kartais net etnografiškai tiksliai skleidėsi ta argentiniečių gyvenimo pusė, kuri ir istorijos mokslui, ir apskritai mūsų, lietuvių, atminčiai turi būti įdomi.

Grožinės literatūros kūriniai, kaip istorinio tyrinėjimo ir pasakojimo šaltiniai, nėra jokia naujiena akademinėse dirbtuvėse. Štai Uptono Sinclairio „Džiunglės“⁶ dėl čikagiečio Giedriaus Subačiaus kruopščių romano šaltinių tyrinėjimų atvėrė intriguojančius išeivystės užkaborius, kurie iki šiolei nebuvo pastebėti. Kai istorijos mūzos nutyla, joms kartais padeda grožinės literatūros kūriniai. Štai kodėl nedidelių meninių ambicijų romanas, 1953 m. padovanotas skaitytojams Henriko Lukaševičiaus, yra patrauklus istorikui, nerimstančiam dėl Pietų Amerikos lietuvių lemties.

Šio straipsnelio tikslas nėra literatūrologinis: čia siekiama tik prisiliesti prie Argentinos lietuvių ūkinio ir socialinio gyvenimo ypatumų, džiaugiantis, kad mus pasiekė bent tokie vaizdai. Kur istorija pasiklysta tarp to, kas tikra ir kas – ne, ten neretas grožinės literatūros kūrinys pradeda liudyti. Tad tikiu, kad verta tokiu keliu bent šiek tiek paeiti ir išplėsti iš užmaršties žiupsnį faktų, nors ir per meninės vaizduotės prizmę nuspalvintų. Čia rūpi ne galutinis paveikslas, o mūsų istoriografijos gundymas ateities darbų įdomybėmis.

Atminties sargo biograma

Lietuvių literatūros istorikai į H. Lukaševičių nėra atkreipę savo tiriamojo žvilgsnio. Nebuvo švystelėjusi jo asmenybė ir pilietinės istorijos pasakojimuose nuo to laiko, kai bostoniškoje „Lietuviškojoje enciklopedijoje“ atsirado trumpas jo gyvenimo aprašymas. Išimtimi laikytina istorikės Astos Petraitytės-Briedienės plunksnai priklausanti žymaus lietuvių diplomato, Pietų Amerikoje ilgus metus rezidavusio dr. Kazimiero Grauzinio biografija⁷. Knygos puslapiuose šmėkšteli kelios pastraipos, skirtos „Likimo žaismo“ autoriui.

Nesunku nuspėti, kodėl taip nutiko. Jau 1953 m. „Draugo“ spaustuvėje jo romano ke-tvirtajame viršelyje buvo įrašyti žodžiai, kuriais buvo labai kukliai įvardyta kūrinio meninė vertė. Tad H. Lukaševičiaus romanas tarsi be didelio sopulio papildė tolimas užmirštinės rašliavos lentynas, kurios iš naujo patikrinamos nebent atsitiktinai. Tiesą sakant, visas didžiulis lietuvių diasporos kūrybos palikimas yra pažymėtas tokiais paradoksaliais užmaršties ženklais. Kita vertus, po ilgo laiko, paskendusio marksistiniuose ir nemarksistiniuose rūpesčiuose bendraisiais istorijos dėsniais, žmogus ir biografijos žanras vis dar yra palikti lietuviškos humanistikos šalikelėje. Dar gerai, kad turime diasporoje išleistą „Lietuviškąją enciklopediją“, šiek tiek apsaugančią diasporos atmintį nuo visiško nuomario.

Kartais taip nutinka žinomų istorijos veikėjų kūriniams. Kas šiandien bus skaitę Jono Budrio (Polovinsko) apysaką „Vištų ūkis“? Tačiau Vasario 16-osios Respublikos žvalgybos

⁶ Subačius, Giedrius, *Lietuviškos Uptono Sinclairio „Džiunglės“*, in Sinclair, Upton, *Džiunglės*, vertė R. Drazdauskienė. Vilnius: Aukso žuvys, 2012.

⁷ Petraitytė-Briedienė, Asta, *Diplomatas dr. Kazimieras Grauzinis*. Vilnius: Versus, 2018. 255 p. Mielai Kolegei priklauso širdingiausia mano padėka už nuorodas bei priminimą, kad H. Lukaševičiaus atsiminimų turinčiais publicistikos rašiniais naudojosi Vytautas Antanas Dambrava savo straipsnyje „Neįvykdytas noras. Kazimiero Grauzinio šimtmetis“. Straipsnis išspausdintas čikagiškio „Draugo“ kultūros priede 1998 m. spalio 24 d., nr. 156 (38).

kūrėjo ir Klaipėdos sukilimo organizatoriaus biografija yra garsi, neretai minima. Net šaunus rašytojas kanadietis lietuvis Antanas Šileika padarė jį savo romano „Laikiniai Jūsų“ herojumi. Pasidairę po nesenos praeities lankas, ko gero rastume dar vieną kitą spalvingą atvejį. „Likimo žaismas“, kuris turi politinio detektyvo bruožų, ypač netikėtą ir dramatišką pabaigą, tarsi atsitiktinai buvo aptiktas tyrimo kryžkelėje: vienas takas vedė per lietuvių akademinės skautijos istoriją, o antrasis žvelgė į labai ypatingą Argentinos lietuvių praeitį.

1912 m. sausio 1 d. gimęs H. Lukaševičius buvo gabus teisininkas, kuris studijas Vytauto Didžiojo universitete baigė 1935-aisiais ir gavo Petro Leono fondo 500 litų premiją. Tai – tikrai nedvejotinas išskirtinumas. Studijuodamas VDU jis prisidėjo prie akademinės skautijos korporacijos „Vytis“, kurioje anuomet dalyvavo daugelis Teisių fakulteto studentų, vėliau išspaudusių gilius pėdsakus mokslo ir visuomenės istorijoje: pirmiausia minėtini Aleksandras Plateris, Jonas Dainauskas ir keletas kitų akademinų skautų.

Dar mokydamasis Panevėžio gimnazijoje, H. Lukaševičius pralenkė bendramokslis apsiskaitymu bei kūrybos polinkiais. Labai tikėtina, kad tiek grožinės literatūros, tiek riteriškos akademinės skautijos žygių link jį paviliojo rašytojo, gimnazijos direktoriaus kun. Julijono Lindės-Dobilo asmeninis pavyzdys. Lietuvių akademinės skautijos istorija liudija, kad būtent panevėziečiai studentai nulėmė, jog J. Lindė-Dobilas taptų „Vyčio“ korporantų pasirinktu simboliniu globėju.

Dėl Lietuvos diplomato K. Graužinio biografijos tyrimų yra šis tas daugiau žinoma apie Lukaševičių šaknis. Regis, nuo Molėtų krašto kilusi K. Graužinio motina Regina Marcijona Lukaševičiūtė-Graužinienė buvo H. Lukaševičiaus tėvo sesuo. Tad rašytojas ir diplomatas greičiausiai buvo pusbroliai. Labai tikėtina, kad dėl giminytės jie abu po Antrojo pasaulinio karo susitiko Argentinoje. Be šios sąlygos toks romanas, koks mus dabar domina, nebūtų buvęs parašytas.

Tikėtina ir tai, kad iš šeimos tradicijos, skautų ir studentiško gyvenimo pomėgių H. Lukaševičius visam laikui perėmė žygiškumo geną: buvo nenuorama keliautojas, kuris apvažiavo visus Lietuvos kampelius, o prieš užgriūvant Antrojo pasaulinio karo audroms dar suspėjo pamatyti Vengriją, Austriją, Čekiją, Vokietiją. Iki sovietams okupuojant Lietuvą 1940-ųjų birželį šis teisininkas, teisėjas dirbo Zarasuose, Švenčionėliuose ir Vilniuje, ten praktika persipynė su teisės teorija. 1941 m. jis buvo pakviestas dėstyti Vilniaus universiteto Teisių fakultete; ten pasiruošė egzaminams ir doktorantūrai, ją pabaigė apgindamas 350 puslapių disertaciją. Prieš pat naciams uždarant Lietuvos aukštąsias mokyklas, H. Lukaševičius buvo išsiųstas į Vieną ruošti habilitacijos darbo. Karo pabaigoje ši aplinkybė nelaikytina niekuo kitu, tik likimo šypsena.

Bėgti nuo sovietų represijų neabejotinai reikėjo. Buvęs Lietuvos teisėjas, Vilniaus universiteto dėstytojas iš Austrijos pasiekė Prancūziją, tačiau jo gyvenimas Paryžiuje nepaliko kokių nors išskirtinių pėdsakų, kurie būtų buvę pastebėti istorikų. Tiesa, niekas specialiai jų neieškojo. Dabar žinome, kad jo publicistikos rašinių būta ir iki romano „Likimo žaismas“ atsiradimo, ir vėliau, tad biografijos puslapiai ateityje galėtų būti papildyti.

Nėra aišku, kada H. Lukaševičius atplaukė į Buenos Aires, bet žinome, kad romano pasirodymą spaudoje jis pasitiko jau persikėlęs į Jungtines Amerikos Valstijas. Šiaurės Amerikoje savo veiklas atgaivinusį akademinį skautų dokumentuose jo pavardė šmėžuoja, dažniausiai palydima komentarų apie jo nuotykius Argentinos žemėje ir grožinės

kūrybos lankose. K. Graužiniui skirtoje knygoje A. Petraitytė-Briedienė įdėjo ir nuotrauką, ir labai svarbų dokumentą, iš kurio rašytojo padėtis naujoje vietoje darosi aiškesnė.

1946 m. rugsėjo 27 d. vis dar gerbiamas Lietuvos pasiuntinys Argentinoje slaptame laiške Lietuvos diplomatinės tarnybos šefui Stasiui Lozoraičiui pranešė apie susidariusią padėtį pasiuntinybėje:

Iki šiol prie Pasiuntinybės neoficialiai dirbo spaudos srityje žurnalistas p. Kazimieras Čibiras, pasirašinėjęs pseudonimu K. Verax. Be Tamstai žinomų veikalų, jis nuolat rašė straipsnius, kuriuos vertėme ispanų kalbon ir juos mielai talpino katalikų, o kartais ir kiti laikraščiai. P. K. Čibirui aš mokėjau minimalų atlyginimą po 150 pezų, o paskutiniu laiku po 200 pezų mėnesiui. Be to, jis dar gaudavo pašalpų iš BALFo ir šitaip galėdavo išsiversti.

Žinoma, iš Pasiuntinybės kasos apmokėdavau už vertimus, už spausdinimą, pašto išlaidas ir t. p. P. Čibiras išsidirbo čia stambaus kompetentingo žurnalisto vardą ir atliko didelį ir mums svarbų darbą.

Deja, gavęs įdomesnių ir geresnių pasiūlymų, jis išvyko Š. Amerikon. Norėdamas tęsti taip svarbų spaudos darbą, ginant mūsų reikalus ispanų spaudoje, pakviečiau tam darbui dr. Henriką Lukaševičių, kuris nesenai čia atvyko ir yra mano giminaitis. Jokio kito tam darbui tinkamo žmogaus čia nėra. Teisių gi daktaras Lukaševičius yra buvęs Vilniaus universiteto civilinės teisės vyr. asistentas ir mėgsta spaudos darbą. Jis rašinėjo „Lietuvos aide“, „Naujojo Romuvo“, „Skautų Balse“, o dabar rašinėja „Amerikoje“, kuri išeina Brooklyne. Dažniausiai pasirašinėja Liutauru. Jam taip pat manau mokėti po 200 pezų mėnesiui, nes daugiau bėgamieji Pasiuntinybės kreditai neleidžia. Šiuomi turiu garbės prašyti Tamstos malonėti patvirtinti dr. Lukaševičiaus užangažavimą spaudos darbui.⁸

Atsakymas nežinomas, bet beveik nėra abejonių, kad jis buvęs teigiamas. Iš čia plaukia keletas labai paprastų prielaidų. H. Lukaševičius turėjo būti specialiai pakviestas atvykti, nes kitaip Argentinoje būtų buvę sunku gauti leidimą imigruoti (tam įrodyti gausu pavyzdžių). Antra, beveik visiškai aišku, kad Buenos Aires jis pasiekė 1946 m. vasaros pabaigoje ir turėjo garantijų gana greitai įsikurti. Trečia, jis jau buvo ganėtinai įgudęs plunksnos darbuose. Darydamas tai, ko iš jo tikėjosi K. Graužinis, neabejotinai turėjo puikias sąlygas pažinti egzilinės diplomatijos niuansus, Argentinos politikos keistenybes ir net sovietų agentų darbus. Taip pat tiesiogiai atsivėrė ideologinės rietenos, pokario buitės iššūkiai ir lietuvių diasporos kasdienybės ypatumai. Visa tai persikels į romano puslapius ir, be jokios abejonės, taps patikimais argentiniečių lietuvių ūkinio gyvenimo tikrovės vaizdais.

Kaip ir jo pirmtakas pasiuntinybės spaudos tarnyboje, H. Lukaševičius vėliau nuplauks į JAV; tai buvo daugumos pokario pabėgėlių kelias. Kiek prie bendrų motyvų prisidėjo ir asmeninės aplinkybės, nulemtos artimos giminystės su Lietuvos pasiuntiniu ir darbdaviu, dabar atsakyti negalime. Labiau tikėtina, kad reikšmingesnis buvo faktas, jog, Argentinos prezidento Juano Perono valia uždarius Baltijos šalių atstovybes ir K. Graužiniui išsikėlus į Montevideo, likti Buenos Airėse pasidarė dar mažiau patrauklu.

⁸ 1946 09 17 dr. Kazimiero Graužinio laiškas S. Lozoraičiui, in Petraitytė-Briedienė, *Diplomatas dr. Kazimieras Graužinis*, 189.

Sekdami Vytauto Antano Dambravos straipsniu, taip pat galime matyti, kad H. Lukaševičius buvo argentiniečių lietuvių vargų ir džiaugsmų liudininkas ne tik sostinėje, bet ir toliau nuo jos. Mat Grauziniai buvo įsigiję didelę fermą Kordoboje. Argentinos masteliu 500 hektarų viršijanti ganyklų erdvė gal ir neatrodė labai išpūdingai, tačiau Pirmosios Respublikos žemės reformos žvilgsniu tai buvo išpūdinga valda, pačių Graužinių neretai vadinama dvaru. H. Lukaševičių pusbrolis savaitgaliais nusiveždavo ten, kur buvo puikiausias daugumos tenyškųjų lietuvių svajonių įsikūnijimas. „Likimo žaismo“ pasakojime tas užmiesčio žalumos ir sodo medžių jausmas gana dažnai tapomas.

Dabar sunku pasakyti, kaip klostėsi romano autoriaus karjera Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nebuvo išsiaiškinta, kada jis paliko Pietų Amerikos šalį, taip pat nėra žinoma, kada rašė savo lietuvišką *trilerį* – dar Buenos Airėse ar jau Niujorke. Tai būtų įdomu biografui. Tačiau Argentinos lietuvių ūkiškumas ir meistriystė jau buvo radę savo vietą romane. Rašytojas vedė savo herojų – iš DP stovyklos Vokietijoje į Argentiną savo tėvo ieškoti atplaukusį Vytautą Normantą per dar palyginti neseniai įsikūrusių lietuvių išeivių buitį ir visuomeninio veikimo scenas. To gana šio straipsnio tikslui pasiekti.

Fabrica Lituana de Metalurgia

Romanas „Likimo žaismas“ turi nedaug autobiografinių bruožų. Net galima juokais pasakyti, kad pagrindinis romano herojus nužudomas rusų šnipų, o autorius lieka gyvas ir pasiekia išsvajotą Ameriką. Tad Argentinos tikrovė yra aprašoma akylo žurnalisto plunksnakočiu, bet kūrinio fabula su autoriaus gyvenimo posūkiais nesutampa.

Biogramoje papasakojome, kaip H. Lukaševičius atsidūrė Buenos Airėse, užsiminėme, kaip jis galėjo pelnytis duoną ir pastogę. Romano detektyvinė linija, rusų agentų ir komunistavusių lietuvių elgsena, aprašomos romane, greičiausiai yra tik menkas krislas, palyginti su tuo, ką autorius galėjo žinoti, išmanyti, stebėti ir aptarinėti tik labai uždaroje aplinkoje. Romano pabaiga, kurioje aprašoma, kaip nuo rusų šnipų rankos žūsta į JAV susiruošęs pagrindinis veikėjas Vytautas Normantas, yra ano meto realijas atliepęs siužeto posūkis.

Apskritai vis tiek atpažįstamos autoriaus ir herojaus patirčių paralelės. Normantas bėga nuo rusų invazijos Antrojo pasaulinio karo pabaigoje. Tai labai bendrais bruožais siejasi su H. Lukaševičiaus ir dar šešių dešimčių tūkstančių lietuvių likimu. Vis dėlto Normanto noras rasti Argentinon dar prieš karą emigravusį tėvą nėra niek neprimena rašytojo atvykimo. H. Lukaševičiui, kaip ir herojui, tikriausiai teko bendrauti su įvairiomis lietuvių grupėmis, giminėmis ir šeimomis. Kita vertus, autoriaus darbas Lietuvos pasiuntinybėje ir K. Graužinio giminystė jo nevertė imtis juodų ir menkai apmokamų darbų, nereikėjo pačiam patirti to, kas buvo lemta jo romane inteligentiškam ir vienareikšmiškai teigiamam personažui Normantui bei kitiems lietuvių bendruomenės periferijoje veikusiems Argentinai varguoliams.

Tad stebėtojo iš šalies regos kampas ir geram spaudos reporteriui būdingas sugebėjimas trumpu sakiniu charakterizuoti esminius tikrovės reiškinius jei ir neužtikrina aukštos kokybės meninio vaizdo, tai bent skaitytojui leidžia pasitikėti tuo, kas pasakojama. Dėl to istorikas tokį kūrinį gali vertinti kaip šaltinį, geresnį už talentingai parašytą pramaną.

H. Lukaševičius nesigilina į Argentinos ekonominės prigimties ypatumus, o pasitenkina tuo, ką lietuvių imigrantai patyrė ir kaip atspindėjo savo patirtimis bendruosius ūkio raidos ir socialinės padėties dalykus. Dažniausiai romano autorius kartodavo teiginius, kurie iki karo ir iš karto po jo šmėžavo diplomatų korespondencijoje.

Nuo pat XX a. 4 dešimtmečio vidurio, kai, pasibaigus pasaulinei krizei, ėmė ryškėti nauji Argentinos ir lietuvių diasporos ūkio atsigavimo ženklai, daugelis stebėtojų ir liudininkų kartojė, kad bent kiek padoresnio gyvenimo šioje šalyje galėjo tikėtis tik auksarankiai ir verslūs imigrantai. Prieš Antrąjį pasaulinį karą samdomi darbininkai ir menkai uždirbo, ir jausdavosi labai nesaugiai dėl kiekvieno darbo rinkos virptelėjimo. Nors krizei pasibaigus atsirado daugiau darbų, ties skurdo riba atsidūrę darbininkai dideliu džiaugsmu netryško.

Nors tuo pat metu išeiviai rasdavo progą (ir ne be pagrindo) pabrėžti, kad Argentinoje niekas nebadauja, kad čia skurdas mažesnis nei gimtojoje Lietuvoje, sąlygų kiek didesniems poreikiams patenkinti tikrai stigo. Imigrantai dažniausiai buvo iš kaimo, tačiau ir kaimiečių būta nagingų bei verslių. Mažų mažiausiai anuomet (o ir šiandien) argentiniečiams nekilo daug iliuzijų, kad už pačius žmones viską nuspręs valstybės valdžia. Priešingai, luošos demokratijos ir negailestingo kapitalizmo logika vertė suprasti, kad tik savo išmone ir darbštumu galima susikurti tvirtesnius buities pamatus.

Šiaurės Amerikos lietuvių ekonominė veikla yra bent šiek tiek tyrinėta⁹, o pietų pusrutulio lietuvių verslai, amatai ir pramonė yra beveik pamiršta (jei kada ir buvo kedenama) tema. Tenka prisipažinti, kad ir šių eilučių autorius graužiasi dėl akademinės nuodėmės: prieš penkerius metus pats redagavo ir rašė ištisus tekstus apie išeivijos verslus¹⁰, bet tada net nedingtelėjo mintis praplėsti lietuvių verslumo atminties akiratį iki Brazilijos, Argentinos ir Urugvajaus, – tokia stipri buvo ligšiolinių istorijos raštų inercija. Dabar šiuo straipsneliu apie argentiniečių meistrystes šių eilučių autorius tikisi bent kiek atpirkti savąją nuodėmę.

XX a. pirmojoje pusėje Argentina daugybei karų nualintos Europos žmonių iš tiesų regėjosi it rojus. Daugeliui tada atrodė, kad Naujajame pasaulyje kaip ant mielių auga būsimi civilizacijos centrai – JAV ir Argentina. Vis dėlto raidos keliai gana greitai išsiskyrė. Fordistinis kapitalizmas pirmąją nuvedė ten, kur ir buvo prognozuota, o Argentinos žvaigždė ėmė blėsti po Antrojo pasaulinio karo. Jos ūkio istorija yra plačiai aprašyta, nors mūsų platumose nelabai skaitoma. Visa tai savo kailiu patyrė mūsų diaspora. Didžioji industrija JAV pastūmėjo lietuvių imigrantus į milžiniškas anglies kasyklas, liejyklas ir skerdyklas, o Argentinoje (dar labiau – Urugvajuje) mūsų išeiviams teko beveik išskirtinai skerdyklos ir masė smulkių, nestabilių, menkai apmokamo darbo vietų.

Drauge liaudiškų, demokratinių pažiūrų žmogui bent teoriškai galėjo atsispindėti malonūs argentinietiško ūkio ir visuomenės gyvenimo bruožai. Ar ne liaudininkų ir prieškarinio Rytų Europos *eserų* skonį būtų atitikusi smulkiųjų gamintojų ir verslininkų stichija, kurioje fabrikantas ir darbininkas gali būti vienas ir tas pats asmuo? Kelių samdinių dirbtuvės su prie staklių kartu vargstančiu savininku – tai beveik šventas pietietiško *anarchosindikalisto* paveikslas. „Likimo žaismo“ pasakojimas ties šia vieta pasiekia viršukalnę.

⁹ Liulevičius, Vincentas, *Amerikos lietuvių ekonominė veikla 1870–1977*. Chicago: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1980.

¹⁰ Aleksandravičius, Egidijus (sud., vyr. red.), *Verslo amžius. Lietuvių kapitalizmas, valdžia ir verslininkai 1918–2018*. Kaunas: Leidybos idėjų centras, 2019. 350 p.

Štai pirmuosius žingsnius romano „Likimo žaismas“ tikrovėje žengiantis Vytautas Normantas apstulbinamas didžiulio lietuvių vargo ir skurdo. Iš dėžių ir medžio plokščių pastatyti nameliukai palei negrįstų gatvių griovius, pilnus šiukšlių ir paplavų, net po DP stovyklų nežadėjo nieko gero. Rašytojas vedžioja skaitytoją kartu su inteligentiškuoju Vytautu po aplinką, kurios, regis, niekas negalėtų pakylėti į aukštesnį būvį – iki tos akimirkos, kai autorius supažindina jį su meistraujančiu veikėju Liūdu Žigoniu.

Normantui pasiūlomas ne darbas kokiame nors dideliame fabrike, o savotiška partnerystė prie metalo staklių. Taip atverčiamas 7-asis romano skyrius lyg prošvaistė skurdo migloje:

Didžiosios Argentinos pramonė praturtėjo dar vienu fabriku. Liūdas Žigonis atvežė ten savo „kompanijoną“ Vytautą Normantą, kuriam norėjo aprodyti fabriką.

Buenos Aires priemiestyje – Villa Lugano – jie sustojo prie vieno mažo garaželio. Liūdas atidarė duris. Dievaži, viduje tikrai nebuvo daugiau ploto, negu sienos apėmė iš laiko... Garažo vidury, pritvirtinta prie žemės, stovėjo Liūdo sukonstruota mašina. Ji nepasižymėjo puošnumu bei nesuskaitoma ratų ir ratukų daugybe. Tik vienas sunkus, didelis ratas, pritaisytas prie tos mašinos šono, atrodė įspūdingiau.

Liūdas paspaudė kažkokį jungtuką. Ratas staiga pasidarė gyvas ir zvimdamas ėmė suktis. Jis patraukė dar vieną rankeną. Mašina visai pasiuto: ji visa sudrebėjo, suurzgė ir kiekviena jos dalelytė staiga atgijo ir ėmė veikti.

Liūdas, stebėdamas, kokį įspūdį ši mašina padarys Vytautui, pats plačiai šypsojosi, lyg jis savo rankomis čia būtų įjungęs visą universumą su jo planetomis, žeme ir mėnuliu! Kaip nesišypsosi? – Juk tai jo paties rankų ir proto kūrinys! Be jo valios čia nė vienas ratukas nepralenkia kito.¹¹

Šiandienos skaitytojas yra gal net labiau pripratintas prie garažų meistrystės. Lietuvoje tai – dažniau senų automobilių remonto verslai, nors ir čia aukščiausius reitingus turi sėkmės istorijos apie tai, kaip kas nors nuo virtuvių arba garažų pradėjo didelę pramonę. Skaitmenos eroje vienas auksagalvis tikrai tapo rezultatyviu kariu. Prieš septyniasdešimt metų būta daugiau sunkumų. Leiskime romano autoriui dar kiek pasidalyti nuostabiais įspūdziais:

<...> Rup...ū...žė! – nusikeikė grynai lietuviškai Liūdas, krapštydamasis apie mašiną. – Spyruoklė nušoko. Palaikyk čia, Vytautai, aš pabandysiu užkabint, – pasakė.

Vytautas laikė prispaudęs spyruoklės galą, o Liūdas tempė, bet staiga spyruoklė nuslydo nuo kablo ir taip kirtu Vytautui per pirštus, kad krumpliai pražydo raudonai...

– Pirmas krikštas, kolega fabrikante! – juokėsi Liūdas. – Dovanok, bet, žinai, tos visos kliūtys baigia man nervus suėsti: vienos nespėji pašalinti, kaip vėl kita atsiranda... Pradžia sunki. Nekitaip buvo ir tam, kurs į milionierius išėjo.¹²

¹¹ Lukaševičius, *Likimo žaismas*, 92.

¹² *Ibid.*, 93.

Tolesniame puslapyje aprašyti svarbiausi dalykai – tai, kas ir kaip gaminama. Piešiamas paveikslas tos veiklos, kuri iki šiandien argentiniečių lietuvių – jau čia gimusių, nebe išievių – kasdienybėje gerai žinoma. It prieškario tėvų sukurtos, neretai savo rankomis pasidarytos mašinos ir mašinėlės toliau nepailsdamos tęstų pradėtus darbus. To nepakeitė nei didžioji pramonė, nei Kinijos gamintojų visagalybė.

Liūdas priėjo prie kitos mažos mašinėlės, kuri buvo pritvirtinta prie stalo.

– Matai, jei ana mašinėlė iškerta veržlę, tai dar ne viskas. Kas veržlė be skylės? Štai, ši mašina gręžia skyles.

Liūdas įjungė. Subirzgė elektros motorėlis.

Liūdas mažu metaliniu semtuvėliu pylė veržles į tam tikrą mašinos gerklą, o jau pačios gerklės rikiavosi į eilę ir lindo po grąžtu. Kad būtų išvengta trynimosi karščio, ta mašina pylė ant veržlių baltą, panašų į pieną skystimą.

Liūdas toliau aiškino gamybos procesą:

– Veržlė, štai jau beveik pagaminta, bet tu jos nepaimsi į rankas, nesusikruvinęs nuo jos aštrių briaunų. Tam pašalinti taip pat pasigaminau mašiną!

Čia Liūdas parodė kažkokią statinėlą, kuri buvo pritaisyta prie ašies. Įjungus motorėlį, ji, kaip įgelta, ėmė suktis ir vartytis, o iš jos veržėsi dulkės taip, kad po poros minučių jie vos viens kitą galėjo įžiūrėti.

– Blogiausia su tomis dulkėmis: jų negaliu niekaip pašalinti. Prasiveržia, biaurybės! Mat, viduje dedamos veržlės, sumaišant jas su piuvėnomis. Be, žiūrėk, ką tos piuvėnos padaro?

Liūdas sustabdė mašiną. Pasėmė iš jos saują veržlių: jos buvo tartum sidabrinės.

Už garažo buvo vienas mažas kambarėlis. Liūdas pradarė duris.

– Tai „fabriko“ sandėlis, – šyptelėjo.

Ten buvo prikrauta dėžučių ir ant stalo stovėjo svarstyklės.

– Matai, veržles sveriam, o ne skaičiuojam, ir visada galima tiksliai susvert ir supakuot po 1000 į dėžutę.

Apžiūrėjimas buvo baigtas. Prasidėjo darbas.¹³

Akademiniėje istoriografijoje visa tai, ką rašytojas pasakoja, tikriausiai būtų vadinama smulkiosios pramonės iliustracija. Amatininkyste vadinti greičiausiai nesiverstų liežuvis. Juk nori nenori čia vaizduojamas mašininis darbas. Tai, kad prie mašinos (staklių) tik vienas arba du darbininkai, nėra pagrindas degraduoti iki senoviško *amatininko*. Romane *fabrikantai-darbininkai* yra ir racionalizatoriai, ir sukonstravusieji tas mašinas savomis

¹³ *Ibid.*, 94.

rankomis, nesvarbu, kad naudoja kitų pagamintus mazgus. Sovietinės *politechnikos* inžinieriai, galima tikėti, sugalvotų mažų pusautomatų staklių pavadinimą.

Verslus ir nagingas Pirmosios Respublikos žmogus prie H. Lukaševičiaus nupiešto vaizdo būtų pripratęs, kažkas panašaus ano meto kasdieniame gyvenime būtų atpažinta. Paprastų kaimo kalvių išradingumas ir natūralaus ūkio ypatumai buvo svarbi nelengvos ano meto tikrovės plotmė. Mūsų skonį ir supratimą suformavęs planinio ūkio ir sovietinio tipo megaindustrijos griaustinis (gigantiškai atrodęs itin menko našumo ir santykinės bjaurasties atspindys) šiandien greičiausiai trukdys suprasti to *homo faber Lituanus* charakterį.

„Likimo žaisme“ perteikiama paprasta tiesa, kartota ano meto Argentinos spaudoje: tokiuose fabrikėliuose žmonės savigarbiai pelnėsi duoną. Normantas po kelių praktikos dienų jau buvo įgudęs gamintojas. Humanitarinio išsilavinimo inteligentui nereikėjo nei profesinės-techninės mokyklos:

Prie šios mašinos jis, net ir pripratęs, neretai laukdavo, kad pasitaikytų kokia kliūtis, nes rankos tirtė tirpo. Bet jo kieta kantrybė vis dar laikėsi. Nei jis, nei Liūdas, neskaitydami valandų apdaužytom ir sukrūvintom rankom kabinosi už gyvenimo ir darbas sekėsi. Jie savo „fabrike“ pagamindavo tų veržlių tiek, kad jas pardavę agentams, kiekvienas sau uždirbdavo net šiek tiek daugiau, negu kur nors dirbdami fabrike.¹⁴

Įstabu tai, kad rašytojas labai tiksliai aprašė dar vieną tokios meistrystės savybę – tai, kad meistravimas dažnai būdavo *part time* (iš angl. k. „ne viso etato“) ir derėdavo su kitais darbais, kuriuos fabrikantas-darbininkas dirbo jau kaip kvalifikuotas samdiny kitoje įmonėje (iš čia ir įsipynę laikinos samdos reikalai). Štai kaip romane pristatomas darbo režimas:

Kadangi Liūdas atvažiuodavo padirbėti tik vakarais, po savo tarnybos elektros jėgainėje, tai lengvesniam darbui, kaip tai pakavimui, įsiprašė vienas kaimynų, italų, berniukas, maždaug 15 metų amžiaus berniukas – Pedrito. Berniuko tėvas, kuris ir be šio turėjo visą būrį vaikų ir pats sunkiai dirbo skerdykloje, net keletą kartų maldaute maldavo priimti jo vaiką.¹⁵

Visame romano pasakojime tai – vienintelis atvejis, kai uždaras negausios lietuvių bendruomenės ir buities paveikslas pajvairinamas kitataučių tokio pat likimo ištiktų kaimynų profiliu. Italai, iki šiandien sudarantys kone trečdalį Argentinos gyventojų, taip pat turėjo atlaikyti įsikūrimo naujoje žemėje sunkmečius. Įdomu būtų ištirti, kur rašytojas sėmėsi pavyzdžių savo realistinei vaizduotei, kaip savo laiku taip padarė G. Subačius, ieškodamas „Džiunglių“ istorinių prototipų, tačiau tam reikėtų giliau įleisti šaknis į Buenos Airių lietuvių atminties dirvą.

H. Lukaševičiaus romane visa imigrantų meistrystė yra neabejotina teigiamybė. Savo atsakomybe ir rizika grįsta veikla yra savigarbaus gyvenimo sąlyga. Vis dėlto sudedant visą pasakojimą į trumpo laiko atkarpą nebuvo įmanoma išplėtoti šios veiklos perspektyvos, kuri būtų apėmusi visą ilgą gyvenimą arba, tarkime, palietusi vienos kartos laiką Argentinos lietuvių diasporoje.

¹⁴ *Ibid.*, 95.

¹⁵ *Ibid.*, 95.

Mažąją pramoninę vaidmū ir savomis rankomis padaromas gaminys atitinka senąsias lietuvių amato tradicijas, tačiau Pietų Amerikos kapitalizmo sąlygomis pastarasis itin smarkiai trenkiasi į labai specifinę rinkos sieną. Varžtus arba vienos rūšies *muterkas* (veržles) dešimtmetį gaminantis garažiukas priklausė nuo išsikerojusio didmenininkų tinklo, arba prekybininkų. Čia kaip tik ir baigėsi lietuvių tradiciniai įgūdžiai. Nors būta bandymų, argentiniečių lietuvių gyvojoje atmintyje (ir šykščiuose istoriniuose šaltiniuose) neliko pėdsakų apie rimtesnius laimėjimus prekybos baruose. Visiškai priešingai, negu nutiks iš sovietų išsivadavusioje Lietuvoje, kurioje prekybos kapitalas laimėjo laisvosios rinkos varžybose.

„Likimo žaismas“ veda skaitytoją per nepasisekusius, kone komiškus komercijos epizodus. Romano herojai pabando žengti ta kryptimi, kuri siejasi su XIX a. pabaigos lietuvių Atgimimo veikėjų tautine propaganda, raginusia plėsti verslus į prekybos sritį:

Ne šventieji puodus lipdo! – karščiausi kartą Liūdas. – Tik žiūrėk, – aiškino jis Vytautui, – visokie agentai mus mudo ir prausia, kaip tik jiems patinka. Už mūsų pagamintas veržles jie moka mums tik pusę to, ką jie patys gauna. Be darbo. Kodėl mes turime būti „zonzo“? Kodėl mes patys negalim be jokių tarpininkavimų parduoti tiesiai į krautuves?

Vytautas Normantas nesidavė lengvai įtikinamas, nes jam tokia komersanto misija buvo skiriama. Juk jis išsilavinęs, kalbų mokąs, prie rafinuoto bendravimo pripratintas inteligentas iš karo nusiaubtos Europos. Jei jau generolas Povilas Plechavičius galėjo emigracijoje ir dar senatvėje kaip didmenininkų pasiuntinys vaikščioti po pietinės Čikagos barus ir siūlyti alkoholinius gėrimus (tas pasakojimas išliko gyvojoje atmintyje), tai kodėl buvęs mokytojas nebūtų galėjęs ko nors panašaus daryti Buenos Airių priemiesčiuose? Žinoma, nesakome, kad „Likimo žaismo“ autorius tai būtų žinojęs rašydamas šį romaną.

Galų gale, ryžtasi gamybą derinti su prekyba. Vytautas Normantas, susipylęs veržles į aksomo dėžutę, vaikščiojo nuo durų prie durų:

Iš krautuvės į krautuvę, iš vienos įmonės į kitą, iš vienos urmo kontoros į kitą ėjo jis, siūlydamas savo veržles. Tie pirmieji durų varstymai Vytautui buvo taip nejaukūs, kad jis jautėsi kaip tas elgeta, prašąs išmaldos.

Čia it yla iš maišo išlenda stereotipinė klišė, parsigabenta iš gimtosios Lietuvos kaimo:

– Nelengva būti žydu, jei juo nesi gimęs... – galvojo jis, ir kiekvieną kartą, kai spaudė skambutį prie kokios nors kontoros durų, pirmiausia tas atsiliepdavo jo širdy, sukeldamas jausmų aliarmą.¹⁶

Romane, kaip ir Argentinos lietuvių tikrovėje, žygis komercijos viešpatystėn baigėsi visišku fiasko. Po daugybės „Ne, nereikia“, Vytautui sutarus dėl 150 000 veržlių pardavimo vienos kontoros vedėjui, „pagyvenusiam storam italui“, krovinyje buvo kruopščiai pakuojamas, kraunamas, vežamas nusamdžius brangų transportą, ir galiausiai susidurta su apgavyste. Didelis darbo ir pinigų nuostolis buvo viso to bandymo išdava. Kaip per daugelį

¹⁶ *Ibid.*, 168–169.

pokalbių tvirtino antrosios kartos lietuvių *fabrikantas* iš Buenos Airių Victoras Barzdzius, tokia lemtis laukė visų smulkiųjų gamintojų meistrystės. Lietuviai per kone šimtmetį komercijos srities taip ir neužkariavo.

Meistrystė vienos argentiniečių lietuvių šeimos istorijoje

1961 m. Stasys Michelsonas savo knygoje „Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)“ šiek tiek dėmesio skyrė ir Argentinos lietuvių ūkinei veiklai bei pabrėžė individualaus verslumo bruožus, kurie čia buvo itin reikšmingi. Anot amerikiečių autoriaus, kone 20 nuošimčių argentiniečių lietuvių buvo susikūrę savo smulkiuosius verslus¹⁷, kartais išaugusius iki nacionalinio dydžio 30 milijonų gyventojų turinčioje šalyje. Apie 1960-uosius viena atidarama lietuvių *fabrica de metalurgia* buvo inauguruota net paties Argentinos prezidento.

S. Michelsonas pabrėžia tris svarbias sritis, pažymėtas lietuvių ženklais, – tai metalų apdirbimas ir medis, taip pat prekybos ir paslaugų įmonės. Žvelgiantysis nuo Šiaurės Amerikos lietuvių gyvenimo kalvų visada žinojo, kad restoranų ir barų verslas buvo bene pati populiariausia naujųjų imigrantų veikla. Bet tai – jau kita tyrimo ir pasakojimo kryptis, kurią geriausiai ženkliną Danielio Aglinsko su lietuviais partneriais sukurtas ir Buenos Airių senamiestyje labai sėkmingai veikiantis kubietiškos muzikos baras „Rei Castro“.

1 nuotr. Kubietiškos muzikos baras „Rei Castro“

¹⁷ Michelsonas, Stasys, *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*. Boston: Keleivis, 1961, 461.

2 nuotr. Danielis Aglinskas su baro „Rei Castro“ lankytojai

Istoriko žodžiais, nemažai lietuvių „susitelkė į tokią sritį, kaip sraigčių ir veržlių (šriubų ir muterkų) gamyba“. S. Michelsonas rašo, kad pirmas sėkmės link žengė Antanas Čekanauskas, vėliau – Jonas Čekanauskas¹⁸. Pirmo sėkmingo *metalurgia lituana* pradininko šlovė, anot V. Barzdžiaus, turėtų priklausyti V. Urbiečiui, kurį greta kitų paminėjo ir S. Michelsonas. Pastarojo teigimu, minėtini „Deveikiai, Ramanauskai, Burokai, Kunigoniai, Kriščiūnai ir šimtai kitų“¹⁹.

Matyt, tarp tų šimtų ištirpo ir nebuvo paminėta Barzdžių šeima. S. Michelsonas jos neįvardijo, bet nenurodė ir gana garsios Igūno ir Galicko kompanijos ILGA, iki šiolei gaminančios elektros variklių jungiklius Argentinos rinkai. Nebuvo ir nėra paprasta tyrinėti šį lietuvių diasporos ūkinės veiklos kelią. Kartais reikšmingesnius praeities reiškinius lengviau parodyti kino vaizdais, nei aprašyti žodžiu. Štai kodėl posūkis nuo improvizuotos literatūrinės antropologijos mėginių prie istorinės socialinės (ir šiek tiek – vizualinės) antropologijos gali būti naudingas tais atvejais, kai kiti praeities tyrimo įrankiai nepadaeda. Tai, kas išnyra „Likimo žaismo“ fikcijoje, gana tiksliai iliustruojama toliau šiame straipsnyje aprašomos šeimos tikrovėje nutikusiais dalykais.

Mano pažintis su V. Barzdžiaus istorija prasidėjo prieš penkerius metus, kartu su videomenininku Henriku Gulbinu kaupiant medžiagą būsimam dokumentiniam filmui „Patagonijos pėdsakai, arba lietuvių motina“²⁰. V. Barzdzius, kun. Antano Saulaičio įkalbintas, tapo mūsų ekspedicijos globėju, vertėju, vairuotoju ir ilgų nuotykingų pasakojimų

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Plačiau: Aleksandravičius, *Karklo diegas*, 333.

²⁰ Šis 40 min. filmas buvo užbaigtas su Lietuvos Respublikos tautinių mažumų departamento parama, kurį laiką buvo prieinamas portale „15min.lt“ ir Lietuvių išeivijos instituto rinkiniuose.

apie savo genties gyvenimą autoriumi. Keičiantis už automobilio vairo, neretai pavykdavo sukurti visai neblogą studiją. H. Gulbinas visada buvo tokių improvizacijų meistras.

Apie kitus pasakodamas, su gyvaisiais *mohikanais* supažindindamas ir juos charakterizuodamas, jis atskleidė ir savo prigimtį bei polinkius. Taip gilėjo supratimas ir kaupėsi mūsų medžiaga apie lietuvių meistrystę Argentinoje, apie sunkią drąsių ir stiprių vyrų ir moterų kovą už savigarbų gyvenimą naujojoje tėvynėje. 2022 m. rudenį V. Barzdzius apsilankė tėvų gimtinėje, tad toliau buvo daromi vaizdo ir garso įrašai. Pamažu brendo ir naujas vizualinės antropologijos projektas „Homo faber lituanus“, kuris turėtų kada nors švystelėti ekranuose.

V. Barzdzius 2022 m. spalio 6 d. viešame pokalbyje Lietuvių išeivijos institute, kartu su visa auditorija išklausęs anksčiau cituotus dirbtuvių aprašymus, pripažino, kad tai, kas romane aprašoma, iki smulkmenų (išskyrus kelias) tinka jo šeimos istorijai. 1946 m. Buenos Airėse gimęs šios istorijos herojus mena, kad jo tėvas 1945 m. ėmėsi metalo dirbinių verslo. Nuo to laiko iki šiolei dar sukasi tėvo sugalvoti ir pasidaryti arba naujai funkcijai atlikti pritaikyti mechanizmai.

3 nuotr. Seniausia Victor Barzdžiaus dirbtuvių mašina

4 nuotr. Įėjimas į fabrika lituana de metalurgia

Anot V. Barzdžiaus, Antrasis pasaulinis karas Argentinai metė didelį ekonominį iššūkį. Pietų Amerikos šalys kare nedalyvavo, tačiau dėl konfliktų sutriko įprastos tiekimo grandinės, kurios buvo svarbios iki tol metalo dirbinius importavusios šalies gyvenime. Beje, buvo sutrikęs ne tik metalo dirbinių, bet ir pačių metalų tiekimas. Išradingiausi aukšarankiai turėjo prasimanyti, kaip ir ką gaminti. Štai kone dešimtmetį pats *muterkas* gaminęs V. Barzdzius žaliavos pirkdavo iš pjaustomų senų laivų laužyno. Iš lakštų atsirasdavo juostos, kurios, kaip rašoma ir H. Lukaševičiaus romane, patekdavo po *fabrica lituana de metalurgia* presu ir pabirdavo kibiran saujomis iškirstų veržlių.

Barzdių dirbtuvių pradininkas iki emigracijos buvo pramokęs lietuviško kaimo kalvystės, išmanė svarbiausias medžiagos savybes. Kaip ir dauguma ėjusiųjų šiuo metalo meistrystės keliu, jis ieškojo partnerių tarp saviškių imigrantų. Vienu metu buvo susimetęs įrankius ir mašinas krūvon su Ilgūno ir Galicko duetu. Paskui atsiskyrė ir dirbo savarankiškai. Toks buvo daugumos dirbtuvių likimas.

5 nuotr. *Victoro Barzdžiaus dirbtuvės*

6 nuotr. *Victoro Barzdžiaus dirbtuvės*

Ką tai reiškė materialiniame Buenos Airių lietuvių šeimos gyvenime? Sakytume, taip buvo žengtas labai platus žingsnis į vidurinės klasės erdvę. Mažasis Victoras augo solidžia-me name, kurį tėvai įsigijo ne ką mažiau solidžia-me Argentinos sostinės kvartale. Kiek at-mintis siekia, tėvas vairavo savo automobilį, o savaitgaliai dažniausiai prabėgdavo lietuviš-kame rojaus kampelyje prie La Platos, apie kokį svajoja dauguma tėvynainių abiejuose

pusrutuliuose ir abipus Atlanto. Argentiniečiai jį vadina *kinta* – tai užmiesčio sodyba, sodas, tik ne kolektyvinis, į kokius suviliojo sovietų laikais tuometinės Lietuvos viešpačiai.

Pasiturėjimas buvo akivaizdus. Jaunasis Victoras Buenos Airėse studijavo inžineriją ir tuo pat metu buvo pasinėręs į lietuvių bendruomenės veiklas. Jaunuomenei tuomet (iš dalies ir dabar) šokių ratelis, organizaciniu pavidalu prilygstantis klubui arba draugijai, buvo antrieji namai. 1971–1973 m. organizuotasis pasaulio lietuvių jaunimas ruošėsi III kongresui, kurį buvo sumanyta surengti Brazilijoje, Argentinoje ir Urugvajuje. V. Barzdzius buvo vienas iš trijų svarbiausių veikėjų, kartu su jaunu jėzuitų kunigu A. Saulaičiu padaręs viską, kad šis kongresas įeitų į istoriją.

Visą tą laiką iki pat šių dienų svarbiausias pragyvenimo šaltinis V. Barzdziui buvo metalo, kartais ir kitų medžiagų (medžio, plastiko, dažų) meistrystė. Jis pradėjo dirbti dar su buvusiu tėvo partneriu nuo vario, žalvario, aliuminio vamzdelių tempimo. Šios šeimos vardą moteriškų rankinukų, piniginių, sudedamų skėčių ir televizijos antenų gamintojai žinojo visoje Argentinoje.

Argentinios ūkio keistenybės ir dažnos nesėkmės dėl išrinktos arba per perversmus viršūnės pasiekusios valdžios dešimtmečiais vertė meistrystės viešpatijos žmones keistis, prisitaikyti, susigalvoti, ką gaminti ir kur tai parduoti. V. Barzdzius nenustojo kartoti, kad dar sunkiau buvo ir yra uždirbtus pinigus išsaugoti. Jis kuriam laikui buvo pasukęs į bitininkystę, nusipirko žemės tolimoje Patagonijoje, gamino avilius, svajojo apie bitininko gyvenimą senatvėje. Tos svajos neišsipildė.

7 nuotr. *Fabrikantas ir darbininkas...*

Taip vienos šeimos gyvenimo ir ūkininkavimo trajektorija švysteli aptemusiame atminties danguje. Garbus VDU istorijos profesorius Zigmantas Kiaupa prieš keliolika metų kartodavo labai įžvalgią mintį apie lietuvių istoriografiją: „Mes tiek daug dėmesio skyrėme

praeities dėsniams ir bendrybėms, ir – tiesą sakant – beveik nieko nežinome, kaip iš tikrųjų žmonės gyveno.“ Dabar, stovėdami prie literatūrinės fikcijos ir mikroistorijos sankryžos, galime jam pritarti su viltimi, kad bent maža kruopelytė to tikro gyvenimo šiuo straipsniu yra įmetama atminties aruodan. Ir, žinoma, suprasdami, jog šis gal kiek komplikotas akademinis bandymas yra būdas atkreipti tyrinėtojų dėmesį į labai svarbius klausimus, kad kas nors kada nors išplėstų mūsų istorijos akiratį ir pagilintų lietuvių diasporos istorijos supratimą.

Viena išvada

Užmarštin grimztanti Argentinos lietuvių istorija skambina pavojaus varpais. Rimtų tyrimų stoka yra akivaizdus šiandienos bruožas. Tad bet koks bandymas rasti vieną arba kitą ankstesnius gyvenimus nužvelgti leidžiančią rakto skylę yra geistinas ir naudingas. Argentiniečių lietuvių kova už savo būtį buvo ir vis dar yra ypatinga, tačiau kiekvienas ypatus ką nors liudija apie visą Nemuno šalies diasporą. H. Lukaševičiaus romanas „Likimo žaismas“ (1953) ir V. Barzdžiaus (gim. 1946) metalo meistrystės istorija, tarp savęs persipindami, suskamba labai prasmingai. Skirtybės ir įvairovė padeda atmintin sugrąžinti esminius gyvų žmonių patyrimus, kurie kartais pasako daugiau nei metodų deklaracijomis išpuošti akademiniai tekstai.

Literatūra

- Aleksandravičius, Egidijus (sud., vyr. red.), *Verslo amžius. Lietuvių kapitalizmas, valdžia ir verslininkai 1918–2018*. Kaunas: Leidybos idėjų centras, 2019.
- Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
- Balčiūnas, Juozas, *Kur ir kas toji Brazilija, į kurią taip daug keliauja mūsų brolių*. Kaunas: Šviesa, 1930.
- Dambrava, Vytautas Antanas, „Neįvykdytas noras. Kazimiero Grauzinio šimtmetis“, *Draugas*, 1998 spalio 24, nr. 156 (38).
- Daugėla, Juozas, *Lietuviai Brazilijoje*. Kaunas: Menas, 1933.
- Jakubauskas, Andrius, *Susivienijimas lietuvių Argentinoje: istorinė apžvalga, auksinio jubiliejaus proga, 1914–1964 Kristijono Donelaičio metais*. Buenos Aires: Susivienijimas lietuvių Argentinoje, 1964.
- Jokubka, Jonas, *Brazilijos plantacijose*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.
- Liulevičius, Vincentas, *Amerikos lietuvių ekonominė veikla 1870–1977*. Chicago: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1980.
- Lukaševičius, Henrikas, *Likimo žaismas*. Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1953.
- Michelsonas, Stasys, *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*. Boston: Keleivis, 1961.
- Petraitytė-Briedienė, Asta, *Diplomatas dr. Kazimieras Grauzinis*. Vilnius: Versus, 2018.
- Ruseckas, Petras (red.), *Pasaulio lietuviai*. Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1935.
- Ruseckas, Petras, *Užsienio lietuviai*. Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1934.
- Subačius, Giedrius, *Lietuviškos Uptono Sinclairio „Džiunglės“*, in Sinclair, Upton, *Džiunglės*, vertė R. Drazdauskienė. Vilnius: Aukso žuvys, 2012.
- Valbasys, Linas, *Pusė amžiaus tropikuose*. Vilnius: Vaga, 1966.

THE CRAFTSMANSHIP OF ARGENTINA'S LITHUANIANS IN HENRIKAS LUKAŠEVIČIUS'S NOVEL "LIKIMO ŽAISMAS"

Summary. The purpose of this text is not literary analysis. It is an attempt to bring out the characteristic features of the economic and social life of Argentina's Lithuanians as revealed in the story of Henrikas Lukaševičius's novel "Likimo žaismas" ("Destiny's Play") about the craft of metalworking as practiced by the Lithuanian immigrant Victor Barzdzius.

The novel is of interest to a historian concerned about the fate of Lithuanians who ended up in Latin America. The writer leads his hero Vytautas Normantas from the DP camps in Germany all the way to Argentina, to which the latter had travelled by boat in search of his father. After arriving there he experiences first-hand the ordinary life and social activities of the post-World War II refugees who had recently settled in Argentina. Henrikas Lukaševičius does not delve into the nature of that country's economy but just recounts the Lithuanian immigrants' experiences and how these reflected the general situation of economic development and social conditions in the local Lithuanian-Argentine community.

Henrikas Lukaševičius's novel and the story of the metalworking craft of Victor Barzdzius (born in 1946) meaningfully reinforce each other and by their differences and variety help to recall the memory of what real people went through. Their experiences sometimes tell more than do methodologically sophisticated academic texts.

Keywords: history of Argentina's Lithuanians, Henrikas Lukaševičius, Victor Barzdzius, arts and crafts, literature.

Ilona STRUMICKIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Adolfo Damušio (atkurtojo) universiteto vizija

Santrauka. Adolfas Damušis – vienas iš Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) atkūrimo proceso dalyvių, reprezentavęs katalikiškosios pasaulėžiūros atstovų nuostatas. Mokslininko, tyrėjo praktiką pradėjęs dar ikikarinėje Lietuvoje, A. Damušis ją tęsė ir gyvendamas emigracijoje, taip pat aktyviai dalyvau-damas lietuvių išeivijos socialiniame gyvenime, prisidėdamas prie jaunimo ugdymo už formaliojo švietimo struktūros ribų.

Straipsnyje pristatomos pagrindinės A. Damušio idėjos apie švietimo, studijų ir mokslo sistemos kritis bei šių idėjų susiformavimo kontekstas.

Atliktas tyrimas papildo žinias apie VDU atkūrimo idėjų kontekstą lietuvių išeivijos katalikiško-sios pasaulėžiūros atstovų dėmeniu, taip pat liudija apie socialinio kapitalo diasporoje perdavimo Lietu-vos visuomenei fenomeną.

Raktažodžiai: Adolfas Damušis, universitetas, diaspora, tėvynė, pilnutinės demokratijos koncepcija, neformalusis ugdymas.

Įvadas

Įvairios sukaktys neretai tampa impulsu į istorinę praeitį pažvelgti tyrėjo akimis. Šiemet švenčiamas Lietuvos universiteto šimtmetis atkreipia tyrėjų dėmesį į Lietuvos aukštojo mokslo praeitį, skatina joje ieškoti ne tik istoriografiškai neištirtų temų, bet ir naudingų įžvalgų reaguojant į šiuolaikines Lietuvos mokslo ir švietimo sistemos tendencijas. Vienas iš fenomenų, kurį vis dar menkai analizavo Lietuvos tyrėjai, – tai Vytauto Didžiojo uni-versiteto atkūrimas 1989 m. ir jo įtaka Lietuvos švietimo sistemai ir visuomenei. Atgimi-mo laikotarpiu kilusi mintis Kaune atgaivinti klasikinį universitetą buvo įgyvendinta ben-dradarbiaujant Lietuvos ir išeivijos mokslininkams. Šio bendradarbiavimo rezultatas tebegyvuoja šiandien ir tęsia Lietuvos ir diasporos bendradarbiavimo tradiciją.

Naujausioji VDU istorija (nuo 1989 m.) iš proginių apžvalgų ir prisiminimų¹ pamažu keliai į istorinių tyrimų puslapius². Tikėtina, kad ir ateityje VDU atkūrimas ir raida bendrame Lietuvos aukštojo mokslo kontekste sulauks dar ne vieno tyrėjo dėmesio ir bus analizuojami įvairiais aspektais. Viena iš perspektyvų – gimtosios šalies ir diasporos santykis. Jau yra nusistovėjusi vertinimo konstanta apie didžiulį lietuvių išeivijos indėlį ir pačiame VDU atkūrimo procese, ir posovietinėje erdvėje formuojant kitokį studijų bei akademinės bendruomenės modelį ir apskritai prisidedant prie diasporoje sukaupto socialinio kapitalo perdavimo Lietuvos visuomenei. Istorikas Egidijus Aleksandravičius yra pradėjęs tirti idėjinį lauką, kuriame formavosi atkurtasis VDU, ir pabrėžė akademinės skautijos bei su lietuvių išeivijos liberaliąja srove siejamą intelektualų įtaką VDU³. Kitų išeivijos ideologinių srovių atstovų idėjinis indėlis iki šiol dar nėra nužymėtas.

1989 m. balandžio pabaigoje įvykusioje mokslinėje konferencijoje „Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“, kurioje buvo priimtas sprendimas atkurti VDU, kartu su kitais išeivijos atstovais dalyvavo ir chemikas Adolfas Damušis. Jis pasirašė VDU atkūrimo aktą ir net buvo pasiūlytas kandidatu į atkurtojo Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus postą.

Šie faktai, siejantys A. Damušį su VDU, ir paskatino atidžiau pažvelgti į šio žmogaus sąsajas su universitetu, atskleisti jo pažiūras universiteto, aukštojo mokslo atžvilgiu ir mintis apie atkuriamą VDU.

Kaip žinia, lietuvių išeivijoje egzistavo keletas ideologinių, pasaulėžiūros krypčių. A. Damušis galėtų būti įvardytas kaip dešiniosios arba katalikiškosios pasaulėžiūros atstovas, jo pažiūros vertintinos kaip peržengiančios asmenines nuostatas, reprezentuojančios tam tikros lietuvių išeivijos dalies poziciją, kuri VDU atkūrimo kontekste dar nėra rekonstruota.

VDU A. Damušio gyvenime

A. Damušio gyvenimas ir veikla yra sulaukę ne vieno amžininko ir bičiulio dėmesio ir plunksnos. Pagrindiniai jo gyvenimo faktai yra nurodyti enciklopediniuose leidiniuose, proginiuose tekstuose. Šiame poskyryje daugelis jų bus pakartoti, išryškinant su ugdymu(si), studijomis, mokslu ir universitetu susijusias patirtis.

A. Damušis gimė 1908 m. Toščicos vietovėje (Mogiliavo sr.), t. y. rytinėje dabartinės Baltarusijos teritorijoje. 1920 m. su tėvais grįžo į Lietuvą. 1928 m. baigęs Panevėžio gimnaziją, įstojo į tuometį Lietuvos universitetą, 1934 m. baigė jau Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakultetą. 1936–1940 m. vasaromis A. Damušis dalyvavo ekspedicijose ir prie

¹ Vytauto Didžiojo universiteto ir lietuvių katalikų mokslų akademijos 70-metis. Kaunas: Littera Universitatis Vytauti Magni, 1993; Vytauto Didžiojo universitetas. Atmintis, žmonės ir idėjos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008.

² Kulakauskas, Antanas, *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022; Antanaitis, Kastytis, „VDU atkūrimo idėjų raida ir plėtra“, in *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002, 382–401.

³ Aleksandravičius, Egidijus, „Vytauto Kavolio Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo versija“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 83–99.

Kauno, taip pat Papilės–Akmenės ir Karpėnų–Vegėsių apylinkėse tyrė kreidos ir klinčių kodus; žiemomis surinktus medžiagų pavyzdžius analizavo laboratorijoje. 1937–1938 m. jis stažavosi Vokietijoje, Čekoslovakijoje. Kaip liudijo J. Damušienė, jos vyras svajojo apie „mūrinę Lietuvą“ ir, siekdamas šio tikslo, 1939 m. parengė cemento fabriko Skirsnemunėje projektą. Juo vadovaujantis, 1940 m. gegužę buvo pradėta statyti pirmąją Lietuvoje cemento fabriką. Deja, planus sujaukė prasidėjusi sovietų okupacija. Cemento gamykla Naujojoje Akmenėje pradėjo veikti tik 1952 m. Buvęs Kauno technologijos universiteto (KTU) prof. Raimundas Šiaučiūnas vis kartodavo: „Akmenė iki šiol gamina cementą pagal A. Damušio formulę“⁴. 1940 m. kovo 4 d. A. Damušis apgynė disertaciją „Alumino ir geležies deginių santykio įtaka į cemento susitraukimą bei brinkimą atmosferos drėgnumui kintant“ ir gavo chemijos technologijos daktaro laipsnį.

Dirbdamas taikomojo pobūdžio darbą, A. Damušis neatitrūko ir nuo akademinės veiklos: nuo 1940 m. buvo VDU Neorganinės chemijos katedros vedėjas, 1942–1943 m. ėjo Technologijų fakulteto, kuris po 1943 m. kovo veikė nelegaliai, dekanu pareigas.

1947 m. pradžioje A. Damušis apsigyveno JAV. Čia, skirtingai nei daugeliui lietuvių inteligentų, jam gana greitai pavyko rasti darbą pagal profesiją, bet teko persiorientuoti: Lietuvoje A. Damušis dirbo neorganinės chemijos srityje, o JAV jo veikla buvo labiau susijusi su organine chemija. 1947–1957 m. jis dirbo bendrovėje „Sherwin-Williams“ Klivlande, 1957–1973 m. – chemijos bendrovėje „BASF Wyandotte“ Detroite. Išėjęs į pensiją, buvo pakviestas į Detroito universitetą. 1973–1983 m. jis buvo šio universiteto profesorius, ėjo Polimerų tyrimo instituto vicedirektoriaus pareigas.

Greta mokslinio darbo, nukreipto į JAV visuomenę, A. Damušis atidavė indėlį ir lietuvių išeivių bendruomenei: prisijungė prie negausaus lietuvių diasporos segmento, kuris rūpinosi mokslo sklaida lietuvių išeivijoje. Jis bendradarbiavo su „Lietuvių enciklopedijos“ leidėjais, dalyvavo Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikloje; 1964 m. tapo jos akademiku. Šio straipsnio herojus taip pat aktyviai įsijungė į Lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumų darbą.

Per ilgą ir aktyvų profesinį gyvenimą A. Damušis užregistravo daugiau nei 30 asmeninių išradimų, kurie yra patentuoti JAV, Kanadoje, Anglijoje ir Prancūzijoje. Kita dalis jo išradimų yra užregistruoti kompanijų, kuriose jis dirbo, vardu.

Nors A. Damušis ne kartą prisipažino, kad jam mieliausias yra mokslinis, taikomasis arba akademinis darbas⁵, jo gyvenimas ir veikla yra glaudžiai susiję su visuomeniniu gyvenimu ir krikščioniškąja pasaulėžiūra bei nenuilstamomis pastangomis ją įgyvendinti, įsąknydinti visame kame. Nuo mokyklos suolo A. Damušis įsijungė į ateitininkų organizaciją ir visą gyvenimą buvo aktyvus jos narys. Studijuodamas jis aktyviai dalyvavo ateitininkų veikloje, buvo vienas iš ateitininkų techninių korporacijos „Grandis“ steigėjų. Dėl ateitininkiškos veiklos ne kartą nukentėjo: 1931 m. keturis mėnesius kalėjo Varnių koncentracijos stovykloje, 1933 m. keliems mėnesiams tautininkų valdžios buvo ištremtas į tėviškę.

⁴ „Gyvenimo tikslas – tarnauti Lietuvai. Adolfui Damušui 110“, *Kauno technologijos universiteto muziejus*, žiūrėta 2022 kovo 2, https://muziejus.ktu.edu/muziejaus_virtualios_parodos/adolfui-damusiui-110/.

⁵ Damušis, Adolfas, *Lithuania against Soviet and Nazi Aggression*. Chicago: The American Foundation for Lithuanian Research, Inc, 1998, vii.

1940 m. rudenį A. Damušis įsijungė į antisovietinį pasipriešinimą, 1941 m. tapo vienu iš Lietuvos aktyvistų fronto karinio štabo vadų, vienu iš 1941 m. Birželio sukilimo Kaune organizatorių ir vadovų, Lietuvos laikinosios vyriausybės pramonės ministru. 1941–1944 m. aktyviai dalyvavo antinaciniame pasipriešinime. 1943 m. buvo vienas iš Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) organizatorių, 1943–1944 m. – jo vicepirmininkas. 1944 m. birželio 16 d. buvo gestapo suimtas ir kalinamas Vokietijoje. Baigiantis karui, A. Damušis išėjo į laisvę ir, susiradęs šeimą, apsigyveno Kempteno DP stovykloje, ten dirbo lietuvių gimnazijos direktoriumi. Prisidėjo prie Lietuvos rezistencijos buvusių politinių kalinių sąjungos įkūrimo, buvo vienas iš jos vadovų. A. Damušis trumpam įsijungė į VLIK'o veiklą; dėl šios priežasties net persikėlė gyventi į Niurtingeną. Greta darbo VLIK'e jis mokytojavo šios vietovės lietuvių gimnazijoje⁶.

Išėivijoje A. Damušis taip pat aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. 1946–1952 m. jis buvo Ateitininkų federacijos vyriausiasis vadas, 1957–1964 ir 1977–1983 m. – šios organizacijos tarybos pirmininkas. 1947–1950 ir 1966–1969 m. ėjo Lietuvių fronto bičiulių (LFB) sambūrio pirmininko pareigas. 1948–1954 m. A. Damušis buvo Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos (ALRKF) vicepirmininkas, o 1954–1955 m. – pirmininkas. A. Damušio įsijungimas į ALRKF veiklą bei ryšys su šia organizacija turėjo svarbių pasekmių ne tik jam pačiam, bet ir visai lietuvių išeivijai. 1955 m. ALRKF iniciatyva Mičigano valstijoje buvo nupirkta 20 hektarų ploto žemės sklypas ir pradėta organizuoti „Dainavos“ jaunimo stovykla, kuriai A. Damušis kartu su žmona Jadvyga kelis dešimtmečius vadovavo. 1985–1987 m. jis buvo Vykdomojo komiteto Lietuvos krikšto 600 metų sukakčiai paminėti pirmininko pavaduotojas, aktyviai dalyvavo sovietų okupuotos Lietuvos laisvinimo byloje, daug rašė lietuvių išeivių spaudoje, buvo radijo stoties „Laisvoji Europa“ redaktorius.

Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo idėja buvo vienas iš veiksmų, paskatinusių A. Damušį po ilgų emigracijos metų 1989 m. atvykti į Lietuvą. Po šio vizito jis tapo dažnu svečiu savo tėvynėje, kol galiausiai 1997 m. birželio 12 d. su žmona grįžo gyventi į Lietuvą. Nors ir būdami garbaus amžiaus, jie dėjo pastangas savo sukaupu socialiniu kapitalu dalytis su Lietuvos visuomene.

A. Damušio nuopelnai yra įvertinti prof. Stasio Šalkauskio premija, Vatikano Šv. Silvestro ordinu, Vyčio kryžiaus ordino Komandoro kryžiumi, VDU garbės daktaro laipsniu, Lietuvos Nepriklausomybės medaliu.

Galima pažymėti, kad A. Damušio gyvenime VDU užėmė svarbią vietą. Jis šiame universitete ne tik įgijo išsilavinimą, pradėjo profesionalią mokslininko-tyrėjo karjerą, bet universiteto aplinkoje formavosi ir svarbios pažintys, visą gyvenimą išlikę A. Damušio socialiniai ryšiai. Kaip bylojama J. Damušienės memuaruose, VDU Technologijos fakulteto koridoriuose stiprėjo jos ir jos būsimo vyro ryšys. Prieškariniame VDU A. Damušiu teko stebėti ir pačiam patirti autoritarinio režimo kišimąsi į akademinę autonomiją besinaudojusio universiteto reikalus.

Vis dėlto tai tam tikra prasme pasitarnavo A. Damušio karjerai. Kaip prisiminė J. Damušienė, jos vyras stažuotės į Vokietiją ir Čekiją buvo išsiųstas iš dalies dėl politinės-ideologinės konjunktyūros:

⁶ „Didysis sukaustuvininkas. Dr. Adolfo Damušio 60-metų sukakties jubiliejų minint“, *I laisvę*, 1968, nr. 43, 42.

[A. Damušis] buvo laimingas šiuo atveju ir labai patenkintas, kad jis kaip ateitininkas, sėdėjęs net Varnių koncentracijos stovykloje tapo išrinktas studijoms į užsienį su Un[iversiteto] atlyginimu. Bet buvo labai aišku visiems, kad tai nutiko todėl, kad į Sorboną buvo, tokiomis pačiomis sąlygomis, su univer[siteto] atlyginimu siunčiamas Julius Smetona. Taigi bereikalingų kalbų atsvarai ryškus ateitininkas, valdžios priešas Ad[olfas] Domaš[evičius]⁷ taip pat siunčiamas. Tai du <...> Un[iversiteto] jauni darbuotojai buvo išleisti į Aukšt[uosius] mokslus užsienyje.⁸

Galima spėti, kad asmeninė patirtis išvykus studijuoti į užsienį suformavo A. Damušio nuostatą, kad Lietuvos mokslas ir studijų programos yra neatsiejama globalaus mokslo ir studijų pasaulio dalis.

Nenuostabu, kad, suvokdama VDU svarbą A. Damušio gyvenime, Damušių šeima didžiąją dalį jo archyvo perdavė VDU Lietuvių išeivijos institutui. Vis dėlto nepaneigiamas ir A. Damušio bei jo palikimo glaudus ryšys su Kauno technologijos universitetu. Šios aukštosios mokyklos dispozicijoje yra likusių laboratorijų bei auditorijų, menančių A. Damušio žingsnius. Vis dėlto A. Damušio refleksijų apie dviejų jam brangių aukštųjų mokyklų egzistavimo realybę šio straipsnio autorei rasti kol kas nepavyko.

Kita vertus, ateitininkiška patirtis A. Damušiui bylojo, kad greta formaliosios švietimo ir studijų sistemos sėkmingai ir asmenybės brandai naudingai veikia ir neformalusis švietimas. Gal dėl šios priežasties A. Damušis labai daug laiko ir energijos skyrė Lietuvos ateitininkijai.

A. Damušis apie ugdymą(si), švietimą, studijas, mokslą ir universitetą

Patirtys, susijusios su ateitininkija, pasipriešinimu autoritariniam tautininkų bei totalitariniams sovietų ir nacių režimams, gyvenimu išeivijoje, mokslinė ir akademinė veikla JAV, taip pat vadinamosios *pilnutinės demokratijos* idėjos suformavo A. Damušio požiūrį į ugdymą(si), švietimą, mokslą, studijas, apskritai universitetą ir konkrečiai – atkuriamą VDU. A. Damušis nepaliko daug tekstų arba svarstymų šia tema. Reikšmingiausi nagrinėjamai temai atskleisti būtų šie:

1) Straipsnis „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas Kaune“⁹, publikuotas JAV lietuvių dienraštyje „Draugas“. Šis tekstas – tai reportažas iš 1989 m. balandžio pabaigoje Kaune įvykusios mokslinės konferencijos „Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“. Renginyje dalyvavo ir A. Damušis, kuris, sugrįžęs į JAV, parengė šio įvykio apžvalgą, papildytą jo paties refleksijomis.

⁷ 1938 m. Adolfas Domaševičius pasikeitė pavardę ir tapo Damušiu.

⁸ Damušienė, Jadvyga, *Mano gyvenimo prisiminimai*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB), f. 231.

⁹ Damušis, Adolfas, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas Kaune“, *Draugas. Mokslas, menas, literatūra*, 1989 birželio 6, 3.

2) Straipsnis „Įvadas atidarant tikslųjų ir gamtos mokslų sekcijos posėdį LKM Akademijos suvažiavimo metu“¹⁰ padeda rekonstruoti A. Damušio pažiūras į mokslą, ypač humanitarinių, gamtos ir tikslųjų mokslų santykį.

3) Trečiasis šaltinis, tiesa, rašytas ne paties A. Damušio, o jo artimų bičiulių ir bendraminčių, – tai LFB aplinkoje subrendusi vadinamoji *pilnutinės demokratijos* koncepcija, t. y. svarstymai apie nepriklausomos Lietuvos santvarkos metmenis.

Straipsnyje apie VDU atkūrimą matysime, kaip A. Damušis suvokia universiteto paskirtį. Jo nuomone, universitetas turi „turtinti mokslo įnašais pasaulio mokslo aruodą ir tomis pastangomis organiškai apimti mokslų visumą, nesiaurinant jos pasaulėžiūrine netolerancija“¹¹. Šiuo atveju galime išskirti keletą dėmenų. Pirmasis jų – teiginys, kad universitetas yra vieta, kurioje kuriamas mokslas ir šis mokslas turi būti integrali ir lygiavertė (kokybės aspektu) globalaus mokslo dalis. Antrasis dėmuo, kurį pabrėžė A. Damušis, – teiginys, kad universitetas yra vieta, kurioje lygiavertį vaidmenį randa visi mokslai. Trečiasis dėmuo yra teiginys, kad universitetas turi būti vieta, kurioje tarpsta idėjų ir pasaulėžiūrų laisvė.

Žvelgiant į A. Damušio minčių apie universitetą visumą, reikia pabrėžti, kad pasaulėžiūrų laisvei jis skyrė ypač daug dėmesio. Tai, be abejo, yra susiję su jo asmeninėmis patirtimis tautininkų valdymo metais, taip pat jis suvokė, kad sovietų okupacijos laikotarpis Lietuvos visuomenei neprašė be pasekmių.

Atkuriamojoje VDU konferencijoje 1989 m. balandį būta svarstymų, kaip geriausiai apibūdinti universitetą. Siūlyta akcentuoti akademinę laisvę arba universitetą apibrėžti kaip „laisvą, politiškai neužsiangažavusią aukštąją mokyklą“. A. Damušis kritikavo politiškai neužsiangažavusio universiteto pobūdį, nes, jo nuomone, tai kreiptų į pilką, negatyvią ir įvairiausias klaidingas interpretacijas provokuojančią mokslo instituciją. Savo *alma mater* jis linkėjo būti kitokiai. Reflektuodamas VDU atkuriamojoje konferencijoje išsakytas mintis, A. Damušis pažymėjo, kad universiteto misija yra ugdyti asmenybes, padėti susiformuoti neunifikuotam, nestandartiniam žmogui. Universitetas jam – vieta, kurioje ugdomos estetiškos, humanistinės ir dorovinės žmogaus vertybės.

Suvokdamas pasaulėžiūrų toleravimo svarbą, A. Damušis parėmė prof. Kęstučio Skrupskelio siūlymą į universiteto atkūrimo aktą įtraukti teiginį, kad „Universitetas profesoriams ir studentams garantuoja sąžinės laisvę ir pasaulėžiūrinę toleranciją.“¹² Jis nuoširdžiai džiaugėsi, kad galutiniame VDU atkūrimo akte buvo įrašyta tokia formuluotė: „Šiuo aktu skelbiame atkuriantys Vytauto Didžiojo universitetą Kaune kaip nepriklausomą aukštąją mokyklą, užtikrinančią universiteto profesoriams ir studentams sąžinės ir pasaulėžiūros laisvę.“¹³ A. Damušio nuomone, tokia pradinė nuostata padeda pagrindus pasaulėžiūrų toleravimui, tarpusavio sugyvenimui ir iškelia „aukštąją mokyklą ir iš viso mokslą, kaip jungiantį veiksnį sąmoningoje ir sociališkai bei morališkai pažangioje tautoje.“¹⁴

¹⁰ Damušis, Adolfas, „Įvadas atidarant tikslųjų ir gamtos mokslų sekcijos posėdį LKM Akademijos suvažiavimo metu“, *L.K.M. akademijos suvažiavimo darbai*, t. 6. Roma: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 1969, 335–338.

¹¹ Damušis, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas Kaune“.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

Straipsnyje, skirtame VDU atkūrimui, rasime ir daugiau detalių, atskleidžiančių, kaip A. Damušis suprato universitetą, kokią misiją skyrė atkurtajam VDU. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie studentų ir dėstytojų santykius universitete, A. Damušis pabrėžė, kad jie turi būti grįsti demokratiniais pagrindais.

Gyvenimas JAV šio straipsnio herojui atvėrė dar vieną universiteto ir mokslo pasaulio problemą – tai tikslųjų, gamtos ir humanitarinių mokslų bei menų išsiskyrimą, susipriešinimą. Kaip tikintis žmogus, jis atkreipė dėmesį ir į tai, kad humanitariniuose moksluose vis mažiau vietos lieka metafizikai. Jau 1969 m. jis rašė:

Dar keletą dešimtmečių atgal nebuvo taip ryškaus konflikto tarp tikslųjų ir humanistinių mokslų. Pačiuose humanistiniuose moksluose nebuvo tokių tendencijų, kaip dabar atsiriboti nuo metafizinių svarstymų. Siekiant kultūros visumos, metafiziniai svarstymai yra neišjungiami, nes jie neabejotinai sudaro svarbų veiksnį žmogaus minties pasaulyje.¹⁵

Kaip minėta, A. Damušii universitetas – tai vieta, kurioje vystomi ir studijuojami įvairių sričių mokslai. Savo tekstuose jis ne tik reflektavo tikslųjų ir humanitarinių mokslų išsiskyrimą, bet ir ragino įvairias disciplinas bendradarbiauti. Tai darė asmeniniu pavyzdžiu ir tekstais, kuriuose ragino tikslųjų mokslų atstovus ugdytis už savo siauros specializacijos ribų. Išeivijoje tam palankios platformos buvo įvairios studijų savaitės, stovyklos, kursai, taip pat LKMA suvažiavimai, Mokslo ir kūrybos simpoziumai. Apie būtinybę glaudžiau bendradarbiauti tikslųjų gamtos, laisvųjų humanistinių ir metafizinių mokslų atstovams A. Damušis kalbėjo dar 1969 m.:

Tie metodų skirtingumai neturėtų duoti pagrindo kūrybinio pažinimo dezintegracijai. Priešingai jie turėtų ugdyti tarpusavę pagarbą vienos disciplinos kitai, kiek kiekviena jų yra sėkminga savo srityje ir savais metodais.¹⁶

Idėją, kad universitetas turi apimti organišką mokslų visumą, viso gyvenimo plotą: ir gamtą, ir prigimtį, ir kultūrą, ir religiją, A. Damušis propagavo ir per VDU atkuriamąją konferenciją. Tokios nuomonės buvo ne jis vienas. Prisimindamas minėtą konferenciją, A. Damušis pažymėjo:

<...> techninių specialybių atstovai plačiai pageidavo, kad, sudarant universiteto programą, būtų ypač atkreiptas dėmesys į humanitarinį vertybinį aspektą, ugdant studentuose plačią, pilnutinę pažiūrą į pasaulio visumą, į žmogaus asmenybės vertingumą.¹⁷

Įdomu tai, kad straipsnyje, skirtame VDU atkūrimui, A. Damušis ne kartą minėjo ne ikikariniam VDU veikusį Technikos fakultetą, o Teologijos-filosofijos fakultetą kaip „šviesų lietuvių kultūros filosofijos židinį“ ir priminė, jog būtent šis akademinis padalinys ne kartą patyrė politikų trukdymus ir likvidavimo grėsmę¹⁸.

¹⁵ Damušis, „Įvadas atidarant tikslųjų ir gamtos mokslų sekcijos posėdį LKM Akademijos suvažiavimo metu“, 336.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Damušis, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas Kaune“.

¹⁸ *Ibid.*

Dar vienas šaltinis, turėjęs įtakos A. Damušio universiteto vizijai, buvo LFB išėivijoje plėtoti vadinamosios *pilnutinės demokratijos* metmenys. Juose, vadovaujantis kultūrinės demokratijos principais, buvo aptariamasi ir švietimo sistemos gairės. Įdomu tai, kad šiame programiniame dokumente aukštajam mokslui skirta gana nedaug vietos, palyginti su šei-ma arba bendrojo lavinimo mokykla. Vis dėlto tam tikrus aspektus galima išskirti.

Antano Maceinos parengtame „Pilnutinės demokratijos pagrindų“ projekte skaitome:

Mokslas ir menas nėra tik išrinktųjų dalykas, jis nėra tautos liuksusas, bet pati gyvybinė sąlyga. Todėl jais naudotis turi ne atskiri luomai, bet visa tauta. Todėl kuriant kultūrinės įstaigas, kaip mokyklas, ypač aukštąsias, muziejus, teatrus, įvairius institutus ir studijas, reikia žiūrėti, kad jie nesitelktų atskiro krašto mazguose (pav. sostinėje ar didesniuose miestuose), bet būtų tinkamai išdėstyti po visą šalį, nes šios įstaigos jau pačiu savo buvimu virsta kultūros skleidimo židiniais.¹⁹

Pasisakyta ir už tikslingą meno ir mokslo žmonių ugdymą sudarant jiems tinkamas sąlygas, pavyzdžiui, skiriant stipendijas, o aukšto lygio menininkams ir mokslininkams nuolat mokėti atlyginimą²⁰. „Pilnutinės demokratijos pagrindų“ kūrėjai taip pat pasisakė už aktyvią lietuvių tautos kultūros ir mokslo pasiekimų sklaidą užsienyje. Jie taip pat pabrėžė:

Kultūros lygiui kilti ir kultūros vertybėms pasklisti per visą tautą turi padėti ir mūsų aukštųjų mokyklų reforma, be kita ko, ir ta prasme, kad aukštųjų mokyklų paskaitos būtų viešos ir visiems prieinamos ir kad aukštoji mokykla brandos atestato reikalaustų tik išduodama aukštosios mokyklos baigimo diplomą.²¹

Apibendrinant galima pažymėti, kad nors A. Damušio mintys apie mokslą, studijas, ugdymą(si), universitetą ir konkrečiai VDU yra fragmentiškos ir pasklidusios po daugelį tekstų, vis dėlto jų rekonstrukcija padeda labiau pažinti idėjinį lauką, kuriame brendo VDU atkūrimo idėja.

Vietoje išvadų

VDU A. Damušio gyvenime atliko reikšmingą vaidmenį: čia jis ne tik gavo išsilavinimą, bet ir brendo kaip asmenybė, dirbo, dalyvavo jį atkuriant, tapo jo garbės daktaru.

A. Damušio viziją apie tai, kaip turi atrodyti, į kokias vertybes, orientyrus turėtų lygiuotis atkurtasis Vytauto Didžiojo universitetas, nulėmė ikikarinio VDU patirtis, ypač tautininkų valdymo metais. Dėl jos, atkuriant VDU, A. Damušis ir kiti išėivijos katalikiškosios srovės atstovai akcentavo ne tik akademinę laisvę, bet ir pasaulėžiūrų toleravimą.

¹⁹ Maceina, Antanas, „Pilnutinės demokratijos pagrindai“, in *Lietuva, kurios nebuvo. Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, 372.

²⁰ *Ibid.*, 372–373.

²¹ „Į pilnutinę demokratiją. Svarstymai apie valstybės pagrindus“, in *Lietuva, kurios nebuvo. Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, 389.

Darbas JAV mokslo, taikomųjų technologijų ir studijų srityje leido A. Damušii susipažinti su Vakarų akademinio pasaulio tendencijomis, ypač tikslųjų ir humanitarinių mokslų išsiskyrimu arba susipriešinimu. Atkurtajam VDU jis linkėjo išvengti šios tendencijos.

Nepaisant to, kad globaliame mokslo kontekste A. Damušis įžvelgė blogybių, nors pasisakė už tai, kad universitetuose generuojamos žinios ir idėjos būtų kuo plačiau skleidžiamos visame krašte, vis dėlto jo vizijoje Lietuvos mokslo laimėjimai buvo integrali pasaulinio mokslinių tyrimų raidos proceso dalis.

Savo tekstuose A. Damušis daugiau dėmesio skyrė mokslui universitete, studijų procesą nagrinėjo mažiau.

Į atkuriamąjį VDU A. Damušis žiūrėjo viltingai, kaip į instituciją, labai reikalingą bendančiai Lietuvai, galinčią suformuoti laisvą, kūrybingą, įdomią ir savai visuomenei ir pasaulio bendruomenei naudingą asmenybę.

Būdamas jau garbingo amžiaus, į atkurtojo VDU darbą jis pats kaip dėstytojas neįsijungė, bet sukaupiomis žiniomis ir patirtimi dalijosi tiek su Lietuvos aukštosiose mokyklose, tiek taikomojoje srityje dirbusiais chemikais. Įdomu tai, kad gyvenimo pabaigoje A. Damušis daug dėmesio skyrė ne chemijos mokslui, o istorijai. Jis parengė ir publikavo knygą „Lithuania against Soviet and Nazi Aggression“²². Žinoma, jo akiratyje visada buvo ir ateitinių organizacija kaip sėkmingo neformaliojo ugdymo(si) pavyzdys.

Literatūra

Aleksandravičius, Egidijus, „Vytauto Kavolio Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo versija“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 83–99.

Antanaitis, Kastytis, „VDU atkūrimo idėjų raida ir plėtra“, in *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: VDU leidykla, 2002, 382–401.

Damušienė, Jadvyga, *Mano gyvenimo prisiminimai*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB), f. 231.

Damušis, Adolfas, „Įvadas atidarant tikslųjų ir gamtos mokslų sekcijos posėdį LKM Akademijos suvažiavimo metu“, *L.K.M. akademijos suvažiavimo darbai*, t. 6. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1969, 335–338.

Damušis, Adolfas, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas Kaune“, *Draugas. Mokslas, menas, literatūra*, 1989 birželio 10.

Damušis, Adolfas, *Lithuania against Soviet and Nazi Aggression*. Chicago: The American Foundation for Lithuanian Research, Inc, 1998.

„Didysis sukaktuviniųkas. Dr. Adolfo Damušio 60-metų sukakties jubiliejų minint“, *Į laisvę*, 1968, nr. 43, 39–42.

„Gyvenimo tikslas – tarnauti Lietuvai. Adolfui Damušii 110“, *Kauno technologijos universiteto muziejus*, žiūrėta 2022 kovo 2, https://muziejus.ktu.edu/muziejaus_virtualios_parodos/adolfui-damusiui-110/.

„Į pilnutinę demokratiją. Svarstymai apie valstybės pagrindus“, in *Lietuva, kurios nebuvo. Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, 380–435.

²² Damušis, *Lithuania against Soviet and Nazi Aggression*.

- Kulakauskas, Antanas, *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.
- Maceina, Antanas, „Pilnutinės demokratijos pagrindai“, in *Lietuva, kurios nebuvo. Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, 305–379.
- Vytauto Didžiojo universitetas. Atmintis, žmonės ir idėjos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008.
- Vytauto Didžiojo universiteto ir lietuvių katalikų mokslų akademijos 70-metis*. Kaunas: Littera Universitatis Vytauti Magni, 1993.

Ilona STRUMICKIENĖ

THE VISION OF (RESTORED) UNIVERSITY BY ADOLFAS DAMUŠIS

Summary. Adolfas Damušis was one of the participants in the reconstruction process of Vytautas Magnus University (VMU), representing the attitudes of the representatives of the Catholic worldview. Having started his practice as a scientist and researcher in prewar Lithuania, Damušis continued it while living in emigration, actively participating in the social life of the Lithuanian diaspora and contributing to the education of young people outside the structure of formal education.

The article presents the main ideas of Damušis on the education and science system and discloses how they had formed.

The text complements the knowledge of the ideological context of the restoration of Vytautas Magnus University as a component of the Lithuanian diaspora's Catholic representatives is revealed and testifies to the phenomenon of social capital transfer to Lithuanian society by the diaspora.

Keywords: Adolfas Damušis, university, diaspora, Homeland, integral democracy concept, non-formal education.

Daiva DAPKUTĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas

„Padėkite mums pasivyti šiuos laikus“: išeivijos akademinė parama atkurtam Vytauto Didžiojo universitetui

Santrauka. Lietuvos atgimimo laikotarpiu, 1989 m., kilusi mintis atkurti Kaune klasikinį Vytauto Didžiojo universitetą (VDU) buvo sėkmingai įgyvendinta bendradarbiaujant Lietuvos ir išeivijos akademinių sluoksnių atstovams. Kuriant naują, laisvą ir nepriklausomą, vakarietiško tipo universitetą, kuris galėtų tapti sektinu pavyzdžiu visai sovietinės Lietuvos mokslo ir studijų sistemos pertvarkai, itin svarbi buvo išeivijos mokslininkų patirtis bei parama, kuria prisidėta prie VDU atsiradimo ir jo modelio sukūrimo. Atkuriamo universiteto vizija anuomet rėmėsi ne mažo regioninio universiteto, o *pasaulio lietuvių universiteto* koncepcija, viltasi, kad universitetas ateityje galės tapti Lietuvos ir išeivijos mokslo visuomenę jungiančiu tiltu. Atkurtojo VDU istorija, ypač išeivijos akademinė parama, iki šiol nėra sulaukusi platesnio tyrėjų dėmesio. Šiame straipsnyje, remiantis negausia istoriografija, archyviniais dokumentais bei publikuotais šaltiniais, bandoma atskleisti išeivijos vaidmenį atkuriant universitetą ir formuojant VDU modelį, atkreipiamas dėmesys į pagrindines sritis, kuriose buvo labiausiai jaučiama išeivijos parama.

Raktažodžiai: Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, atkūrimas, išeivija, parama, finansai, bendruomenė, idėjos.

Ivadas

Šiais metais Lietuvoje iškilmingai minėtas Lietuvos universiteto šimtmetis buvo puiki proga ne tik prisiminti šimto metų senumo įvykius, 1918–1940 m. nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo sistemą, bet ir žvilgtelti į artimesnę, 1989 m. Kaune atkurto Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) praeitį. Daugiau nei trys dešimtmečiai – rodos, ne toks mažas laikotarpis, suteikiantis galimybę kritiškai įvertinti per jį atliktus darbus, atidžiau

pažvelgti į patį VDU: kokie siekiai buvo atkuriant universitetą ir kokios buvo realios gali-mybės, kas planuota ir ką pavyko įgyvendinti? Kita vertus, istorikai yra linkę žvelgti giliau į praeitį (dažniau orientuojasi į pusės amžiaus ribą), kai mūsų asmeninės arba visuomenės praeities siužetai virsta istorijos dalimi, kurią galima analizuoti, kritiškai vertinti ir apra-šyti. Žvelgiant iš šio taško reikėtų pažymėti, kad nemažai daliai šių įvykių liudininkų bei dalyvių – universiteto absolventų, darbuotojų arba dėstytojų – ši netolima praeitis vis dar nėra tapusi istorija.

Minint įvairias VDU sukaktis išleistuose jubiliejiniuose leidiniuose¹ bei periodinėje spaudoje nemažai dėmesio skirta universiteto pradžiai, jo atkūrimo idėjai, tuometėms disku-sijoms. Tiesa, šie įvykiai rimčiausiai aprašyti pačių įvykių dalyvių (Vytauto Kaminsko², Joa-nos Misiūnienės³ ir kt.⁴) ir gali pasitarnauti kitiems VDU istorijos tyrėjams. Fragmentiškos informacijos apie VDU atkūrimą, dažniausiai paremtos pačių dalyvių pasakojimais ir atsimi-nimais, galima rasti ir biografiniuose tyrimuose⁵. Platesnio istorikų dėmesio VDU atkūrimo istorija iki šiol nėra sulaukusi, tačiau pirmieji žingsniai šioje srityje jau yra žengti⁶.

Bandant rekonstruoti VDU atkūrimo istoriją, atskleisti išeivijos atstovų vaidmenį to meto procesuose susidurta su ribota ir fragmentiška šaltinių baze. VDU archyve⁷, kaip bū-dinga tokiems instituciniams administraciniais archyvams, yra saugomi VDU Senato,

¹ *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-ėtis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993; *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.

² Kaminskas, Vytautas, „Kaip mokytis VDU: veiklos principai“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1989), 10, 39; Kaminskas, Vytautas, „Pirmieji treji atkurto Universiteto metai“, in *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-ėtis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 89–97; Kaminskas, Vytautas, „80-ties metų kelią peržvelgus“, in *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 9–38; Kaminskas, Vytautas, „Doktorantūros studijų 30-ėtis VDU“, *VDU, žiūrėta 2022 spalio 4*, <https://www.vdu.lt/lt/doktoranturos-studiju-30-metis-vdu/>.

³ Ratkevičiūtė-Misevičienė, Joana, „Humanitarinės kultūros link. Atkuriamasis VDU laikotarpis“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1989), 8–9; Ratkevičiūtė-Misevičienė, Joana, „Omnia principium grave est (Kiekviena pradžia sunki). (Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo pradžia)“, in *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-ėtis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 75–87.

⁴ Kostkevičius, Gediminas, „Vytauto Didžiojo universitetas: ketvirtas raundas“, *Nemunas* 11 (1989), 31–37; Baltrušis, Romualdas, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas – Kauno Sąjūdžio iniciatyva“, in *Lietuvos Sąjūdis Kaune*. Kaunas: Kauno medicinos universiteto leidykla, 2004, 79–83; Genzelis, Bronislovas, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo peripetijos“, *Kauno istorijos metraštis* 12 (2012), 203–207.

⁵ Buškevičienė, Angelė ir Kubilius, Vytautas, *Monsinjoras Vytautas Kazlauskas: Tiesa padarys jus laisvus*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2010; Vanagas, Rimantas, *Avižienio algoritmas ir kiti nutikimai*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2012.

⁶ Naujausioje Antano Kulakausko knygoje „Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija“ (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022) laikotarpis po VDU atkūrimo apžvelgiamas gana fragmentiškai, pateikiami pagrindiniai faktai ir svarbiausių atkurto universiteto įvykių kronika. VDU atkūrimo idėjų raidą analizavo Kastytis Antanaitis (Antanaitis, Kastytis, „VDU atkūrimo idėjų raida ir plėtra“, in *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 382–401); Egidijus Aleksandravičius pristatė kai kurių išeivijos mokslininkų (Vytauto Kavolio, Algirdo Avižienio) idėjas apie atkuriamą universitetą (Aleksandravičius, Egidijus, „Vytauto Kavolio Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo versija“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 83–99; skautiškai universiteto idėjai ir paramai atkuriant VDU skirtas vienas skyrius netrukus pasirodysiančioje monografijoje: Aleksandravičius, Egidijus, *Spalvos ir juostos: akademinės lietuvių skautijos istorija*. Vilnius: Versus, 2023).

⁷ Autorė dėkoja vyr. archyverei Karolinai Jermakovaitei už galimybę peržiūrėti VDU archyve saugomus dokumentus.

rektorato posėdžių protokolai, įstaigos ataskaitos bei darbuotojų asmeninės bylos, tiesa, pirmųjų veiklos metų dokumentai gana fragmentiški; tai gali būti iš dalies susiję su universiteto darbo pradžios specifika⁸. Atrodo, kad kuriant universitetą ir sprendžiant svarbesnes problemas per daug nesirūpinta surinkti ir išsaugoti dokumentus, juo labiau protokoluoti vykusias diskusijas, susitikimus ir juose kilusias idėjas, o dalis dokumentų iki šiol gali būti pasklidę po įvairius asmeninius archyvus. Nemažai informacijos apie VDU pradžią ir veiklos organizavimą turėtų būti išsaugota į Lietuvą pervežtame ir šiuo metu tvarkomame Algirdo Avižienio archyve⁹, kuris ateityje papildys VDU archyve išlikusių dokumentų bazę. Pavienių dokumentų galima rasti ir kitose archyvinėse institucijose, pvz., Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomame Jono Kubiliaus fonde. Galima pasidžiaugti, kad pirmieji žingsniai jau žengti, renkant ir publikuojant dalį svarbiausių VDU istorijos pradžios dokumentų¹⁰. Rašant straipsnį ir renkant pasklidusią medžiagą, į pagalbą atėjo Humanitarinių mokslų fakulteto administratorė Alisija Rupšienė: autorė labai dėkinga jai už surinktus duomenis apie išeivijos mokslininkus iš VDU rektoriaus bei padalinių ataskaitų.

Atskira šaltinių grupė tyrinėjant VDU istoriją tampa to meto įvykių liudininkų, dalyvių prisiminimai: žiniasklaidoje galima rasti pavienių interviu su VDU dirbančiais arba dirbusiais dėstytojais, kuriuose fragmentiškai užsimenama apie VDU atkūrimą ir veiklos pradžią¹¹. Bėgant metams vis mažėjančios dalyvių bei liudininkų gretos skatintų kuo greičiau imtis tokių prisiminimus fiksuoti bei išsaugoti.

Svarbiu šaltiniu tyrinėjant to meto įvykius tampa išeivijoje ir Lietuvoje (ypač Kaune) leista periodinė spauda, kurioje atgimimo laikotarpiu (1988–1991 m.) nemažai dėmesio buvo skiriama VDU atkūrimo idėjai, informuojama apie svarbiausius universiteto įvykius, pristatomi į jį atvykę iškilūs išeivijos mokslininkai ir pan. Tikras išsigelbėjimas tyrinėtojams yra ir 1994–2010 m. VDU leistas laikraštėlis „Universitas Vytauti Magni“ (redaktorė Nijolė Kreimerienė) – nepakeičiama svarbiausių universiteto įvykių kronika.

⁸ Pirmaisiais veiklos metais dalis darbuotojų atvykdavo į Lietuvą ne su VDU, o su Lietuvos mokslų akademijos, Energetikos instituto, kitų mokslo institutų kvietimu. Dalis darbų organizuota per Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centrą, kurio pagrindinė funkcija buvo VDU atkūrimas ir bendradarbiavimo su išeivijos mokslininkais koordinavimas.

⁹ Autorė dėkoja Kęstučiui Raškauskui už galimybę susipažinti su šiuo metu tvarkomo Algirdo Avižienio archyvo bylomis, susijusiomis su išeivijos mokslininkų dalyvavimu VDU atkūrimo darbuose.

¹⁰ „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“ [parengė Kęstutis Raškauskas], *Darbai ir dienos* 71 (2019), 141–321; *Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas. Mokslinės konferencijos pranešimai*. Kaunas, 1989 m. balandžio 26–28 d. Kaunas: Lietuvos kultūros fondo klubas „Aukuras“, 1989.

¹¹ „Filosofija nepripažįsta žodžių infliacijos. [Pokalbis su Vytautu Doniela]“, *Kauno tiesa*, 1989 rugsėjo 16, 5; „Nuolat kėlėme Lietuvos laisvės bylą...“ Pokalbis su žymiu JAV lietuvių veikėju ir mokslininku Jonu Geniu“, *Kauno tiesa*, 1992 lapkričio 10, 2; „Iš šalies geriau atrodote...“ [Arūno Limanto pokalbis su Rimvydu Šilbajoriu]“, *Kauno tiesa*, 1991 rugpjūčio 17, 4; „Ne padėti, o dirbti kartu. [Neilos Girdzijauskaitės pokalbis su Viktorija Skrupskelyte]“, *Kauno diena*, 1993 sausio 30, 3; „Septyniasdešimtas gimtadienis. 5 klausimai Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1992), 2–3; „O gal kai kas jau ir padaryta... [Liūto Mockūno pokalbis su Kaziu Almenu]“, *Akiračiai* 6 (1993), 15, 16; 7 (1993), 15, 16; Danytė, Milda, „Kiekvienas veiksmas turi daryti poveikį“. Pokalbis su Indre Sekevičiene“, *VDU*, paskelbta 2010 gruodžio 24, <https://www.vdu.lt/lt/m-danyte-kiekvienas-veiksmas-turi-daryti-poveiki/>; „Milda Danytė: „Aš atvažiavau ant visados“. Pokalbis su Ilona Strumickiene“, *Lituani(sti)ka. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, paskelbta 2020 balandžio 20, <https://blog.lnb.lt/lituanistika/2020/04/20/milda-danyte-as-atvaziavau-ant-visados/>.

Šis straipsnis nepretenduoja į išsamų VDU atkūrimo istorijos tyrimą, tik į trumpą stabtelėjimą ir bandymą atkreipti dėmesį į keletą problemų ir (ne)užmirštų VDU istorijos puslapių. Pagrindinis dėmesys skiriamas išeivijos paramai atkuriant universitetą, jų atvežtoms ir universitete pritaikytoms vakarietiškomis idėjomis, materialinei pagalbai bei jos formoms, VDU pirmaisiais veiklos metais dirbusiems išeivijos mokslininkams.

Nuo akademinės laisvės iki *kalifornietiškojo* universiteto modelio

VDU atsikūrė (turbūt tiksliau būtų sakyti – įsikūrė) kaip nauja, daugiau vakarietiškų nei lietuviškų / sovietinių bruožų turinti aukštoji mokykla. Tikriausiai tik šiuo laikotarpiu ir tik tokiomis sąlygomis tai galėjo įvykti: VDU kūrėsi, kai buvo pradėjusi griūti sovietinė ir dar nespėjusi susikurti lietuviška biurokratinė aukštojo mokslo valdymo sistema. Dėl to augdamas ir stiprėdamas universitetas tuo pačiu metu laipsniškai prarado kai kuriuos bruožus, kurie jį išskirdavo iš kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų: susikūrus lietuviškai biurokratinei tvarkai, jis, kaip ir kitos aukštosios mokyklos, buvo priverstas veikti pagal nustatytas taisykles.

Išėivijoje VDU atkūrimo idėja nesulaukė kokių nors didesnių diskusijų¹²: informaciniai pranešimai pasirodydavo pagrindiniuose išeivijos laikraščiuose, buvo atsargiai stebimi įvykiai Lietuvoje, o žinia apie universiteto atkūrimą buvo sutikta lyg savaime suprantamas reiškinys ir dar vienas „ryškus ir prasmingas tautinio ir dvasinio atgimimo ženklas“, „tiltas, jungiantis tautos išeiviją su broliais ir sesėmis Tėvynėje“¹³. Zenono Rekašiaus skeptišką reakciją „Akiračiuose“¹⁴ galima laikyti labiau bendros išeivijos laikysenos išimtimi, bet ir šiuo atveju jis sureagavo į Gedimino Kostkevičiaus straipsnį „Pasaulio lietuvyje“ (kuriame pastarasis įrodinėjo, kad užsienio lietuviai turi dalyvauti lygiomis teisėmis sprendžiant universiteto tvarkymo klausimus) dėl dvilypumo ir biurokratinio nelankstumo (kai pusė Senato narių gyvena anapus Atlanto ir negali atvykti į posėdžius Lietuvoje) ir skeptiškai vertino tokį siūlytą universiteto valdymo modelį.

Lietuvoje vykusios diskusijos dėl universiteto atkūrimo išryškino ne tik nusivylimą sovietine mokslo sistema, norą reformuoti nusistovėjusią tvarką, bet ir nuolat iniciatorių parbrėžtą siekį sugrįžti į Vakarų mokslo pasaulį. Kaip pažymėjo G. Kostkevičius, „galima pradėti kurti universitetą, neturint ištaigingų rūmų ir įrengtų laboratorijų, tačiau negalima

¹² Daugiau diskusijų sulaukė Katalikų teologijos fakulteto klausimas. Žr.: Pro memoria: VDU Filosofijos-Teologijos Fakulteto reikalai. 1990 m. birželio 11 d.; Vytauto Kazlausko 1990 m. birželio 26 d. laiškas Antanui Rubšiiui; Vytauto Kavolio 1990 m. liepos 5 d. laiškas Algirdui Avižieniui; Algirdo Avižienio 1990 m. liepos 10 d. laiškas V. Kavoliui, Algirdo Avižienio archyvas (toliau – VDU AAA). Spaudoje pasirodė keletas straipsnių, bet platesnė diskusija neišsivystė. Yčaitė-Petkus, Hypatia, „Teologijos-Filosofijos fakultetas Kaune (Būtinai, bet ne toks, koks buvo kadaise)“, *Akiračiai* 1 (1990), 13, 14; Skrupskelis, Kęstutis, „Pasaulėžiūros Vytauto Didžiojo universitete“, *Draugas. Antroji dalis. Mokslas, menas, literatūra*, 1989 lapkričio 11, 1, 2.

¹³ Vaštokas, Romas, „Tiltas tarp Lietuvos ir išeivijos“, *Tėviškės žiburiai*, 1989 gegužės 30, 7; Šmulskštys, Julius, „Šešios dienos Kaune (Konferencijoje Vytauto Didžiojo universitetui atkurti)“, *Akiračiai* 5 (1989), 1, 16.

¹⁴ Rekašius, Zenonas, „Lygūs ir drauge“, *Akiračiai* 3 (1990), 3, 5.

pradėti nuo skurdžių idėjų¹⁵. Nepaisant entuziazmo ir didelių norų, Lietuvos mokslininkai nebuvo pajėgūs „sukurti tai, ko patys nepažįsta, nors ir turėtų geriausius ketinimus“¹⁶, dėl to vietinės akademinės bendruomenės atstovų žvilgsniai kryo į išeiviją. Kviečiant Amerikos universitetuose dėstančius išeivius dalyvauti Kaune 1989 m. balandį vykusioje mokslinėje konferencijoje „Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“, iniciatoriams buvo svarbi ne tik išeivijos akademinė patirtis Vakarų universitetuose, – iš jų taip pat tikėtasi konkrečios paramos formuojant būsimos profesūros korpusą ir pritraukiant materialinę paramą:

Jūsų patirtis, sukaupia dirbuojantis Amerikos universitetuose ir kitose institucijose, vaisingai praturtintų mūsų pajėgas ruošiant tautinę aukštojo mokslo organizavimo Lietuvoje koncepciją. <...> Tikimės Jūsų paramos formuojant universiteto profesūros korpusą. Iš esmės keičiantis oficialioms vertybių sistemoms, tautai žengiant dvasinio, ekonominio ir politinio atsinaujinimo keliu, didėja poreikis giliau pažinti Vakarų kultūrą, ekonominės ir technologinės minties laimėjimus, kur tolimoje Amerikos žemėje yra ir Jūsų indėlis.¹⁷

Išeivijos pritraukimas buvo svarbus ne tik kuriant universiteto viziją, vakarietišką aukštojo mokslo modelį, mezgant tarptautinius ryšius, bet ir kaip moralinis užnugaris, parama derantis su vietine administracija, savotiška „garantija nuo valdžios kišimosi į universiteto reikalus“¹⁸, o kai kuriais atvejais išeivijos korta bandyta pasinaudoti ir ginant savus interesus bei sprendžiant tarpusavio nesutarimus¹⁹.

Išeivijos parama išryškėjo jau 1989 m. balandžio 26–28 d. Kaune vykusioje konferencijoje „Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“, svarstant būsimą universiteto viziją: tik dėl konferencijoje dalyvavusių išeivijos atstovų entuziazmo buvo nutarta, kad universitetas pradės dirbti ne po metų arba kelių, o dar tais pačiais – 1989 metais²⁰. G. Kostkevičiaus liudijimu, konferencijos iniciatoriai neplanavo skelbti VDU atkūrimo – rengiant konferenciją tikėtasi sulaukti daugiau visuomenės palaikymo ir plačiau pareklamuoti universiteto atkūrimo idėją. Anot G. Kostkevičiaus, mintį paskelbti VDU atkūrimo aktą iškėlė Liucija Baškauskaitė, paklaususi „Kodėl ne dabar?“, ją palaikė Adolfas Damušis ir kiti konferencijos dalyviai²¹. Svarus išeivijos indėlis pastebimas ir formuojant VDU atkūrimo aktą.²²

¹⁵ Kostkevičius, „Vytauto Didžiojo universitetas: ketvirtas raundas“, 31–37; „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“ [parengė Raškauskas, Kęstutis], *Darbai ir dienos* 71 (2019), 310.

¹⁶ Kostkevičius, Gediminas, „Lygūs ir drauge“, *Pasaulio lietuvis* 1 (1990), 30.

¹⁷ „Kviečiami profesorai į Kauną“, *Draugas*, 1989 vasario 17, 1.

¹⁸ Kostkevičius, „Lygūs ir drauge“, 30.

¹⁹ Rekašius, „Lygūs ir drauge“, 3, 5; Kostkevičius, „Lygūs ir drauge“, 30.

²⁰ Ištrauka iš Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos 1989 m. liepos 4 d. posėdžio stenogramos. Žr.: „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“, 291; Kostkevičius, „Vytauto Didžiojo universitetas: ketvirtas raundas“, 34.

²¹ Gedimino Kostkevičiaus 2019 m. balandžio 28 d. laiškas Kęstučiui Raškauskui. Žr.: „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“, 300.

²² Venslauskas, Mindaugas Saulius, „Kaip buvo atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas“, *Veidas*, paskelbta 2017 gegužės 15, <http://www.veidas.lt/kaip-buvo-atkurtas-vytauto-didziojo-universitetas>.

Paskelbti VDU, kaip bendros Lietuvos ir išeivijos aukštosios mokyklos, atkūrimą nebuvo sunku, realus universiteto atkūrimo darbas užtruko daug ilgiau. Svarstant konkrečius universiteto atkūrimo klausimus nuolat ieškota pusiausvyros tarp Lietuvos mokslo bendruomenės ir išeivijos atstovų²³; netruko kilti ginčų, abejonių, kiek išeivija ne tik žodžiais, bet ir konkrečiais darbais prisidės atkuriant VDU. Išlikę dokumentai, dalyvių prisiminimai liudija, kad į VDU atkūrimo procesą įsitraukė ne tik pavieniai išeivijos profesoriai (L. Baškauskaitė, A. Avižienis ir kt.), bet ir Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas Vytautas Bieliauskas, kurie susitikimuose su universiteto iniciatoriais, Sąjūdžio lyderiais ir Lietuvos Vyriausybės atstovais išreiškė išeivijos paramą ir rūpestį dėl universiteto atkūrimo, nestokojo patarimų ir pasiūlymų dėl VDU darbo organizavimo²⁴. Ne kartą vykusiuose pasitarimuose ryškėjo vietinių lietuvių baimė įsileisti užsienio lietuvių profesorius („nes neliks kėdžių patiems“²⁵), netgi pastangos bandyti riboti išeivių galimybes dirbti universitete. 1989 m. birželio 23 d. VDU Tarybos posėdyje viename iš svarstytų VDU statuto variantų buvo įrašas, kad pedagoginio ir mokslo personalo nariai turi būti tik Lietuvos piliečiai, išimtiniais atvejais (Tarybos teikimu) šie nariai gali būti kitų šalių piliečiai²⁶. Po kilusių ginčų šis punktas buvo pakeistas, tačiau abejonių dėl išeivijos dalyvavimo universiteto darbe išliko. Paskutinis VDU atkūrimo idėjos įgyvendinimo etapas yra glaudžiai susijęs su pirmojo atkurto VDU rektoriaus, Kalifornijos universiteto profesoriaus A. Avižienio veikla²⁷. Atvykus į Lietuvą A. Avižieniui, po diskusijų ir pasitarimų buvo priimtas kompromisinis statusas, kuriame buvo numatytas Lietuvai ir išeivijai atstovaujančių narių Senate skaitlinis paritetas. Pagal A. Avižienio projektą, tie išeivijos mokslininkai, kurie pretenduos būti išrinkti į VDU Senatą, turi įsipareigoti per septynerius metus atvykti dirbti į Vytauto Didžiojo universitetą vienerius metus, pakviesti į savo universitetą vieną Lietuvos aspirantą, aprūpinti jį stipendija bei pastoge, kad per trejus metus pastarasis parengtų daktaro disertaciją²⁸. Pirmuoju atkurto VDU rektoriumi išrinktam prof. A. Avižieniui teko ne tik rūpintis studijų ir mokslo reikalais, bet ir spręsti aktualius universiteto materialinės padėties, personalo klausimus. Išeivijos mokslininkų pritraukimas, jų parama mezgant tarptautinius ryšius tapo tvirtu pagrindu būsimai komunikacijai ir bendradarbiavimui su Vakarų mokslo centrais.

²³ Įkurto Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centro, kurio pagrindinė funkcija buvo VDU atkūrimas ir bendradarbiavimo su išeivijos mokslininkais koordinavimas, vadovybė pagal pariteto principą buvo sudaryta iš vietinių ir užsienio lietuvių mokslininkų.

²⁴ „Mus jau pripažino...“, *Kauno tiesa*, 1989 birželio 8, 3; Kostkevičius, „Vytauto Didžiojo universitetas: ketvirtas raundas“, 31–37; „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“, 307–308.

²⁵ VDU Tarybos 1989 m. birželio 23 d. posėdžio protokolas nr. 6, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 4, l. 35–41; „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“, 261–265.

²⁶ Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo tarybos posėdžio, įvykusio 1989 m. birželio 23 d., nutarimas, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 4, l. 54; VDU atkuriamojo laikotarpio statuto projektas, svarstytas 1989 m. birželio 23 d., žr.: „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“, 272.

²⁷ Antanaitis, „VDU atkūrimo idėjų raida“, 397.

²⁸ Kostkevičius, „Vytauto Didžiojo universitetas: ketvirtas raundas“, 31–37; „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“, 311.

Atkuriamo universiteto vizija anuomet rėmėsi ne mažo regioninio universiteto, o *pasaulio lietuvių universiteto* koncepcija, kuri įsitvirtino būtent po Kaune 1989 m. balandį įvykusios konferencijos²⁹. Į šią sąvoką įėjo daugelis aspektų: nuo, A. Damušiai ir Kęstučiui Skrupskeliui pasiūlius, į VDU atkūrimo aktą įrašyto paprasto, išėivijai savaime suprantamo siečio „atkurti nepriklausomą aukštąją mokyklą, užtikrinančią universiteto profesoriams ir studentams sąžinės ir pasaulėžiūros laisvę“³⁰, išėivijos ir Vakarų profesūros pritraukimo, atvirumo pasaulio mokslui ir įsijungimo į pasaulio universitetų sistemą deklaravimo iki vakarietiško akademinio studijų organizavimo modelio, nesuderinamo su anuomet egzistavusia nusistovėjusia sovietine švietimo sistema.

1990 m. gruodžio 20–21 d. Atkuriamojo senato suvažiavime priimtas VDU statutas buvo parengtas orientuojantis į vieno garsiausių pasaulyje – Harvardo universiteto modelį³¹. Statute buvo įtvirtinti ligtolinėje sovietinėje mokslo sistemoje neegzistavę akademinės laisvės ir institucinės autonomijos principai, mokslo ir studijų vienovė. Atkuriamuoju laikotarpiu (kuris turėjo trukti iki 1996 m. liepos 1 d.) aukščiausios sprendžiamosios institucijos balsą universitete turėjo Atkuriamasis senatas, kurį iš pradžių sudarė po 48 išėivijos ir Lietuvos mokslininkus, o universiteto akademinė bendruomenė per universiteto Tarybą dalyvavo jo reikalų svarstymo ir sprendimo procedūrose. Taip pat buvo įvesta nauja Lietuvoje ir daugumoje Europos šalių trijų pakopų (bakalauro, magistro, daktaro) studijų programa, kuri buvo įprasta JAV, Jungtinės Karalystės, Skandinavijos šalių universitetams, o nuo 1999 m. (pagal vadinamąjį Bolonijos tarpvyriausybinių susitarimą) rekomenduota visoms Europos šalims³². VDU sugebėjo įvesti ir kurį laiką išlaikyti liberaliųjų studijų (*artes liberales*) sistemą, pagal kurią studentai priimami ne į siauras specialybes, o į studijų kryptis, pirmieji dveji studijų metai skirti humanitariniam ir fundamentiniam lavinimui, užsienio kalbų ir kompiuterinio raštingumo mokymui, studentas gali pats susidaryti programą ir pasirinkti norimus kursus. Kaip skelbta, tuometinis universiteto tikslas buvo „ne tik rengti humanitarinės orientacijos absolventus Lietuvos mokslui, kultūrai, švietimui ir ūkiui, bet ir ugdyti laisvą, kūrybingą asmenybę, suvokiančią savo buvimo tautoje, visuomenėje, pasaulyje prasmę ir atsakomybę“³³.

²⁹ „Mus jau pripažino...“, 3.

³⁰ VDU atkuriamojo akto 3 paragrafe buvo pasiūlytas toks atkuriamo universiteto pobūdžio apibūdinimas: „Šiuo aktu skelbiame atkuriantys Vytauto Didžiojo universitetą Kaune, kaip nepriklausomą, politiškai neužsiangažavusią aukštąją mokyklą“. Prof. K. Skrupskelis pasisakė prieš šį negatyvų aukštosios mokyklos apibrėžimą ir jo vietoje pasiūlė išryškinti pozityvų apibrėžimo pobūdį šiais žodžiais: „Universitetas profesoriams ir studentams garantuoja sąžinės laisvę ir pasaulėžiūrinę toleranciją“. A. Damušis taip pat kritikavo įrašytą apibūdinimą ir palaikė K. Skrupskelio pasiūlymą. A. Avižienis pasiūlė pasitenkinti akademinės laisvės įrašu, bet A. Damušis oponavo, kad toks įrašas pernelyg bendras ir net laisvajame pasaulyje ne visada tiksliai interpretuojamas. Daugumai pritarus, į atkuriamojo akto tekstą buvo įrašytas prof. K. Skrupskelio pasiūlymas: „Šiuo aktu skelbiame atkuriantys Vytauto Didžiojo universitetą Kaune kaip nepriklausomą aukštąją mokyklą, užtikrinančią universiteto profesoriams ir studentams sąžinės ir pasaulėžiūros laisvę“. Damušis, Adolfas, „Vytauto Didžiojo atkūrimas Kaune“, *Draugas*, 1989 birželio 10, 3.

³¹ 1989 m. liepos 10 d. LTSR Ministrų taryba įregistravo VDU atkuriamojo laikotarpio laikinąjį statutą, kuris galiojo iki 1990 m. gruodžio 20–21 d. Atkuriamojo senato suvažiavimo, kuriame buvo priimtas VDU statutas. Kulakauskas, Antanas, „Apie VDU atkūrimą ir tapatybę. Istoriko pamąstymai VDU atkūrimo 30-mečio proga“, VDU, paskelbta 2019 vasario 4, <https://www.vdu.lt/lt/istoriko-pamastymai-vdu-atkurimo-30-mecio-proga/>.

³² Kulakauskas, *Pirmoji lietuviška Alma Mater...*, 130–133.

³³ Kaminskas, „Kaip mokyti VDU: veiklos principai“, 10.

Kuriant VDU tikėtasi, kad ši aukštoji mokykla ateityje galės tapti Lietuvos ir išeivijos mokslo visuomenę jungiančiu tiltu, pasaulio lietuvių akademinių pajėgų telkimo centru. Buvo laikomasi nuostatos, kad VDU turi atitikti griežtus užsienio universitetinių studijų standartus, o nemažą dalį jos pedagoginio personalo turėjo sudaryti užsienio specialistai: tiek užsieniečiai, tiek išeivijos mokslininkai. Tai buvo ryšku pirmaisiais studijų metais, žvelgiant ne tik į Senato narių sąrašą³⁴, pirmuosius administracijos ir fakultetų vadovus, bet ir į dėstytojus. 1990–1992 m. Rektoriaus ataskaitoje pasidžiaugta, kad per trejus metus dėl sėkmingo bendradarbiavimo su mokslo institutais ir kitais universitetais VDU išaugo aukščiausios kvalifikacijos akademikų – profesorių skaičius, o iš užsienio atvykusių dėstytojų skaičius išaugo 5 kartus: nuo 6 etatų 1990 m. rudens semestre iki 29,5 etato 1992 m. rudens semestre³⁵.

Išeivijos atstovai laipsniškai įsiliejo į universiteto darbą. Prabėgus dvejiems metams, VDU Senato narys Kazys Almenas galėjo pasidžiaugti, kad universitetas puikiai veikia, „nebelieka skirstymo į mes ir jie – visi lygiai dirba, nesvarbu, kas iš kur atvykęs“³⁶. Tiesa, diskusijų ir skirtingų nuomonių netrūko. Pavyzdžiui, visi draugiškai priėmė ir įrašė nutarimą apie atkuriamo universiteto autonomiją, bet ką ši autonomija reiškia, vietiniai iki galo neįsisąmonino. Senate diskutuojant apie studijų organizavimą, studentų priėmimą, doktorantūrą, kai kuriems vietiniams Senato nariams atrodė, kad šiems klausimams spręsti reiktų „palaiminimo iš viršaus“ (Švietimo ministerijos sprendimo ir pan.). Išeivijos atstovams autonomija atrodė savaime suprantama ir net nediskutuotina: „Egzistuoja pasaulinė mokslo bendruomenė ir VDU stengsis būti jos dalimi. Tai bus įmanoma tik tuo atveju, jei VDU suteiktiems laipsniams bus taikomi pasaulinėje mokslinėje bendruomenėje priimti kriterijai“³⁷. Nuomonės išsiskirdavo ir kitose srityse. Visi sutiko, kad reformų reikia, bet permainos keitė nusistovėjusias normas, įsisenėjusius įpročius, todėl neišvengta įtampos. Pasigirdavo nepatenkintų balsų: „Mes čia sunkiomis sąlygomis stengėmės saugoti Lietuvos mokslą, daryti kas įmanoma, o tie ten saugiai gyvenę dabar mano, kad atvažiavę įves savo tvarką“³⁸. Abejonių būta ir dėl vadinamojo *kalifornietiškojo*, arba amerikietiškojo, studijų modelio. Kadangi pirmasis rektorius ir dauguma atvykusių išeivių buvo baigę mokslus Amerikoje ir geriausiai žinojo jos sistemą, nuogaustauta dėl „amerikonizavimo pavojų“, ar VDU nevirs „amerikonišku universitetu“. Išeivijos akademikams ne kartą teko aiškinti, kad siūlomas modelis nėra „amerikietiško universiteto“ modelis, tos pačios vakarietiškos mokslo tradicijos plinta visame pasaulyje³⁹, Europos universitetai daug ką perima iš amerikiečių, šie – iš jų ir pan.

³⁴ 1989 m. lapkričio 22–26 d. Čikagoje ir gruodžio 27 d. Kaune išrinktą aukščiausią VDU sprendžiamąjį organą – Atkuriamąjį senatą, sudarė 48 Lietuvos ir 48 išeivijos mokslininkai. 1996 m. spalį išrinktame universiteto Senate iš 45 narių 10 buvo išeivijos profesoriai, dirbę to meto garsiausiuose Šiaurės Amerikos ir Vakarų Europos universitetuose. 2000 m. spalį pagal patvirtintą naująjį VDU statutą išrinktame Senate iš 46 Senato narių 5 buvo išeivijos profesoriai.

³⁵ VDU Rektoriaus ataskaita 1990–1992, Humanitarinių mokslų fakulteto (toliau – VDU HMF) archyvas, 11.

³⁶ Almenas, Kazys, „Vytauto Didžiojo universitetas gruodžio mėnesį“, *Akiračiai* 2 (1991), 6.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*

³⁹ „Universitetų žilagalviai arba Lietuvos mokslas svečio akimis“, *Mokslas ir technika* 7 (1991), 2–3.

Kuriant universitetą pavyko sėkmingai sujungti lietuviškas ir vakarietiškas mokslo ir studijų patirtis. Tiesa, kaip pažymėjo K. Almenas, daugelis idėjų ir vykdomų reformų kildavo ne iš užsienio lietuvių:

Juk tos reformos ir tos idėjos, kurias mes, atvykusieji, pateikiame, nėra iš tiesų „mūsų“. Anaipol, dauguma atvejų mes tik perduodame modelius, kurie išvystyti Vakarų pasaulyje ir kurie mokslo vystymosi eigoje pasiteisino. Siekdami pertvarkų, Lietuvos kolegos su tom idėjom susidurtų ir be mūsų tarpininkavimo (iš tiesų jau susidūrė). Tai būtų lėtesnis procesas, tačiau jis vestų prie labai panašių išvadų ir panašių reformų. O jei mūsų tarpininkavimas šį procesą pagreitins, tai dėl to gal ir verta susitaikyti su kai kuriomis įtampomis.⁴⁰

Vienas iš išskirtinių VDU bruožų, akcentuotas nuo pat pradžių, – jo kaip „tiriančio universiteto konceptas“. Dabar daugelis tuo metu keltų idėjų neatrodytų nei naujos, nei kuo nors išskirtinės: bėgant metams keitėsi Lietuvos aukštųjų studijų, mokslo institucijų padėtis ir funkcija visuomenėje, o aukštosios mokyklos virto ne tik studijų, bet ir mokslo centrais. Tačiau anuomet, kai prieš ketvirtį amžiaus kūrėsi VDU, viskas atrodė kitaip: sovietinėje Lietuvoje sukūrus atskiras Lietuvos TSR mokslų akademijos kontroliuojamas mokslo institutų ir aukštųjų mokyklų sistemas, mokslinis tiriamasis darbas ir akademinė veikla buvo dirbtinai atskirti, o institutų mokslininkai beveik neturėjo galimybių dėstyti aukštosiose mokyklose. VDU siekis, kad atkuriamoje aukštojoje mokykloje fundamentinis mokslas ir mokymo procesas būtų neatsiejami dalykai, tuomet simbolizavo didelį mokslinių tyrimų institutų ir aukštųjų mokyklų tarpusavio santykių lūžį⁴¹. Išeivijos profesoriams, priešingai, tai buvo įprastas ir savaime suprantamas dalykas. Vytautas Kavolis rašė: „Vakaruose lygiai svarbiais laikomas tyrinėjimas ir dėstymas – jie maitina vienas kitą. Universitetas be rimtus tyrimus atliekančių profesorių negali egzistuoti“⁴².

Siekis, kad VDU ne tik mokymo proceso organizavimo būdais ir santvarkos principais, bet ir savo vieta Lietuvos moksliniame gyvenime (pagal pasaulio universitetų patirtis integruojant abi studijų ir mokslo sistemas) būtų naujo tipo aukštoji mokykla, buvo iškeltas dar 1989 m. balandį vykusioje konferencijoje „Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“⁴³. Šią idėją palaikė tiek išeivijos, tiek vietiniai universiteto iniciatoriai. Kuriant VDU buvo laikomasi principo, kad mokslininkai turimą mokslinę patirtį universitete galės įtraukti į platesnį teorinį kontekstą, ne tik pasidalyti sukauptomis žiniomis, bet ir skatinti naujus tyrimus, o studentai anksčiau subręš savarankiškiems tyrimams. Nuo pat pirmųjų veiklos metų VDU sėkmingai bendradarbiavo su mokslo tyrimų institutais tiek mokslininkų rengimo, tiek sukauptos mokslinės patirties sklaidos srityse.

Dar vienas bruožas, kurį padedant išeivijos mokslininkams bandyta įdiegti atkurtame VDU, – tarpdiscipliniškumas. Svarstant būsimo universiteto vizijas 1989 m. konferencijos

⁴⁰ Almenas, „Vytauto Didžiojo universitetas gruodžio mėnesį“, 7.

⁴¹ Antanaitis, „VDU atkūrimo idėjų raida“, 390.

⁴² „Studentai įvairiuose kraštuose nelabai skiriasi“, *Universitas Vytauti Magni* 11 (1995), nr. 11, 4.

⁴³ Kostkevičius, Gediminas ir Lašas, Vladas, „Įžanginis žodis“, in *Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas. Mokslinės konferencijos pranešimai*. Kaunas, 1989 m. balandžio 26–28 d. Kaunas: Lietuvos kultūros fondo klubas „Aukuras“, 1989, 4.

„Tautinės aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“ dalyviams prof. V. Kavolis siūlė būsimą naują universitetą „apkabinti serija interdisciplinarinių institutų, skirtų šiandienų problemų, ypač jei jos ne tik „skauda“, bet ir Lietuvoje intelektualiai apleistos <...> tyrinėjimui“⁴⁴. Bandymų kurti tokius mokslo centrus, vykdyti tarpdisciplininius įvairių sričių tyrimus būta nemažai: nuo 1991 m. rektoriaus A. Avižienio ir Merilando (*Maryland*) universiteto profesoriaus Jono Genio iniciatyva įkurto Aplinkotyros centro (siekiant vystyti plačius tarpdisciplininių tyrimų projektus), keletą metų veikusių Vytauto Kavolio tarpdisciplininių studijų centro ir Broniaus Vaškelio komparatyvistikos centro iki Lietuvių išeivijos instituto (Išeivijos studijų centro pagrindu sukurtos institucijos, galinčios bendriems tyrimams suvienyti istorijos, sociologijos, menotyros, literatūrologijos ir kt. specialistus). Žvelgiant į VDU istoriją, būtų galima rasti nemažai tokių pavyzdžių; tiesa, ne visi bandymai pasiteisino, dalis pradėtų iniciatyvų užgeso susidūręs su įvairiomis lietuviškos mokslo sistemos biurokratijos taisyklėmis.

Materialinės paramos būdai

„Atkurdami neturėjome nieko, tik daug entuziazmo ir geros valios, kantrybės“⁴⁵, pasakojo pirmasis atkurto VDU rektorius A. Avižienis. Universitetas, galima sakyti, susikūrė tuščioje vietoje, net ir pradėjus veiklą, prasidėjus studentų priėmimui į universitetą, buvo neišspręstos elementarios patalpų, finansinių išteklių problemos. VDU buvo kuriamas vadovaujantis savarankiškos aukštosios mokyklos, nepriklausomos nuo valstybinio finansavimo, vizija, jo finansiniu pagrindu turėjo tapti Lietuvos ir išeivijos visuomenės aukos ir dotacijos. Į VDU kreipimasi paremti atkurtą universitetą jautriai sureagavo vietos visuomenė (stambūs susivienijimai, fabrikai, kolūkiai, kitos aukštosios mokyklos bei pavieniai asmenys) – per porą mėnesių besikuriančiam universitetui ji suaukojo daugiau nei pusę milijono rublių⁴⁶. Išeivijoje taip pat buvo pradėtas organizuoti vėjus VDU remti; pirmasis žingsnis buvo JAV Lietuvių bendruomenės (LB) 15 tūkstančių dolerių dovana, skirta įsigyti kompiuterių, dauginimo mašinų, ryšių priemonių. Dar daugiau aukų sulaukta jau prasidėjus darbui, t. y. 1991–1993 m.: greta didelių JAV LB ir Kanados LB aukų buvo gauti pirmieji palikimai, pasipylė ir pavienių žmonių aukos, svyravusios nuo keliasdešimties iki kelių šimtų arba net keliasdešimt tūkstančių dolerių⁴⁷. Lietuvos gyventojų ir išeivijos finansinė parama buvo svarbus nepriklausomo universiteto gyvavimo veiksnys, tačiau šių aukų nepakako, kad VDU galėtų normaliai funkcionuoti, tad universiteto administracijos žvilgsnis kryo į valstybinį finansavimą; ilgainiui priklausomybė nuo valstybės

⁴⁴ Kavolis, Vytautas, „Universitetas ir tradicija (laiškas Kauno Vytauto D. universiteto iniciatoriams)“, *Akiračiai* 10 (1989), 16.

⁴⁵ „Septyniadešimtiesis gimtadienis. 5 klausimai Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui“, 2.

⁴⁶ Venslauskas, „Kaip buvo atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas“; Ratkevičiūtė-Misevičienė, „Omnia principium grave est...“, 84; Venslauskas, Mindaugas Saulius, *Vytauto Didžiojo universitetas. Mintys ir problemos*, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 7, l. 75.

⁴⁷ VDU Rektoriaus ataskaitos 1990–1992, 1993, VDU HMF archyvas.

finansavimo tapo pagrindu nepriklausomos mokslo institucijos pokyčiams ir švietimo sistemos kontrolės svertu.

Būtų galima pabandyti iš išlikusių archyvinių dokumentų ir finansinių ataskaitų surinkti faktus apie išeivijos teiktą finansinę paramą, galbūt net suskaičiuoti (tiksliai arba bent apytiksliai), kiek išeivija yra paaukojusi šiam universitetui. Vis dėlto šie skaičiai nebūtų tikslūs⁴⁸ ir neatspindėtų viso tuometės paramos masto. Parama universitetui ateidavo ne tik per VDU ir jo sąskaitas, bet ir per Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centrą, o išlikusiuose dokumentuose ir liudininkų pasakojimuose galima pastebėti netikslumų. Be to, nemažai rėmėjų skirdavo pinigų kokiam nors padaliniui arba konkrečiam tikslui (pvz., vienkartinę stipendijai, auditorijai įrengti arba įsigyti knygų), aukas perduodavo per kitus asmenis arba atveždavo asmeniškai ir t. t. Galima spėti, kad į įvairias ataskaitas nepatekdavo tai vienur, tai kitur atsiminimuose atskleidžiami pavieniai faktai apie universitete dirbusių dėstytojų paramą. Pvz., J. Genio iniciatyva įkurto Aplinkos apsaugos fondo pagrindu tapo 5 000 rublių, t. y. jo paties paaukotas 1991 m. atlyginimas; Niujorko universiteto profesorius Martynas Yčas Gamtos mokslų fakultetui ne tik nupirko modernų kompiuterį, bet ir užsakė bei finansavo svarbiausių gamtamokslio sričių metines apžvalgas bei mokslo žurnalus, iš jų – „Nature“ ir „Science“, kurie aštuonerius metus pasiekdavo VDU gamtos mokslų biblioteką; buvęs universiteto rektorius prof. B. Vaškelis JAV rinkdavo aukas studentų socialinėms stipendijoms, pats asmeniškai rūpinosi aukomis Broniaus Vaškelių komparatyvistikos centrui išlaikyti, vykdomiems tyrimams ir knygų leidybai⁴⁹. Galima tik spėlioti, kiek panašių pavyzdžių įmanoma surasti per visą VDU veiklos istoriją – juk dauguma mecenatų apie savo paramą kukliai nutylėdavo.

Dar sunkiau būtų apskaičiuoti ir konkrečiais skaičiais įvertinti išeivijos teiktą materialinę pagalbą kompiuterinei technikai įsigyti, patalpoms remontuoti arba įrengti, siunčiant knygų VDU bibliotekai. Ši parama buvo ypač svarbi universiteto veiklos pradžioje. „Pradėjome darbą kaip kadaise po karo Vokietijoje DP stovyklose – su dulkancia kreida ir užrašais sąsiuvinuose“, 1991 m. sausį rašė pirmasis VDU rektorius A. Avižienis, kreipdamasis į išeiviją ir prašydamas padėti būsimam universitetui „pasivyti šiuos laikus“⁵⁰: tapti universiteto mecenatais, įrengti laboratoriją arba padovanoti kompiuterį bei kitos įrangos, nupirkti knygų, vadovėlių, paaukoti pinigų arba skirti palikimą. Atsikūrusiam VDU trūko visko: humanitarai paskaitose dar galėjo išsiversti su lenta ir kreida (kurios taip pat trūko), pačių istorikų pieštais žemėlapiais, bet studijuojant biologiją, moderniąją fiziką arba ekologiją labai reikėjo modernios mokymo įrangos, aparatūros, kompiuterių. Kompiuterinės įrangos ir paprasčiausių elektroninių ryšio priemonių trūko ir administracijos darbuotojams. Tad pirmajam universiteto rektoriui ir universitete dirbusiems išeiviams teko rūpintis ne tik studijų proceso organizavimo, bet ir ūkiniais reikalais, paramos paieškomis per vietinius ir išeivijos fondus, tarptautines organizacijas, užsienio universitetus. Turbūt

⁴⁸ M. S. Venslauskas mini, kad per kelerius metus išeivijos bendruomenė VDU paaukojo 76 tūkstančius dolerių. Venslauskas, „Kaip buvo atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas“.

⁴⁹ *Ibid.*; VDU Rektoriaus ataskaita 1990–1992, VDU HMF archyvas; „Tada supratau, kad aš sugrįžęs sugrįžau“ [pokalbis su Broniumi Vaškeliu], *VDU – Pasaulio lietuvių universitetas, 2013/2014*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014, 20; Kuizinienė, Dalia, „Skaudi netektis: mirė profesorius Bronius Vaškelis“, *Pasaulio lietuvis*, žiūrėta 2022 rugsėjo 20, <https://pasauliolietuvis.lt/skaudi-netektis-mire-profesorius-bronius-vaskelis/>.

⁵⁰ „Mielai Lietuviai ir Lietuvos bičiuliai“. Algirdo Avižienio kreipimasis. 1991 m. sausis, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 8, l. 3.

nedaug kas po 30 metų pamena K. Almeno inicijuotą projektą „Textbooks for Freedom“⁵¹ – bandymą atrinkti, išversti ir išleisti svarbiausius ir geriausius vakarietiškus vadovėlius. Prioritetinės sritys, kuriose pirmiausia reikėjo verstinių vadovėlių, buvo sociologija, ekonomika, politologija, psichologija, ekologija, t. y. sritys, kuriose dirbančiųjų Lietuvoje tuo metu nebuvo ir negalėjo būti, nes šie mokslai sovietmečiu buvo suluošinti arba iš viso neegzistavo. Gerų šių sričių vadovėlių reikėjo ne tik studentams, bet ir mokslininkams, kad vėliau patys galėtų tapti tokių tekstų arba vadovėlių autoriais⁵². Vakaruose, ypač Amerikoje, tokių vadovėlių pasiūla buvo itin didelė, todėl labai svarbus buvo pirmasis – pažinimo ir atrankos žingsnis, o atrenkant geriausius vadovėlius pagalbėjo šių sričių specialistai, pvz., V. Kavolis, Aleksandras Štomas, Rimas Kalvaitis ir kt. Nors projekto iniciatoriai susidūrė su įvairiomis problemomis (nuo darbo įgūdžių stokos iki finansų), o darbai užtruko ilgiau, nei planuota, pavyko išleisti kelis vadovėlius⁵³.

Žvelgiant į atkurto VDU bibliotekos istoriją galima pastebėti, kad didžioji bibliotekos fondų dalis buvo sukaupia iš užsienio universitetų ir išeivijos kolekcijų bei padedant privatiems asmenims; jei kas nors bandytų išvardyti visus prisidėjusiuosius, vien dovanojusių knygas asmenų pavardžių sąrašas būtų labai ilgas. Į universitetą atvykę dirbti išeivijos profesoriai taip pat atvažiuodavo ne tuščiomis rankomis: atsiveždavo studentams itin reikalingų vadovėlių, mokslo knygų. Pvz., 1991 m. dvejų metų sutartį su VDU Humanitarinių mokslų fakultetu pasirašęs Raimundas Sidrys (archeologijos ir antropologijos srities mokslininkas, dėstęs kursus lietuvių ir anglų kalba) į Lietuvą atvežė 1 500 dolerių vertės antropologijos mokslų knygų⁵⁴. Kitas pavyzdys – VDU Anglų filologijos katedroje dirbanti Milda Danytė, nuolat iki šiol pildanti VDU bibliotekos fondus. Pirmaisiais metais ji pati rašydavo į leidyklas, prašydavo vadovėlių, su tėvais nupirko ir į VDU atvežė daugiau kaip 1 000 anglistikos knygų, vėliau kaskart apsilankydama Kanadoje, grįždama į Kauną, pilnus lagaminus prikraudavo knygų – naujausios mokslinės literatūros studentams ir kolegoms dėstytojams. Kaskart grįždama iš Kanados ji universitetui parveždavo apie 100 knygų⁵⁵, o nepavykus gauti reikiamų knygų darydavo fotokopijas ir veždavo į Lietuvą⁵⁶. Tokių pavyzdžių VDU istorijoje galima surasti labai daug.

Dar viena dažnai pamirštama sritis, kurioje buvo ypač ryški išeivijos parama, – stipendijos VDU studentams. Apie šios rūšies paramą, per įvairius paramos fondus keliavusią ir

⁵¹ Vėliau dėl finansinės paramos galimybių pavadinimas pasikeitė į „Textbooks for Democracy“, taip pavyko gauti paramą iš Amerikos fondų, remiančių demokratijos ugdymą. Gauti paramos iš užsienio fondų tikslųjų mokslų knygų leidybai buvo dar sudėtingiau.

⁵² Perorganizuojant Lietuvos švietimą, viena pagrindinių problemų buvo tinkamų vadovėlių stoka. Vienintelis būdas tą spragą bent kiek užpildyti, K. Almeno nuomone, buvo gerų užsienio vadovėlių vertimas ir leidimas lietuvių kalba. Jis kreipėsi į VDU Senato narius su prašymu atrinkti ir rekomenduoti geriausius savo sričių vadovėlius. Sudarius prioritetinį vadovėlių sąrašą buvo ieškoma lėšų šioms vadovėliams išversti ir išleisti. Kazio Almeno 1990 m. liepos 21 d. laiškas Pauliui Žygui; Kazio Almeno 1990 m. rugpjūčio 30 d. laiškas Algirdui Avižieniui, VDU AAA.

⁵³ „O gal kai kas jau ir padaryta... [Liūto Mockūno pokalbis su Kaziu Almenu]“, *Akiračiai* 6 (1993), 15, 16; 7 (1993), 15, 16.

⁵⁴ Vidžiūnienė, R. K., „Indėlis Tėvynei“, *Draugas*, 1991 liepos 13, 4.

⁵⁵ Danytė, Milda, „Kiekvienas veiksmas turi daryti poveikį“. Pokalbis su Indre Sekevičiene“.

⁵⁶ Pirmųjų laidų VDU absolventai iki šiol prisimena įrištas vadovėlių kopijas, kurias ilgus metus buvo galima gauti VDU bibliotekoje.

iki šiol tebekeliaujančią į Lietuvą, dažniausiai pamirštama, nes ji ne visuomet patenka į oficialias finansines ataskaitas. Tai – vardinės Vytauto Vardžio, Rimvydo Šilbajorio, kun. Antano Rubšio, Antano Juodvalkio, Broniaus Vaškelio, Liūto ir Francoise Mockūnų, Stefanijos ir Mečislovo Leškių, Broniaus Bieliuko, Vydūno fondo (Broniaus Kviklio ir Birutės Ciplijauskaitės), St. Peterburgo (Florida) Lietuvių bendruomenės fondo ir daugelis kitų vienkartinį ir ilgesnį laikotarpį teikiamų stipendijų, apie kurias informacija yra išsibarsčiusi įvairiuose universiteto padaliniuose ir fakultetuose. Niekas nebandė suskaičiuoti, kiek per šiuos VDU veiklos metus išeivijos paramos buvo suteikta nepriklausomos Lietuvos studentams: vienos stipendijos buvo teiktos tik pirmaisiais VDU veiklos metais, kitos – įsteigtos daug vėliau (pvz., B. Vaškelio – 2011 m.), kai kurios buvo vienkartinės arba skirtos kelerius metus, kitos iki šiol metai iš metų teikiamos VDU studentams. O kur dar kitokia tikslinė parama, teikta ne tik studentams, bet ir VDU dėstytojams, pvz., mecenatų Aldonos Gaškienės ir Remigijaus Gaškos stipendijos iš Punsco kilusiems ir universitete studijuojantiems punskiečiams, prof. Viktorijos Skrupskelytės 2002–2009 m. teikta parama Humanitarinių mokslų fakulteto jauniems dėstytojams arba pirmųjų laidų absolventų nuolat geru žodžiu prisimenama Stasės Vaškelienės iniciatyva įkurta ir JAV lietuvių aukomis išlaikyta nemokama valgyklėlė studentams – parama sunkiau besiverčiantiems studentams. Ne vienas buvęs VDU studentas, doktorantas paminėtų vardus kitų mecenatų, kurie parėmė jų keliones arba mokslo stažuotes⁵⁷ ir kurių parama neretai taip ir liko anoniminė. Daugelis istorijų, deja, yra išlikusios tik liudininkų prisiminimuose, o bėgant laikui ir liudininkų gretoms retėjant šie faktai vis labiau grimzta į užmarštį.

„Ne padėti, bet kartu dirbti“

Išeivija pagelbėjo atkurti VDU ne tik patarimais, materialine parama, bet ir tiesioginiu darbu – atvykdamai dirbti į universitetą. Pirmaisiais VDU veiklos metais organizuojant fakultetų, katedrų veiklą, universiteto struktūros ir studijų modelį tekdavo koreguoti atsižvelgiant į personalo aspektą, tiksliau – personalo trūkumą. Kadangi Kaune stokota aukštos kvalifikacijos profesūros (ypač humanitarinių, socialinių mokslų sričių), itin svarbi buvo kitų aukštųjų mokyklų, mokslo institucijų ir užsienio mokslininkų parama. Peržvelgę interneto platybėje klaidžiojančius VDU absolventų prisiminimus dažnai pastebėsime minimas tuo metu čia dirbusių Arvydo Žygo, R. Kalvaičio ir daugelio kitų studentų mėgstamų, legendomis tapusių išeivijos profesorių pavardes. HMF administratorė A. Rupšienė pabandė atlikti milžinišką darbą – iš kasmetinių fakulteto ir rektoriaus ataskaitų surinkti informaciją apie universitete per dešimtmetį (1989–2000 m.) dirbusius išeivijos mokslininkus. Jai pavyko suskaičiuoti beveik 60 pavardžių, bet galima spėti, kad į šį sąrašą pateko ne visi. Ypač daug neaiškumų lieka dėl pirmųjų universiteto veiklos metų, nes kai kurie dėstytojai anuomet būdavo atvykę į Lietuvą pakvietus kitoms institucijoms (Lietuvos mokslų akademijai, Energetikos arba kuriam nors kitam mokslo institutui). Dėstytojai dažnai keitėsi: vieni galėjo dėstyti kelis semestrus arba kelis metus, kiti negalėdavo

⁵⁷ Pvz., nuo 1994 m. kas vasarą savo lėšomis po vieną VDU studentą į ispanų kalbos kursus siųsdavo 1994 m. rudens semestre VDU magistrantams dėščiusi Birutė Ciplijauskaitė.

ilgesniam laikui išvykti iš savo universitetų ir VDU skaitydavo trumpalaikius kursus arba trumpam atvykdavo į vasaros kursus.

Pirmieji atvykusieji (kol dar nebuvo užmegzti glaudesni ryšiai su išeivija) buvo Naujosios Anglijos (*New England*) koledžo profesorius R. Kalvaitis, Jėlio (*Yale*) universiteto profesorius Rimas Vaišnys, Ilinojaus universiteto daktaras A. Žygas, Džordžijos (*Georgia*) technologijos instituto profesorius Pranas Zundė, Njukastlio (*Newcastle*, Australija) universiteto profesorius Vytautas Doniela, vėliau prisijungė Pietų Karolinos universiteto profesorius K. Skrupskelis, Romos Grigaliaus universiteto profesorius monsinjoras Vytautas Kazlauskas. Ilgesnį laiką VDU dirbo daug žymių išeivijos lietuvių profesorių: A. Avižienis, L. Baškauskaitė, B. Vaškelis, Egidijus Jarašiūnas, Kęstutis Paulius Žygas, V. Skrupskelytė, M. Danytė, R. Sidrys, Julius Šmulskštys, Tomas Girnius, Vytautas Černius, R. Vaišnys, J. Genys, K. Almenas, V. Kavolis, Romas Vaštokas, Živilė Gimbutaitė, Jonas Juraitis, Regina Kulienė, Antanas Paškus, Justinas Pikūnas, Stasys Goštautas, Saulius Sužiedėlis, R. Šilbajoris ir kt. Ne visi skaitė paskaitas studentams, kai kurie jų dalyvavo doktorantūros procesuose, dalis dirbo administracinį darbą. Ypač svarbi užsienio lietuvių parama buvo rengiant daktarus⁵⁸ ir magistrus.

Dėstytojai atsiveždavo ne tik vakarietiško žinių, kitokio mąstymo, bet ir kursui reikalingų vadovėlių, knygų bibliotekai. Daugelis jų galėjo dėstyti (ir dėstė) laisvai tiek lietuviškai, tiek angliškai, kad studentai greičiau priprastų prie Vakarų moksle vartojamų sąvokų bei terminų. Dar didesnę įtaką jie turėjo formuojant akademinę bendruomenę: kitokioje, nesovietinėje sistemoje studijavę ir mokslus baigę profesoriai į VDU atnešė kitoki (nei sovietmečiu egzistavusį) studentų ir dėstytojų santykį, formavusį vakarietišką VDU dvasią.

VDU buvo galima sutikti dėstytojų ne tik iš JAV, bet ir iš kitų kraštų (ypač daug užsieniečių atvykdavo iš Skandinavijos), o studentai galėjo džiaugtis dėstomais kursais, kurių nebuvo niekur Lietuvoje, pvz., Konkordijos universiteto (Monrealio) profesorius, VDU Senato narys Henry's Dauderis buvo pirmasis ekonomistas, pradėjęs universitete dėstyti vadybos (angl. *management*) ir marketingo kursus, L. Baškauskaitė iš Kalifornijos universiteto ir studentų dekanas A. Žygas dėstė antropologiją, profesorius R. Kalvaitis – reklamos ir ekonomikos kursą, o Niujorko universiteto profesorius Martynas Yčas humanitaroms specialiai parengė naują, niekur neskaitytą biologijos mokslų įvadą ir bandė filosofškai pažvelgti į gyvąjį pasaulį šiuolaikinio gamtamokslis šviesoje⁵⁹. Auditorijos būdavo sausakimšos, o, pvz., į ekonomisto R. Kalvaičio paskaitas rinkdavosi ne tik ekonomistai, bet ir Humanitarinių mokslų, Menų fakultetų studentai ir laisvieji klausytojai.

Tiesa, ne visi kursai buvo sutinkami džiaugsmingai. Pavyzdžiui, pirmosios laidos studentai nebuvo itin sužavėti pasiūlymu išklausti marksizmo istorijos kursą, kurį planavo skaityti Indianos universiteto profesorius J. Šmulskštys. „Amerikonas skaitys marksizmą?“, skeptiškai kalbėjo vieni, kiti tokio kurso nenorėjo iš principo („užtenka sovietmečio

⁵⁸ VDU doktorantūros studijų modelis skyrėsi nuo įprastos sovietinės aspirantūros ir buvo grindžiamas JAV universitetų modeliu, kurio pagrindines nuostatas į Lietuvą atvežė prof. A. Avižienis. 1993 m. Rektoriaus ataskaitoje pasidžiaugta, kad daugiau kaip 40 užsienio mokslininkų, iš jų 17 VDU Senato narių, dalyvauja doktorantūros ir magistrantūros studijose. VDU Rektoriaus ataskaita 1993, VDU HMF archyvas, 3.

⁵⁹ Venslauskas, Mindaugas Saulius, *Vytauto Didžiojo universitetas. Mintys ir problemos*. VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 7, l. 74.

patirčių“), dar kiti studentai vylėsi, kad, „būdamas nuo marksizmo toli, galbūt nebus jo apakintas“⁶⁰. Abejonių, kaip jį sutiks studentai, turėjo ir J. Šmulskštys:

Turiu prisipažinti, kad važiuodamas dėstyti marksizmo teorijos kursą neseniai atsikūrusiame Vytauto Didžiojo universitete (VDU) Kaune aš neturėjau nei mažiausio supratimo kaip jis bus studentų sutiktas. Dar lipant į lėktuvą O'Hare aerodrome sužinojau, kad ką tik buvo priimtas Čekoslovakijos studentų reikalavimas panaikinti privalomus marksizmo kursus. Pati šio kurso idėja gimė 1989 metais balandžio mėnesį Kaune įvykusios VDU atkuriamosios konferencijos metu. Kalbant su konferencijos organizatoriais buvo prieita išvados, kad po beveik 50 metų ideologinio marksizmo teorijos dėstymo visose Lietuvos mokyklose, būtų įdomu šį subjektą pristatyti iš kritiško, mokslinio taško. Kitaip sakant, padėstyti kursą panašiai, kaip aš jį kuris laikas Amerikoje dėstau.⁶¹

Kursą sudarė 10 gruodį skaitytų 2 val. trukmės paskaitų, kurias vidutiniškai lankė daugiau kaip 100 klausytojų, iš jų apie 70 imatrikuluoti studentai (Amerikoje į tokį kursą ateidavo 7–9 studentai). Po kurso studentų skeptiška nuomonė pasikeitė: ne vienas jų vėliau pasakojo, kad tokio įdomaus, originalaus, neįprasto marksistinės filosofijos aiškinimo jie nesitikėjo, šis kursas tapo didžiausiu atradimu ir sulaukė didžiulio pasisekimo; deja, jis skaitytas universitete tik vienerius metus. J. Šmulskštys vėliau rašė nusivylęs tik tuo, kad per paskaitas nepavyko išvystyti gyvų ir prasmingų diskusijų. Vis dėlto tikros diskusijos vykdavo po paskaitų, kai 10–15 studentų, apsupę dėstytoją, kalbėdavosi, klausinėdavo ir komentuodavo⁶².

Išeivijos profesoriai į universitetą atvykdavo labai įvairiais būdais. Merilando universiteto profesorius J. Genys, pagal tarptautinių (JAV–SSSR) mokslininkų mainų programą gavęs Fulbraito (*Fulbright*) mokslininko statusą, į Lietuvą atvyko 1990 m. dar su Maskvos „palaiminimu“ dirbti Vilniaus universitete (VU), bet pagal susitarimą tuo pačiu metu dirbo abiejuose universitetuose: skaitė kursus ne tik VU, bet ir VDU⁶³. Gavęs mokslininkams skirtą Fulbraito stipendiją, Lietuvoje ilgesniam laikui galėjo pasilikti ir A. Žygas⁶⁴. Atkuriamojo Senato nariai taip pat stengėsi įgyvendinti savo įsipareigojimą per septynerius metus bent trumpam atvykti dirbti į Vytauto Didžiojo universitetą; tiesa, daugelis jų galėjo atvykti atsiradus tarpeliui tarp darbų savame universitete, dažnai tik vienam semestrai (pvz., R. Šilbajoris 1991 m. pavasarį) arba kelioms paskaitoms per vasaros kursus (A. Štromas). Dažnai su Atkuriamojo Senato narių rekomendacijomis į VDU atvykdavo kiti išeivijos arba užsienio profesoriai. Atsikūrusiam universitetui reikėjo ne tik dėstytojų, bet ir administratorių, įvairių pagalbininkų, todėl išeiviai buvo kviečiami atvykti su šeimomis, skatinami paraginti atvykti savo kolegas, draugus, šeimos narius. Nemažai dėstytojų atsiliepė į

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ Šmulskštys, Julius, „Marksizmo teorija ir Vytauto Didžiojo universitetas“, *Akiračiai* 2 (1990), 5.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Vitėnas, J., „Prof. dr. J. Genys Fulbright stipendininkas dirbs Vilniaus universitete“, *Draugas*, 1990 rugsėjo 7, 3; „Nuolat kėlėme Lietuvos laisvės bylą...“ Pokalbis su žymiu JAV lietuvių veikėju ir mokslininku Jonu Geniu“, *Kauno diena*, 1992 lapkričio 10, 2.

⁶⁴ „Vytauto Didžiojo universitete“, *Draugas*, 1989 lapkričio 8, 1.

spauodoje pasirodžiusį VDU kvietimą atvykti dirbti į universitetą⁶⁵. VDU archyve yra išlikę kai kurie išeivijos mokslininkų laišškai, pasiūlymai VDU skaityti vienus arba kitus kursus⁶⁶. Į kvietimą atsiliepė išeivijos profesoriai ir užsienio mokslininkai, galintys atvykti su dėstomais kursais ir pagelbėti administraciniame darbe. Vieni siūlėsi atvykti jau išėję į pensiją, turėdami daugiau laisvo laiko, kiti – trumpam laikui užpildyti atsiradusį tarp tarp įsipareigojimų savuose universitetuose. Dažnas prašydavo apmokėti kelionės išlaidas⁶⁷ arba suteikti gyvenamąjį plotą, bet pasitaikė ir tokių, kurie norėjo atvykti dirbti nemokamai:

Dabar esu pensijoje, mano pensija yra aukšta ir man nėra reikalinga bet kokia alga. Galiu padėti Jums veltui, anglų, vokiečių ir istorijos dalykuose.⁶⁸

Kas viliojo atvykti į Kauną? Tikrai ne materialinė gerovė: atlygis menkas (pirmaisiais metais mokėtas rubliais ir tikrai neprilygęs užsienio universitetų mokėtiems atlyginimams), didelis paskaitų krūvis, skurdžios darbo ir gyvenimo sąlygos – atvykę profesoriai dažnai būdavo apgyvendinti garsiuosiuose (jau buvusiuose) VDU svečių namuose Muitinės gatvėje. Tiesa, sąlygomis išeiviai nesiskundė, priešingai: atvykusieji, nors ir gyvendami bei dirbdami sunkiomis, jiems neįprastomis sąlygomis, dažnai turėdavo daug daugiau entuziazmo ir optimizmo nei vietiniai darbuotojai.⁶⁹ „Tas pirmas dešimtmetis [po nepriklausomybės] buvo sudėtingas, bet įdomus laikotarpis <...> Viskas buvo labai sudėtinga iš tos materialinės pusės. Bet man buvo įdomu ir vis sugalvodavau išeitį“⁷⁰, pasakojo iki šiol Anglų filologijos katedroje dirbanti M. Danytė. 2012 m. profesorė V. Skrupskelytė dalijosi:

Kai prieš dvidešimt metų mano bičiuliai ir kolegos amerikiečiai sužinojo, kad skrendu į Kauną ir čia, Vytauto Didžiojo universitete, skaitysiu prancūzų literatūrą, atsargiai klausinėjo: ar čia patriotizmas? Iš pradžių atsakydavau diplomatiškai, kad Kaune man labai įdomu! Šiandien visiems aišku, kad skrydis per Atlantą tėra brūkšnis tarp dviejų skirtingų pasaulių, kurie gali susikalbėti. Tereikia pasiteirauti ir atsakymus kantriai išklausyti iki galo. O Jums šiandien norėčiau atsakyti šitaip: atvažiavau todėl, kad Jūs mane kvietėte – kvietė visi rektoriai ir ne tik rektoriai; todėl, kad gražiai priėmėte – kad priėmėte. Atvažiavau ir dėl prisiminimų, kad jie čia, Kaune, galėtų lengviau kvėpuoti; dėl tos Lietuvos, kurią pažinau tiesiogiai ir paveldėjimo būdu <...> Grįžau į Kauną ir dėl Vytauto Didžiojo universiteto, nes

⁶⁵ Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras Kaune kviečia mokslininkus ir kūrėjus skaityti akademinius kursus Vytauto Didžiojo universitete. 1989 m. Lietuvių išeivijos instituto archyvas (toliau – VDU LII), f. 1, ap. 4, f. 6627–611, l. 4.

⁶⁶ VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 11.

⁶⁷ Į pagalbą ateidavo Atviros Lietuvos fondas (ALF), iš kurio VDU gaudavo finansavimą dėstytojų kelionių išlaidoms padengti.

⁶⁸ Petro Sungailos laiškas [be datos, rašytas 1990] VDU Užsienio kalbų katedrai, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 11, l. 37–38.

⁶⁹ Almenas, „Vytauto Didžiojo universitetas gruodžio mėnesį“, 6, 7.

⁷⁰ „Milda Danytė: „Aš atvažiavau ant visados“. Pokalbis su Ilona Strumickiene“; „Universitetas mūsų širdyse buvo visada“ [pokalbis su Algirdu Avižieniu], *VDU – Pasaulio lietuvių universitetas, 2013/2014*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014, 17–19; Skrupskelis, Kęstutis, „Ilgesnė versija kalbos, pasakytos 2014 m. balandžio 25 d., garbės daktaro regalijų įteikimo proga“, *VDU*, žiūrėta 2022 spalio 5, https://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2014/05/Skrupskelio-kalba_redaguojama.pdf.

žinojau, kad daugybė gražių darbų, sumanymų, vilčių – taip pat žmonių gyvybių – per anksti nutrūko okupacijų metais.⁷¹

Be jokios abejonės, daugelį išeivijos profesorių atviliojo sentimentai Kaunui ir universitetui, kuriame buvo studijavę jų tėvai bei giminaičiai, universitetas ne vienam jų tėvų pasakojimuose buvo tapęs neatsiejama įsivaizduojamos Lietuvos dalimi⁷². Plačiai nuskambėję 1989 m. VDU atkūrimo konferencijoje ištarti L. Baškauskaitės žodžiai „Mes esame auginti Lietuvai“⁷³ bene geriausiai liudijo išeivijos nuostatą, patriotizmą ir norą padėti atsikuriančiai Lietuvai. „Man, kaip ir daugeliui emigracijoje gyvenančių lietuvių labai svarbu, kad mano tėvų žemė į civilizuatą pasaulį grįžtų ne išlaikytine ar tarnaitė, bet aukštai iškelta galva kaip lygiateisė partnerė“⁷⁴, 1991 m. „Kauno diena“ sakė Konkordijos universiteto profesorius, VDU Senato narys H. Dauderis.

Žinoma, buvo ir kita pusė, t. y. galimybė dirbti naujame universitete, prisidėti ne tik prie universiteto, bet ir prie Lietuvos visuomenės gyvenimo įvykių – galimybės, kurios tuo metu galėjo vilioti ne vieną atvykusįjį. Išeivija nuolat rėmė Lietuvą, bet ši parama dažniau buvo susijusi su davimu (pinigų, vaistų, knygų, patarimų). Šiuo atveju, kaip tiksliai pažymėjo K. Almenas, daugeliui jų atsivėrė galimybė tiesiogiai dalyvauti Lietuvos atsikūrimo procesuose, ne tik duoti, bet ir gauti:

Tačiau dabar atsiveria visai naujos galimybės. Galime betarpiškai dalyvauti, o su dalyvavimu surišta galimybė ne tik „duoti“, bet ir „gauti“. Ypač VD Universitete jau sukurtos konkrečios galimybės įsijungti, tapti jo lygiateise dalimi ir vaisingai dirbti. O už nuoširdų įsijungimą į darbą VD Universitetas gali pasiūlyti labai daug. Vargiai tiek daug kitur gausite. Pirma, tai pasitenkinimas, žinant, kad jūsų pastangos reikalingos, naudingos ir įvertinamos. Ir ne tik tiek; prorektorės Liucijos Baškauskaitės žodžiais tariant, turėsite: „privilegiją dalyvauti unikaliame istoriniame procese“. Be abejo taip. Lietuvoje dabar labai įdomu ir tai gali atpirkti ne vieną buitinę smulkmeną. Ir ne tik smulkmeną.⁷⁵

Tikrovėje greičiausiai ne viskas atrodė taip puiku, kaip K. Almeno citatoje. Atvykusieji susidurdavo su daug problemų tiek buitiniame gyvenime, tiek universitete, o sunkias darbo sąlygas neretai lydėdavo vietinių nepasitikėjimas, išeivijos dėstytojų konkurencijos baimė⁷⁶ bei įvairūs biurokratiniai suvaržymai, apie kuriuos išeiviai dažniausiai nutylėdavo. Pavyzdžiui, VDU studentų itin mėgtas, antropologiją dėstęs A. Žygas 1992 m. išvyko studijuoti teologinės antropologijos į Popiežiškąją Grigaliaus universitetą (*Pontifical Gregorian University*), nors ir nenoromis palikęs VDU. Viena iš priežasčių buvo ta, kad norint

⁷¹ Skrupskelytė, Viktorija, „Kalba, pasakyta VDU garbės profesorės regalių įteikimo proga. Kaunas, 2012 m. vasario 14 d.“ Viktorija Skrupskelytė. Garbės profesorė, VDU, žiūrėta 2022 spalio 5, <https://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2013/04/prof-v-skrupskelytes-kalba1.pdf>.

⁷² Danytė, Milda, „Kiekvienas veiksmas turi daryti poveikį“. Pokalbis su Indre Sekevičienė.

⁷³ Damušis, „Vytauto Didžiojo atkūrimas Kaune“, 3.

⁷⁴ „Sesimai, Atsiverk Lietuvoje!“, *Lietuvos rytas*, 1991 rugsėjo 5, 5.

⁷⁵ Almenas, „Vytauto Didžiojo universitetas gruodžio mėnesį“, 7.

⁷⁶ „Milda Danytė: „Aš atvažiavau ant visados“. Pokalbis su Ilona Strumickiene“.

dėstyti VDU antropologiją jam reikėjo turėti šios srities daktaro laipsnį. Jis rašė VDU rektoriui A. Avižieniui:

Per mano atestaciją VDU man buvo skaudu, kad nebuvo priimtas į Socialinių mokslų fakultetą, nes turiu daktaratą iš Biochemijos. Amerikos ir Europos universitetuose daugelis labai žymių antropologų yra atėję iš tikslųjų mokslininkų ir jie yra geresni socialiniai mokslininkai dėl šios priežasties. Daugelyje antropologijos fakultetų labai pageidautinas stiprus pasiruošimas tiksluosiuose moksluose, nes šiandien daug svarbių antropologijos klausimų negali būti studijuojami be molekulinės biologijos, biochemijos, imunologijos, bei kitų tikslųjų mokslo sričių supratimo. Tik gaila, kad Lietuvoje tai nėra suprstas ir priimtas faktas.

Grįžęs jis tikėjosi toliau dirbti VDU antropologijos srityje, „nebeturėdamas atsipašinėti už savo „tikslųjų mokslų“ daktaratą“ ir būti visateisis socialinių mokslų profesorius, ne taip, kaip prieš tai – „laikina paskolintas iš biologijos fakulteto“⁷⁷.

VDU ryšys su pasaulio lietuvių, taip gražiai atsiskleidęs pirmaisiais veiklos metais, vėliau laipsniškai blėso ne tik dėl natūraliai kitusios išeivijos nuostatos⁷⁸, bet ir dėl universiteto jėgų, kai kada, rodos, turėjusių tikslą izoliuotis nuo išeivijos.

Išvados

Į VDU atkūrimą, galima sakyti, vedė dvi persipynusios linijos – Lietuvos akademinio sluoksnio atstovai ir JAV lietuvių akademikai. Pirmųjų buvo dauguma, jie, vedami spontaniško nepasitenkinimo sovietiniu aukštojo mokslo paveldu, inicijavo ir labiausiai stengėsi įgyvendinti VDU atkūrimo idėją. Antroji grupė buvo gerokai mažesnė – po įvairius JAV universitetus pasklidę žymūs išeivijos profesoriai (Algirdas Avižienis, Kęstutis Skrupskelis, Adolfas Damušis, Rimas Vaišnys ir kt.), įsijungę į VDU atkūrimo ir būsimo universiteto koncepcijos kūrimo darbus. Jų indėlis ir pagalba buvo svarbūs ne tik kuriant vakarietišką universiteto modelį, mezgant tarptautinius ryšius, bet ir kaip savotiška garantija, moralinis užnugaris derantis su vietine (pradžioje dar sovietine) administracija.

Nežinia, ar kada nors kam nors pavyks surinkti informaciją apie išeivijos teiktą materialinę paramą atkurtam universitetui: nuo atskirų kraštų Lietuvių bendruomenių, organizacijų iki privačių asmenų aukų, paramos universitetui įvairia kompiuterine technika ir knygomis, stipendijų bei paramos VDU studentams. Informacija apie šią paramą (neretai jos teikėjams liekant anonimais) yra pasklidusi po įvairius šaltinius, o didelė dalis faktų gyvi tik tų įvykių liudininkų prisiminimuose. Liudininkų gretoms retėjant, daugelis šių VDU istorijos faktų vis labiau grimzta į užmarštį.

Atkurto universiteto koncepcija buvo kuriama kaip *pasaulio lietuvių universiteto* vizija, tikintis, kad VDU galės tapti pasaulio lietuvių akademių jėgų telkimo, Lietuvos ir išeivijos bendradarbiavimo centru. Išeivija pagelbėjo atkurtam VDU ne tik savo patirtimi,

⁷⁷ Arvydo Petro Žygo laiškas [be datos] VDU Rektoriui Algirdui Avižieniui, VDU AAA.

⁷⁸ Vadinamoji DP karta traukėsi, seno, o naujųjų emigrantų gretose dar nebuvo užaugusi intelektualų, užsienio universitetų mokslininkų karta.

idėjomis, materialine parama, bet ir tiesioginiu darbu – atvykdama dirbti į universitetą. Dėstytojai atsiveždavo ne tik vakarietiško žinių, kursui reikalingų vadovėlių bei kitų knygų, bet ir kitokią mąstymą: Vakarų universitetuose studijavę ir mokslus baigę profesoriai į VDU atnešė kitoki (nei sovietmečiu egzistavusį) studentų ir dėstytojų santykį, formavusį bendrą vakarietišką VDU akademinės bendruomenės dvasią.

Literatūra

- „Filosofija nepripažįsta žodžių infliacijos. [Pokalbis su Vytautu Doniela]“, *Kauno tiesa*, 1989 rugsėjo 16, 5.
- „Iš šalies geriau atrodote...“ [Arūno Limanto pokalbis su Rimvydu Šilbajoriu]“, *Kauno tiesa*, 1991 rugpjūčio 17, 4.
- „Kviečiami profesoriai į Kauną“, *Draugas*, 1989 vasario 17, 1.
- „Milda Danytė: „Aš atvažiavau ant visados“. Pokalbis su Ilona Strumickiene“, *Lituani(sti)ka. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, paskelbta 2020 balandžio 20, <https://blog.lnb.lt/lituanistika/2020/04/20/milda-danyte-as-atvaziavau-ant-visados/>.
- „Mus jau pripažino...“, *Kauno tiesa*, 1989 birželio 8, 3.
- „Ne padėti, o dirbti kartu. [Neilos Girdzijauskaitės pokalbis su Viktorija Skrupskelyte]“, *Kauno diena*, 1993 sausio 30, 3.
- „Nuolat kėlėme Lietuvos laisvės bylą...“ Pokalbis su žymiu JAV lietuvių veikėju ir mokslininku Jonu Geniu“, *Kauno tiesa*, 1992 lapkričio 10, 2.
- „O gal kai kas jau ir padaryta... [Liūto Mockūno pokalbis su Kaziu Almenu]“, *Akiračiai* 6 (1993), 15, 16; 7 (1993), 15, 16.
- „Septyniasdešimties gimtadienis. 5 klausimai Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1992), 2–3.
- „Sezamai, Atsiverk Lietuvoje!“, *Lietuvos rytas*, 1991 rugsėjo 5, 5.
- „Studentai įvairiuose kraštuose nelabai skiriasi“, *Universitas Vytauti Magni* 11 (1995), nr. 11, 4.
- „Tada supratau, kad aš sugrįžęs sugrįžau“ [pokalbis su Broniumi Vaškeliu]“, *VDU – Pasaulio lietuvių universitetas, 2013/2014*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014, 20.
- „Universitetas mūsų širdyse buvo visada“ [pokalbis su Algirdu Avižieniu], *VDU – Pasaulio lietuvių universitetas, 2013/2014*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014, 17–19.
- „Universitetų žilagalviai arba Lietuvos mokslas svečio akimis“, *Mokslas ir technika* 7 (1991), 2–3.
- „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“ [parengė Kęstutis Raškauskas], *Darbai ir dienos* 71 (2019), 141–321.
- Aleksandravičius, Egidijus, „Vytauto Kavolio Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo versija“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 83–99.
- Aleksandravičius, Egidijus, *Spalvos ir juostos: akademinės lietuvių skautijos istorija*. Vilnius: Versus, 2023.
- Almenas, Kazys, „Vytauto Didžiojo universitetas gruodžio mėnesį“, *Akiračiai* 2 (1991), 6, 7.
- Antanaitis, Kastytis, „VDU atkūrimo idėjų raida ir plėtra“, in *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 382–401.
- Baltrušis, Romualdas, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas – Kauno Sąjūdžio iniciatyva“, in *Lietuvos Sąjūdis Kaune*. Kaunas: Kauno medicinos universiteto leidykla, 2004, 79–83.

- Buškevičienė, Angelė ir Kubilius, Vytautas, *Monsinjoras Vytautas Kazlauskas: Tiesa padarys jus laisvus*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2010.
- Damušis, Adolfas, „Vytauto Didžiojo atkūrimas Kaune“, *Draugas*, 1989 birželio 10, 3.
- Danytė, Milda, „Kiekvienas veiksmas turi daryti poveikį“. Pokalbis su Indre Sekevičiene“, *VDU*, paskelbta 2010 gruodžio 24, <https://www.vdu.lt/lt/m-danyte-kiekvienas-veiksmas-turi-daryti-poveiki/>.
- Genzelis, Bronislovas, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo peripetijos“, *Kauno istorijos metraštis* 12 (2012), 203–207.
- Yčaitė-Petkus, Hypatia, „Teologijos-Filosofijos fakultetas Kaune (Būtinai, bet ne toks, koks buvo kadaise)“, *Akiračiai* 1 (1990), 13, 14.
- Kaminskas, Vytautas, „Aštuoniasdešimties metų kelią peržvelgus“, in *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 9–38.
- Kaminskas, Vytautas, „Doktorantūros studijų 30-etis VDU“, *VDU*, žiūrėta 2022 spalio 4, <https://www.vdu.lt/lt/doktoranturos-studiju-30-metis-vdu/>.
- Kaminskas, Vytautas, „Kaip mokytis VDU: veiklos principai“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1989), 10, 39.
- Kaminskas, Vytautas, „Pirmieji treji atkurto Universiteto metai“, in *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-etis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 89–97.
- Kavolis, Vytautas, „Universitetas ir tradicija (laiškas Kauno Vytauto D. universiteto iniciatoriams)“, *Akiračiai* 10 (1989), 16.
- Kostkevičius, Gediminas, „Lygūs ir draugė“, *Pasaulio lietuvis* 1 (1990), 30.
- Kostkevičius, Gediminas, „Vytauto Didžiojo universitetas: ketvirtas raundas“, *Nemunas* 11 (1989), 31–37.
- Kuizininė, Dalia, „Skaudi netektis: mirė profesorius Bronius Vaskelis“, *Pasaulio lietuvis*, žiūrėta 2022 rugsėjo 20, <https://pasauliolietuvis.lt/skaudi-netektis-mire-profesorius-bronius-vaskelis/>.
- Kulakauskas, Antanas, „Apie VDU atkūrimą ir tapatybę. Istoriko pamąstymai VDU atkūrimo 30-mečio proga“, *VDU*, paskelbta 2019 vasario 4, <https://www.vdu.lt/lt/istoriko-pamastymai-vdu-atkurimo-30-mecio-proga/>.
- Kulakauskas, Antanas, *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.
- Ratkevičiūtė-Misevičienė, Joana, „Humanitarinės kultūros link. Atkuriamasis VDU laikotarpis“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1989), 8–9.
- Ratkevičiūtė-Misevičienė, Joana, „Omnia principium grave est (Kiekviena pradžia sunki). (Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo pradžia)“, in *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-etis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 75–87.
- Skrupskelis, Kęstutis, „Ilgesnė versija kalbos, pasakytos 2014 m. balandžio 25 d., garbės daktaro regalijų įteikimo proga“, *VDU*, žiūrėta 2022 spalio 5, https://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2014/05/Skrupskelio-kalba_redaguojama.pdf.
- Skrupskelis, Kęstutis, „Pasaulėžiūros Vytauto Didžiojo universitete“, *Draugas. Mokslas, menas, literatūra*, 1989 lapkričio 11, 1, 2.
- Skrupskelytė, Viktorija, „Kalba, pasakyta VDU garbės profesorės regalijų įteikimo proga. Kaunas, 2012 m. vasario 14 d.“ Viktorija Skrupskelytė. Garbės profesorė, *VDU*, žiūrėta 2022 spalio 5, <https://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2013/04/prof-v-skrupskelytes-kalba1.pdf>.
- Šmulskštys, Julius, „Marksizmo teorija ir Vytauto Didžiojo universitetas“, *Akiračiai* 2 (1990), 5–6.
- Šmulskštys, Julius, „Šešios dienos Kaune (Konferencijoje Vytauto Didžiojo universitetui atkurti)“, *Akiračiai* 5 (1989), 1, 16.

- Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas. Mokslinės konferencijos pranešimai.* Kaunas, 1989 m. balandžio 26–28 d. Kaunas: Lietuvos kultūros fondo klubas „Aukuras“, 1989.
- Vanagas, Rimantas, *Avižienio algoritmas ir kiti nutikimai.* Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2012.
- Vaštokas, Romas, „Tiltas tarp Lietuvos ir išeivijos“, *Tėviškės žiburiai*, 1989 gegužės 30, 7.
- Venslauskas, Mindaugas Saulius, „Kaip buvo atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas“, *Veidas*, paskelbta 2017 gegužės 15, <http://www.veidas.lt/kaip-buvo-atkurtas-vytauto-didziojo-universitetas>.
- Vidžiūnienė, R. K., „Indėlis Tėvynei“, *Draugas*, 1991 liepos 13, 4.
- Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.
- Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-etis.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993.
- Vitėnas, J., „Prof. dr. J. Genys Fulbright stipendininkas dirbs Vilniaus universitete“, *Draugas*, 1990 rugsėjo 7, 3.
- Zenonas, Rekašius, „Lygūs ir drauge“, *Akiračiai* 3 (1990), 3, 5.

Daiva DAPKUTĖ

“HELP US TO CATCH UP WITH THE TIMES”: THE DIASPORA’S ACADEMIC ASSISTANCE TO THE REESTABLISHED VMU

Summary. The idea first openly voiced and acted upon in 1989 to reestablish the Vytautas Magnus University in Kaunas was successfully realized through the cooperative efforts of scholars living both in Lithuania itself and in the diaspora. The former constituted a majority and were motivated by a spontaneous dissatisfaction with the way scholarship had been treated by the Soviets; that is why their input into VMU’s rebirth was the largest. The second group was much smaller, consisting of important Lithuanian émigré professors at various U.S. universities (Algirdas Avižienis, Liucija Baškauskaitė, Kęstutis Skrupskelis, Adolfas Damušis, Rimas Vaišnys, and others) who with their personal experience and the Western ideas they brought to Lithuania contributed decisively to the recreation of VMU in the spirit of a Western model. Having themselves graduated from and taught at Western universities, these émigré scholars helped not only in transforming VMU into a Western-oriented university and in establishing its international connections but also in providing this newly formed school of higher education with material resources, including their own direct participation as teachers who promoted a different understanding of the student and teacher relationship than was practiced at Soviet universities.

The history of the reconstituted VMU and especially the academic input of the diaspora has so far not received much scholarly attention. In this paper, based on a small amount of historiography, archival documents, and published sources, an attempt is made to open up to view the contribution of the diaspora to the rebirth of VMU and to call attention to the main fields in which the diaspora’s role was most tangibly felt in the process of the university’s rebirth.

Keywords: Vytautas Magnus University, Kaunas, reestablishment, diaspora, assistance, finances, community, ideas.

Darius KUČINSKAS
Kauno technologijos universitetas

Muzikos leidėjas ir prekybininkas Jonas Ambrozaitis

Santrauka. Straipsnyje pirmą kartą rekonstruojamas ir pristatomas Jono Ambrozaičio (1861–1933) gyvenimas ir veikla. Prekybininkas, leidėjas, instrumentų derintojas Jonas Ambrozaitis Lietuvos muzikinės kultūros istorijoje iki šiol yra netyrinėta ir neįvertinta asmenybė. Jo gyvenimas atspindi ir reprezentuoja tiek bendrą XIX–XX a. sandūros lietuvių tautos istoriją, tiek emigracijoje susitelkusios bendruomenės (įskaitant muzikus) gyvenimo ir veiklos ypatybes, tiek konkrečiai lietuvių muzikos prekybininko padėtį Jungtinėse Amerikos Valstijose XX a. pirmojoje pusėje. J. Ambrozaičio išleisti lietuviški ritinėliai pianolai yra išskirtiniai tiek istoriniu, tiek kultūrologiniu ir muzikologiniu aspektais. Tai yra pirmieji tokio tipo lietuviški muzikos įrašai. Jų esminė ypatybė ta, kad analogiškų muzikos įrašų Lietuvoje niekada nebuvo, o JAV lietuvių bendruomenė taip užfiksavo ir išsaugojo XX a. pradžios lietuvių muzikinį gyvenimą Amerikoje.

Raktažodžiai: ritinėliai pianolai, lietuviška muzika, Amerikos lietuviai, muzikos prekyba ir leidyba, muzikos įrašai.

Tyrinėjant lietuvių išeivijos muzikinį-kultūrinį gyvenimą iki šiol mažiau dėmesio skirta vadinamosioms *pagalbinėms* veiklos sritims: muzikos (natų ir garso įrašų) leidybai, instrumentų gamybai, muzikos reikmenų platinimui / prekybai jais. Šios veiklos nėra prilyginamos meninei kūrybinei raiškai, tačiau tiesiogiai veikia bendrąjį kultūrinį gyvenimą ir jo raidą, taip pat leidžia atskleisti giluminius, iš pirmo žvilgsnio nepastebimus muzikų santykius, bendravimo aplinkybes, tam tikrų kultūros įvykių arba reiškinių priežastis. Todėl tiek leidyba, tiek prekyba arba instrumentų gamyba yra traktuotinos kaip būtina sąlyga bendruomenės muzikinei-kultūrinei raiškai, ir šių aplinkybių bei sąlygų tyrimas yra reikšmingas bendram muzikinės raidos suvokimui. Vienas iš šios srities atstovų yra muzikos leidėjas, prekybininkas ir instrumentų derintojas Jonas Ambrozaitis (1861–1933). Tyrinėjant ir rekonstruojant jo gyvenimą ir daugiau nei dešimtmetį trukusią veiklą Amerikoje (Bruklina), atsiskleidžia turtinga ir įvairi XX a. pradžios lietuvių emigrantų raiška

Amerikoje. Taip pat geriau suvokiamos jų veiklos sąlygos ir galimybės. Tačiau iki šiol nebuvo atlikta jokių tyrimų apie J. Ambrozaitį, jis net neminimas jokiuose Lietuvos arba Amerikos lietuvių žinynuose, enciklopediniuose sąvaduose arba muzikos istorijai skirtose knygos ir straipsniuose. Taigi galima teigti, kad šiame straipsnyje rekonstruotas J. Ambrozaičio gyvenimas atskleidžia dar vieną užmirštą mūsų muzikinės kultūros istorijos puslapį.

Rengiant straipsnį remtasi daugiausia JAV periodikoje paskelbta informacija (lietuvių ir anglų kalbomis). Informacija rinkta iš skaitmenizuotų laikraščių, prieinamų internetu: *www.newspapers.com*, *www.spauda.org*, *www.draugas.org*. Taip pat naudotasi genealogijai skirtomis interneto svetainėmis *www.geni.com*, *www.myheritage.com*, *www.ancestry.com*, *www.findagrave.com*, *www.billiongraves.com*. Pagal jas buvo rekonstruotas Ambrozaičių giminės medis, rasti jo palikuonys (proanūkės Carol Malthaner ir Karen Galvin), dar galintys pateikti svarbių detalių iš šeimos gyvenimo ir išsaugoję keletą nuotraukų. Ambrozaičių šeimos gyvenimas Lietuvoje buvo atkurtas pagal Eržvilko bažnyčios metrikų knygas, saugomas Kauno arkivyskupijos kurijoje. Vis dėlto nepavyko nustatyti tikslios paties J. Ambrozaičio gimimo datos, nes tų metų Eržvilko RKB krikštų knyga neišliko.

Gyvenimas Lietuvoje ir įsikūrimas Amerikoje

J. Ambrozaitis gimė 1861 m. Garšvilų kaime valstiečių Benedikto ir Liudvikos (Švedaitės) Ambrozaičių šeimoje. Garšvilų kaimas buvo greta Eržvilko, to meto valsčiaus centro. Čia 1855 m. buvo atstatyta Šv. Jurgio bažnyčia, 1865 m. – įsteigta valstybinė pradžios mokykla (rusų k.), 1889 m. – atidaryta vaistinė, o 1893 m. – ligoninė¹. J. Ambrozaitis buvo vienturtis sūnus ir ilgai gyveno kartu su tėvais nevedęs. Pradžios mokyklą jis neabejotinai turėjo baigti Eržvilke, taip pat turėjo tarnauti caro kariuomenėje, nors tai patvirtinančių dokumentų nerasta. Vedė gana vėlai – 1895 m. gegužės 15 d., sulaukęs *Kristaus metų*. Į žmonas paėmė 16 m. už save jaunesnę Oną Gudaitę (gim. 1877) nuo Čepaičių kaimo (netoli Varnių, kitoje Lūksto ežero pusėje)². Jiedu susilaukė keturių dukterų: Paulinos (gim. 1897), Juzės (gim. 1901), Bolesės (gim. 1903) ir Mikasės (gim. 1905). Išlaikyti augančią šeimą darėsi vis sunkiau, ir J. Ambrozaitis ryžosi vykti į *svajonių šalį* ieškoti geresnio gyvenimo. Šiam kardinaliam gyvenimo posūkiui įtakos turėjo bendra to meto žmonių nuostata, kad Amerikoje galima greitai ir „lengvai“ užsidirbti. Taip pat galėjo imponuoti giminaičio Kazio Ambrozaičio pavyzdys, kuris, 1895 m. išvykęs į JAV, tapo kunigu ir taip pat sėkmingai prekiaavo žemės sklypais.

Į Ameriką (Niujorką) J. Ambrozaitis išvyko 1907 m. gegužės 11 d. laivu „Batavia“, plaukusi iš Hamburgo per Bulonę (*Boulogne*) (Prancūzijoje). Vyko vienas, žmoną su vaikais palikęs Lietuvoje. Šeimos galvos gana dažnai vykdavo į Ameriką apsižiūrėti ir susirasti darbo. Jei pavykdavo, likusius šeimos narius netrukus pasiekdavo *šipkartė* – nupirktas

¹ Miškinis, Algimantas, „Eržvilkas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 balandžio 23, <https://www.vle.lt/straipsnis/erzvilkas>.

² Eržvilko RKB 1890–1897 m. priešsantuokinių apklausų registracijos knyga, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, Nr. 418.

kelionės bilietas. Atvykęs į Ameriką, J. Ambrozaitis apsistojo Bruklinė ir pradėjo dirbti staliumi. Po metų atvyko žmona su vyriausia dukra Paulina, dar po poros metų – ir kitos dukros, lydimos žemiečio Jono Norkaus. Amerikoje Ambrozaičiai susilaukė dar vieno vaiko – 1912 m. gimė sūnus Bronius (*Barney*). Visus vaikus Ambrozaičiai leido į mokslus. Lietuviškų (šeštadieninių) mokyklų dar nebuvo, teko lankyti amerikietiškas. Vaikai stengėsi ir gerai mokėsi; Juzė (*Josephina*) kaip geriausia 37-osios Bruklino mokyklos 5A1 klasės mokinė net buvo paminėta vietos laikraštyje³.

Amerikoje išgyvenę beveik dešimt metų, Ambrozaičiai kreipėsi dėl pilietybės suteikimo (1915) ir ją netrukus gavo: 1920 m. surašyme visi Ambrozaičiai jau įrašyti kaip *natūralizuoti* valstijų piliečiai. Tais pačiais metais „Tėvynėje“ pasirodė pirmasis J. Ambrozaičio skelbimas apie naują muzikos reikmenų parduotuvę⁴. Ji buvo atidaryta adresu 332 *South 2nd Str. Brooklyn*. Iš skelbimo žinome, kad J. Ambrozaitis ėmėsi prekiauti muzikos instrumentais (pianinais, pianolomis), gramofonais, rašomosiomis mašinėlėmis ir net lietuviškais ritinėliais, kuriuos pagal poreikį pataisydavo. Šis J. Ambrozaičio skelbimas yra labai reikšmingas muzikos istorijos aspektu. Pagal jį galime nustatyti, kada tiksliai pasirodė pirmieji lietuviški ritinėliai. Nors patį pirmąjį ritinėlį su lietuviška muzika, kaip žinoma, 1916 m. išleido firma „Wurlitzer“ (Nr. 2486), daug labiau tikėtina, kad J. Ambrozaitis savo parduotuvėje turėjo ne šį, o kitų lietuviškų ritinėlių, pirmiausia – išleistų jo paties. Jis kartu su Augustinu Antpusaičiu yra pirmieji šių unikalių muzikos įrašų mechaniniam pianinui leidėjai.

Lietuviški ritinėliai yra išskirtinai JAV lietuvių muzikinės-kultūrinės veiklos rezultatas. Lietuvoje tokių muzikos įrašų nebuvo leidžiama. Kartu su ankstyviausiomis gramofono plokštelėmis tai yra patys pirmieji lietuviškos muzikos įrašai. Lietuviški ritinėliai pianolai puikiai reprezentuoja to meto Amerikos lietuvių muzikinį repertuarą, muzikavimo tradicijas ir net kalbinius aspektus – juose atspausdinti dainų žodžiai kartais būdavo užrašyti tarmiškai⁵.

Lietuviškų ritinėlių pasirodymas tiesiogiai sietinas su pasikeitusia firmos „Connorized Song Roll“ strategija. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, į JAV plūstelėjo milijonai imigrantų iš visos Europos. Amerikos muzikos leidėjai greitai suprato, kad tai yra ne tiek iššūkis jų verslui (dauguma emigrantų nemokėjo anglų kalbos), kiek galimybė išplėsti jį ir rinką. Dėl to visos ritinėlius leidusios kompanijos pradėjo leisti ir etninių bendrijų muziką. Tarp pirmųjų tokių firmų buvo „Connorized“. Ši firma turėjo gerą gamybos bazę ir savo paslaugas pasiūlė etninių bendrijų muzikams. Taip buvo pagaminta ir išleista ne tik lietuviškų, bet ir čekiškų (Bohemijos), itališkų, lenkiškų, žydiškų, ispaniškų ir kitų tautinių JAV bendrijų ritinėlių⁶.

³ “Thousands of Boys and Girls Win Laurels for Proficiency”, *The Brooklyn Daily Eagle*, 1913 balandžio 11, 3.

⁴ „Lietuviškų Rolų“, *Tėvynė*, 1920 gruodžio 10, 3.

⁵ Plačiau žr.: Astrauskas, Rimantas ir Kučinskas, Darius, *Lietuviška muzika pianolai. Antologija*. Kaunas: Technologija, 2013.

⁶ Plačiau žr.: *Ethnic Piano Rolls in the United States*, sud. D. Kučinskas. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2021.

Verslo plėtra ir aštrėjanti konkurencija

Pradiniu adresu parduotuvę J. Ambrozaitis turėjo tik kelis metus. Nuo 1924 m. lapkričio skelbimuose buvo nurodomas jau kitas parduotuvės adresas – 560 *Grand str., Brooklyn*⁷. Naujoji parduotuvė buvo tik už kelių šimtų metrų nuo ankstesnės, bet J. Ambrozaitis norėjo greičiau apie tai informuoti pirkėjus ir suintensyvinti verslą, dėl to ėmė skelbti beveik kiekviename „Vienybės“ laikraščio numeryje. Iš lapkričio skelbimų žinome, kad J. Ambrozaičio parduotuvės asortimente atsirado ir žymiausių firmų gramofono plokštelių. Vadinas, pas jį buvo galima apsirūpinti visais moderniais muzikos aparatais (pianolomis, gramofonais) ir jiems skirtais muzikos įrašais, įskaitant lietuviškus garso įrašus. Tačiau natų leidiniais J. Ambrozaitis, matyt, neprekiavo, nes jokiame skelbime apie tai neužsiminta.

Siekdamas padidinti savo žinomumą, J. Ambrozaitis skelbėsi ir angliškame dienraštyje „The Chat“, kuriame jo skelbimų nuolat aptinkama nuo 1923 m. rudens iki 1929 m. pavasario. Nežinia, kiek tai pasiteisino, nes J. Ambrozaičio parduotuvė veikė daugiausia lietuvių apgyvendintame kvartale ir jo klientai pirmiausia buvo Amerikos lietuviai.

Atidarius naują parduotuvę, reikėjo atlaikyti išaugusią konkurenciją: be J. Ambrozaičio ir A. Antpusaičio, lietuvių kvartale savo verslą pradėjo ir amerikiečiai, taip pat siūlantys lietuviškus muzikos įrašus. 1924 m. lapkričio 15 d. „Vienybės“ laikraštyje pasirodė naujos prekeivės pianolomis ir lietuviškais ritinėliais – amerikiečių firmos „Fifth av. Grafonola Shop“ skelbimas. Po savaitės (lapkričio 22 d.) pasiskelbė ir ketvirtas prekeivis lietuviškais muzikos įrašais – „Graham Talkin Machine Shop“, siūlantis ir naujoviškus plokštelėms skirtus aparatus viktrolas⁸. Taigi, 1924 m. rudenį Bruklina jau vyko rimta konkurencija tarp muzikos reikmenų prekybininkų – lietuvių ir amerikiečių. Kartais atsitikdavo taip, kad jų visų skelbimai pasirodydavo tame pačiame laikraščio puslapyje (pavyzdžiui, „Vienybė“, 1924 m. gruodžio 6 d.). Prekybininkams tai buvo labai nepalanki situacija, tačiau pirkėjai dėl to tik laimėdavo, turėdami platų pasirinkimą. Apskritai per pirmąjį pokario dešimtmetį (1920–1930 m.) prekyba visoje Amerikoje kasmet augo dvigubai. Tai reiškė, kad verslininkai, siekdami išsilaikyti rinkoje, turėjo nuolatos ieškoti būdų suintensyvinti savo prekybą, pasiūlyti naujų paslaugų klientams, kad pralenktų konkurentus.

1920–1924 m. skelbimuose parduodamų garso įrašų pavadinimai tradiciškai nebūdavo rašomi. Vietoje to prekybininkai siūlydavo užsisakyti jų prekių katalogus arba tiesiog kviesdavo užteiti; skelbime pažymėdavo, kad dirba ir vakarais, o kai kur parašydavo tiksliai, kad dirba net iki 9 val. vakaro. Visi pavadinimai skelbimuose nebūdavo rašomi ir dėl skelbimo kainos: daugiau vietos užimantis skelbimas kainuodavo brangiau. Tik 1925 m. J. Ambrozaitis įterpė vieną sakinį ir paminėjo, kad prekiauja Juozo Babravičiaus, Kipro Petrausko, Jono Būtėno, Antano Sodeikos „ir visų kitų“ įdainavimais⁹.

Artėjant 1925 m. Kalėdoms, jau nuo lapkričio J. Ambrozaitis skelbėsi, kad visos prekės parduodamos su didele nuolaida. Skelbimai buvo spausdinami net dviejuose

⁷ „Naujausios mados“, *Vienybė*, 1924 lapkričio 8, 6.

⁸ Viktrola – vienas iš fonografo (plokštelių grotuvo) modelių prekės ženklų. Viktrolas apie 1906 m. pradėjo gaminti Tomo Edsono įkurta firma „Victor Talking Machine“. 1929 m. šią kompaniją perpirko RCA („Radio Corporation of America“), bet gaminamiems fonografams paliko rinkoje įsitvirtinusį pavadinimą.

⁹ „Viską nupigino“, *Vienybė*, 1925 gruodžio 5, 6.

laikraščiuose – „Vienybėje“ ir „Tėvynėje“. Vis dėlto „Vienybėje“ nuo 1925 m. rudens ėmė skelbti dar vienas konkurentas – garsioji firma „Victor“, pradėjusi prekiauti lietuviškais muzikos įrašais (gramofono plokštelėmis), o ir pats laikraštis jau garsinosi savo knygynėlyje turintis ne tik knygų, bet ir garso įrašų iš Lietuvos (daugiausia firmos „Odeon“) su K. Petrausko, A. Sodeikos ir Vladislavos Grigaitienės įdainavimais. Turint omenyje, kad „Vienybės“ redakcija ir knygynėlis buvo toje pačioje gatvėje (193 *Grand Street*), galima suprasti, kokia įtampa kilo muzikos prekybos srityje. Be viso to, nuo 1927 m. lietuviška muzika prekiauti ir skelbti „Vienybėje“ pradėjo amerikiečių firma „New York Band Instrument Co.“. Taigi, tuo metu J. Ambrozaičio paskelbtos nuolaidos galėjo būti ne tiek bandymas prieš šventes pritraukti daugiau pirkėjų, kiek pirmas rimtas ženklas, kad sunku atlaikyti augančią konkurenciją ir jis yra tiesiog priverstas mažinti kainas. Dėl išaugusios konkurencijos abu lietuviai prekybininkai (J. Ambrozaitis ir A. Antpusaitis) ėmė plėsti paslaugas ir pradėjo siūlyti derinti instrumentus. Beje, A. Antpusaitis tuo užsiėmė ir anksčiau, o J. Ambrozaičiui ši veikla buvo nauja ir jis jau anksčiau šiam reikalui ieškojo pagalbininko.

1926 m. J. Ambrozaitis „Vienybėje“ nebesireklamavo. 1927 m. čia vėl pasirodė J. Ambrozaičio skelbimų, bet jie jau buvo su garsiuoju ženklu „Victor“. Tai reiškia, kad J. Ambrozaitis neatlaikė konkurencijos ir nutarė tapti firmos „Victor“ atstovu. Nors ir praradęs savarankiškumą, jis kaip prekybininkas nežlugo, be to, išplėtė asortimentą ir suintensyvino prekybą. Pas J. Ambrozaitį, be pianolų, jau buvo galima įsigyti ir kitų instrumentų: armonikų, smuikų, mandolinų, gitarų. Prasiplėtė ir muzikos įrašų asortimentas: greta lietuviškų ritinėlių ir gramofono plokštelių buvo „ruski ir kitų visų kalbų“ įrašų, kuriuos išleido firmos „Victor“, „Columbia“ ir „Okeh“. Vis dėlto apie lietuviškus ritinėlius pianolai J. Ambrozaičio skelbimuose daugiau nebeužsimenama. Matyt, pabandęs juos leisti ir jais prekiauti, J. Ambrozaitis galiausiai apsisprendė susitelkti į prekybą muzikos instrumentais ir jų derinimą, nes šios veiklos davė didesnę pelną.

1928 m. rudenį Bruklino lietuvių kultūrinis-muzikinis gyvenimas jau buvo įvairus ir intensyvus. Greta J. Ambrozaičio, kurio skelbimų pasirodydavo nebe taip dažnai – tik šeštadieniais, pradėjo reklamuotis mėnesinis muzikos ir juokų žurnalas „Margutis“. Toliau skelbėsi „Vienybė“, turėjusi naujų lietuviškų garso įrašų ir natų, pavyzdžiui, A. Vanagaičio „Naktis svajonėms papuošta“. Taip pat šiame laikraštyje nuo rudens pasirodė pirmieji muzikos mokytojų lietuvių skelbimai, daugiausia fortepijono, – J. Baltrukevičiaus ir L. Bernice Šalinaitės, Elenos Šuipaitės, kuri skelbėsi esanti atvykusi iš Rygos ir „duodanti Piano skambinimo lekcijas“¹⁰.

Tų pačių metų gruodį „Vienybėje“ atsirado ir kitataučių skelbimų: leidykla „Vita-Elsnic“ reklamavo lietuvišką natų leidinį „Lithuanian Dance Folio“, o „Band Instrument Co.“ lietuviams siūlė įsigyti viktrolų. Šį spartų muzikinio gyvenimo ir prekybos pagyvėjimą gerai atspindi visi rugsėjo–gruodžio „Vienybėje“ publikuoti J. Ambrozaičio skelbimai, kuriais jis ieškojo pagalbininko. Tik, matyt, tinkamo nerado, nes po metų vėl paskelbė, kad jam reikalingas pagalbininkas – moteris arba vyras – dirbti muzikos pardavėju ir „įsigyti gerą gyvenimą“¹¹.

¹⁰ „Piano skambinimo lekcijas“, *Vienybė*, 1928 lapkričio 22, 6.

¹¹ „Reikalinga partnerio“, *Vienybė*, 1929 lapkričio 23, 6.

Tų pačių metų vasarą J. Ambrozaičio skelbimai „Vienybėje“ vėl retesni, pasirodydavo tik kartą per mėnesį. Jis reklamavosi turintis naujų garso įrašų (antroji „Lietuviškų vestuvių“ plokštelė) bei visus kitus lietuvių įdainavimus ir skelbė, kad viską dabar galima įsigyti pigiau. Tai suprantama, nes vasara – atostogų metas. Nuo rudens J. Ambrozaitis savo klientams pradėjo siūlyti naują paslaugą – ne tik derinti pianinus, bet ir remontuoti gramofonus. Tuo jis išsiskyrė iš kitų prekybininkų, įskaitant artimiausią konkurentą A. Antpusaitį, kuris gramofonų remontais neužsiėmė.

Naujos technologijos ir netikėta prekybininko mirtis

1930 m. rudenį galima pastebėti ženkliai pakitusį J. Ambrozaičio skelbimų stilių. Jie daug išsamesni ir net literatūriškai meniškesni; reaguodamas į pakitusį pačios „Vienybės“ skelbimų stilių, J. Ambrozaitis, pristatydamas savo prekes, pasitelkė ir literatūrinę išmonę. Be to, tais pačiais metais jis ėmė siūlyti dar vieną garso technikos „stebuklą“ – aparatą, galintį namų sąlygomis į plokštelę įrašyti kalbą arba dainavimą ir paskui išsiųsti ją paštu kaip balso žinutę. Tai – firmos „Voice-o-Graph“ išrasta technologija, kuri buvo ypač populiari Amerikoje iki Antrojo pasaulinio karo, patraukli ir išskirtinė vienkartiniais įrašais. Deja, tokių įrašų išliko labai nedaug, o lietuviškų įgrojimų arba įkalbėjimų – vienetai¹². J. Ambrozaičio skelbimuose atsirado ir kita tų metų naujovė – radijo aparatai. Būtent jie sparčiai įsivyravo rinkoje, tad jais ėmėsi prekiauti ir lietuvių verslininkas.

1930 m. JAV ir pasaulinę ekonomiką visu svoriu užgulė Didžioji krizė (angl. *Great Depression*). Metų pabaigoje prekyba muzikos instrumentais ir pianolomis smuko kelis kartus. Gelbėdamiesi nuo bankroto, kai kurie verslininkai paskelbė loterijas, kaip prizus siūlydami naujausius instrumentus arba radijo aparatus. Publikuodama tokius skelbimus savo puslapiuose, „Vienybė“ tikriausiai nė nepamanė, kad taip dar labiau apsunkina lietuvių prekybininkų verslą: jie tokių loterijų organizuoti, juo labiau pasiūlyti analogiškų prizų negalėjo.

Nuo 1931 m. atsirado vis daugiau skelbimų apie lietuvius, radijo aparatų prekeivius ir net jų meistrus taisytojus. Pavyzdžiui, 1931 m. vasarį „Vienybėje“ pasirodė A. Lauraičio ir J. V. Draugelio bendras skelbimas, kuriuo siūloma daugiau nei dešimties firmų radijo aparatų ir jų remonto paslaugos. Vien radijo aparatų remontu bandė verstis J. A. Matulis¹³. J. Ambrozaičio skelbimų 1931 m. pasirodydavo vis rečiau, dažniausiai tik savaitgalio numeryje, o nuo 1932 m. – nebeaptinkama. To priežastis paaiškėjo netrukus: iš karto po Naujųjų Metų (1933 m. sausio 5 d.) buvo pranešta, kad J. Ambrozaitis mirė. Laikraštyje „Tėvynė“ buvo publikuotas platus nekrologas¹⁴, iš kurio daugiau sužinome apie J. Ambrozaičio kilmę, gyvenimą ir veiklą. Jis apibūdinamas kaip „pavyzdingas lietuvis ir geras patriotas“, visuomet palaikydavęs lietuviybės idėjas ir skatinęs plėtoti lietuvišką verslą. Užsimenama, kad savo verslą Amerikoje J. Ambrozaitis turėjęs daugiau nei 20 metų. Taip pat paminėta,

¹² Viena tokia plokštelė, tiesa, įrašyta daug vėliau, 1954 m., yra Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje Čikagoje (inv. Nr. 2017.0.74).

¹³ „Taisomi radio aparatai“, *Vienybė*, 1930 sausio 8, 6; „Radio aparatai taisomi“, *Vienybė*, 1930 spalio 9, 6.

¹⁴ P. B., „Numirė Jonas Ambrozaitis“, *Tėvynė*, 1933 sausio 13, 8.

kad jis buvo palaidotas be bažnytinių apeigų Alyvų kalno kapinėse (*Mount Olivet Cemetery, Maspeth, NY*). Tame pačiame kape (*Lot 5684, Section F*) yra palaidota jo žmona Ona su antruoju vyru Jonu Norkumi, dukra Paulina ir dukters Juzės vyras Jean'as Jolkovski's, tačiau jokio antkapio, žyminčio čia palaidotus žmones, iki šiol nėra¹⁵.

Mirus J. Ambrozaičiui, niekas iš šeimos narių verslo nepratęsė, tad parduotuvę netrukus teko uždaryti. Vis dėlto apie tai, kad J. Ambrozaitis vis dar yra firmos „RCA“ atstovas, buvo skelbiama 1933 m. lapkritį „Daily News“ puslapiuose¹⁶. Taip galėjo atsitikti tik dėl to, kad iš anksto sumaketuotame ir ilgam laikui užsakytame firmos „RCA“ skelbime informacija nebuvo atnaujinta.

Apibendrinimas ir išvados

Reikšmingiausias J. Ambrozaičio nuopelnas yra tai, kad jis vienas pirmųjų pradėjo leisti lietuviškus ritinėlius pianolai. Nors žinomi tik du jo išleisti ritinėliai, istoriškai jie labai svarbūs. Savo ritinėlius apie 1920 m. J. Ambrozaitis užsakė pagaminti firmoje „Connorized Song Roll“ (užrašas ant ritinėlių dėžučių). Pirmajame ritinėlyje įrašytos dvi lietuvių liaudies dainos, harmonizuotos Stasio Šimkaus: „Šėriau žirgelį“ ir „Pamylėjau vakar“. Antrajame ritinėlyje įrašyta viena daina – „Daugel buvo“.

Pirmajame ritinėlyje esančios dainos tarp Amerikos lietuvių jau buvo gerai žinomos ir mėgstamos. Kūrinių natos buvo išleistos kelis kartus Ksavero Strumskio ir Juozo Budriko: „Šėriau žirgelį“ atspausdinta leidinyje „Chorams Dainos. Lithuanian Choral Music“ (Brooklyn: Xavier Strumskis, 1917), o kartu su antrąja daina – leidinyje „Dainos. Vienam balsui prie piano“ (Chicago: J. F. Budrik, 1930). Šios dainos taip pat kelis kartus buvo įdainuotos į gramofono plokšteles, o ritinėliai pianolai – dar kartą perleisti kitų firmų.

Antrajame ritinėlyje esanti daina „Daugel buvo“ tikriausiai buvo gana populiari to meto pobūviuose ir įvairiuose pasilinksminimuose. Ją 1928 m. birželio 19 d. Čikagoje įdainavo Jurgis Namiėka, pritariant Adeškos orkestrui (Victor, 81694)¹⁷. Visas dainos pavadinimas – „Daugel buvo ant to balo“ (sic! – baliaus). Ritinėlio etiketėje esantis įrašas „Linksmą dainą“ yra ne kito kūrinio pavadinimas, o tos pačios dainos žanras – linksma, humoristinė daina (plokštelėje – *Comic song*). Dainos žodžiai atspindi charakteringą to meto Amerikos lietuvių kalbą ir užstalės dainų posmus:

Daugel buvo tokių dienų,
Kad ubagai ulevojo,
Kad čierkelę su arielka
Iki dugno klojo.

¹⁵ Kapinių administratoriaus Edwardo J. Schmitto 2022 m. sausio 26 d. e. laiškas straipsnio autoriui su kapavietės nuotrauka.

¹⁶ „RCA Victor Duo Dealers“, *Daily News*, 1933 lapkričio 16, 17.

¹⁷ „Victor Matrix BVE-45919. Daugel buvo ant to balo / Jurgis Namiėka“, *Discography of American Historical Recordings*, žiūrėta 2022 balandžio 24, https://adp.library.ucsb.edu/index.php/matrix/detail/800019977/BVE-45919-Daugel_buvo_ant_to_balo.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad J. Ambrozaičio gyvenimas ir veikla yra būdin-
gi visos jo kartos imigrantams. Per J. Ambrozaičio gyvenimo tyrimą atsiskleidžia ir lietuvių
padėtis Amerikoje, pastangos ten įsitvirtinti, įkurti savo verslą. Nors XX a. pradžioje į
Ameriką atvykę lietuviai nebuvo ignoruojami tautiniu pagrindu, galėjo laisvai reikštis savo
kalba tiek per renginius, tiek per spaudinius, ten jie susidūrė su vidine konkurencija, kuri
prieš Didžiąją krizę tapo ypač atkakli. Tai, suprantama, skatino diegti naujausias technolo-
gijas ir užtikrinti aukščiausią paslaugų kokybę. Vis dėlto neatlaikę konkurencijos dauguma
verslininkų, įskaitant dalį lietuvių, bankrutavo. J. Ambrozaičio pasirinkimas tapti garsio-
sios firmos „Victor“ atstovu (angl. *dealer*) buvo lyg išsigelbėjimas, bet drauge – savarankiš-
kumo praradimas. Matyt, nuolat auganti įtampa dėl verslo ir tapo jo staigios mirties prie-
žastimi. Pažymėtina, kad J. Ambrozaičio išleisti ritinėliai pianolai istoriškai yra be galo
reikšmingi. Jie tapo vienu iš pirmųjų lietuviškų muzikos įrašų šiam instrumentui ir buvo
pirmieji, kuriuose užfiksuotas Amerikos lietuvių, gyvenusių Bruklina, muzikos repertua-
ras. Šie ritinėliai taip pat atskleidžia, kokiais būdais lietuviai verslininkai leido lietuviškus
muzikos įrašus (pirmiausia tarpininkaujant firmai „Connorized Song Roll“) ir juos platino
(skelbimai lietuviškuose ir angliškuose dienraščiuose). Galiausiai šie ritinėliai parodo iš
pirmo žvilgsnio nepastebimus vidinius muzikų ryšius, jų tarpusavio santykius ir intensyvų
bendravimą ne tik per renginius. J. Ambrozaičio muzikos reikmenų parduotuvė, veikusi
Bruklina daugiau nei dešimtmetį, ženkliai prisidėjo prie lietuviško verslo plėtros Jungtinė-
se Amerikos Valstijose ir svariai palaikė lietuvių bendruomenės kultūrinį gyvenimą.

Post scriptum

Reikėtų trumpai aptarti ir J. Ambrozaičio ritinėlių išsaugojimo istoriją. Juos savo metu
įsigijo ir keliolika dešimtmečių savo kolekcijoje saugojo žymiausias lietuviškos diskografi-
jos žinovas Vytautas Strolia (1928–2007), gyvenęs Naujajame Džersyje, Niujorke. Jau po
V. Stroliaus mirties šių eilučių autoriui lankantis Niujorke (2012), J. Ambrozaičio ritinėlius
kartu su kitais jo kolekcijoje buvusiais lietuviškais ritinėliais perdavė velionio žmona Irma
ir sūnus Darius. 2019 m. straipsnio autorius sukauptą lietuviškų ritinėlių kolekciją (per
100 ritinėlių) perdavė Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai Vilniuje, ir ten
jie dabar yra saugomi. Taip kolekcininko V. Stroliaus išsaugoti išskirtiniai (kitose kolekci-
jose arba bibliotekose neaptikti) J. Ambrozaičio ritinėliai šiandien tapo ypač svarbiais ir
reikšmingais muzikos istorijos artefaktais bei prekybininko ir leidėjo J. Ambrozaičio vei-
klos liudininkais.

Literatūra

Astrauskas, Rimantas ir Kučinskas, Darius, *Lietuviška muzika pianolai. Antologija*. Kaunas: Technologija, 2013.

Brooklyn Daily Eagle, 1913, žiūrėta 2022 sausio 20, <http://www.newspapers.com>.

Daily News, 1933, žiūrėta 2022 sausį–vasarį, <http://www.newspapers.com>.

Ethnic Piano Rolls in the United States, sud. D. Kučinskas. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2021.

Miškinis, Algimantas, „Eržvilkas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 balandžio 23, <https://www.vle.lt/straipsnis/erzvilkas>.

Tėvynė, 1916–1935, žiūrėta 2022 sausį–balandį, <http://www.spauda.org>.

“Victor Matrix BVE-45919. Daugel buwo ant to balo / Jurgis Namiėka”, *Discography of American Historical Recordings*, žiūrėta 2022 balandžio 24, https://adp.library.ucsb.edu/index.php/matrix/detail/800019977/BVE-45919-Daugel_buwo_ant_to_balo.

Vienybė, 1916–1935, žiūrėta 2022 sausį–balandį, <http://www.spauda.org>.

Darius KUČINSKAS

MUSIC PUBLISHER AND MERCHANT JONAS AMBROZAITIS

Summary. This is the first survey of the life and activities of Jonas Ambrozaitis (1861–1933), a merchant, publisher, and instrument tuning expert whose contribution to the history of Lithuanian musical culture has until now not received the attention it deserves. His life reflects not only the general history of the Lithuanian nation from the late 19th to the early 20th century but also the life and activities characteristic of the Lithuanians (including but not limited to musicians) who had emigrated to the America as well as specifically the situation of a Lithuanian music merchant who found himself in the United States in the early decades of the 20th century. The Lithuanian piano rolls he was the first to publish for pianolas are unique in historical, culturological, and musicological respects. Their essential importance lies in the fact that there never were analogical recordings in Lithuania itself and the Lithuanian-American community in this way gave witness to and preserved the Lithuanian diaspora's musical life in the United States during the early 20th century.

Keywords: piano rolls, Lithuanian music, Lithuanian-Americans, music publishing and marketing, music recordings.

Akvilė ŠIMĖNIENĖ

*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Mykolo Romerio universitetas,
Humanitarinių mokslų institutas*

Tarp komparatyvistikos ir poezijos išeivijoje: Pauliaus Stelingio atvejis

Santrauka. Straipsnyje apžvelgiama lietuvių išeivio, literatūrologo Pauliaus Stelingio akademinė, biografinė veikla, siekiama rekonstruoti jo pozicijas lietuvių išeivijos bei ispanistiniuose kontekstuose, metakritiškai identifikuoti jo literatūros analizės darbus. Pateikiami pagrindiniai biografijos faktai, publikacijų tematika, naudotos priegigos, bandoma išsiaiškinti vertybines nuostatas bei galimas įtakas, keliami klausimai tolesniems tyrimams. P. Stelingis tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje reiškėsi kaip aktyvus poetas, kultūros veikėjas, šatrijietis. Iš Vokietijos nuvykęs į Čilę, jis studijavo filologiją ir visą gyvenimą dirbo Čilės Santjago (*Santiago de Chile*) valstybiniame ir katalikiškame universitetuose, dalyvavo lietuvių išeivių veikloje. Vienas svarbiausių jo indėlių lituanistikai – lietuvių literatūros lyginimas ir įtraukimas į pasaulinį kontekstą XX a. 6–8 dešimtmečiuose, publikuojant straipsnius „Prometėjo idėja Aischilo ir V. Mykolaičio-Putino kūrinuose“ ir „Lyrinė B. Sruogos poezija“.

Raktažodžiai: lietuvių išeivija Lotynų Amerikoje, literatūros kritika, komparatyvistika, Paulius Stelingis, Čilės Santjago katalikiškasis universitetas, Čilės Santjago valstybinis universitetas.

Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslo tarybos
finansuojamą projektą Nr. S-LIP-19-61.

Intelktualiniuose, mokslo leidiniuose aktyviai reflektuojami lietuvių išeivijos kultūriniai, istoriniai klausimai, svarstomi įvairialypiai santykiai, tapatybės transformacijos, meninė ir kultūrinė veikla išeivijoje. Vis dėlto esama mažiau išplėtotų ir pažintų lietuvių išeivijos istorijos aspektų, pavyzdžiui, Ispanijos ir Pietų Amerikos ispanakalbių šalių kultūros poveikio zonose atsidūrę įvairių kartų lietuvių išeiviai. Ankstyvosios XX a.

emigracijos į Lotynų Ameriką bangos neabejotinai buvo susijusios su ekonominiais aspektais, tačiau po Pirmojo ir ypač Antrojo pasaulinių karų emigracijos motyvai ir aplinkybės kardinaliai pasikeitė: daugelis traukėsi dėl politinių, ideologinių priežasčių. Tad okupuotoje pokario Lietuvoje buvo ištremta į Sibirą, išžudyta arba emigravo nemenka dalis išsilavinusios visuomenės, – ši ir kitos priežastys (rusifikacija, vidinis teroras, totalitarinio režimo mechanizmai) nulėmė okupuotos Lietuvos dvasinį ir intelektualinį nuosmukį. Lietuvių išeivijos tyrimai dažnai sutelkiami į kelias diasporas: JAV, Australijos, nepelnytai pamirštant dideles lietuvių išeivių kolonijas Lotynų Amerikoje. Pirmosios ir antrosios bangų (iki ir po Pirmojo pasaulinio karo) emigrantai dažniausiai vykdavo ieškoti darbo, tačiau per Antrąjį pasaulinį karą ir po jo Lotynų Amerikoje atsidūrė arba gimė nebe darbininkų klasei priklausiusių figūrų, pavyzdžiui, Julius Kakarieka (1923–2008), Paulius Stelingis (1923–2010), Povilas Gaučys, Stasys Goštautas (minimi tik keli iškiliausieji). Atsiranda įvairių interneto erdvių (tinklalapių, „Facebook“ paskyrų, portalų), pavadintų „Antra, trečia lietuvių kartos Kolumbijoje“ arba kurioje kitoje šalyje¹. Kitaip tariant, formuojasi grupės žmonių, kuriems vienu arba kitu aspektu svarbios lietuviškos šaknys, net jei istoriškai jie ir gerokai nutolę nuo savo ištakų.

Šio straipsnio tikslas – trumpai pristatyti menkiau girdėtą lietuvių išeivijos atstovą Paulių Stelingį (1923–2010), didžiąją gyvenimo dalį praleidusį Čilėje, apžvelgti jo biografiją, veiklą, galimas recepcijos gaires lietuvių kultūroje, pasiūlyti gaires jam pozicionuoti kaip kritikui, sudaryti biobibliografijos panoraminį vaizdą. Apie P. Stelingį lietuviškoje ir užsienio spaudoje iki šiol nebuvo rašoma². Šiame straipsnyje taikomas istorinis aprašomasis, idėjų istorijos metodai, pasitelkiamos metakritikos siūlomos perspektyvos. Šiuo straipsniu taip pat norėtusi atkreipti dėmesį į tai, kad lietuvių išeiviai (reikėtų prisiminti tokius komparatyvistus kaip Birutė Ciplijauskaitė, P. Gaučys, S. Goštautas) dirbo nuoseklų ir svariai argumentuotą, tačiau vis dar menkai pažįstamą komparatyvistinį darbą, t. y. lygino lietuvių literatūrą su daugybe kitų pasaulio literatūrų ir taip suteikė visiškai naujų perspektyvų bei interpretacijos galimybių tiek XX amžiaus, tiek šiuolaikinei literatūrai.

Biografijos ir veiklos gairės

P. Stelingis gimė 1923 m. Viekšniuose. Dar mokydamasis Mažeikių gimnazijoje pradėjo rašyti eilėraščius. 1941 m. baigęs gimnaziją, įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą ir studijavo filologiją, buvo Vytauto Mačernio kartos žmogus. Po karo studijas užbaigė Tiubingene, pabėgėlių stovykloje. 1948 m. gavo leidimą išvykti į Čilę, ten 1958 m. Čilės Santjago katalikiškajame universitete apgynė humanitarinių mokslų disertaciją. Čilės Santjago katalikiškajame ir valstybiniame universitetuose iki 2007 m. dėstė įvairias literatūros

¹ Plačiau žr., pvz., <https://www.facebook.com/groups/133354050018124/>.

² Priešingai negu apie jo bendraamžį kolegą Julijų Kakarieką, kuris ne tik užsiėmė mokslinė veikla senovės istorijos srityje, parašė fundamentalių veikalų apie Ciceroną, šv. Augustiną, bet ir ėjo įvairias administracines pareigas, jam buvo suteiktas garbės daktaro laipsnis. J. Kakariekos mokiniai šiandien yra garsūs Čilės istorikai, filosofai, pvz., Julio Retamalis Favereau, Juanas Gómezas Millasas ir t. t. Plačiau žr.: Soaje de Elías, Raquel ir Salas Fernández, Manuel, „Un maestro lituano en Chile: Julius Kakarieka (1922-2008) y la Historia de Antigüedad Tardía“, *Revista Historias del Orbis Terrarum*, 2022, núm. 28, 131–160, žiūrėta 2022 rugpjūčio 12, <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8549465>.

disciplinas („Šiuolaikinė vokiečių literatūra“, „Įvadas į literatūros teoriją“, „Europos XX amžiaus literatūra“ ir t. t.).

Žinių apie P. Stelingio biografiją ir akademinę veiklą ištis menka arba jos pasikartojančios, labai bendro pobūdžio³, daugelis jų surankiota iš nuotrupų, kitų žmonių liudijimų, pasakojimų, informacinių tekstų. Pats literatūrologas savo archyvų nepaliko, daugelis jo bendradarbių bei kolegų jau mirę. P. Stelingis 2008 m. apsilankė Lietuvoje su tuomečiu Čilės garbės konsulu José Felizardo Figueroa ir, bendraudamas su šio straipsnio autore, paminėjo ieškas galimybių Lietuvai perduoti savo palikimą, knygas; atrodo, jam nepavyko užmegzti bendradarbiavimo nė su viena iš institucijų⁴.

P. Stelingis yra žinomas „kaip pirmasis užsienietis kilęs ne iš ispaniškų kraštų, kuris gavo ispanų kalbos ir literatūros mokytojo titulą. <...> Jo tylus darbštumas ir veržlumas daugeliui galėtų būti pavyzdžiu.“⁵. Minėtame Tito Narbuto straipsnyje pasakojama, kad pats autorius buvo sutikęs du jaunus lietuvių studentus 1948 m. Čilės Valparaiso uoste ir vėliau sužinojo, kad „jaunas poetas“ P. Stelingis yra užsimojęs studijuoti ispanų kalbą ir literatūrą dviejuose Čilės Santjago universitetuose. T. Narbutas teigė mėginęs atkalbėti P. Stelingį, nes „per augštai šoka“⁶, tačiau vėliau pats susivokė esąs per senas ir per praktiškas, kad duotų patarimų. Iš šio straipsnio taip pat sužinome vertingos informacijos, kad P. Stelingio „<...> diplominis darbas apie modernų poetą Carlos Pezoa Véliz už kelių mėnesių buvo pradėtas spausdinti Concepcion universiteto leidžiamajame žurnale „Atenea“. Vėliau tas darbas bus išleistas atskira knyga“⁷.

Bandant atsekti P. Stelingio biografijos gaires, verta atkreipti dėmesį į keletą istorinių dokumentų: 1948 m. Tiubingene parašytą oficialų laišką-kreipimąsi į Čilės Santjago katalikiškojo universiteto rektorių, kuriame prašoma priimti du lietuvių studentus – Paulių Stelingį ir Julijų Kakarišką – mokytis šiame universitete, gaunant Čilės katalikų akcijos stipendiją⁸ ir apgyvendinimą studentų bendrabutyje⁹.

Kitas istorinis liudijimas, suteikiantis šiek tiek informacijos apie P. Stelingio pozicijas ir darbus jau baigus studijas ir dirbant universitete, yra Čilės Santjago katalikiškojo universiteto rektoriaus kalbos, pasakytos įvairiomis progomis. Vienoje jų, skirtoje Filologijos fakulteto penkiasdešimtmečiui paminėti, tvirtinama, jog daugelis šio universiteto darbuotojų gaudavę tokį menką atlygį, kad turėdavę dirbti kitus darbus pragyventi; tarp jų minimas ir P. Stelingis, vadinamas pagarbiu ispanišku kreipiniu „don“¹⁰. Kaip teigiama toje pačioje kalboje, Andų kalnų papėdėje esančiame Čilės Santjago katalikiškajame universitete XX a.

³ „Du lietuviai tolimoje Čilėje“, *Ateitis*, 1954 vasaris, nr. 2, 21.

⁴ P. Stelingis teigė kreipęsis į Vytauto Didžiojo universiteto biblioteką ir Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką, bet iš jų tuo metu nesulaukęs atsakymų.

⁵ Narbutas, Titas, „Kakariškos ir Stelingio laimėjimai Čilėj“, *Draugas*, 1954 sausio 30.

⁶ Cituojamo autoriaus kalba netaisyta.

⁷ Narbutas, „Kakariškos ir Stelingio laimėjimai Čilėj“.

⁸ „Trumpai“, *Aidai*, 1950, nr. 2, žiūrėta 2022 rugsėjo 10, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=4629:mi&catid=298:2-vasaris&Itemid=329.

⁹ 1948 07 05 Juliaus Kakariškos ir Pauliaus Stelingio laiškas Čilės Santjago katalikiškojo universiteto rektoriui. Tiubingenas, Archivo Histórico Pontificia Universidad Católica de Chile, žiūrėta 2022 rugpjūčio 15, http://146.155.94.17/bitstream/handle/123456789/8116/CAJA60_CARP4_DOC7.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

¹⁰ Discurso del rector, <http://extension.letras.uc.cl/index.php/documentos/extension/14-agusti-n-letelier/file>.

5–6 dešimtmečiuose humanitarinės kultūros augimas buvo neįtikėtinai produktyvus: į Čilės Santjagą atvykdavo intelektualų iš įvairių pasaulio šalių dėstyti naujų kursų, užsieniečiai žavėdavosi turtingu ir Europai itin artimu Čilės kultūriniu gyvenimu. „Būti šio universiteto dėstytoju buvo ir yra misija <...> Visada žinojome, kad poezija yra aukščiausio lygio kalbinė išraiška ir kad per kalbą sukonstruojamos vertybės, suteikiančios prasmę gyvenimui“¹¹. Kitaip tariant, P. Stelingis, būdamas ir poetas, ir literatūrologas, ir žmogus, besivadovaujantis idealistinėmis vertybėmis, be jokių trikdžių įsiliejo į Čilės Santjago katalikiškojo universiteto gyvenimą: jo vertybės ir idealai buvo artimi bendroms universiteto nuostatom.

P. Stelingio literatūrologijos darbuose susitelkiama į XIX–XX a. Europos, ypač Vokietijos, ir Čilės literatūros tyrimus. Jis dirbo kaip Čilės modernistinės literatūros tyrinėtojas, komparatyvistinės literatūros sekcijos narys, knygų „Carlos Pezoa Véliz: poetas modernistas inovatorius“ („Carlos Pezoa Véliz: poeta modernista innovador“ (1954)), „Manuel Magallanes Moure poezija“ („La poesía de Manuel Magallanes Moure“ (1959)) ir „Laisvės idėja dramatinėje Šilerio kūryboje“ („La idea de libertad en la obra dramática de Schiller“ (1962)) autorius. 2008 m. Lietuvoje buvo išleista P. Stelingio poezijos rinktinė, kurioje buvo sutelkti 1945–1959 m. parašyti eilėraščiai¹². Šios knygos bei kiti svarbesni literatūrologijos darbai apžvelgiami toliau šiame straipsnyje.

Čilės nacionalinėje bibliotekoje saugomuose audiovizualiniuose archyvuose esama P. Stelingio 1969 m. įskaitytų jo paties knygų ištraukų: jaunas vyras nepriekaištinga ispanų kalba skaitė įdomios interpretacijos ištraukas. Vis dėlto kodėl išeiviui iš Lietuvos, poetui turėjo rūpėti Čilės literatūra? Gal veikiau reikėtų paklausti kitaip: kodėl būnant išeiviu ir turint tragiškos karo patirties jam vis dar rūpėjo literatūra? Dalinių atsakymų pateikia ir jo knygos, ir analizuojamos temos, ir kalbėjimo tematika, stilistika, retorika: svarstyti apie literatūrą, gilintis į jos kūrimo aplinkybes, analizuoti jos reikšmes P. Stelingiui buvo nekvestionuojama vertybė. Panašių idėjų persmelktas yra ir vienintelis išleistas P. Stelingio eilėraščių lietuvių kalba rinkinys „Gimtosios žemės paveikslai“. P. Stelingis buvo laikomas bei jautėsi poetu nuo pat studijų metų. Jam pasitraukus į Vokietiją, 1946 m. Kemptene pasirodė P. Stelingio ir kitų bendraautorių poetų (Alfonso Šešplaukio Tyruolio, Anatolijaus Kairio, Aleksandro Radžiaus, Eugenijos Pakulienės, Zitos Kaulienės, Vytauto Muraškausko) almanachas „Verpetai“, kuris buvo gerai sutiktas ir žmonių mėgstamas, tačiau, kaip neretai būna, gerokai išpeiktas kritikų¹³. Pats P. Stelingis savęs nelaikė vien poetu, veikiau ir literatūrologu, ir poetu, ir literatūros kritiku. Poetinė žiūra įgalino jį dirbti literatūrologijos, ypač komparatyvistinį, darbą.

P. Stelingis taip pat buvo aktyvus Čilės Santjago universiteto Europos ir komparatyvistinės literatūros renginių organizatorius: 1965 m. Čilės Santjago universiteto Edukologijos, filosofijos ir humanitarinių mokslų fakultete kartu su Čilės ir Vokietijos kultūros institutu surengė literatūrinių renginių ciklą-konferencijų „Vokiečių literatūra tarpukariu“. Būdamas šio ciklo pagrindinis koordinatorius, P. Stelingis skaitė paskaitą „Hermann Hesse: apie

¹¹ Ibid.

¹² Stelingis, Paulius, *Gimtosios žemės paveikslai*. Vilnius: Aidai, 2008, 101.

¹³ Peleckis-Kaktavičius, Leonas, „Laikas buvo ir yra žiaurus draugas“, in Peleckis-Kaktavičius, Leonas, *Žodžiai, kurie neišduos: esė, pokalbiai, studija*. Šiauliai: Varpai, 2011, 187.

„Stiklo karoliukų žaidimą“; joje ne tik pristatė pagrindinius H. Hessės gyvenimo aspektus, bet ir analizavo žaidimo motyvus mene bei H. Hessės kūryboje. Lietuvių išeivio surengtame paskaitų cikle paskaitas skaitė tuomečiai universiteto dėstytojai Hugo Montesas, José Emilio Ossesas, Carlosas Morandas. P. Stelingis aktyviai prisidėjo ir prie Franzo Kafkos 100-ųjų gimimo metinių renginių: ne tik juos organizavo, bet ir skaitė paskaitą „Šiuolaikiškumas Kafkos kūryboje“, kurioje susitelkė į grotesko niuansus, taip pat akcentavo F. Kafkos kūrybinio pasaulio sapniškumą ir sąsajas su dieniniu svajojimu (angl. *daydreaming*, isp. *ensueño*), kurie atskleidžia siaubingą ir drauge žavingą pasaulį, kupiną paslaptinių situacijų, kuriame veikia personažai, slegiami žmogiškosios būklės netobulumo ir metafizinio nerimo¹⁴.

P. Stelingis bendradarbiavo ne tik su Čilės, bet ir su Brazilijos lietuvių bendruomenėmis: štai 1977 m. Brazilijos lietuvių leidžiamo laikraščio „Mūsų Lietuva“ 10 numeryje sužinome, kad P. Stelingis atvyko į San Paulą per Argentiną ir Urugvajų ir dalyvavo Vasario 16-osios minėjime, apsilankė Šv. Kazimiero parapijos klebonijoje, susitiko su kunigu J. Šeškevičiumi, dr. A. Stoniu bei kitais¹⁵. Tų pačių 1977 m. sausį literatūrologas dalyvavo Konsepsjono (*Concepción*) universiteto suorganizuotuose akademinio renginių cikluose, skaitė paskaitas apie Jorge'ės Luiso Borgeso kūrybą¹⁶.

P. Stelingis mirė Čilėje apie 2010–2011 m. (tikslų duomenų nerasta).

Literatūrologiniai P. Stelingio darbai

P. Stelingio darbų recepcija yra įvairialypė: Lietuvos kultūros kontekstuose jis iki šiol menkai žinomas. Išeivijos kultūros žurnale „Aidai“ randami 33 su P. Stelingiu susiję tekstai arba jo eilėraščiai bei kritikos darbai. Kai kurie bendro pobūdžio tekstai suteikia nemažai biografinės informacijos. Pavyzdžiui, 1967 m. 4 numeryje sužinome, kad P. Stelingis priklausė „Šatrijos“ meno draugijai, telkusiai kūrybai neabejingus studentus ateitininkus. Stasio Šalkauskio citatą pasirinkę savo moto „Menas grožiui, grožis gyvenimo tobulumui“, šatrijiečiai į savo gretas pritraukė daugybę to meto menininkų, literatų, intelektualų (prel. Adomą Jakštą-Dambrauską, kun. Mykolą Vaitkų, Liudą Girą, kun. Igną Česaitį, Joną Grinių, Antaną Salį, Juozą Ambrazevičių, Bernardą Brazdžionį, Stasį Ylą, solistes Vincę Jonuškaitę ir Juozę Augaitytę, solistą Antaną Kučingį)¹⁷. Tame pačiame straipsnelyje minima: „Iš to meto šatrijiečių bene tik V. Kazokas ir P. Stelingis (dabar Čilės literatūros profesorius) reiškėsi poezijoje“¹⁸.

¹⁴ „Ciclos de conferencias“, <https://revistas.uchile.cl/index.php/RCDH/article/download/38093/39746/>.

¹⁵ *Mūsų Lietuva*, 1977, nr. 10, 9, žiūrėta 2022 rugpjūčio 20, https://www.spauda2.org/musu_lietuva/archive/1977/1977-nr10-MUSU-LIETUVA.pdf.

¹⁶ „Vida del Departamento de Literatura“, *Revista chilena de Literatura*, 1977, no. 8 (Apr.), žiūrėta 2022 rugsėjo 20, <https://www.jstor.org/stable/40357250?read-now=1&refreqid=excelsior%3Ac9f39891d68b68aa41717366e9db9fc&seq=2>.

¹⁷ *Aidai*, 1967, nr. 4, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=5314:mi&catid=320:4-balandis&Itemid=367.

¹⁸ *Ibid.*

P. Stelingio straipsnyje „Gabriela Mistral – didžioji meilės poetė“¹⁹ pateikiama poetės biografija, akcentuojami jos išgyvenimai, patirtys, atskleidžiama G. Mistral kaip poetės raida. Autoriaus įžvalgumas kai kuriais aspektais rodo jo paties jautrumą poetinės prigimties sielai:

1914 metai buvo didžios svarbos Mistral gyvenime. Tų metų gruodžio 22 dieną, švenčiant tuometinę pavasario šventę, Gabriela, iki tol plačiau nežinoma poetė, Santiago poezijos konkurse laimėjo pirmąją premiją. Miesto savivaldybė ją apdovanojo aukso medaliu. Premiją turėjo priimti miesto savivaldybės (mūsų šaliai valstybiniame) teatre iš to pavasario šventės grožio karalienės rankų, tačiau poetė iškilmingąją aktą mieliau sekė slapta su liaudimi, ir neprisistatė scenon skaityti „Mirties sonetų“, už kuriuos laimėjo pirmąją premiją.²⁰

Ne kartą pabrėždamas menkliau žinomus, tačiau asmeninius pasirinkimus, vertybines nuostatas atskleidžiančius poelgius, elgesio strategijas, P. Stelingis pats atsiskleidžia kaip itin jautrus poetinės prigimties stebėtojas, padedantis skaitytojui susidaryti visiškai kitokią vaizdą apie poetės G. Mistral gyvenimą ir kūrybą negu tai, kaip ji lietuviškai pristatoma, pavyzdžiui, kito išeivio, vertėjo, diplomato P. Gaučio tekstuose²¹.

P. Stelingis taip pat išvertė G. Mistral tekstų: „Motinos dulkės“, „Vaikams“, „Verkiu“, „Dievas“, „Pasaulis“, „Tavęs belaukiant“²². Vertimai egzaltuoti, vietomis patetiški, tačiau toks yra ir pačios poetės kalbėjimo tonas, stilius, ir vertėjas geba jį tiksliai perteikti net kita kalba.

Didesnės apimties lietuviškai tėra išleistas vienintelis P. Stelingio leidinys – eilėraščių rinktinė „Gimtosios žemės paveikslai“, kurioje yra sudėti 1945–1959 m. parašyti eilėraščiai. Nei įžangoje, nei kitoje knygos vietoje nenurodyta, ar autorius vėliau rašė poeziją ir kodėl atrinkti būtent šio laikotarpio eilėraščiai. Pavienių šiame rinkinyje sutelktų eilėraščių galima rasti publikuotų lietuvių išeivijos spaudoje, pavyzdžiui, „Pavasaris“, „Paukščių sugrįžimas“²³, „Dėkoju, Viešpatie“, „Prabėgusių dienų ilgesys“²⁴ ir kt. Eilėraščių tematika – tėvynės, gimtinės grožis, nepamatuojama vertė, išgyvenamas skausmas jų netekus. Beveik visada P. Stelingio eilėraščiuose užsimenama apie Dievą ir tikėjimą, – tai sudaro svarbią eilėraščio „aš“ savasties dalį. Eilėraščiams publikuoti pasirinkti laikraščiai – katalikiškos krypties spauda: „Aidai“ ir „Ateitis“. P. Stelingis Čilėje dirbo dviejuose universitetuose: katalikiškame ir valstybiniame, tad galima daryti prielaidą, kad religija, konkrečiai – katalikybė, užėmė svarbią vietą jo pasaulėžiūroje. P. Stelingio eilėraščiai dažniausiai yra

¹⁹ Stelingis, Paulius, „Gabriela Mistral – didžioji meilės poetė“, *Aidai*, 1957, nr. 2, 86–88, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6361:li&catid=377:2-vasaris&Itemid=428.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Gaučys, Povilas, „Gabriela Mistral“, *Aidai*, 1921, nr. 5, 202–207, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=4888:li&catid=311:5-gegu&Itemid=343.

²² Mistral, Gabriela, „Tavęs belaukiant“, „Pasaulis“, „Dievas“, „Verkiu“, „Vaikams“, „Motinos dulkės“, vert. P. Stelingis, *Aidai*, 1957, nr. 2, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6357:li&catid=377:2-vasaris&Itemid=428.

²³ Stelingis, Paulius, „Paukščių sugrįžimas“, „Pavasaris“, *Aidai*, 1951, nr. 5, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=4928&Itemid=343.

²⁴ Stelingis, Paulius, „Dėkoju, Viešpatie“, „Prabėgusių dienų ilgesys“, *Ateitis*, 1950, 7–9, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, <https://www.spauda.org/ateitis/archive/1951/1951-nr01-ATEITIS.pdf>.

sutelkti į tėvynės, motiniškos meilės, gamtos refleksijas bei tematiką. Galbūt vienas ryškesnių eilėraščių, kuriame aptariamos išeivijos ir tremties patirtys, yra „O, motina“. Jame motinos figūra įgauna daugialypės prasmės konotacijas: tampa tiek tėvyne, tiek jos ilgesiu, tiek lyrinio subjekto vidiniu bandymu „išsaugoti gimtinę“ savo dvasioje:

O, motina, dėl mano laimės tu į ugnį
puolanti plaštakė,
Ir dieną ir tamsioj naktį mano širdy
gyva!
Tau sidabriname rytmetį, kaip žydinti
alyvų kekė,
Ir vakaro tyloj manoji tremtinio malda.
O, motina! Palikus saugoti šventosios
žemės saujos,
Mažyčio žiburio gimtajam židiny.
Tu amžinai gyva manam lašely kraujo,
Tu amžinai gyva mažytėje širdy. <...>²⁵

Lietuvių išeivijos spaudoje ir Čilės akademiniame pasaulyje jis savo ruožtu atsiskleidžia pirmiausia kaip Europos literatūros tyrėjas (vokiečių: Frydricho Šilerio, F. Kafkos literatūros specialistas), pasiryžęs lyginti lietuvių literatūrą (straipsniai, skirti Balio Sruogos, Vinco Mykoloičio-Putino kūrybai analizuoti) su ne tik europietiškais, bet ir čilietiškais teksta bei kontekstais. Išeivijos spaudoje – „Drauge“, „Aiduose“, „Ateityje“, Australijos lietuvių leistame savitiraštyje „Mūsų pastogė“ – P. Stelingis pasižymėjo kaip poetas ir apžvalgų apie Lotynų Amerikos ir Ispanijos literatūrą autorius.

Štai „Aiduose“ 1959 m. 4 numeryje buvo paskelbtas P. Stelingio straipsnis „Amžinybės idėja Miguel de Unamuno kūryboje“²⁶. Straipsnyje trumpai pristatoma Miguelio de Unamuno asmenybė, pabrėžiami ne seniai žinomi, o mažiau girdėti, asmenybės išskirtinumą ir kūrėjo kelio sudėtingumą atskleidžiantys faktai:

Iš jo biografų sužinome, kad kiekvieną kartą, kai Unamuno turėjo abejonių dėl Dievo egzistencijos, užsidarydavo Salamankos dominikonų vienuolyne ir dvi tris dienas meldavosi atsigręžęs į sieną, nei valgydamas ir nei gerdamas. Tai yra rimtis, su kuria savo siela susirūpinęs žmogus prisartina prie amžinybės problemos.²⁷

Aptardamas ir išryškindamas bendrus M. de Unamuno kūrybos bruožus, nušviesdamas tiek jauną, tiek patyrusį skaitytoją apie šio autoriaus kūrybos strategijas (tragiškumas, būties ir nebūties, mokslo ir tikėjimo opozicija, nuolatinė abejonė), P. Stelingis lygino M. de Unamuno su Fiodoru Dostojevskiu:

²⁵ Stelingis, Paulius, „O, motina“, *Mūsų pastogė: Australian Lithuanian Weekly "Our heaven"*, XXXI, nr. 18.

²⁶ Stelingis, Paulius, „Amžinybės idėja Miguel de Unamuno kūryboje“, *Aidai*, 1959, nr. 4, žiūrėta 2022 rugpjūčio 15, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_alphacontent§ion=41&cat=399&Itemid=73.

²⁷ *Ibid.*

Savo abejonėmis ir savo prieštaravimais, didžiai žmogiškais ir didžiai tragiškais, aistringas Ispanijos žemės sūnus priartėja prie šaltojo Sibiro katorgoje išsigelbėjimo troškulių degusio didžiojo Rusijos genijaus Dostojevskio. Nors ir tolimų žemių ir skirtingų tautų, šių rašytojų kova dėl Dievo yra ženklinta charakteringa <...> didžiom priešingybėmis.²⁸

F. Dostojevskio ir M. de Unamuno ryšį P. Stelingis grindė tuo, kad Katalikų Bažnyčia puolė M. de Unamuno dėl intelektualinio prado. Nors savo analizėje šio lyginimo aspekto ir neišplėtojo, literatūrologas nubrėžė pradines tokio darbo gaires. P. Stelingio straipsnis buvo publikuotas 1959 m. lietuvių iševijos laikraštyje „Draugas“, o F. Dostojevskio ir M. de Unamuno lyginimo, įtakų analizės yra sėkmingai plėtojamos ir reflektuojamos iki šių dienų.²⁹

Lotynų Amerikos kontekstuose P. Stelingio knygos jų publikavimo metu buvo aktuali ir vertingos, vėliau kai kurie teiginiai (tai turbūt visada būna natūrali literatūros kritikos raidos paradigma) imti kvestionuoti arba kitaip interpretuoti³⁰. P. Stelingis savo disertacijos pagrindu parengtoje studijoje apie Carlosą Pezoa Vélizą teigė: „<...> postromantizmas, bent jau Čilės atveju, gražiai koegzistavo su Darío modernizmu“³¹; šis teiginys laikomas *klasikiniu* Čilės modernizmo literatūroje iki šių dienų³².

Aptariamo literatūrologo pasiūlyta F. Šilerio kūrybos analizė tebelaikoma atramine: jo tekstai buvo įtraukti į filologijos studentų privalomų perskaityti literatūros kūrinių sąrašus, cituojami naujuose F. Šilerio biografijos ir kūrybos tyrinėjimuose³³.

P. Stelingis buvo Čilės Santjago katalikiškojo universiteto leidžiamo žurnalo „Taller de letras“, publikuojamame nuo 1971 m., aktyvus bendraautoris ir redakcinės kolegijos narys kartu su Carmen Foxley, Alfonso M. Escudero, Ernesto Sábato, Carlosu Droguettu bei kitais. Dirbti viename iš šešių katalikiškų privačių tuo metu Čilėje egzistavusių universitetų P. Stelingiui buvo būtinybė, kaip minima šio universiteto rektoriaus kalboje jubiliejaus proga; kuklus atlygis neatbaidė daugelio dėstytojų. Svarbu pabrėžti, kad P. Stelingis laikomas vienu žymesnių Čilės literatūros kritikų, nors nebuvo parašęs daug tekstų (priešingai nei, pavyzdžiui, kita lietuvių išėivė, ispanistė B. Ciplijauskaitė, dirbusi Madisono universitete (Viskonsine) ir parengusi išskirtinai daug publikacijų). Apie P. Stelingio poziciją Čilės literatūros kritikos lauke galima susidaryti preliminarų įspūdį skaitant toliau pateiktą interviu ištrauką. 2009 m. interviu „Čilės literatūros žurnalui“³⁴ davęs literatūrologas, kritikas, istorikas Cedomilis Goicas teigė:

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Žr., pvz., Mermall, Thomas, “Unamuno and Dostoevsky’s Grand Inquisitor”, *Hispania*, 1978, vol. 61, no. 4 (Dec.), 851–858; Morillas, Jordi, “Dostoevski y Miguel de Unamuno”, *Estudios Dostoevski*, 2019, núm. 2; Serrano, Jorge, “Influencia literaria de Dostoyevski en la obra de Unamuno”, *Revista Científica Electrónica de Ciencias Humanas / Scientific e-journal of Human Sciences*, 2020, núm 45 (año 15), 64–71.

³⁰ Real de Azúa, Carlos, “El modernismo literario y las ideologías”, *Escritura. Teoría y crítica literarias*, 1977, año 2, nº 3, 56.

³¹ Stelingis, Paulius, *Carlos Pezoa Véliz*. Santiago de Chile: Imprenta Nascimento, s. d., prólogo, II.

³² Avaria, Antonio, “El perro vagabundo”, in Avaria, Antonio, *El interlocutor perpetuo*. Pequeño Dios editores, 2015, 55.

³³ López, Federico, “Belleza y libertad: la investigación filosófica de las cartas sobre la educación estética del hombre de Friedrich Schiller”, in *Investigación y Ciencia del Gimnasio Campestre*, 2011, žiūrėta 2022 rugsėjo 24, <http://www.fadu.edu.uy/estetica-diseno-i/files/2012/11/schiller-est%C3%A9tica-y-pol%C3%ADtica-s%C3%ADntesis.pdf>.

³⁴ Gotschlich, Guillermo, “Entrevista a Cedomil Goic”, *Revista chilena de literatura*, 2009, n. 75, 317–323, žiūrėta 2022 rugsėjo 24, http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-22952009000200018&lng=es&nr=iso, <http://dx.doi.org/10.4067/S0718-22952009000200018>.

Literatūros kritika [Čilėje] nebuvo atskirų studijų objektas. <...> Išskyrus kai kurias XIX amžiaus figūras, reikėtų išanalizuoti visus indėlius, suklasifikuotus pagal santykį su literatūros teorija, kokio nors literatūros žanro, epochos, tendencijos arba kartos, konkretaus autoriaus studijas arba kritiką į bendrą istoriją, įtraukiant tokius autorius kaip Mariano Latorre (1886–1955), Arturo Torresas Ríoseco (1897–1971), Raúlís Silva Castro (1905–1970), Yolando Pino Saavedra (1901–1992), Ricardo A. Latchamas (1903–1965), Fernando Alegría (1918–2005), **Paulius Stelingis**, Félixas Martínezas (1929), Jorge Guzmánas (1930), Susana Munnich (1947), Hernánas Loyola (1930), Mario Rodríguezas, Gastónas von dem Bussche (1930–2007), Carlosas Foresti (1925–2007), Lucía Invernizzi, Ana María Cuneo, Carmen Foxley ir t. t.

P. Stelingio darbai yra įtraukti ir į šiuolaikinės literatūros kritikos apžvalgas, nors ir neanalizuojami nei literatūros teorijos, nei juo labiau istorijos aspektu:

Paulius Stelingis (1930) domėjosi Čilės poezijos kritiniu pažinimu ir yra tokių knygų kaip „Carlos Pezoa Véliz: poetas modernistas inovatorius“ (1954) ir „Manuel Magallanes Moure poezija“ (1959) – mažų, bet labai gerai sutvarkytų monografijų autorius. Vėliau atsigręžė į Europą, iš kur yra kilęs, ir rašė apie „Laisvės idėją dramatinėje Šilerio kūryboje“ (1962).³⁵

Jo knygos net po 50 metų tebelaikomos aktualiomis ir cituojamos šiuolaikiniuose literatūrologijos darbuose: pavyzdžiui, 2010 m. išspausdintame straipsnyje „Populiarusis identitetas ir modernybė Carlos Pezoa Véliz poezijoje“³⁶ cituojama iš P. Stelingio knygos „Carlos Pezoa Véliz: poetas modernistas inovatorius“. Kitame, 2003 metų magistro darbe, apgintame Čilės Santjago valstybinio universiteto Filologijos fakultete, rašoma:

<...> nenorint įsivelti į betikslis debatus, ar Pezoa Velizas yra modernistas, ar ne, didesnio ar menkesnio masto poetas <...> profesoriaus Pauliaus Stelingio darbas šia tema su R. Latchamo prologu yra labai aiškus ir nušviečiantis [situaciją]³⁷.

„Laisvės idėja dramatinėje Šilerio kūryboje“ („La idea de libertad en la obra dramática de Schiller“ (1962))

Studija apie F. Šilerį yra bene svarbiausia P. Stelingio kūryboje: joje išryškėja jo komparatyvistiniai, literatūrologiniai talentai, autorius pasirodo kaip ypač gerai išmanantis Europos kontekstą. Šioje 183 puslapių apimties studijoje, kurioje nagrinėjama vokiečių klasiko F. Šilerio kūryba³⁸ ir kuri retkarčiais kritikoje pavadinama esė, P. Stelingis susitelkia į

³⁵ Silva Castro, Raúl, *La literatura crítica de Chile*. Santiago de Chile: Editorial Andres Bello, 1969, 42.

³⁶ López Duhart, María Ignacia, „Identidad popular y modernidad en la poesía de Carlos Pezoa Véliz“, *Mapocho. Revista de humanidades*, 2010, núm. 68, 49–57, žiūrėta 2022 rugsėjo 24, <http://www.memoriachilena.gob.cl/archivos2/pdfs/MC0048556.pdf>.

³⁷ Berrios Chacón, Víctor, *El código de la ciudad y el mensaje de la conciencia chilena*. Santiago de Chile: Universidad de Chile, 2003, 18.

³⁸ Stelingis, Paulius, *La idea de libertad en la obra dramática de Schiller*. Santiago de Chile: Universidad de Chile, Centro de Investigaciones de Literatura Comparada, 1962.

F. Šilerio biografijos ir kūrybos sąsajų analizę: aptaręs įvairius rašytojo gyvenimo aspektus, studijos autorius sujungia kūrybines užuomazgas, pirmuosius kūrinius ir brandą nulėmusias patirtis į vieną pasakojimą³⁹. F. Šilerio kūrybą P. Stelingis analizuoja pirmiausia į kontekstindamas ir nubrėždamas jo kūrinių vertę bei statusą šalia kitų vokiečių klasikų: F. Šilerio draminę poemą „Valenšteinas“, tragedijas „Marija Stiuart“ ir „Mesinos nuotaka“ literatūrologas lygina su Johano Volfgango Getės ir Viljamo Šekspyro kūriniais. P. Stelingis imasi analizuoti laisvės idėjos evoliuciją ir seka jos raidą visoje F. Šilerio kūryboje. Panašaus užmojo, tik daug didesnės apimties dėl pasirinktų daugybės autorių ir epochų yra ir B. Ciplijauskaitės 1962 metų studija „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“, kurioje literatūrologė detalai seka vienatvės temos pasirodymus bei transformacijas ispanų poezijoje. Taigi, abu ispanistus sieja ta pati literatūrologinio tyrimo, nors ir atliekamo skirtingais įrankiais (B. Ciplijauskaitė labiau susitelkia į psichoanalizę, idealistinę kritiką, o P. Stelingis – į kontekstinę ir formalistinę kritiką), samprata – kurios nors sąvokos raidos tyrimas. Kalbėdamas apie laisvės sampratą F. Šilerio pasaulėžiūroje ir jos atspindžius kūryboje, P. Stelingis prieina J. V. Getės ir F. Šilerio vertybines nuostatas ir aptaria laisvės idėjos evoliuciją:

Visiškai priešinga yra Šilerio dvasia. Jo siela labiau linksta prie dvasinio, o ne gamtos pasaulio. Jo visas gyvenimas yra maištas prieš tai, kas nustatyta ir varžo dvasią. Žmogiškoji laisvė yra didžioji jo viso gyvenimo aistra ir aukščiausias kūrybinis idealas. Pats Geothė sako, kad visi Šilerio kūriniai yra persismelkę laisvės idėja, kuri transformavosi vystantis Šilerio kultūrai, jam tampant kitu žmogumi. Jaunystėje [Šilerį] domino fizinė laisvė, ji pasirodo ir ankstyvuosiuose jo kūriniuose, vėliau jį ėmė dominti idealioji laisvė.⁴⁰

P. Stelingio analizė buvo priimta teigiamai ir sulaukė ilgalaikio bei tebeaktualaus teksto įvertinimo. Štai kaip atsiliepiama apie šio literatūrologo darbą vienoje iš jo knygos recenzijų Čilės dienraštyje „La Discusión“:

Labai skvarbi yra tolesnė mintis, atskleidžianti nepaprastai gilų [autoriaus] temos išmanymą: kad pasiektų moralinę laisvę, jo [Šilerio] herojai atsiduoda skausmui ir mirčiai. Šileriui patinka ribinės situacijos, kuriose ypač aiškiai atsiskleidžia kūniškas žmogaus mažumas ir dvasinė didybė, slypinti kiekviename žmoguje. Kažkas didingo, išskirtinio ir griausmingo jaučiama Šilerio tragedijų mirties scenose, kai žmogus apleidžia šią žemę ir įgauna naujus būties pavidalus.⁴¹

Prometėjo idėja Aischilo ir Vinco Mykolaičio-Putino kūryboje

Trumpam norisi sustoti prie lietuvių literatūrai skirtų P. Stelingio darbų, publikuotų ispaniškai. 1971 m. išspausdintame straipsnyje jis lygina Aischilo tragediją „Prikaltasis Prometėjas“ ir V. Mykolaičio-Putino kūrinių „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. Po įžangos autorius detalai aptaria Aischilo tragedijos sandarą, trijų dalių struktūrą ir atsiskleidžia kaip graikų

³⁹ Mengod, Vicente, „La idea de libertad“, in *La Discusión*, 1968, 7 de julio. Chillán: Diario, Biblioteca Nacional de Chile, Archivo de Referencias Críticas / Colección General, žiūrėta 2022 rugsėjo 24, <http://www.bibliotecanacionaldigital.gob.cl/visor/BND:239503>.

⁴⁰ Stelingis, *La idea de libertad en la obra dramática de Schiller*, 75.

⁴¹ Mengod, „La idea de libertad“, 5.

literatūros specialistas: cituoja klasikinės filologijos tyrėjus, daugiausia vokiečius, nuo pat XIX a. iki XX a. 7 dešimtmečio analizavusius Aischilo kūrybą: Erichą Bethe'ę, Friedrichą Niedzballą, Theodorą Carolį Bertholdą Heidlerį, Wilhelmą Schmidą, Rudolphą Westphalį. Svarbiausias P. Stelingio akcentuojamas aspektas yra tragedijos stilistinis ir lingvistinis nevieningumas bei Aischilo autorystės kvestionavimas: įdomu tai, kad 1971 m. P. Stelingiui yra tokie aktualūs autorystės klausimai, kurie tebesprendžiami ir moderniojoje literatūrologijoje⁴². Remdamasis Alberto Camus „Sizifo mitu“, José Alsina'os, Gilberto Murray'aus tekstais, jis prieina prie tokios išvados: „<...> per kančią pasiekama harmoninga išmintis ir atsargumas, ant šios kančios Aischilas paremia visą savo tragediją“⁴³. Tyrėjui taip pat labai svarbus struktūrinės visumos nebuvimas: akcentuodamas neišlikusias arba dingusias Aischilo trilogijos „Prikaltasis Prometėjas“ dalis, jis pats atsiskleidžia kaip tekstinės kritikos atstovas⁴⁴, nes gilinasi į istorinio-kultūrinio konteksto įsiskverbimą į tekstą ir galimas jo modifikacijas, priklausomai nuo tuometės Atėnų situacijos. Turint tai omenyje, atrodo natūralus jo susirūpinimas dėl trilogijos visumos dalių nebuvimo ir įtakos kūrinio visumos struktūrai.

P. Stelingiui ypač aktualūs Dzeuso įvaizdžiai, aptinkami įvairiuose Aischilo tekstuose, įskaitant tą pačią tragediją: vienoje dalyje šis dievas tironiškas, žiauresnis, siekia teisingumo bet kokia kaina, kitoje – nuosaikus, švelnesnis, santūrus, tad kyla klausimas, kaip tai suderinama su vientisa svarbiausios graikų dievybės reprezentacija. Literatūrologas atkreipia dėmesį į jauno ir brandaus dievo įvaizdžius, tai, kaip jie koreliuoja su atitinkamais jauno ir vyresnio žmogaus pasirinkimais, ir priima šią interpretaciją kaip įtikinamą bei paaškinančią tragiko nenuoseklų dievo vaizdavimą. Apsistodamas prie Dzeuso įvaizdžių evoliucijos, P. Stelingis pateikia ir priešingai manančių mokslininkų: Johno A. Davisono, Humphrey'o D. F. Kitto, Francesco Rodriguezo Adradoso, José S. Lasso de la Vega'os, Manuelio Fernandez-Galiano bei kitų nuomonę: šie teigia, kad senstančio dievo įvaizdis prieštarauja helenistinių vertybių visumai ir yra neįmanomas bei netinkamas tokio religingo autoriaus kaip Aischilas kūrybai⁴⁵. P. Stelingis Aischilo „Prikaltojo Prometėjo“ analizę užbaigia tokiu teiginiu: „<...> kad galėtume susidaryti visapusišką vaizdą, reikėtų sulaukti <...> esminių trūkstamų trilogijos fragmentų atradimo“⁴⁶.

Antrojoje straipsnio dalyje P. Stelingis skiria didžiausią dėmesį V. Mykolaičio-Putino tautos likimo misterijai „Nuvainikuotoji Vaidilutė“: palygina jos siužetą ir veikėjų įvaizdžius su Aischilo trilogija „Prikaltasis Prometėjas“. Reikia paminėti, kad pati literatūrologo straipsnio koncepcija artima Antano Maceinos leidinyje „Tremties metai“ paskelbtam straipsniui „Nuvainikuotoji Vaidilutė: prometėjizmo idėja Putino interpretacijoje“⁴⁷ ir

⁴² Plačiau žr. Denysą Page'o, Oliverio Taplino, Marko Griffitho, Martino Litchfieldo Westo, Cecilio Maurice'o Bowra'o, Marijos Pia Pattoni bei kitų autorių tekstus Aischilo autorystės klausimais.

⁴³ Stelingis, Paulius, „La idea de Prometeo en Esquilo y en Vincas Mykolaitis-Putinas“, *Boletín de Filología*, 1971, Tema XXII, 135.

⁴⁴ Plačiau žr.: Satkauskytė, Dalia, „Tarp teksto ir konteksto: sociokritika kaip kompromisas“, *Colloquia* 31 (2014), 13–29.

⁴⁵ Stelingis, „La idea de Prometeo en Esquilo y en Vincas Mykolaitis-Putinas“, 139.

⁴⁶ *Ibid.*, 140.

⁴⁷ Maceina, Antanas, „Nuvainikuotoji Vaidilutė: prometėjizmo idėja Putino interpretacijoje“, in *Tremties metai*, sud. ir red. Bernardas Brazdžionis. Tiubingenas, 1947, 478.

sietina su naujo tautos atgimimo įprasminimu pasitelkiant prometėjiško maišto idėją⁴⁸. P. Stelingis, pristatydamas V. Mykolaičio-Putino legendos interpretaciją, pabrėžia ugnies kulto svarbą senovės baltų kultūroje ir Vaidilutės dvasinį maištą prieš dievo valią: senovės Romoje vestalės, apleidusios savo pareigas, būdavo laidojamos gyvos, o V. Mykolaitis-Putinas Vaidilutei suteikia herojės statusą: ji tampa didžiojo kunigaikščio Vytauto motina. P. Stelingis akcentuoja, kad vaidilutės Birutės istorija skiriasi nuo Aischilo Prometėjo, bet juos visus sieja nenoras ir negalėjimas paklusti dievų valiai dėl racionalių arba iracionalių priežasčių (pavyzdžiui, meilės)⁴⁹. Literatūrologas 1971 m., remdamasis A. Maceina ir pateikdamas savo interpretaciją, itin konceptualizuoja vaidilutės, moters vaidmenį senovės baltų kultūroje ir minėtų įvaizdžių transformacijas šiuolaikinėje literatūroje:

Anot V. Mykolaičio-Putino sampratos, Vaidilutės (Birutės) skaistybės įžadais buvo dvasinis nutolimas nuo žemės ir drauge moteriško pašaukimo iškraipymas. Šio įžado atsisakymas išreiškia grįžimą prie tikrojo kelio.

Be to, tai atspindi poeto įsitikinimus apie dieviškosios idėjos apsisvalymą (nuskaidrėjimą), vykstantį tautos kelyje, kai naujai įžiebūs užgesusių liepsnų, kuriai tarnauti buvo atsisakiusi Birutė, iškyla kalavijo formos kryžius – naujos religijos – krikščionybės – atėjimo ženklas. Taip Mykolaitis-Putinas kontempliuoja ne tik izoliuotą žmogų – individą, einantį savo lemties keliu, bet visą tautą jos istorinėje trajektorijoje. Mykolaičio-Putino kūryboje tai, kas individualu, pasirodo glaudžiai susiję su tuo, kas yra nacionalinis-kolektyvinis [dalykas].⁵⁰

Šis straipsnis neabejotinai svarbus kaip lituanistikos tyrinėjimo objektas, vertingas dėl komparatyvistinių perspektyvų bei įžvalgų ir paties jo atsiradimo ispanakalbiuose, Lotynų Amerikos kontekstuose 1971 m. P. Stelingis savo pasirinkimu publikuoti lyginamąjį darbą apie lietuvių poetą atspindi tendenciją, kuri buvo būdinga Antrojo pasaulinio karo išei- viams, kalbėti apie lietuvių kultūrą, literatūrą ir įtraukti ją į tarptautinius kontekstus, ne- paisant sovietų okupacijos, ir neleisti pasaulio skaitytojams *pamiršti* lietuvių kultūros arti- mumo Vakarų Europos kultūroms bei universalumo. Tiek kiti panašaus amžiaus ispanistai (S. Goštautas, B. Ciplijauskaitė, P. Gaučys), tiek slavistai (Tomas Venclova, Rimvydas Šil- bajoris), tiek prancūzistai (Viktorija Skrupskelytė) savo darbuose vienu arba kitu aspektu imdavosi įterpti lietuvių literatūrą į tarptautinius kontekstus, reflektuoti, lyginti, kome- tuoti, atsižvelgdami į Vakarų Europos, slavų arba Lotynų Amerikos kultūrų dominantes.

*Lyrinė Balio Sruogos poezija*⁵¹

1973 m. pasirodęs P. Stelingio straipsnis yra visiškai 1971 m. straipsnio „Prometėjo idėja Aischilo ir V. Mykolaičio-Putino kūryboje“ priešingybė: pirmasis parašytas lengvu, kone žurnalistiniu stiliumi, beveik neturi išnašų, jame pasakojama apie bendrą B. Sruogos gy- venimo ir kūrybos sąsają su tuometine poetine tradicija (Maironiu) ir Europos

⁴⁸ Martišiūtė, Aušra, „Tautinės tapatybės suvokimo raida tautinėse misterijose“, *Literatūra* 48 (5) (2006), 42.

⁴⁹ Stelingis, „La idea de Prometeo en Esquilo y en Vincas Mykolaitis-Putinas“, 141.

⁵⁰ *Ibid.*, 142.

⁵¹ Stelingis, Paulius, „La poesía lírica de Balys Sruoga“, *Boletín de filología*, 1973, vol. XXIII, 305–313.

simbolistais, straipsnis patraukia paprastumu ir akivaizdžiu siekiu pateikti bendrą vaizdą, suprantamą net ir literatūra nesidominčiam skaitytojui. Svarstyтина, kodėl toks beletristinis straipsnis pasirodė akademiniam Čilės Santjago universiteto mokslo žurnale, kuriam prieš dvejus metus P. Stelingis jau buvo publikavęs gerokai rimtesnę studiją. Po ilgo kontekstinio ir biografinio įvado literatūrologas apsistoja ties B. Sruogos poezija ir pademonstruoja visapusiškai išmanantis jo kūrybą:

Jo poezijos branduolys yra meilė žemei. <...> Žmogus, pasirodantis jo lyrikoje, tvirtai stovi ant žemės, turi natūralių polinkių, jausmų impulsų ir troškimų. Jo poezijos simboliai neperžengia realaus gyvenimo, nėra nukreipti į transcendenciją kaip, pavyzdžiui, jo bendraamžio lietuvių Vinco Mykoliaičio-Putino kūryboje. <...> Mūsų poetas, eidamas simbolistiniu keliu, kuria eiles, kuriose viso eilėraščio pagrindas yra emocinė būseną, sukurianti tam tikrą žodžių muzikalumą. Jo simbolizmas yra ne ideologinis, o formalusis. Muzikalusis pradas yra esminis jo poezijoje.⁵²

Aptardamas B. Sruogos eilėraščių „Supasi, supasi lapai nubudinti“, P. Stelingis pateikia svarbių įžvalgų apie poezijos išverčiamumą:

Kadangi eilėraščio pagrindas yra muzikalumas, išreikštas nuo ispanų kalbos labai besiskiriančios [lietuvių kalbos] sandara, **ištikimas jo vertimas** yra neįmanomas. Tikriausiai dabar būtų tinkamas momentas prisiminti Hugo Friedricho žodžius, pasakytus apie poezijos vertimą įvadė į knygą „Moderniosios lyrikos struktūra“ („Die Struktur der modernen Lyrik“). Jis teigia, kad „niekas, kas pažįstamas su lyrika, negali paneigti, jog lyrika, ypač modernioji, yra beveik neišverčiama“.⁵³

Ištikimo vertimo samprata pasireiškia ir kitų lietuvių išeivijoje veikusių ispanistų (B. Ciplijauskaitės, S. Goštauto) tekstuose, tad vertėtų patyrimėti šios sąvokos kilmę ir raidą, galbūt siejant ją su tarpukario Lietuvos švietimo sistema (B. Ciplijauskaitė ir P. Stelingis mokėsi gimnazijose nepriklausomoje Lietuvoje, S. Goštautas gimė Kolumbijoje, bet buvo auklėjamas itin į lietuviybę orientuotoje aplinkoje).

Analizuojant poeziją itin jaučiama paties P. Stelingio poetinė prigimtis: tai, ką ir kaip jis sako apie poeziją, kaip tiria poetų kūrybą ir gyvenimo patirtis, kokias prasmes suteikia poezijos turiniui ir formai. Susitelkęs į fonetinius garsų žaidimus, skambesį ir ritmiką, priebalsių kuriamą judrumo įspūdį, literatūrologas teigia, kad B. Sruogos įnašas į lietuvių poeziją yra viena rimčiausių XX a. poetinių inovacijų. Tiek straipsnio (kurį pagrįstai būtų galima vadinti esė dėl laisvo ir neformalaus stiliaus) pradžioje, tiek jo pabaigoje P. Stelingis pereina į poetinį, gal kiek patetišką kalbėjimą ir suformuluoja svarbias išvadas apie B. Sruogos poeziją:

Mūsų poetas ne pasimetė steriliose formalistinėse paieškose, o kūrė eilėraščius, kurie jau nemažai laiko lietuvių tautoje perduodami iš lūpų į lūpas kaip populiariosios, sąmojingos ir gyvybingos dainos. Iš visų jų turėtume specialiai išskirti „Mano sieloj šiandien šventė“ ir „Piovejās“. Nors jų autorius nustojo egzistuoti jau prieš kurį laiką, juodi mirties sparnai

⁵² *Ibid.*, 310–311.

⁵³ *Ibid.*, 312.

nesugeba sumenkinti (apjuodinti) jo eilių džiaugsmo, nei jo meilės tai „drėgnai ir kietai“ žemei, kaip pats sakė autobiografijoje. Kaip minėjome, Balys Sruoga ne pasimetė steriliose paieškose, o sugebėjo sujungti archajinę dainų formą su modernumu ir sukūrė individualią ir laiko išbandymus atlaikančią (isp. *perdurable*) poeziją.⁵⁴

Išvados

P. Stelingio darbai Čilės Santjago valstybiniame universitete paliko pėdsakų iki šių dienų: to paties universiteto studijų programų privalomų perskaityti literatūros kūrinių sąrašuose net ir 2017 m. (pavyzdžiui, studijuojant šiuolaikinę vokiečių literatūrą) jo tekstai nurodomi šalia Rudolfo Steinerio, Walterio Benjamino, Ilse'ės Brugger, René Welleko ir kitų autorių privalomų perskaityti kūrinių⁵⁵.

Jo biografija tebėra nevisa: trūksta duomenų, bendraamžiai kolegos mirę, ieškant informacijos šiam straipsniui šiokią tokią kryptį parodė keletas mokinių liudijimų.

P. Stelingio tekstus galima padalyti į tris aiškias dalis:

- 1) poezija, parašyta lietuvių kalba ir publikuota išskirtinai katalikiškoje lietuvių išeivijos spaudoje;
- 2) ispanakalbių autorių pristatymai ir vertimai lietuvių išeivijos spaudoje;
- 3) svariausia – komparatyvistiniai literatūrologiniai darbai, kuriuose analizuojamos F. Šilerio dramos, C. Pezoa Vélizo poezija (įtvirtinama pozicija ją sieti su Rubėno Darío modernizmu), Manuelio Magallaneso Mournėo poezijos studija, V. Mykolaičio-Putino ir B. Sruogos kūryba pasaulinės literatūros kontekste.

P. Stelingis bendrame lietuvių išeivijos, ypač literatūrologų ispanistų, kontekste atskleidžia kaip Čilės moderniosios poezijos ir komparatyvistikos specialistas, išsiskiriantis poetinėmis pajautomis ir įsijungiantis į tekstinės kritikos autorių gretas.

Šaltiniai ir literatūra

1948 07 05 Juliaus Kakariekos ir Pauliaus Stelingio laiškas Čilės Santjago katalikiškojo universiteto rektoriui. Tiubingenas, Archivo Histórico Pontificia Universidad Católica de Chile, žiūrėta 2022 rugpjūčio 15, http://146.155.94.17/bitstream/handle/123456789/8116/CAJA60_CARP4_DOC7.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Aidai, 1967, nr. 4, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=5314:mi&catid=320:4-balandis&Itemid=367.

Avaria, Antonio, “El perro vagabundo”, in Avaria, Antonio, *El interlocutor perpetuo*. Pequeño Dios editores, 2015.

Berrios Chacón, Víctor, *El código de la ciudad y el mensaje de la conciencia chilena*. Santiago de Chile: Universidad de Chile, 2003.

“Ciclos de conferencias”, <https://revistas.uchile.cl/index.php/RCDH/article/download/38093/39746/>.

Discurso del rector, <http://extension.letras.uc.cl/index.php/documentos/extension/14-agusti-n-letelier/file>.

⁵⁴ *Ibid.*, 313.

⁵⁵ Žr.: Unidad académica...: https://www.usal.edu.ar/archivos/fleo/docs/2017_programa_letras_-_lit_alemana_moderna_-_tn.pdf.

- „Du lietuviai tolimoje Čilėje“, *Ateitis*, 1954 vasaris, nr. 2.
- Gaučys, Povilas, „Gabriela Mistral“, *Aidai*, 1921, nr. 5, 202–207, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=4888:li&catid=311:5-gegu&Itemid=343.
- Gotschlich, Guillermo, „Entrevista a Cedomil Goic“, *Revista chilena de literatura*, 2009, n. 75, 317–323, žiūrėta 2022 rugsėjo 24, http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-22952009000200018&lng=es&nrm=iso, <http://dx.doi.org/10.4067/S0718-22952009000200018>.
- López Duhart, Maria Ignacia, „Identidad popular y modernidad en la poesía de Carlos Pezoa Véliz“, *Mapocho. Revista de humanidades*, 2010, núm. 68, 49–57, žiūrėta 2022 rugsėjo 24, <http://www.memoriachilena.gob.cl/archivos2/pdfs/MC0048556.pdf>.
- López, Federico, „Belleza y libertad: la investigación filosófica de las cartas sobre la educación estética del hombre de Friedrich Schiller“, in *Investigación y Ciencia del Gimnasio Campestre*, 2011, žiūrėta 2022 rugsėjo 24, <http://www.fadu.edu.uy/estetica-diseno-i/files/2012/11/schiller-est%C3%A9tica-y-pol%C3%ADtica-s%C3%ADntesis.pdf>.
- Maceina, Antanas, „Nuvainikuotoji Vaidilutė: prometėjizmo idėja Putino interpretacijoje“, in *Tremties metai*, sud. ir red. Bernardas Brazdžionis. Tiubingenas, 1947.
- Martišiūtė, Aušra, „Tautinės tapatybės suvokimo raida tautinėse misterijose“, *Literatūra* 48 (5) (2006).
- Mengod, Vicente, „La idea de libertad“, *La Discusión*, 1968, 7 de julio, 5. Chillán: Diario, Biblioteca Nacional de Chile, Archivo de Referencias Críticas / Colección General, žiūrėta 2022 rugsėjo 24, <http://www.bibliotecanacionaldigital.gob.cl/bnd/628/w3-article-239503.html>.
- Mistral, Gabriela, „Tavęs belaukiant“, „Pasaulis“, „Dievas“, „Verkiu“, „Vaikams“, „Motinos dulkės“, vert. P. Stelingis, *Aidai*, 1957, nr. 2, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6357:li&catid=377:2-vasaris&Itemid=428.
- Mūsų Lietuva*, 1977, nr. 10, 9, žiūrėta 2022 rugpjūčio 20, https://www.spauda2.org/musu_lietuva/archive/1977/1977-nr10-MUSU-LIETUVA.pdf.
- Narbutas, Titas, „Kakariėkos ir Stelingio laimėjimai Čilėj“, *Draugas*, 1954 sausio 30.
- Peleckis-Kaktavičius, Leonas, „Laikas buvo ir yra žiaurus draugas“, in Peleckis-Kaktavičius, Leonas, *Žodžiai, kurie neišduos: esė, pokalbiai, studija*. Šiauliai: Varpai, 2011.
- Real de Azúa, Carlos, „El modernismo literario y las ideologías“, *Escritura. Teoría y crítica literarias*, 1977, año 2, n° 3.
- Satkauskytė, Dalia, „Tarp teksto ir konteksto: sociokritika kaip kompromisas“, *Colloquia* 31 (2014).
- Silva Castro, Raúl, *La literatura crítica de Chile*. Santiago de Chile: Editorial Andres Bello, 1969.
- Soaje de Elías, Raquel ir Salas Fernández, Manuel, „Un maestro lituano en Chile: Julius Kakariėka (1922–2008) y la Historia de Antigüedad Tardía“, *Revista Historias del Orbis Terrarum*, 2022, núm. 28, 131–160, žiūrėta 2022 rugpjūčio 12, <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8549465>.
- Stelingis, Paulius, „Amžinybės idėja Miguel de Unamuno kūryboje“, *Aidai*, 1959, nr. 4, žiūrėta 2022 rugpjūčio 15, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_alphacontent§ion=41&cat=399&Itemid=73.
- Stelingis, Paulius, „Dėkoju, Viešpatie“, „Prabėgusių dienų ilgesys“, *Ateitis*, 1950, 7–9, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, <https://www.spauda.org/ateitis/archive/1951/1951-nr01-ATEITIS.pdf>.
- Stelingis, Paulius, *Carlos Pezoa Véliz*. Santiago de Chile: Imprenta Nascimento, s. d., prólogo, II.
- Stelingis, Paulius, „Gabriela Mistral – didžioji meilės poetė“, *Aidai*, 1957, nr. 2, 86–88, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6361:li&catid=377:2-vasaris&Itemid=428.

Stelingis, Paulius, *Gimtosios žemės paveikslai*. Vilnius: Aidai, 2008.

Stelingis, Paulius, "La idea de Prometeo en Esquilo y en Vincas Mykolaitis-Putinas", *Boletín de Filología*, 1971, Tema XXII.

Stelingis, Paulius, "La poesía lírica de Balys Sruoga", *Boletín de filología*, 1973, vol. XXIII.

Stelingis, Paulius, „Paukščių sugrįžimas“, „Pavasaris“, *Aidai*, 1951, nr. 5, žiūrėta 2022 rugsėjo 21, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=4928&Itemid=343.

„Trumpai“, *Aidai*, 1950, nr. 2, žiūrėta 2022 rugsėjo 10, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=4629:mi&catid=298:2-vasaris&Itemid=329.

Unidad académica..., https://www.usal.edu.ar/archivos/fleo/docs/2017_programa_letras_-_lit._alemana_moderna_-_tn.pdf.

“Vida del Departamento de Literatura”, *Revista chilena de Literatura*, 1977, no. 8 (Apr.), žiūrėta 2022 rugsėjo 20, <https://www.jstor.org/stable/40357250?read-now=1&refreqid=excelsior%3Ac9f39891d68b68aa41717366e9db9fc&seq=2>.

Akvilė ŠIMĖNIENĖ

PAULIUS STELINGIS AND HIS CONTRIBUTION TO COMPARATIVE LITERARY STUDIES AND POETRY IN EXILE

Summary. The article takes a look at the life and academic activities of the Lithuanian exile and literary critic Paulius Stelingis. In a brief overview it identifies his positions in Lithuanian exile and Hispanic contexts and offers a metacritical perspective on his works of literary criticism. Stelingis was an active poet and cultural figure in the interwar period of independent Lithuania, a member of the “Šatrija” cultural movement. After the Second World War he lived as a displaced person in a DP camp in Germany; later he emigrated to Chile and studied philology in the University of Santiago in Chile. Having completed his studies, Stelingis was invited to give lectures at both the Catholic and the public Chilean Universities of Santiago. His main achievements for Lithuanian exile culture were his worldwide comparative publications on “The lyrical poetry of Balys Sruoga” and “The idea of Prometheus in Aeschylus and V. Mykolaitis-Putinas”.

Keywords: Lithuanian exile, Latin America, literary criticism, comparative studies, Paulius Stelingis, Universidad Católica de Santiago de Chile, Universidad Pública de Santiago de Chile.

Eglė MIKULSKAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Marginalios vietos ir *communitas* raiška Valdo Papievio romanuose „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Ėko“

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos marginalių vietų – geografinių, socialinių arba kultūrinių periferijų (Robas Shieldsas) reprezentacijos ir *communitas* – nestruktūruotų liminalių bendruomenių raiška Valdo Papievio romanuose. Analizei atlikti pasitelkiama antropologo Victorio Turnerio *communitas* teorija, geokritinės prieigos, Michelio Foucault heterotopijos samprata. Straipsnyje vadovaujamas V. Turnerio pastaba, kad *communitas* gali būti suvokta tik per santykį su egzistuojančia struktūra. Siekiama atskleisti šių vietų ir bendruomenių reprezentacijų ypatumus, *communitas* vertybines išraiškas dominuojančios kultūros terpėje, užčiuopti vaizdavimo panašumus ir skirtumus abiejuose romanuose.

Atskleidžiama, kad abiejuose romanuose *communitas* – daugiakultūrės bendruomenės, įgyvendinančios socialinės lygybės, hierarchijos nebuvimo principus, o šių bendruomenių susitelkimo koordinatės dažnai nulemia ir protagonistui reikšmingiausias marginalias vietas. Stuktūrizuoti funkcionuojanti visuomenė arba atmetama („Vienos vasaros emigrantai“), arba nedalyvauja plėtojant siužetą („Ėko“), šiuo atveju visą Paryžių reprezentuojant kaip griūvančią, izoliuotą, periferinę ir heterotopinę erdvę. Nors šių vietų ir bendruomenių reprezentacijos romanuose skiriasi, abiejuose išryškėja autoriaus vertybinės nuostatos – artimo ryšio, lygybės, jautrumo ilgesys materialistiškame, susiskaldžiusiame pasaulyje.

Raktažodžiai: Victoras Turneris, *communitas*, marginalios vietos, liminalumas, struktūra, periferija.

Įvairiais laikotarpiais marginalo padėtis literatūroje buvo nevienoda: pasak Nijolės Vaičiulėnaitės-Kašelionienės, subyrėjus okupacinei santvarkai, menininko marginalo maištas tapo nukreiptas prieš naujas valdžios formas, kartu įsigalint nepatikliam požiūriui į

tautines vertybes ir iš naujo persvarstant identiteto klausimus.¹ Naujausioje lietuvių literatūroje šis maištas neretai reiškiasi per asmeninės (ne kolektyvinės) patirties sureikšminimą, siekiant nepriklausomai konstruoti savąją tapatybę, – tai bene ryškiausiai skleidžiasi emigracinės literatūros fone. Tokios literatūros puslapiuose dažnai nugula dokumentinės, socialinės, autobiografinės realijos, dėl jų paaukojant literatūrinę vertę. Emigracinės literatūros autoriai, pasak Lauros Laurušaitės, „dažniausiai nelaužo literatūros kanonų, nekuria naujų literatūrinių strategijų, bet bando sau patiems išsiaiškinti priklausymą, įvardyti sau ir tikrovei apčiuopiamą formą. <...> jie [rašytojai] reprezentuoja ir kaip žinianešiai transliuoja emigracijos priežasčių ir pasekmių istoriją.“² Tarp reikšmingų išimčių atsiduria Dalios Staponkutės, Paulinos Pukytės proza, o dar labiau išryškėja Prancūzijoje gyvenančio Valdo Papievio romanai, peržengiantys kultūrines, nacionalines ribas, šiuolaikinės emigracinės literatūros kontekste išsiskiriantys tiek menine verte, tiek sąmoningu atsakymu sureikšminti emigracinę patirtį, vietoje to labiau iškeliant egzistencinę, žmogiškąją būties problematiką. Tokiame – egzistencialistiniame – fone maištas, ribų kirtimas suprantamas jau ne kaip valstybės teritorijos arba tautinių įpročių peržengimas, o kaip galimybė pajusti „galimo kitokio pasaulio alsavimą, patirti nežinomybės įtaką gyvenimui.“³ Tai, pasak filosofo Gintauto Mažeikio, „svarbu tiems rašytojams, kurie laisvai, o ne politiškai tikslingai, egzistenciškai palaidai, o ne amatininkiškai sumaniai žvelgia į žmogaus raidą.“⁴ Nuolat klajojantis, hegemoniškų vertybių nepripažįstantis, egzistencinis benamis, V. Papievio romanų protagonistas savo ruožtu liudija ir universalias šiuolaikinio žmogaus būsenas.

V. Papievio romanuose skleidžiasi tiek autobiografinės gyvenimo Prancūzijoje (į kurią išvyko gyventi dar 1995-aisiais) patirtys, tiek, kaip teigia pats autorius, jas papildanti išmone. Siužetai plėtojami daugiakultūroje Prancūzijos – dažniausiai daugiasluoksniu, autoriui puikiai pažįstamo Paryžiaus – aplinkoje ir apima margą spektrą personažų. Šioje romanų atmosferoje pastovios tautinės tapatybės klausimas nuvertėja, siekiama peržengti etnines, tautines ribas, vietoje to iškeliant bendrystės (ir nuo jos neatsiejamąs viena tvės), laisvės, alternatyvių būdų *būti* temas. Kaip pažymi Aušra Jurgutienė, V. Papievio romanų žmogui svarbiausia yra įveikti išorinių ekonominių, tautinių ir socioistorinių jėgų determinaciją, ieškant egzistencinės gyvenimo ir laisvės dimensijos.⁵ Šią laisvę romanuose gali pasiūlyti nuolatinis judesys ir klajonės, vietas išplečiantis į erdvę, o lokalizuotas, nusistovėjęs vertybes perkeičiantis į kritišką abejonę – mąstymo pagrindą. Tad autoriaus kūrybą veikiau pritiktų vadinti nomadiškąja literatūra.

Paryžius V. Papievio kūryboje literatūrologų neretai įvardijamas atskiru personažu, – taip paliudijama ypatinga šiam miestui teikiama reikšmė. Tačiau šis atskiras personažas

¹ Vaičiulėnaitė-Kašeliūnienė, Nijolė, „Keli Paryžiaus įvaizdžio aspektai lietuvių literatūroje: imagologinis tyrimas“, *Žmogus ir žodis* 2 (2012), 29.

² Laurušaitė, Laura, *Literatūra, mobilumas, imago. Lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 26.

³ Mažeikis, Gintautas, „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, *Inter-studia humanitatis* 13 (2012), 46, 47.

⁴ *Ibid.*, 47.

⁵ Jurgutienė, Aušra, „Europos susigrąžinimas Valdo Papievio romanuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2021), žiūrėta 2022 liepos 3, <https://nzidiny.lt/ausra-jurgutiene-europos-susigrazinimas-valdo-papievio-romanuose-nz-a-nr-7/>.

yra artimai susijęs su romanų protagonistu: antai „Vienos vasaros emigrantuose“ į Paryžių laikinai atvykęs protagonistas, siekdamas pažinti miestą ir jo šerdį, stengiasi prisikasti ir prie savo esmės, o romane „Ėko“, griūvant Paryžiui, drauge su juo ima griūti ir protagonistas praėjus, asmenybė, į miestą įrašytas jo tapatumas. Abu šie romanai V. Papievio kūryboje tarytum nužymi Paryžiaus reprezentacijų pradžią ir – bent jau kol kas – pabaigą: „Ėko“ pasirodė 2021 m. ir, nors nuo romano „Vienos vasaros emigrantai“ (2003) jį skiria beveik dvidešimties metų laikotarpis, manoma, kad „Ėko“ gali būti laikomas savotiška pirmojo romano tęsia. Pastarųjų romanų Paryžiaus reprezentacijose didelis dėmesys skiriamas geografinėms, socialinėms ir kultūrinėms periferijoms. Tai ypač ryšku romane „Ėko“, kuriame jos įgyja ir neįprastų, autoriaus kūrybai nebūdingų bruožų: naujausiam romane, lyginant su ankstesniąja autoriaus kūryba, daugiau reikšmės įgyja socialinė problematika, bendruomeninis būvis, kitaip artikuliuojama marginalų padėtis ir, kaip jau minėta, skirtingai nei anksčiau reprezentuojama Paryžiaus erdvė. Būtent pakitusios Paryžiaus, jo geografinių, socialinių periferijų reprezentacijos romane „Ėko“, atidesnis autoriaus žvilgsnis į jas nulėmė ir šio straipsnio atsiradimą: jame siekiama užčiuopti pastarųjų raišką ir kaitą abiejuose romanuose, mėginama atsakyti ir į klausimą, ką šios periferijos reiškia romanų protagonistui.

Straipsnyje vengiama pernelyg sureikšminti tautinio tapatumo problematiką – kaip gausiai tyrinėtą, siekiant į marginalumą pažvelgti ne tik per imigranto būvio prizmę. Gausiuose V. Papievio romano „Vienos vasaros emigrantai“ tyrinėjimuose dažnai aptariamas alternatyvių bendruomenių klausimas, tačiau išsamiau jis nenagrinėjamas. Probleminio – tautinio – tapatumo klausimas šiame romane tiriamas Dianos Jovaišienės disertacijoje, Dalios Kuizinienės, Redos Pabarčienės ir kitų mokslininkų straipsniuose. Paryžiaus erdvė romane „Vienos vasaros emigrantai“, aktualizuojant ją kaip konkrečią geografinę vietovę, analizuojama Indrės Pogorelskaitės magistro baigiamajame darbe. Periferinių vietų ir alternatyvių bendruomenių klausimas iš dalies aptiriamas ir N. Vaičiulėnaitės-Kašelionienės straipsnyje, kuriame, naudojant imagologinę prieigą, aktualizuojami skirtingi Paryžiaus įvaizdžiai romane „Vienos vasaros emigrantai“. Autorė daro išvadą, kad nors svečios šalies visuomenė tolerantiška ir supratinga, dalis jos protagonistui atrodo svetima ir arogantiška, didžiausia vertybe laikomi individo laisvė ir kultūros atvirumas. Naujausias V. Papievio romanas „Ėko“ bendrais bruožais buvo aptartas tik A. Jurgutienės straipsnyje, kuriame nagrinėjamas europietiškosios tapatybės klausimas egzistencializmo fone.

Šio straipsnio naujumą bei aktualumą nulemia tai, kad išsamiai tyrinėjami periferinės kultūros bruožai minėtuose V. Papievio romanuose, o į romanus žvelgiama per tarpdisciplininę – geokritinę, sociologinę, antropologinę perspektyvą. Pastaroji skatina tirti šios kultūros bruožus būtent dominuojančios kultūros terpėje. Į tyrimo naujumą bei aktualumą nurodo ir tai, kad naujausias autoriaus romanas dar nebuvo išsamiai tyrinėtas. Straipsnio tikslas – atskleisti šių vietų ir bendruomenių reprezentacijų ypatumus, *communitas* formavimąsi ir vertybines išraiškas dominuojančios kultūros terpėje, siekiant užčiuopti vaizdavimo panašumus ir skirtumus abiejuose romanuose.

Teorinės prieigos

Sąvoka „marginalios vietos“ arba „paraščių vietos“ dažnai vartojama sociologo, kultūros teoretiko Robo Shieldso knygoje „Vietos paraštėse: alternatyvios modernybės geografijos“. Teoretikas teigia, kad marginalus tokių vietų statusas įprastai randasi dėl skirtingų priežasčių: atokios geografinės padėties, tose vietose vykdomos nelegalios, niekinamos veiklos arba užimamos *Kito* padėties kultūrinio centro atžvilgiu. Nors tokios vietos nebūtinai yra geografinėse periferijose, jos visuomet atsiduria kultūros periferijose. Kaip pavyzdį R. Shieldsas pasitelkia Kanados šiaurę, kuri, viena vertus, yra mitinė Kanados širdis, kita vertus, Kanados kultūros erdvėje išlieka kaip ryški *Kitoniškumo* sritis. Šiaurė šiuo atveju yra pietinių didmiesčių urbanistinės civilizacijos visiškai priešingybė.⁶ Vis dėlto, pasak teoretiko, geografinis marginalumas, jei jis šioms vietoms būdingas, žymi ir socialinę periferiją, o kultūrinis šių vietų marginalumas vystosi būtent per kultūrinę veiklą.⁷ R. Shieldso teigimu, kultūrinis skirstymas į priešingas kategorijas yra neatsiejamas nuo Europos civilizacijų kultūrų⁸ ir neišvengiamas, tačiau jis siūlo taikyti būtent geografinį centriškumo ir marginalumo dualizmą. Socialinis marginalių vietų ir erdvių apibrėžimas savo ruožtu siejasi su objektų, praktikų, idėjų ir socialinės sąveikos būdų priskyrimu žemajai, marginalizuotųjų kultūrai.

Centrai ir marginalijos negali visiškai atsiriboti, tačiau jų santykiai neretai problemiški, paradoksaliūs, – tai R. Shieldsas išryškina cituodamas Peterio Stallybrasso ir Allono White'o veikalą „The Politics and Poetics of Transgression“ („Transgresyvumo politika ir poetika“): „tai, kas socialiai periferiška, dažnai yra simboliškai centriška (kaip kad ilgi plaukai 1960 m.)“.⁹ R. Shieldsas taip pat pažymi, kad paraštės neretai tampa visko, ką centrai neigia arba slopina, ženklais, kitaip tariant, paraštės, atsidurdamos *Kito* pozicijoje, tampa visų kultūrinių ir socialinių subjektų galimybių sąlyga.¹⁰

Geokritika savo ruožtu yra linkusi pabrėžti erdvės heterogeniškumą, įvairialypumą ir su ja susijusį subjekto transgresyvumą, kuris suprantamas kaip judėjimas iš vienos padėties, režimo, teritorijos į kitą, peržengiant jų ribas, nesvarbu, ar kalbama apie erdvines, geografines, mentalines, ar netgi naratyvines erdves. Geokritikas Bertrand'as Westphalis pabrėžia, kad „transgresyvumas atitinka peržengimą ribos, už kurios slypi marginalios erdvės laisvė <...> Jis yra išcentrinis, nes bėga iš sistemos širdies, iš atskaitos erdvės.“¹¹ Teoretikas akcentuoja ir tai, kad „transgresyvumas yra sistemos dalis. <...> Jis priešinasi statiškumui, kuris amžinai užfiksuotų atskaitos polius (t. y. centrą ir periferiją), privilegijuotąjį centrą <...>“¹².

Straipsnyje pasitelkiama ir antropologo Victorio Turnerio *communitas* teorija, reikšmingai papildanti ir leidžianti apčiuopti marginalių vietų bei periferinių bendruomenių

⁶ Shields, Rob, *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*. New York: Routledge, 2013, 3–4.

⁷ *Ibid.*, 4.

⁸ Autoriaus pateikiami pavyzdžiai – skirstymas į *aukštąją* ir *žemąją* kultūrą, viršų ir apačią. *Ibid.*, 4.

⁹ *Ibid.*, 5.

¹⁰ *Ibid.*, 276.

¹¹ Westphal, Bertrand, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, 47.

¹² *Ibid.*, 48.

ryši. Antropologas V. Turneris, kaip ir jo pirmtakas antropologas Arnoldas van Gennepas, išsamiai tyrinėjo slenkstinę – liminalumo fazę. Joje individai atsiduria atsiskyrę nuo įprastinės, anksčiau užimtos vietos socialinėje struktūroje, kultūrinėje situacijoje arba nuo jų abiejų. Liminalumas – tai tarpinė, pereinamoji būseną, kurioje atsidūręs individas tampa neapibrėžtas, nesuklasifikuojamas, laisvas nuo ankstesnės socialinės struktūros, įprastai palaikomos galia.¹³ Liminalumo ir stabilios struktūros skirtumus V. Turneris pateikia per binarines opozicijas: „visuma / šališkumas, lygybė / nelygybė, nuosavybės neturėjimas / nuosavybė, dvasinis mokymas / techninės žinios, anonimiškumas / nomenklatūrinė sistema, susitaikymas su skausmu ir kančia / pastarųjų vengimas.“¹⁴

Struktūra ir liminalumą kartu patirianti bendruomenė, pasak V. Turnerio, – tai du pagrindiniai visuomenės santykių modeliai; pirmajam būdinga diferencijuota, dažnai hierarchinė sistema. Struktūra įkūnija ne tik hierarchiją, bet ir stabilumą, racionalumą. Liminalumu pasižyminčios bendruomenės santykių modeliui būdinga lygiaverčių individų bendrija, kurią antropologas vadina *communitas*, arba *antistruktūra*.¹⁵ Antropologas tipiškiausiais moderniųjų *communitas* atitikmenimis įvardija piligrimystę, hipių, bitnikų judėjimus. Be to, jis pabrėžia, kad *communitas* būdinga atsisakyti įprastinių klišių, susijusių su statusu ir socialiniais vaidmenimis, ir vietoje to užmegzti gyvybingus santykius su kitais realybėje arba vaizduotėje. Tokie santykiai sunkiai gali būti užmezgami struktūroje, nes pastaroji žmones iš esmės atskiria. V. Turneris aiškina *communitas* pasitelkdamas ir Henri'o Bergsono terminus „atvira moralė“ ir „uždara moralė“; pastaroji būdinga norminei sistemai, struktūrizuotoms grupėms. Būtent uždaros, struktūrizuotos visuomenės siekia apsaugoti savo identitetą nuo galimų grėsmių jų įprastiniam gyvenimo būdui ir elgesio normoms. Vis dėlto uždaroje, struktūrizuotoje visuomenėje būtent marginalai, arba autsaideriai, simbolizuoja tai, ką Davidas Hume'as vadino „sentimentu žmoniškumui“, o tai yra susiję ir su aptariamu *communitas* modeliu.¹⁶

V. Turnerio teigimu, *communitas* būdinga pro struktūros plyšius veržtis į liminalumą, pro struktūros pakraščius – į marginalumą, iš po struktūros – į žemesnę padėtį.¹⁷ Dėl to besirūpinantiems struktūros stabilumo palaikymu visos ilgalaikės *communitas* apraiškos atrodo pavojingos ir anarchiškos, tad turi būti apribotos nurodymais, draudimais, taisyklėmis. Remdamasis antropologe Mary Douglas, V. Turneris akcentuoja jos mintį, kad „tai, kas negali būti aiškiai klasifikuojama pagal tradicinius kriterijus arba patenka į klasifikacinę užribį, beveik visur yra laikoma suteptimi ir grėsme.“¹⁸

Be jau aptarto *communitas* koncepto, straipsnyje naudojama ir geokritinė prieiga, nes ji paranki tirti V. Papievio romanuose reprezentuojamą vietų gausą. Vadovaujantis

¹³ V. Turneris, kaip ir antropologas A. van Gennepas, išskiria tris perėjimo fazes: atsiskyrimo, liminalumo ir inkorporacijos. Paskutiniuojuje individas arba visuomenės nariai vėl įgyja stabilią padėtį struktūroje ir į ją reintegruojasi. Turner, Victor, *The Ritual Process: Structure and Antistructure*. 7th printing. New York: Cornell University, 1991, 94–95.

¹⁴ *Ibid.*, 106.

¹⁵ *Ibid.*, 96.

¹⁶ *Ibid.*, 110–111.

¹⁷ *Ibid.*, 128.

¹⁸ *Ibid.*, 109.

geokritikos principais, siekiama derinti literatūrologijos, antropologijos ir sociologijos įrankius¹⁹, bent iš dalies tirti santykį tarp reprezentuojamų vietų ir jų referentų, aptarti vietų kalbą ir reikšmę, juslinį jų patyrimą, erdvės reprezentacijos klausimus, santykius tarp *Vieno* ir *Kito*, siekiant atskleisti išsamesnį šių vietų paveikslą. Kita vertus, straipsnyje vengiama taikyti išimtinai geocentrinį B. Westphalio požiūrį, veikiau siekiama, pasitelkiant literatūrologo Erico Prieto nuorodas, pabrėžti subjektyvųjį, žmogiškąjį vietų matmenį. Pastarasis tyrėjas siūlo atsižvelgti į vietos apribojimus, jų poveikį subjektui bei telktis nebūtinai tik į konkrečias geografines vietas, bet ir į vietų grupes.²⁰ Daugelis tyrėjų sutinka, kad geokritika turėtų siekti prasiveržti pro estetikos ribas, skiriančias literatūros kūrinius nuo pasaulio, ir taip padėti geriau suprasti mus supantį pasaulį.

Tad aptarta straipsnio temos formuluotė, naudojamos prieigos natūraliai kreipia tokių poststruktūralistų kaip Maurice'as Blanchot ir Henri's Lefebvre'as linkme, apimančia erdvines praktikas, neatsiejamas nuo socialinių jėgų tinklo, struktūrizuojančio individualias subjektų egzistencijas. Todėl straipsnyje įtraukiama ir Michelio Foucault „heterotopijos“ sąvoka, papildanti šių vietų ir jas supančios erdvės reprezentacijų analizę. M. Foucault knygoje „The Order of Things“ pasiūlytame „heterotopijos“ apibrėžime teigiama, kad utopija siūlo tvarkingą ir nuoseklią visumą, o heterotopija, būdama utopijai priešinga erdvė – kontraerdvė, pasireiškia veikiau kaip „netvarka, apimanti daugybės galimų tvarkų fragmentus“²¹. Ši erdvė traktuojama kaip keista, kitokia, paradoksali, nes apima daug įvairių, vienas kitam prieštaraujančių, netgi vienas kitą panaikinančių pasaulių. Kiti heterotopijoms būdingi principai, taikomi šiame straipsnyje, aptariami toliau.

Analizuojant *communitas* raišką V. Papievio romanuose, laikomasi V. Turnerio nuomonės, kad *communitas* gali būti suvokiama tik per santykį su esama struktūra²², o tiriant vietas siekiama nepamiršti ir fenomenologinių, psichologinių, su jomis susijusių aspektų. Straipsnio tikslas – atskleisti šių vietų ir bendruomenių reprezentacijų ypatumus, *communitas* formavimąsi ir vertybines išraiškas dominuojančios kultūros terpėje, siekiant užčiuopti vaizdavimo panašumus ir skirtumus abiejuose romanuose. Taigi tikimasi atskleisti ir naujus periferinės kultūros, alternatyvių bendruomenių bruožus V. Papievio kūryboje.

Išlaisvinantis Paryžius „Vienos vasaros emigrantuose“

Daugelis tyrėjų, nagrinėjusių šį romaną, akcentavo Paryžiaus miesto reprezentacijų panašumą į paties protagonisto Valdo autoportretą, miestą – kaip personažo dvasinių būsenų atitikmenį, o tyrėja N. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė prilygino protagonisto būtinybę atrasti

¹⁹ Geokritika yra artima *mažumų* padėties tyrinėjimams – Gilles'io Deleuze'o ir Pierre'o-Félixo Guattari'o geofilosofijai, pokolonijinei, lyčių kritikai. Analizuojant literatūros tekstus nevengiama naudotis ir Michelio Foucault, Edwardo Soja's, Henri'o Lefebvre'o, Paulo Zumthoro idėjomis.

²⁰ Prieto, Eric, „Geocriticism, Geopoetics, Geophilosophy, and Beyond“, in *Geocritical Explorations. Space, Place and Mapping in Literary and Cultural Studies*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, 18–25.

²¹ Foucault, Michel, *The Order of Things: An Archeology of Human Sciences*. New York: Pantheon, 1971.

²² *Ibid.*, 127.

miestą troškimui smelktis arčiau savo paties esmės. N. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė pažymėjo ir kitą šiam straipsniui reikšmingą miesto dėmenį:

Paslaptingas ir magiškas, lyriškas ir romantiškas, kupinas laisvos meno dvasios, palaikantis socialiniais varžtais nesukaustytą asmenybę, klajoklišką gyvenimo būdą, Paryžius atsiskleidžia kaip pasaulio sostinė ir nomadiškos kultūros miestas.²³

Romane vaizduojamas Paryžius itin konkretus – nužymėtas tiksliais kartografinėmis nuorodomis, turinčiomis referentus realiaje pasaulyje. Miesto žemėlapis romane plečiasi protagonistui Valdui, vasarai atvykusiam čia studijuoti, leidžiantis į klajones, kad patirtų ir pažintų miestą vien subjektyviai. Jau pirmųjų pasivaikščiojimų metu veikėjas nuklysta į Senos upės krantines ir patiltės, ten sutinka klošarę (t. y. benamę) Nathalie. Romane jai tenka ypatinga reikšmė: pabrėžiamas klošarės išskirtinumas (neeilinė nuojauta, aiškiaregystės gebėjimai, aštri įžvalga), gyvenimo būdas – savanoriška, individualistiška benamystė. Klošarės marginalumas, buvimas anapus sistemos ir struktūrizuotos visuomenės vertybių (tokių kaip namai, materialinė gerovė, šeima) protagonistui kelia susižavėjimą, nes šias vertybes (ne taip radikaliai) atmeta ir jis pats. Klošarės laisvės poreikis romane išreikštas ir jos judėjimu erdvėje: ji nuolat keičia vietas, kuriose apsistoja, kraustydamosi iš vienos Senos patiltės į kitą. Lankyti Senos krantines greitai pamėgsta ir pats Valdas, o mistifikuojama klošarė tapatinama su šia upe, apibūdinant ją kaip „pamėkliškai paslaptinę Senos pakrančių madoną“, o ėjimą pas ją prilyginant piligriminei kelionei pas „Senos krantinių madoną“. Klošarė protagonistui įkūnija iracionalumą, paslaptį, netgi anapuserbę, be to, ryškiai oponuoja likusiai visuomenei.

Kitas protagonistui itin svarbus personažas – šveicarė Melanie, su kuria jis užmezga santykius. Kaip ir Valdas, ji yra imigrantė, laikinai atvykusi į Paryžių. Iracionalios prigimties Melanie savęs ieško kurdama, blaškydamasi tarp skirtingų meno sričių, gyvena chaotiškai ir savo gyvensena priešinasi įprastinėms visuomenės normoms, perdėtam racionalumui. Kaip ir protagonistas, ji gyvena išsinuotame palėpės kambarėlyje, verčiasi atsitiktiniais darbais: tvarko namus turtingam prancūzui, ir yra „pigi tarnaitė“. Melanie priklauso didelei marginalų grupei – Tiltų kompanijai, kurioje gausu imigrantų, menininkų, sutemus Paryžiaus erdvę užpildančių tamtamų garsais. Šie garsai iš karto instinktyviai ima vilioti protagonistą, paliesdami archajinius pojūčius, kolektyvinę pasąmonę:

Kildavo įspūdis, kad ne tik tavo sielą, bet ir visą Paryžių kuo toliau, tuo labiau užkariauja pirmykščiais instinktais tebegyvenančios, pirmykštėms dievybėms tebesimeldžiančios Afrikos gentys. Jų kraujo ritmas, kultai ir apeigos, jų magiška garsų ir judesių ornamentika, atliepianti grynos prigimties ir užmirštųjų dievų tobulą santarvę.²⁴

Tamtamų garsui, akimirksniu dramatizuojančiam ir perkeičiančiam Paryžiaus erdvę, suteikiama performatyvi, kone ritualinė prasmė: Paryžius virsta mitine erdve, turinčia ryškia pirmykščių laikų aurą. Minimi ir grojančių muzikantų pusnuogiai kūnai, išdažyti

²³ Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, „Keli Paryžiaus įvaizdžio aspektai lietuvių literatūroje: imagologinis tyrimas“, 30.

²⁴ Papievis, Valdas, *Vienos vasaros emigrantai*. Vilnius: Alma littera, 2017, 20.

veidai, kūrybos aistra, kultūrų įvairovė: „baltieji ir juodieji, afrikiečiai ir europiečiai, – suvienyti to paties tikėjimo ir tos pačios nevilties, to paties troškimo ir tos pačios bejėgystės, to paties žodžio ir sykiu nebylumo.“²⁵ Tad protagonistui jau pirmą kartą susiduriant su Tiltio kompanija fiksuojamas jos kitoniškumas nei likę paryžiečiai, socialinių kodų nebuvimas, lygybė, gebėjimas džiaugtis tarpusavio bendryste. Pravartu grįžti prie V. Turnerio minties, kad *communitas* judėjimų, kurie iš esmės yra perėjimo reiškiniai, simbolizmas turi nemažai skolinių iš genčių perėjimo ritualų, kuriuose liminalai galėjo būti prisidengę monstrų kaukėmis, vilkėti tik draiskalais arba net būti nuogi ir taip pabrėžti, jog, kaip liminalinės būtybės, jie neturi jokio statuso, nuosavybės, skiramojo ženklo arba net pasaulietinio rūbo, žymninčio rangą, vaidmenį.²⁶ Tai bendruomenėje turėjo padėti „susilyginti“, „apsinuoginti“. Kokia Tiltio kompanijos ritualų prasmė, į kur šiuo performansu siekiama pereiti? Įdomi – maištavimo – reikšmė priskiriama tamtamams, atskleidžiama Pierre’ui (Tiltio kompanijos nariui) kalbantis su protagonistu:

- Visiems ta prakeikta prasmė rūpi, savo gyvenimą įprasminti rūpi. Nekenčiu auklėjimo, šitą vinį išmeigusio, nekenčiu sistemų, karkasų, struktūrų, jos išrauti neleidžiančių <...>
- Tamtamai – maištas, bandymas išsiveržti?
- Sutrupinti tai, kas tau prievarta įdiegta. Nes nujauti, kad ne tai.²⁷

Tad tamtamai įgyja ir transgresijos reikšmę: siekiama prasiveržti pro kitų įdiegtus, sąmonėje nugulusius tapatybės konstruktus, normas ir pačiam susikurti identitetą. Transformuodami Paryžiaus erdvę, tamtamų garsai sukuria *išėjimą* iš hegemonijos, struktūros, o tai gali būti pasiekama tik grojant kartu.

Nors daugelis aptariamų personažų – individualistinės pasaulėžiūros, tai nesumažina jų tarpusavio koreliacijos reikšmės: antai protagonistui Tiltio kompanija (kaip ir buvimas su Melanie arba klošare) pasiūlo įvairialypę vaizduotės, iracionalumo, laisvės ir bendruomeniškumo atmosferą – ilgainiui buvimas su Tiltio kompanija tampa neatskiriama šio miesto dalimi:

- <...> tamtamų dundenimas, pokalbių nuotrupos, žmonės, su kuriais tavęs, regis, niekas nesieja, tačiau be kurių laikas iki pusiaunakčio – tuščias, tarsi išretėjęs. <...> Vienas kitam nereikalingų ir drauge vienas kitam būtinų žmonių bendrija, nesgi kiekvienas – dalis Tiltio kompanijos, kuriai iširus, regis, ne tik būgneliai nutiltų, bet užsisklęstų ir Senos veriamos platumos.²⁸

Šis bendruomeniškumas – gyvybingas, spontaniškas, nužymėtas retų pilnatvės pajautų, oponuojančių aštriai protagonisto vienatvei. Be to, toks buvimas neįpareigoja: „tai miestas <...> kur tavęs lauks, bet niekada nepriekaištaus, kad pradingęs buvai, priims lyg niekur nieko.“²⁹

²⁵ Ibid., 21.

²⁶ Turner, *The Ritual Process: Structure and Antistructure*, 95.

²⁷ Papievis, *Vienos vasaros emigrantai*, 259.

²⁸ Ibid., 111.

²⁹ Ibid., 274.

V. Papievio romane marginalai, pavyzdžiui, Tiltio kompanija arba klošarė, iš naujo įprasmina protagonistui reikšmingas vietas. Antai Senos upė ir jos krantinės (ypač žemutinės) – svarbiausia Valdo klajonių ašis – apima ir reikšmingiausias periferines vietas: įvairiose Senos patiltėse nuolat glaudžiasi klošarė Nathalie, Tiltio kompanija, grojusi Sitė (*Cité*) salos smaigalyje, vėliau persikrausto ant Menų tilto. Nuolat minimi tiltai ir teritorija aplink juos romane reikšmingi trejopai. Viena vertus, šiose vietose užmezgami ir toliau plėtojami svarbiausi protagonisto santykiai su žmonėmis (klošare, Melanie, Tiltio kompanija), – taip jos tampa ir simboliniais, ryšių tiltais. Kita vertus, šie monumentai sujungia skirtingus Senos krantus, yra pereinamosios, liminalios zonos, nepriklausančios nė vienam krantui. Trečia, jie tampa ir marginaliomis vietomis, ypač naktį. Naktis romane pažymėta kaip ypatingas metas, kai visas Paryžius perkeičia savo veidą – ištuštėja, tampa patrauklesnis klajoti. Tik sutemus visuomet pasigirsta tamtamų dūžiai. Paminėtinas Menų tiltas: dieną jis neretai „priklauso“ plačiajai visuomenei – turistams, piešėjams, įsimylėliams, o naktį tampa periferinės kultūros – Tiltio kompanijos susirinkimo vieta (tai simboliškai pažymi tamtamų garsai). Būtent Tiltio kompanijos susirinkimo teritorija šiuo atveju nulemia ir šios marginalios vietos laikiną susiformavimą. Menų tilto reikšmę marginalams pažymi ir klošarė, anksčiau gyvenusi itin bohemiškai: „nė įsivaizduoti neįsivaizduojate, koks gyvenimas ant pont des Arts virė anuomet, mano jaunystės laikais.“³⁰ Taigi Menų tilto reikšmė buvo ir tebėra kuriama skirtingų alternatyvių, periferinių grupių toje vietoje skleidžiamos kultūros, – tai, pasak R. Shieldso, prideda vietai reikšmingą socialiai sukonstruotą prasmės lygmenį, kuriantį išskirtinį tos vietos pojūtį.³¹ Tiesa, romane minimi ir kiti tiltai, pavyzdžiui, Šv. Mykolo tiltas (*Pont Saint-Michel*), po kuriuo dažnai glaudžiasi ir kiti klošarai, šias vietas pavertę savo laikiniais namais.

Senos upė įgyja ypatingą reikšmę (ypač protagonistui, klošarei): ji beribė, ne sykį gretinama su plūstančiu pasauliu ir jo laiku, akcentuojama jos gelmė, o žvilgsnis, nukreiptas į Seną, dažnai pažymi ir personažų pasinėrimą į savo vidines gelmes. Klajonės žemutinėmis upės krantinėmis neretai nurodo protagonisto pasitraukimą nuo minios, akcentuojamas kontrastas įprastam miesto triukšmui, juolab kad krantinėse dažnai lankomasi vakare, naktį:

Pagaliau Sena: gaivi krantinių vėsa, ramus vandens teliūškavimas molan ir tarsi liūdesio šydas paupiui drykstančios miglos.³²

Tad, viena vertus, Senos upės krantinės romano tekstinėje erdvėje yra dažna pasivaikščiojimų vienumoje, ramybės vieta, kita vertus, jos naktinės pakrantės tampa kultūrinių, socialinių periferijų atstovų susirinkimo vieta.

Protagonistui dar tik atrandant miestą, ryškų išpūdį jam palieka ir pasilinksminimų vietos: „Irish pub“, klubas „People to people“ („Žmonės žmonėms“). „Irish pub“ išsiskiria daugiakultūre atmosfera („už vieno staliuko – pusė Europos!“)³³, imigrantai iš įvairių šalių, suvienyti muzikos, nesivaržydami ima elgtis kaip seni draugai, o protagonistas ten

³⁰ *Ibid.*, 360.

³¹ Shields, *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*, 6.

³² Papievis, *Vienos vasaros emigrantai*, 126.

³³ *Ibid.*, 50.

išgyvena retai patiriamą darnos ir bendrystės su žmonėmis jausmą. Kita reikšminga, kosmopolitiška vieta – klubas „People to people“: jame „Europa, Amerika, Azija, Afrika“³⁴, o šios publikos neskiria nei kultūrinės, nei amžiaus ribos. Klube laisvai liejasi alkoholis, aibė kuriančių žmonių, knygų, paveikslų, antikvarinių retenybų („tikros aukso kasyklos vaizduotei ir protui“)³⁵, egzotiškų atributų, suteikiančių vietai ypatingą atmosferą. Pažymėtina, kad vieta turi ir utopijos bruožų: ten susirinkę įvairiapusiški žmonės, atviri įvairiausioms pokalbių temoms, o Valdas pasijunta esąs tarp žmonių „mažytėj bendruomenėj pasaulio atvirumo idėją įgyvendint mėginančių“³⁶, joje nusimetami socialiniai statusai, įveikiamos pasaulėžiūrų skirtys: „poetai ir verslininkai, dailininkai ir komersantai, klošarai ir turčiai, – visi jie, vienam būry atsidūrę, staiga pasijuto artimi, lygūs.“³⁷ Šios vietos paradoksalias išryškėja protagonistui ją palikus:

<...> jausmas, jog bendruomenė, kurion per atsitiktinumą patekom, gyvena uždaroj erdvėj ir kitokiu laiku, gatvėje dar labiau sustiprėjo, bet gal jis to ir nori, pamaniau sau, – sukurti aplinką, kurioje atsidūręs iškart pasijustum tarp savų savas ir iš kurios išsigavęs suabejotum, ar išvis ten buvai.³⁸

Šios vietos neįprastumas nėra subjektyvus. Pavyzdžiui, ten sutiktas Charles'is uždega protagonistui viltį, kad čia įmanomos dvi priešybės: ištirpti minioje ir būti su savimi. „People to people“ šiuo aspektu turi ryškių heterotopijos bruožų, atitinkančių šeštąjį ir penktąjį heterotopijų principus, išvardytus M. Foucault. Penktasis principas tas, kad heterotopijos nėra nei iki galo atviros, nei iki galo uždaros, nėra bet kada prieinamos ir neretai turi specialias įėjimo ir išėjimo taisykles³⁹; klubas „People to people“ kartu yra ir izoliuotas, ir atviras: veikia tik sekmadieniais, į jį patenkama pro siaurą landą gebenėmis apaugusioje tvoroje, bet pastato durys būna neužrakintos. Šeštasis heterotopijų principas apibrėžia jas kaip priešingas įprastinei tikrovei, kuriant tobulą, skrupulingai sutvarkytą realią erdvę kaip supančios netvarkos kompensaciją ir siekiant suformuoti erdvę, kuri sutvarkyta geriau nei dominuojanti erdvė.⁴⁰ Klube „People to people“ savo ruožtu klesti socialinė ir etninė lygybė, siekiama peržengti įprastines socialines normas, suteikti erdvei kūrybos ir kosmopolitizmo aurą. Taigi šią vietą galima pavadinti kompensacijos heterotopija, kuri joje susirinkusiesiems rodo ypatinga (kad net suabejojama jos realumu), nes sukuria ryškų kontrastą išoriniam pasauliui. Pastarąjį, pasak protagonisto, „tebevaldo pirmykštės žmoniją į rases, tautas, gimines skirstančios galios“⁴¹. Tiek šiame klube, tiek ant Menų tilto besivystantiems santykiams skleidžiasi *communitas* būdingos vertybės – etninė lygybė, socialinių statusų atmetimas, artimo bendravimo siekis.

³⁴ *Ibid.*, 87.

³⁵ *Ibid.*, 88.

³⁶ *Ibid.*, 88.

³⁷ *Ibid.*, 91.

³⁸ *Ibid.*, 95.

³⁹ Foucault, Michel, „Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias“, *Architecture / Mouvement / Continuité*, October (1984), 7–8.

⁴⁰ *Ibid.*, 8–9.

⁴¹ Papievis, *Vienos vasaros emigrantai*, 75.

Apskritai Paryžius romane reprezentuojamas kaip itin heterogeniškas, daugiasluoksnis, daugiakultūris miestas, kuriame dera didžiausios priešybės: prabanga ir skurdas, paprastumas ir egzotika, įvairiausios religijos ir tautos, aktyviai kuriantys menininkai ir tuštumbė, gausūs turistų būriai ir individualizmas, centrinė kultūra čia dažnai persipina su periferine. Egzistencinė vienatvė, svetimumo jausmas, neįmanomybė suartėti – nuolatiniai protagonistą lydintys jausmai, kuriuos bendrystės ir vienybės jausmas dažnai pakeičia tik minėtose vietose.

Blaškymasis tarp vienatvės troškimo ir minios ilgesio neretai būna nužymėtas ir Valdo klajonių po Paryžių maršrutais: garsius Paryžiaus objektus, šurmulingas minias, turistų, kavinių pilnas gatves keičia mažos arabų, žydų, kinų krautuvėlės, atokūs kiemeliai, skverai arba jau minėta žemutinė Senos krantinė. Klajojama dažniausiai po Paryžiaus centrą, tarp dažniausių maršrutų minimi Naujasis tiltas (*Pont Neuf*) ir Senos krantinės, Marė (*Marais*) ir Lotynų kvartalai, Malakė (*Malaquais*) krantinė. Tipiniai reprezentaciniai Paryžiaus objektai, pavyzdžiui, Paryžiaus Dievo Motinos katedra (*Cathédrale Notre-Dame de Paris*), Eifelio bokštas, Monmartro kalvos, dažnai regimi (ypač iš toliau), tačiau didesnės reikšmės protagonistui neįgyja. Dažnai užklystama į kiemus; pastarieji sudaro ryškią opoziciją Paryžiaus triukšmui: akcentuojama jų tuštuma, uždarumas, autentiškumas, kylantis iš laiko ir žmonių paliktų ženklų. Trokštama prasiveržti ir už dailių fasadų, kur galima rasti varganąjį Paryžių – socialinę periferiją: „tarnaičių kambariai, <...> kekšių lizdai, jaunųjų dailininkų skurdžios dirbtuvės, amžinųjų studentų amžinieji bendrabučiai, nakvynės namai...“⁴² Klajonės Paryžiaus vietomis neretai atliepia ir mentalines protagonisto klajones, o jų kryptį dažnai diktuoja būsenos, pajautos, reikiamybė rasti sprendimą arba atsakymą. Kita vertus, gausios klajonės pažymi ir personažo poreikį vietas transformuoti į erdvę. Antai garsus humanistinės geografijos atstovas Yi-Fu Tuanas vietą vadina „ramiu centru su nustatytomis vertybėmis“, atskirdamas vietą ir erdvę esmingomis opozicijomis: vieta – tai saugumas, erdvė – laisvė, vieta – stabilumas, o erdvė, būdama atvira, yra ir grėsminga, išryškina žmogaus pažeidžiamumą. Erdvė suteikia laisvę judėti, o vieta šiuo aspektu gali būti traktuojama kaip pauzė; tuomet kiekviena pauzė judesyje gali padėti erdvėje pakeisti į padėtį vietoje. Erdvė Y.-F. Tuanas prilygina baltam popieriaus lapui, kuriame kiekviena reikšmė dar gali būti sukurta.⁴³ Klajodamas po Paryžių, protagonistas ne tik išsilaisvina, bet ir patenkina grynojo patyrimo troškimą, kuriasi autentišką, subjektyvų miesto veidą, o Melanie noriai į tai įsitraukia: „nevaikščiojom nei į parodas, nei į muziejus, užtat atradom skelbimų lentų, pastogių, tarpavarčių, apleistų kiemų, kačių ir žvirblių Paryžių.“⁴⁴ Taigi šis autentiškasis Paryžius nėra susijęs su jokiais institucijomis, atmetamas ir turistinis Paryžius. Klajojant poreikis atrasti vis naujų vietų vertybiniu aspektu savo ruožtu gali būti traktuojamas ir kaip nuolatinis poreikis iš naujo įsteigti savąjį aš. Anksčiau aptartos marginalios vietos taip pat yra centrai su vyraujančiomis, tačiau protagonistui patraukliomis vertybėmis: laisve, bendryste, kūryba, lygybe, vaizduote, spontaniškumu, iracionalumu,

⁴² Ibid., 13.

⁴³ Tuan, Yi-Fu, *Space and Place: The Perspective of Experience*. London, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001, 3–54.

⁴⁴ Papievis, *Vienos vasaros emigrantai*, 82.

mistika. Jos oponuoja struktūrizuotos visuomenės tvarkos, darnos, racionalumo sampratai, gana ryškiai artikuluojamai romane.

Tarp struktūrizuotai veikiančios visuomenės ir periferinių, alternatyvių bendruomenių natūraliai glūdi konfliktas: romane jis išreiškiamas per jėgos, viešosios tvarkos struktūrų kontrolę. Aprašomas pirmasis Tiltos kompanijos susidūrimas su jų disciplinavimu Sitė (*Cité*) saloje, Senos upėje: gaisrininkai gelbėtojai, neištvėrę tamtamų skleidžiamo garso, aplieja muzikantus vandens srove. Protagonistas užfiksuoja galios santykį: „tai buvo džiaugsmas, kad tavęs neįveikia, džiaugsmas, kad tu – pranašesnis“⁴⁵. Senos pakrantė, Menų tiltas – vietos, kuriose jėgos struktūros ima stiprinti kontrolę: tikrina dokumentus, ieškodamos nelegalių imigrantų, „griežtina imigracijos tvarką, rengiasi keisti pilietybės įstatymus, stiprina pasų ir vizų kontrolę.“⁴⁶ Ši kontrolė turi ir skaudžių pasekmių: romane nuaidi istorija apie arabą, kuris, spaudžiamas šių institucijų, nušoka nuo tilto. Šiuo aspektu Senos krantinę D. Jovaišienė prilygina M. Foucault panoptikumo heterotopiškoms erdvėms, nes „krantinės gyventojai nuolat stebimi ir tikrinami oficialiųjų institucijų“, taip siekiant „įvesti drausmę šios paribio erdvės atžvilgiu, pažaboti laisvą Senos krantinės bendruomenės gyvenseną.“⁴⁷ Nors ši erdvė iš pažiūros yra atvira, arba, kaip pažymi tyrėja, „bekontūrė, efemeriška“⁴⁸, tokiems galios santykiams užtikrinti pakanka individų disciplinavimo ir jų situacijos neužtikrintumo⁴⁹: personažai nežino, kada juos stebi ir gali užtikti policija. Nors policija siekia užtikrinti viešąją tvarką, pasirodžiusi pirmiausia siekia įsitinkinti, ar besilinksminantieji yra legalūs gyventojai. Šis legalumo klausimas gali būti traktuojamas per M. Foucault aptariamus erdvės principus, siekiant paskirti kiekvienam žmogui konkrečią vietą, o kiekvienai vietai – asmenį. Taip sukuriamas tvarkingas *tinklėlis*, kurį prižiūri visa stebinti ir administruojanti valdžia.⁵⁰ Šiame kontekste nelegalus migrantas, priešingai, pakliūna į esamos struktūros plyšius ir iš esmės tampa anonimiškas, nesuklasifikuojamas ir pavojingas stabiliai struktūrai (ypač nacionaliniu, etninio *grynumo* aspektu), todėl turi būti pašalintas. Tačiau romane reprezentuojamas Paryžius – iš esmės daugiakultūris, pasižymintis tautų ir religijų įvairove, tad šia prasme bandomi pašalinti imigrantai yra neatskiriama centrinės, dominuojančios kultūros veido dalis.

Protagonisto svetimumo pajauta, viena vertus, pažymi egzistencinę, neperžengiamą vienatvę, kita vertus, yra jo apčiuopiama, konkrečiai – per paties imigranto ir marginalo padėtį. Svarstoma, kad imigrantas paryžiečiams visuomet bus *kitas* – nepastebimas, nelygus, žemesnės padėties:

Staiga dingteli: o ką apie juos mano, kaip juos vadina šio miesto gyventojai? <...> Veltėdžiai, iš kitų gero gyvenantys? Nevykėliai, besivilią svetimam krašte įgyvendinti, ko gimtajame nepavyko? O gal atlaidžiau – smalsuoliai, sielos poetai, klajokliai, niekur namų nerandą?

⁴⁵ *Ibid.*, 25.

⁴⁶ *Ibid.*, 104.

⁴⁷ Jovaišienė, Diana, *Tautinio tapatumo raiška naujausiuose lietuvių autorių svetur parašytuose tekstuose (Irenos Mačiulytės-Guilford „Glėbys“, Antano Šileikos „Bronzinė moteris“ ir „Pogrindis“, Valdo Papievio „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Eiti“)*: disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2014, 87.

⁴⁸ *Ibid.*, 87.

⁴⁹ Barevičiūtė, Jovilė, „Panoptikumas ir panoptizmas globalizacijos sąlygomis“, *Problemos* 66 (2014), 96.

⁵⁰ Shields, *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*, 40.

Nors turbūt nieko nemano – kas jūs jiems: laikinos *cartes de sejour*, laikinos *cartes de securite sociale*⁵¹, viskas laikina tarsi viešbuty <...> su tokių – laikinų – buvimu jie seniai susitaikė, juolab, kad prireikus parketą išblizginti, perstumti baldus, kokias kėdes ar fotelius permušti, tik mostelk pirštu, ir atbėgsit – net žinodami, kad už valandą mokės dešimčia frankų pigiau nei savo tautiečiams.⁵²

Nubrėžiamos aiškos skirtys tarp *mes* ir *jie*, išryškinamas ir esminis, skiriamasis imigranto bruožas – jis čia laikinai. Kuo labiau artėja išvykimo iš Paryžiaus laikas ir išsiskyrimas su Melanie, tuo aštriau įsisąmoninamas svetimumas tarp šių žmonių, reflektuojant įvairiausias tarpusavio skirtis. Matyti, kad šis laikinumo neaiškumas būtent per skirtumus skatina bent kiek aiškiau apibrėžti ir savąjį *aš*. Artėjant išvykimui, vis dažniau tapatinamasi ir su Melanie (*mes, du, mums*), akcentuojant judviejų kitokumą:

<...> du klajūnai – nevykėliai: tai buvo niekuo neįpareigojantis vardas <...> kuriuo pasikrikštijęs gali nebekvaršint galvos, kaip kiti į tave pažiūrės, ką kiti apie tave pamanys. Jis dvelkė laisve ir neapibrėžtybe, jis nežadėjo nieko, bet ir nuvilt negalėjo. Niekada neperžengsim ribos, anapus kurios viešpatauja pastovumas, saugumas, tvarka, visuomet liksime parašėje; kitąsyk su pavydu žvelgiam į paryžiečius, bet iš tikro ar ne jie mums labiau pavydėt turėtų?⁵³

Šios citatos liudija dvigubą *kitokumą*: jiedu – ir imigrantai, ir marginalai struktūrizuotos visuomenės vertybių atžvilgiu. *Kiti, jie* priskiriami tvarkingai gyvenančiai visuomenei. Nors romane galima pastebėti ir nevienareikšmių protagonisto abejonių dėl pritapimo prie *minios* (kartais ji traukia nerūpestingumu, dar dažniau atstumia), vis dėlto skirtys nuo jos suprantamos kaip neperžengiamos, o liminalume siekiama išlikti, paversti jį pastovia būseną. Plačioji visuomenė, kuri stebima iš šalies, kartais regima kaip manieringa, išsipusčiusi, tačiau dar dažniau – vienoda, beveidė, skubanti, besivadovaujanti taisyklėmis, griežta tvarka, racionalumu: „Jie negali sau leisti prabangos kaip jūs žaisti ar per naktį klajoti – jie turi aibę darbų, pareigų, jų dienos suplanuotos iš anksto, jie žino, ko nori, ko siekia, šio miesto ritmas – jų gyvenimo ritmas.“⁵⁴ Visuomenės inercija ir rutina – ryški opozicija personažų pasirinktam gyvenimo būdai, ir kaip tik pasirinkta gyvensena tampa esminė protagonistui bandant konkrečiau apibrėžti save. Tai nėra fiktyvus marginalumas dėl išskirtinumo: klajonės be tikslo, kūryba, alkoholis, buvimas Tildo kompanijoje, gilūs pokalbiai, esmingi, būties klausimai ir ieškojimai, pastovaus darbo ir griežtos rutinos atsisakymas suvokiami kaip laisvė, galimybė praplėsti sąmonės ribas ir peržengti įprastę, reglamentuotą tvarką bei įpročius, kuriant savitą, autonomišką pasaulėžiūrą. Ši gyvense-na išlieka atvirų galimybių sąlyga, leidžianti projektuoti ir patirti struktūrizuotai visuomenei neprieinamus būdus pasiekti pilnatvę.

Tačiau liminali protagonisto padėtis, ryškiausiai išreikšta per buvimą *tarp* atsiskyrimo ir reintegracijos, yra ir kritinė padėtis, ištrinanti aiškius tapatybės atskaitos taškus, stabilų

⁵¹ Socialinio draudimo pažymėjimai.

⁵² Papievis, *Vienos vasaros emigrantai*, 191.

⁵³ *Ibid.*, 204.

⁵⁴ *Ibid.*, 189.

savęs suvokimą⁵⁵, natūraliai skatinanti ieškoti naujų atramos taškų. Tai – ir minėtas tapatinimasis su Melanie, ir atsiskyrimas nuo struktūrizuotos visuomenės, kuris romano pabaigoje reikšmingai papildomas:

Paskui įsitikins, kad jis – jokia išimtis: ilgainiui susipažins su ne vienu, kurie, kaip ir jis, kelioms savaitėms, porai mėnesių čia atvažiuavę staiga pajuto, kad išvažiuot nebegali. Manys, kad visi jie, net vienas kito nepažįstantys, sudaro bendruomenę, – žinojimas, kad ji, tegul niekur neužregistruota ir niekada visa drauge nesusirenkanti, tik nuojaus ir numanymų saistoma, egzistuoja, jį sunkiais akimirksniais guos, teiks stiprybės ir pasitikėjimo savimi.⁵⁶

Šią konkrečiai neįvardytą, anonimišką, tačiau imigracijos arba atvykėlio statuso, panašių patirčių vienijamą bendruomenę, esančią anapus struktūros, galima pavadinti *communitas*, kuri išplečiama vaizduotėje, tad yra pastovesnė ir leidžia pakeisti yrančią, realiąją *communitas* (nes baigiantis vasarai Melanie išvyksta, o Tiltos kompanija ima skirstytis). Vis dėlto pabrėžiamas ir šių laikinų bendruomenių formavimosi cikliškumas: svarstoma, gal kitąmet susirinks nauja kompanija, su naujais žmonėmis.

Izoliuotasis Paryžius romane „Ėko“

Romano „Ėko“ analizę verta pradėti nuo knygos parašymo aplinkybių: knygų mugėje, pristatydamas romaną, autorius pripažino antrąją romano dalį parašęs per karantiną Prancūzijoje. Veikiausiai neatsitiktinai, griežčiausiomis sąlygomis, nužymėtomis draudimais, sutraukytais socialiniais ryšiais, atsirado romanas, kuriame griūva tiek Paryžius, tiek visos jame vyraujančios hierarchijos, tiek iš dalies paties protagonisto tapatumas. Nors apie patį žanrą galima diskutuoti, mat knyga turi ir ryškių eseistikos bruožų, literatūrologas Vytautas Bikulčius siūlo kūrinį vadinti romanu; šio požiūrio laikomasi ir šiame straipsnyje.

Romano naratyvas yra nulipdytas iš trumpų, fragmentiškų atkarpų ir, kaip ir „Vienos vasaros emigrantuose“, pasakojamas daugiausia iš pirmojo asmens perspektyvos, kartais kaitaliojant antrąjį ir trečiąjį asmenis, – taip išryškinama ta pati protagonisto distancija nuo savęs. Refleksyviems intarpams neretai būdingas daugiskaitinis *mes*, juose globaliau apžvelgiamos socialinės, visuomeninės problemos, pavyzdžiui, materializmas, skubėjimas, santykis su gamta. Nedidelis romanas (134 puslapiai) apima platų ir painų, ne visuomet išplėtojamą spektrą temų, aliuzijų ir simbolių. Romano siužetas pirmiausia plėtojamas griūvančio Paryžiaus erdvėje, vėliau – ir jame esančioje pabėgėlių stovykloje.

Romanas pradedamas ištuštėjusio, žmonių apleisto Paryžiaus epizodu rugpjūtį, tačiau šis įvaizdis greitai transformuojamas į griūvančio, apokaliptinio miesto vaizdus. Protagonistas fiksuoja pakitusį miesto ritmą, tylą, regimą, kaip į tuštėjančią miesto erdvę sugrįžta ir ją atsiima gamta. Civilizacijos ženklams traukiantis, lieka žmonių veiklos pėdsakų: į

⁵⁵ Antropologas A. van Gennepas pirmasis išplėtojo liminalumo konceptą. Skirtingai nei V. Turneris, jis buvo linkęs labiau pabrėžti liminalumo destruktivų poveikį asmenybei. Van Gennep, Arnold, *The Rites of Passage*. London: Routledge, 2004, 3–23.

⁵⁶ Papievis, *Vienos vasaros emigrantai*, 365.

miestą veržiasi augalija ir gyvūnija, tvenkiniai pelkėja, bet dar stūkso pastatai ir konstrukcijos. Tuščiose gatvėse užsidaro įprastos įstaigos, visur tvyro svetimumas – net ir saujelė likusių žmonių atstu aplenkia vieni kitus. Tokiomis sąlygomis protagonisto klajonės po miesto kiemus, alėjas, sodus jau prilyginamos klaidžiojimui po vienuolyną, kuriame „sutinki vos vieną kitą brolių ar sesę“⁵⁷. V. Papievio kūrybai tokios dažnos kartografinės nuorodos romane „Ėko“ jau retesnės, bet tebepažymimos kai kurios vietos, atsikartojančios ir „Vienos vasaros emigrantuose“: Senos krantinės, Sitė (*Cité*) sala, Naujasis tiltas, Paryžiaus Dievo Motinos katedra, Marijos Mediči fontanas (užakės), Liuksemburgo sodo vartai (surūdiję, išsiklaipę), Santarvės aikštė (*Place de la Concorde*). Vis dėlto šios vietos neretai lankomos, fiksuojama jų erozija, jos praeinamos, nors Senos pakrantė tebeturi protagonistui ypatingą reikšmę – tai ramybės ir amžinybės vieta, kurioje galima persiimti upės abejingumu.

Mieste, apimtame erozijos, protagonistas blaškosi vienas, palikęs ankstesnius namus, įsibraudamas į vis kitus išvykusių žmonių būstus ir ten pernaktvodamas. Taip benamystė, „Vienos vasaros emigrantuose“ stebėta tik iš šalies arba suvokta per egzistencinę prizmę, šiame romane tampa realia protagonisto situacija, o namais vadinamas visas „miestas, kitados vadintas Paryžiumi“⁵⁸. Pažymima, kad iš miesto nepasitraukė tik tie, kurie neturėjo, kur išvažiuoti, arba tie, kuriuos sukaustė „paralyžiuojantys įpročiai“. Romane „Ėko“ itin ryškus Paryžiaus, kaip griežtai uždara erdvė, vaizdavimas: prasitariama, kad kažkur už jo ribų tebeegzistuoja kitos vietos (ten iškeliavo paryžiečiai, prekybininkas išvyksta parsivežti produktų), tačiau šių vietų likimas neaiškus, neaptariamas. Ilgainiui Paryžiuje nutrūksta ir beveik visi ryšiai su aplinkiniu pasauliu: nebeveikia paštas, telefonas, metro, nebeatvažiuoja traukiniai. Paryžius veikėjams tarsi atstoja pasaulio mikrokosmosą: galimybė išvykti net nesvarstoma, o visame romane jaučiamas nerimas dėl artėjančios pabaigos yra traktuojamas ir platesne – globaliąja prasme. Taigi visas miestas reprezentuojamas kaip atribota, izoliuota geografinė periferija, tačiau jo viduje egzistuoja dar viena uždara vieta, socialinė periferija – stovykla; joje personažas apsigyvena susipažinęs su mergina Emi. Tai – stovyklavietė prie Šv. Martyno kanalo, aptverta užkardu, kurioje „driekėsi palapinių miestelis, lyg klajoklių gentys būtų čia įsikūrusios“⁵⁹. Šioje bendruomenėje gausu paraščių žmonių, neturėjusių kur pasprukti: imigrantų, pabėgėlių, vargšų, joje fiksuojamos tautos, atstovaujančios įvairioms šalims ir žemynams: Eritrėjai, Sirijai, Libanui, Alžyriui, Amerikai, Azijos šalims, Europai. Simboliška ir stovyklavietės vieta: čia pat nurodoma, kad šv. Martynas – neturtėlių globėjas. Stovyklos gyventojai apsistoję palapinėse, visur tvyro skurdas: kai kurie gyvena būstuose „iš faneros lakštų ir to, kas po ranka pasitaikė“⁶⁰, trūksta elementariausių daiktų, maisto, vaistų, elektros. Toks jų gyvenimas veikiau primena archajines bendruomenes nei civilizuotą visuomenę. Įdomu, kad, kaip ir Paryžius, stovyklavietė yra uždara erdvė, tačiau su konkrečia riba – užkardu. Jo konkreti funkcija romane nutyliama, tačiau berniukas Karimas (su juo Emi ir protagonistas dažnai leidžia laiką) užsimena, esą patėvis neleidžiantis jam išeiti už užkardo. Emi ir protagonistas vieninteliai juda tarp užkardo ir

⁵⁷ *Ibid.*, 18.

⁵⁸ *Ibid.*, 22.

⁵⁹ *Ibid.*, 40.

⁶⁰ Papievis, Valdas, *Ėko*. Vilnius: Odilė, 2021, 43.

miesto, o jiems sumanius į miestą pasiimti ir berniuką, patėvis atsako: „Žinau, kad jį mokot skaityti; žmonėmis, kurie pažįsta raides ir moka skaityti, aš pasitikiu, kam jums mano leidimas...“⁶¹ Taigi teritorija už užkardo traktuojama kaip grėsminga, stovyklavietę suvokiant kaip saugią. Užkardas šiuo atveju įkūnija tiek erdvinę, tiek psichologinę kliūtį. Čia pat autorius kuria ir tiesioginę aliuziją į socialinį aktualijų kontekstą – pabėgėlių krizę Europoje: „ši stovyklavietė – tai pratęsimas to laiko, kai mes žmonės iš Sirijos, Eritrėjos, Afganistano, kitų kraštų bėgančius, kvotomis po Europą ir savo pačių šalių miestus skirstėme.“⁶² Užkardas, viena vertus, turįs užtikrinti saugumą – tradiciškai tų, kurie yra anapus jo ribų, – plačiosios visuomenės ir apriboti *Kito* laisvę, tačiau romane vaizduojama, kad *Kitas* bijo ir nepasitiki ne ką mažiau, o galbūt nutuokia ten funkcionuojant galios struktūras.

Protagonistas su Emi stovyklavietėje imasi vykdyti savotišką humanistinę misiją – renka maistą ir būtiniausius daiktus stovyklos gyventojams. Tokie personažų veiksmai leidžia su jais suartėti ir bent iš dalies įsisąmoninti save kaip dalį šios bendruomenės: „akivaizdu, kad mums tų žmonių reikėjo ne mažiau, negu jiems – mūsų“⁶³, pastaruosius netgi pavadinant *artimaisiais*. Stovyklavietėje ypač artimas ryšys užsimezga tarp protagonisto, Emi ir berniuko Karimo: berniukas mokomas skaityti, pasiimamas kartu į miestą, – taip jam atveriamos durys į platesnį pasaulį. Pabėgėlių, kurie, rodos, sudaro didžiąją dalį stovyklos gyventojų, atsiradimas stovyklavietėje perpasakojamas vos poros personažų lūpomis, taip universalizuojant visų jų patirtis: karas, bėgimas, plaukimas jūra, užkardai... Stovyklavietės kultūrinė įvairovė ryškiai atskleidžiama per surengtą šventę, minint įvairiausius papročius, tradicijas, šokant egzotiškus šokius, dėvint įvairius drabužius. Taigi kultūrinės skirtybės tebėra aiškiai matomos, bet niekaip nepaveikia personažų bendrystės pajautų, o tos pačios šventės vakarą gimsta tobulesnis Paryžius:

Ir tai buvo Paryžius – daug amžių, dešimtmečių kurtas ir nesukurtas, miestas, kuriame nebelieka skirtumų tarp gymio spalvos, nė charakterio bruožų, miestas be amžiaus cenzo ir be to, ką vadiname socialiniais sluoksniais. Distopijoje išsipildęs vieno vakaro utopinis miestas.⁶⁴

Tą patį vakarą protagonistas reflektuoja ir bendrystės kaip prigimtinio žmogaus poreikio, gebėjimo susitapatinti reikšmę. Svarbu, kad *communitas* principas šiuo aspektu įgyvendinamas apokaliptinio, izoliuoto Paryžiaus fone, nebelikus struktūrizuotos visuomenės apraiškų. Antropologas Bjornas Thomassenas, klasifikuodamas liminalias patirtis, išskyrė ir visos visuomenės išgyvenamus pereinamuosius – liminaliuosius tarpsnius, pavyzdžiui, globalias nelaimes, kai socialiniai skirtumai arba hierarchijos netenka reikšmės.⁶⁵ Verta

⁶¹ *Ibid.*, 116.

⁶² *Ibid.*, 107.

⁶³ *Ibid.*, 91.

⁶⁴ *Ibid.*, 67.

⁶⁵ Jis liminalumą suklasifikavo tiek iš erdvės, tiek iš laiko perspektyvos. Liminalieji tarpsniai iš erdvinės perspektyvos: 1) momentiniai: individualūs (įvykis, sukrečiantis gyvenimą: mirtis, skrybys, liga), grupiniai (universiteto baigimo ceremonija), visuomeniniai (globali nelaimė, kai socialiniai skirtumai / hierarchija nebetenka reikšmės); 2) laikotarpio: individualūs (brendimas, arba paauglystė), grupiniai (ilgas ritualinis perėjimas į vyriškumą), visuomeniniai (karai, revoliucijos); 3) epochos, arba viso gyvenimo trukmės: individualūs (individai, atsiduriantys

prisiminti, kad *communitas* iš esmės yra perėjimo reiškiniai, o romane šis perėjimas į kitokią būklę, lūžis taip pat nujaučiamas, personažams kelia nerimą ir nežinią. Vis dėlto tokiomis sąlygomis personažai ir tegali išgyventi *communitas* principu.

Grįžtant prie anksčiau pateiktos citatos, čia pat galima užginčyti Paryžiaus pavadinimą distopija, kurią įprasta sieti su reprezentuojama socialine disharmonija, ryškiu galios aparatu, blogiau, nei įprasta, gyvenančia visuomene. Tam tikri romano bruožai leidžia teigti netgi priešingai – kad kūrinyje įgyvendinama miesto ir jame gyvenančios visuomenės reprezentacija turi ryškių utopinių bruožų, apie kuriuos buvo užsiminta jau romane „Vienos vasaros emigrantai“. Visų pirma, vietoje kritikuoto materializmo, vartotojiškumo romane „Ėko“ suklesti mainai: svarbiausiais daiktais mainomasi arba privačia nuosavybe dalijamasi su visais kaip bendra gerove. Antra – jau įvardyta *communitas* raiška: visuotinėje kritinėje situacijoje išnyksta etninės, socialinės skirtys, įvairiausių tautybių personažai suformuoja glaudžius tarpusavio saitus, pagrįstus lygybe, reikalingumu, rūpesčiu vienas kitu. Trečia, kaip jau minėta, romane eliminuojamos jėgos struktūros ir struktūrizuoti veikianti visuomenė. Pravartu grįžti prie dar „Vienos vasaros emigrantuose“ išreikštos minties:

Ir kad <...> griūtų visos hierarchijos, subyrėtų visos struktūros, kad visa į pirminius elementus ir ryšius išsiskaidytų, kad ugnis sudegintų visas sąskaitas ir atskaitas, visus gimimo liudijimus ir pasus... <...> kad iširtų visos ekonominės – politinės – socialinės – finansinės – kultūrinės – religinės – tautinės – bendruomeninės – gimininės – šeimininės siūlės, kad šis miestas, staiga iš civilizacijos drabužio išniręs, nuogas ir bejėgis it kūdikis būtų atbloktas į pirmąsias jūros pakrantę.⁶⁶

Šią citatą nesunku perskaityti kaip aliuziją į daugelį siužeto elementų, įgyvendinamų romane „Ėko“, ir tai leidžia kalbėti apie šį romaną kaip apie nuoseklią autoriaus idėjų tąsą – bent struktūrų egzistavimo klausimu. Pirmąjį, gryną pasaulio ilgesys materializuojamas apokaliptinio miesto, gamtos dominantės ir bendruomenėje tegalinčių išgyventi žmonių reprezentacijomis. Vis dėlto tai nėra idealioji, utopinė vieta, nes pastaroji neturi referento tikrovėje, o Paryžiuje tebėra gausu topografinių nuorodų į realiai egzistuojančias vietas.

Grįžtant prie reprezentuojamos stovyklos erdvės, ji romane ženklina ir stagnacijos, apatijos, tuštumos, beprasmybės vietą. Šiuo atveju pastovi vieta arba minėtoji pauzė erdvėje protagonistui tampa apribojanti, eliminuojanti laisvės, patyrimų galimybę. Padėti stovyklos gyventojams ir leisti į klajones – vieninteliai protagonistą nuo to gelbstintys dalykai. Jis dažniausiai išeina vienas, lankosi muziejuose, Senos pakrantėse, tačiau šios klajonės kitokios nei „Vienos vasaros emigrantuose“ – jų nelydi nei pastanga tiesiogiai patirti vietas, nei perprasti miestą, veikiau atvirkščiai:

Man pasitaiko, kad neatsispiriamo noro pagautas slankioju gatvėmis, Senos krantinėmis, o pakėlęs galvą išvystu, jog bastausi kaip tik po mėnulio pilnaties naktį. <...> tokiomis naktimis miesto juk nebelieka, lieka tik sapniška būseną be laiko ir be erdvės. Ir aš

už visuomenės ribų, grupiniai (socialinės, etninės mažumos), visuomeniniai (užsitęsę karai). Thomassen, Bjorn, “The Uses and Meanings of Liminality”, *International Political Anthropology*, 2009, vol. 2, no. 1.

⁶⁶ Papievis, *Vienos vasaros emigrantai*, 330.

nebežinau, ar einu gatvėmis, ar lieptais be jokių turėklų – sykliais pasivaidena, kad krentu, bet kristi man nebūna baisu: tikrai ar tariamai krintant, mėnulio pilnatis atveria dangų, už kurio skleidžiasi daugybė kitų.⁶⁷

Tad, viena vertus, tokios klajonės įgauna irealumo dėmenį: ignoruojant Paryžiaus topografiją ir reikšmingas vietas, ši klajonė išplečiama į beribę, kosminę, sunkiai apibūdinamą erdvę. Irealumo atmosfera aktuali kalbant apie visą romano siužetą ir padeda tiksliau nustatyti vaizduojamos erdvės principus. Ją kuriant pasitelkiami ne tik gausūs kultūriniai intertekstai, nurodantys į Marselio Prusto „Prarasto laiko beieškant“, Artūro Šopenhauerio „Pasaulis kaip valia ir vaizdinys“, Pieterio Bruegelio Vyresniojo paveikslą „Luošiai“⁶⁸, bet ir į paties V. Papievio ankstesnius romanus („Odilė, arba oro uostų vienatvė“, „Eiti“, „Vienos vasaros emigrantai“). Antai stovyklavietėje per šventę protagonistas sutinka šių romanų veikėjus: Melanie, klošarę Nathalie su Jeanu, Odilę, Annę, Elisabeth ir kitus veikėjus. Išryškėja fikcijos fikcijoje dėmuo: pats protagonistas negali suprasti, kaip pastarieji veikėjai čia atsidūrė, personažams veikiant savarankiškai, su juo bendraujant, tačiau suvokia, kad tai – jo kūrybos rezultatas. Tai matyti jam kalbantis su Melanie:

- Atleisk, kad tą vakarą neatsisveikinau. Man atrodė, kad būtų buvę per daug.
- Norėtum, kad perkurčiau?⁶⁹

Į „Ėko“ perkeliama romane dažnai kartojama frazė iš romano „Odilė, arba oro uostų vienatvė“: „kad gyvenom laimingus laikus, mes suprantam tik jiems pasibaigus“, – ji apibendrina prarastą Paryžių ir jame praėjusį laiką. Jau pats intertekstualumo principas nurodo į didesnę arba mažesnę laiko nuotolį, šiuo atveju – į poreikį jį susigrąžinti. Bendrąja prasme romane „Ėko“ yra daugybė nuorodų, kad šis Paryžius ir laikas jame tėra protagonisto vaizduotės vaisius. Antai romano pradžioje yrančio Paryžiaus vaizdinys ima megztis pasidavus vaizduotei:

Žiūrėdamas į Senos vandens raibuliavimą, lengvai pasiduodavau vaizduotės žaismėms: akyse jau kerojo vijokliai – raizgydamiesi, kabindamiesi į pastatų sienas, jie po truputį jas ardė, pro šaligatvių plyteles skverbėsi žolės...⁷⁰

Tolesnė romano dalis jau reprezentuoja griūvantį Paryžių, tačiau personažas dažnai jaučiasi, tarsi sapnuotų, abejoja vykstančių reiškinų „realumu“, nebesuvokia, kas tikra, kas įsivaizduota. Tas pats pasakytina ir apie Ėko⁷¹ – šunį, kurį protagonistas randa ir kuris, kaip vėliau paaiškėja, yra jo paties išsigalvotas; ilgainiui atsiskleidžia, kad ir Emi – tik protagonisto vaizduotės vaisius. Romano pabaigoje užsidegus Dievo Motinos katedrai,

⁶⁷ *Ibid.*, 39.

⁶⁸ Romane yra ir daugiau intertekstualumo pavyzdžių, čia pateikiami tik patys svarbiausi, pasikartojantys.

⁶⁹ Papievis, *Ėko*, 63.

⁷⁰ *Ibid.*, 9.

⁷¹ Išvertus iš prancūzų kalbos reiškia aidą.

rašoma: „ir lyg Katedra būtų išpirkusi miestą, aš matau, kaip jis iš mano vaizduotės griuvėsių atgyja.“⁷²

Vis dėlto romano fikcinėje erdvėje vaizduojama reali geografinė vietovė – Paryžius su ryškiais fikciniais bruožais. Reikšminga tampa M. Foucault „heterotopijos“ apibrėžtis, įvardijama paskaitoje „Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias“, pažymint, kad heterotopijos – realiai egzistuojančios erdvės, įkūnytos utopijos, kuriose realios vietos tuo pat metu yra reprezentuojamos, užginčijamos ir apverčiamos. Romane reprezentuojamam Paryžiui galima taikyti šeštąjį M. Foucault heterotopijos principą: tai – iliuzijos erdvė, nurodanti į realų miestą, tačiau jame viskas atvirkščia, paradoksalu⁷³. Tas miestas izoliuotas, užvaldytas gamtos, jame nebeliko žmonių, hierarchijų, marginalai – pabėgėliai, imigrantai, vargšai įkūnija daugumą (tačiau gyvena už užkardo), jame tarpsta ribos tarp tikrų ir įsivaizduojamų dalykų.

Dvi išskirtinės vietos – biblioteka ir Luvro muziejus, kuriuose lankosi protagonistas, savo ruožtu atitinka ketvirtąjį heterotopijų principą – gebėjimą sulaužyti laiką ir apimti daugybę laiko atkarpų (todėl kartu jos yra ir heterochronijos). Būtent ši heterotopija, pasak M. Foucault, veikia aktyviausiai. Tai yra „visų“ laikų vietos, atsiduriančios už laiko ribų.⁷⁴ Biblioteka įgyja protagonistui ypatingą reikšmę: ji „vienatvės užuoglauda“, buvęs knygynas, kuris griūvančio miesto fone pavirto biblioteka. Biblioteka apibūdinama kaip „Borcheso labirintas, po jį klaidžiodamas gali keliauti po tikrus ir išsigalvotus pasaulius“⁷⁵. Paimtos į rankas, knygos personažą nukelia į praeities vietas ir laikus, įjautrina vaizduotę ir kūrybiškumą, priartina primirštą ir slopinamą savąjį aš. Tad ši vieta įgalina laisvę, mentales klajones, tokias retas apsistojus pastovioje vietoje – stovykloje. Lankymasis bibliotekoje išryškina ir kitą teminį principą: griūvančio Paryžiaus fone kultūra tebėra reikšminga ir pastovi žmogiškųjų vertybių išraiška.

Išvados

Abiejuose romanuose marginalios vietos žymi prasmingų protagonisto patirčių vietas, o romano „Ėko“ atveju – ir pagrindines vietas, kuriose plėtojamas siužetas. „Vienos vasaros emigrantuose“ marginalios vietos geografiškai nėra griežtai apribotos ir yra nulemiamos ten susirenkančių paraščių personažų, paros meto (nakties) arba tam tikrų taisyklių (įėjimo), o romane „Ėko“ visas Paryžius ir jame esanti pabėgėlių stovykla reprezentuojami kaip periferinės, uždarnos, izoliuotos vietos. Kai kurios marginalios vietos romanuose (klubas „People to people“, biblioteka) yra ir heterotopinės erdvės – jos kuria ryškią opoziciją aplinkai, atveria naujas vaizduotės arba bendravimo galimybes.

Marginalios vietos romanuose yra neatsiejamos nuo *communitas* formavimosi. Abiejuose romanuose *communitas* pasireiškia kaip daugiakultūrės bendruomenės, kurioms nebūdingos socialinės stratifikacijos, kodai, hierarchijos.

⁷² Papievis, *Ėko*, 133.

⁷³ Foucault, „Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias“, 8–9.

⁷⁴ M. Foucault pateikiami idealūs tokių heterotopijų pavyzdžiai kaip tik ir yra muziejai ir bibliotekos. *Ibid.*, 6–7.

⁷⁵ Papievis, *Ėko*, 96.

Svarbiausiai „Vienos vasaros emigrantuose“ vaizduojamai *communitas* – Tiltų kompanijai būdinga laisvė, kūrybinė raiška, performatyvumas, mistika, o jų buvimas anapus struktūros, taikus maištavimas išreiškiami ir ritualiniais atributais. Šios *communitas* buvimas drauge neįpareigoja ir pasižymi laikinumu, – tai romano pabaigoje paskatina protagonistą tapatintis ir su įsivaizduojama *communitas*. „Vienos vasaros emigrantuose“ struktūrizuotai funkcionuojanti visuomenė regima ir vertinama kritiškai dėl perdėm racionalaus, vartotojiško, taisyklėmis įkalinto gyvenimo būdo, tačiau ši kritika padeda protagonistui aiškiau apibrėžti savąjį, probleminį aš. Romane yra aiškiai išreikštas poreikis likti nuolatiname liminalume, iš naujo nesiintegruoti į struktūrizuotą visuomenę.

Romanas „Ėko“ gali būti skaitomas kaip protagonisto vilčių dėl subyrėjusių sistemų, išreikštų „Vienos vasaros emigrantuose“, įgyvendinimas: apokaliptinio Paryžiaus erdvėje nebelieka hierarchijų, struktūrizuotos visuomenės, pinigų, o romano centre vaizduojama marginalų (daugiausia pabėgėlių) bendruomenė, gyvenanti *communitas* principu. Jai būdinga tai, ką V. Turneris siejo su „sentimentu žmoniškumui“: dalijimasis, pagalba, nesavanaudiškumas. Lyginant su „Vienos vasaros emigrantais“, naujajame romane protagonistas jautriau atsiveria *communitas* patirčiai. Šiai *communitas* susitelkimas draugėn padeda išgyventi visuomeninį liminalųjį tarpą – lūžio akimirką griūvančio miesto, nežinios akivaizdoje. Problemiškos Paryžiaus reprezentacijos analizė išryškino Paryžių kaip heterotopinę erdvę, turinčią referentą tikrovėje, tačiau fikcinėje romano erdvėje – iliuzinę, atvirkščią, paradoksalią. Galima teigti, kad toks Paryžiaus vaizdavimas autoriui leidžia išryškinti, hiperbolizuoti visuomeninės socialinės struktūros prieštaras. Kita vertus, tokia iliuzinė miesto erdvė romane iškelia ir tikrovės, tiesos problematiką.

Aptartuose romanuose atsiskleidžia ir aiškos autoriaus vertybinės nuostatos – artimo ryšio, lygybės, jautrumo kitam ilgesys vartotojiškame, susiskaldžiusiame pasaulyje.

Literatūra

Barevičiūtė, Jovilė, „Panoptikumas ir panoptizmas globalizacijos sąlygomis“, *Problemos* 66 (2014).

Foucault, Michel, *The Order of Things: An Archeology of Human Sciences*. New York: Pantheon, 1971.

Foucault, Michel, „Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias“, *Architecture / Mouvement / Continuité*, October (1984).

van Gennep, Arnold, *The Rites of Passage*. London: Routledge, 2004.

Jovaišienė, Diana, *Tautinio tapatumo raiška naujausiuose lietuvių autorių svetur parašytuose tekstuose (Irenos Mačiulytės-Guilford „Glėbys“, Antano Šileikos „Bronzinė moteris“ ir „Pogrindis“, Valdo Papievio „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Eiti“)*: disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2014.

Jurgutienė, Aušra, „Europos susigrąžinimas Valdo Papievio romanuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2021), žiūrėta 2022 liepos 3, <https://nzidiny.lt/ausra-jurgutiene-europos-susigrazinimas-valdo-papievio-romanuose-nz-a-nr-7/>.

Laurušaitė, Laura, *Literatūra, mobilumas, imago. Lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.

Mažeikis, Gintautas, „Išlaisvinantis paribių sąmoningumas Jurgos Ivanauskaitės ir Ričardo Gavelio romanuose“, *Inter-studia humanitatis* 13 (2012).

Papievis, Valdas, *Ėko*. Vilnius: Odilė, 2021.

- Papievis, Valdas, *Vienos vasaros emigrantai*. Vilnius: Alma littera, 2017.
- Prieto, Eric, "Geocriticism, Geopoetics, Geophilosophy, and Beyond", in *Geocritical Explorations. Space, Place and Mapping in Literary and Cultural Studies*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Shields, Rob, *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*. New York: Routledge, 2013.
- Thomassen, Bjorn, "The Uses and Meanings of Liminality", *International Political Anthropology*, 2009, vol. 2, no. 1.
- Tuan, Yi-Fu, *Space and Place: The Perspective of Experience*. London, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.
- Turner, Victor, *The Ritual Process: Structure and Antistructure*. 7th printing. New York: Cornell University, 1991.
- Vaičiulėnaitė-Kašėlionienė, Nijolė, „Keli Paryžiaus įvaizdžio aspektai lietuvių literatūroje: imagologinis tyrimas“, *Žmogus ir žodis* 2 (2012).
- Westphal, Bertrand, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Eglė MIKULSKAITĖ

EXPRESSION OF MARGINAL PLACES AND COMMUNITAS IN VALDAS PAPIEVIS NOVELS "VIENOS VASAROS EMIGRANTAI" ("ONE SUMMER'S EMIGRANTS") AND "ĖKO"

Summary. The study analyses the representations of marginal places – geographical/social/cultural peripheries (Rob Shields) – and the expression of *communitas* – unstructured liminal communities – in the novels of Valdas Papievis. The anthropologist Victor Turner's *communitas* theory, geocritical approach and Michel Foucault's concept of heterotopia are used to implement the analysis. The aim of the study is to reveal the peculiarities of the representations of these places and communities, the formation of *communitas*, and the expressions of values in the medium of the dominant culture, in order to grasp the similarities/differences of their representations in the two novels. The article is guided by Turner's observation that *communitas* can only be understood through its relationship with the effective structure.

It is revealed that in both novels, *communitas* are multicultural communities that implement the principles of social equality and the absence of hierarchy, and that the coordinates of the concentration of these communities often determine the most significant marginal places for the protagonist. The structurally functioning society is either rejected ("Vienos vasaros emigrantai") or does not participate in the development of the plot ("Ėko"), in this case representing the whole of Paris as a crumbling, isolated, peripheral space. Although the representations of these places and communities are different in the novels, the author's values – the longing for immediacy, equality, sensitivity in a consumerist, fragmented world – are evident in both novels.

Keywords: Victor Turner, *communitas*, marginal places, liminality, structure, periphery.

Iš archyvų

Dalia KUIZINIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Išeiviškoji odisėja Vytauto Osvaldo Virkau dienoraščiuose

Vytautas Osvaldas Virkau (1930–2017) – lietuvių grafikas, tapytojas, visuomenininkas, kurio gyvenimą paženklino emigracija į Vakarų Europą, vėliau – į Jungtines Amerikos Valstijas. Iš Lietuvos su šeima išvykęs būdamas tik 14 metų paauglys, jis kaip menininkas brendė jau išeivijoje: gimnazijos metai prabėgo Austrijoje, vėliau – Vokietijoje. Ten formavosi jaunuolio asmenybė, išryškėjo domėjimasis daile, literatūra, teatru, kinu. Tolesnė dailininko branda ir gyvenimas plėtojosi jau Jungtinėse Amerikos Valstijose, į kurias su šeima jis atvyko 1949 m. V. O. Virkau studijavo tapybą Čikagos meno institute, taip pat humanitarinius mokslus Čikagos universitete. Jau studijuodamas dailininkas pradėjo dalyvauti meno parodose. Vėliau ėmė dėstyti: 1961–1985 m. dėstė G. Williamso dailės koledže Dauners Grove (*Downers Grove*), 1986–1995 m. – Šiaurės centriniam koledžui Nepervilyje (*Naperville*). V. O. Virkau sukūrė grafikos, tapybos darbų, scenografijos, tapytų vitražų. Dailininko grafika yra abstrakčios stilistikos, dinamiška, ekspresyvi, joje vyrauja geometrinės formos, transformuoti augalų, gamtos motyvai, tapyboje svarbi koloristinė įvairovė, abstraktus peizažas. Per visą gyvenimą, kupiną veiklos, dailininkas kūrė ekslibrisus, jų sukūrė daugiau nei keturis šimtus. V. O. Virkau ekslibrisai pasižymi charakteringa stilistika: šrifto ir abstrahuoto gamtos motyvo derme arba kontrastu, itin apgalvota kompozicija. Nuo XX a. 6 dešimtmečio dailininkas aktyviai įsijungė į lietuviškų knygų iliustravimo procesą: iliustravo lietuvių leidyklų JAV knygas, yra sukūręs iliustracijų Jono Meko, Kazio Bradūno, Henriko Nagio ir kitų lietuvių autorių knygoms. Buvo vienas iš kultūros akademinių žurnalų „Metmenys“ maketuotojų ir dizainerių, iliustravo leidyklos Algimanto Mackaus knygų leidimo fondo knygas. V. O. Virkau dailės parodų buvo surengta Čikagoje, Los Andžele, Otavoje, jis dalyvavo daugelyje su kitais dailininkais

bendrų parodų. Po Nepriklausomybės atkūrimo dailininkas viešėjo Lietuvoje, per viešna-
ges buvo surengęs parodų Šiauliuose, Pakruojuje, Radviliškyje ir kt. Apie dailininką buvo
paskelbta straipsnių Lietuvos, išeivijos, amerikiečių periodikoje. Lietuvoje 2015 m. buvo
išleista žurnalisto Leono Peleckio-Kaktavičiaus knyga „Vytauto Osvaldo Virkau meno vi-
zija“ (biografinė monografija), kurioje pristatomi svarbiausi dailininko biografijos, kūry-
bos faktai, cituojami šioje knygoje skelbiamų dienoraščių fragmentai.

Kaip jau minėta, V. O. Virkau išvyko iš Lietuvos būdamas 14 metų. Nuo pat pirmųjų
išvykimo dienų jis rašė dienoraštį, tačiau ankstyvieji įrašai minimalūs: kartais įrašą sudaro
vienas arba keli sakiniai, kuriuose būna užfiksuota paauglio būsena, nuotaikos arba tai, kas
supa aplink (gamtos reiškiniai, ūkio darbai ir pan.), minimi asmenys, aptariamai svarbiausi
kasdieniai įvykiai, perteikiama nežinia palikus Lietuvą. Ankstyvųjų dienoraščių įrašai
trumpi, jų kalbinė raiška minimali. Kiek vėliau, kai jaunojo V. O. Virkau gyvenime įsiterpia
daugiau įvykių: mokyklos lankymas, galimybės plėsti akiratį žiūrint filmus, lankantis spek-
takuose, keliaujant po nuostabią Austrijos, vėliau Bavarijos gamtą, dienoraščio įrašai
tampa išsamesni, juose išryškėja būsimo kūrėjo interesai. Jau gyvendamas svetur jis pradė-
jo eskizuoti, piešti (apie tai minima ir dienoraštyje). Paskui dienoraštyje pateikiama citatų
iš skaitytų knygų, jos reflektuojamos, dar vėliau galima aptikti ir savos literatūrinės kūry-
bos tekstų. Tačiau ir šiuose įrašuose yra užfiksuotas pokario lietuvių Austrijoje ir Vokietij-
oje, vėliau JAV gyvenimas iš jauno žmogaus perspektyvos.

Dienoraštį sudaro keturios dalys, apimančios 1944–1952 m. laikotarpį. Jame nuose-
kliai ir išsamiai fiksuojami pasitraukimo iš Lietuvos, gyvenimo Vokietijos DP stovyklose,
išvykimo į JAV etapai. Dienoraščio įrašai itin aiškiai liudija svarbiausius jauno žmogaus
(paauglio, vėliau studento) gyvenimo svetimose aplinkose aspektus, aktualizuoja, kaip Va-
karų Europos, vėliau JAV kultūrinė aplinka daro įtaką jauno žmogaus brandai, profesii-
niam pasirinkimui (dailės studijoms Čikagoje). Dienoraščiuose skleidžiasi šeimos gyveni-
mas, jaunojo V. O. Virkau platūs interesai, drauge daugelio tuo metu svetimose aplinkose
gyvenusių lietuvių išgyvenimai, giminės praradimo jausmai, netekty, nežinomybė ir vil-
tyt nelengvai kuriantis svetimose aplinkose.

Gyvendamas Austrijos, vėliau Bavarijos apylinkėse, jaunasis V. O. Virkau su klasės
draugais nuolat keliavo į Alpes, vėliau į Partnacho tarpekį, Miuncheno botanikos sodą.
Nuostabi gamta praskaidrino jaunuolio gyvenimą ir galbūt sužadino norą įkvepiančius
gamtos vaizdus užfiksuoti. Taip dienoraščio sąsiuvinuose atsirado apylinkių štrichų ir es-
kizų. Dienoraščio įrašuose taip pat aprašomi įspūdžiai apsilankius Alpių kalnuose ir
viršukalnėse.

Nuo 1945 m. vidurio V. O. Virkau su šeima apsigyveno Miunchene ir ten pasiliko iki
pat išvykimo į JAV. V. O. Virkau Miunchene lankė lietuvišką gimnaziją, kurioje dėstė daug
puikių mokytojų, turėjusių jam didelę įtaką. Henrieta Vepštienė savo laiške minėjo: „Gim-
nazija buvo patalpinta buvusiuose vokiečių barakuose Miuncheno priemiestyje. Turiu pri-
dėti, kad mokslas buvo gan aukšto lygio, nes didžiuma mokytojų Lietuvoje jau dėstė
universitetuose.“¹ Ypač didelę įtaką V. O. Virkau darė dailės mokytojas, profesionalus dai-
lininkas Vladas Vaitiekūnas, istoriją dėščiusi dr. Marija Kristina Krasauskaitė ir kt. Jauno

¹ 2022 11 17 H. Vepštienės laiškas teksto autorei.

žmogaus interesų ratas tuo metu buvo gana platus: jis domėjosi botanika, daile, kolekcionavo pašto ženklus, skaitė Vakarų literatūros klasiką vokiečių ir anglų kalbomis, buvo aktyvus teatro, kino, koncertų lankytojas.

V. O. Virkau dienoraštyje aprašomas laikotarpis itin dramatiškas: būtinybė palikti namus, nežinomybė dėl ateities, pokario aplinka kėlė sumaištį ir sutrikimo jausmą ne vienam karo pabėgėliui, sudėtingos situacijos daugelį skatino toliau emigruoti, kurti savo gyvenimus svetur. V. O. Virkau dienoraštiniam pasakojimui būdinga dinamika: paauglio sutrikimas svetimose aplinkose, kabinimasis į gyvenimą, pasinėrimas į pomėgius (botaniką, knygų ir dailės pasaulį), kalbų mokymasis galvojant apie tolesnę ateitį, atvykimas į Čikagą ir nelengva adaptacija naujajame pasaulyje. Kaip ir daugelis šiuo laikotarpiu rašytų dienoraščių, V. O. Virkau dienoraštis universalizuoja, simbolizuoja kelių dešimčių tūkstančių lietuvių, palikusių tėvynę dėl karo, sovietinio režimo grėsmės patirtis, antropologiškai sujungia tai, kas itin individualu ir bendra. Tai – dar vienas sudėtingo pokario laikotarpio dokumentas, kuris papildo, pratęsia Lietuvoje arba išeivijoje jau išleistas atsiminimų ir dienoraščių knygas naujomis patirtimis, istorinio ir kultūrinio gyvenimo refleksija.

Šiame žurnalo numeryje yra publikuojamas dienoraščio trečiosios dalies fragmentas, apimantis laikotarpį nuo 1948 m. gruodžio 18 d. iki 1949 m. rugsėjo 4 d. Jame yra aprašomos paskutinės Virkau šeimos dienos Miunchene, išvykimas į JAV. Dienoraščio įrašai liudija atsisveikinimą su Europa, kurioje prabėgo beveik penkeri gyvenimo metai, išsiskyrimą su giminėmis ir draugais, paliekančiais Vokietiją, išvykstančiais tolesnės emigracijos kryptimis ir rašančiais laiškus su pirmaisiais įspūdžiais iš Kanados ir Australijos. V. O. Virkau dienoraštyje aprašomas rengimasis išvykti, patikros ir biurokratiniai formalumai, kuriuos šeimai reikia patirti, plaukimas laivu į JAV, pirmosios savaitės naujajame pasaulyje. Dienoraštyje minimos knygos, kurias skaito jaunas V. O. Virkau; šiame fragmente daug dėmesio skiriama Hermann Hesse'ės kūrybai, kurią būsimasis dailininkas mėgo, ypač romanui „Demian“, kurį jis perskaitė, citavo ir reflektavo savo dienoraščiuose. Minėtame dienoraščio fragmente yra užfiksuotas lietuvių išeiviškosios odisėjos pereinamasis etapas, liudijantis naują gyvenimo svetur patirtį.

Vytauto Osvaldo Virkau dienoraštis

(3 dalies fragmentas)

1948. XII. 18, šeštadienis

Jau kitą šeštadienį Kalėdų atostogos. Kaip laukiu. Galėsiu padoriai išsimiegoti ir knygų iš „Amerika Haus“² pasiskolinti. Nutariau daugiau užsiimti lektūra, nes dabar neturėjau laiko. Ryt turiu daug mokytis. Dar ne visi ketvirčiai išvesti. Bjauriausiai, tai su lietuvių eilėraščiais. Ignatonis tuo atžvilgiu visiškai kvailas, tikras asilas. Jau daėdė iki gyvo kaulo. Gruodžio 23 d. būk tai žada būti eglutė. Tegul būna, o kas man. Jau pagaliau užsisakiau Donelaičio „Metus“ su V. J. Jonyno³ iliustracijomis. Gaila, kad dar negavau. Mokytojai jau gavo. Malonu bus į rankas paimti ir negėda kitam parodyti. Su didžiausiu nekantrumu laukiu, kada pagaliau gausiu. Ir svarbiausiai, kad tik 8 DM tekainuos. Šiaip kainuoja 15 DM. Jau išleista ir Vizgirdos „Vilnius“⁴. Kainuoja 15 DM. Jei ciocė M. gaus, tai ir aš gausiu.⁵ Kad tas Vizgirda susiprastų ir vėl padarytų dovaną Raudonojo Kryžiaus tarnautojams. Iš viso 100 iliustracijų, vien iš Vilniaus. Būtinai tą knygą gausiu.

1948. XII. 30, ketvirtadienis

Jau baigiasi metai. Tuoj bus nauji, visiškai Nauji, dar nesuvartoti. Sausio 4 dieną išvažiuoja Dziuka su savo mama, p. Pacevičiene, į Kanadą. Anksčiau labai norėjo, o dabar graudinasi ir labiausiai dėl Mečiaus. Aš nesuprantu, kodėl jie nesiveda. Taip būtų daug geriau. Ko gero, niekad nepasimatys. Kad kartą, kitą pasibučiuoja, tai menkniekis. Daug ką žinau iš jų „bendro“ gyvenimo iš jos pasakojimo. Yra labai atvira. <...> Buvo keletas dienų šalčio, o vakar jau prasidėjo atlydys. Kalėdos praėjo nuobodžiai. Ir „Kalėdų senis“ ne per dosniausias buvo. Dabar laukiam Naujųjų metų. Mūsų matematikos mokytojas Kazlauskas taip pat išvažiuoja Amerikon. Jau praėjo CIC⁶. Sugintai taip pat praėjo CIC. Laukiu, kada mes gausim dokumentus.

1949. I. 3, pirmadienis

Rytoj išvažiuoja Dziuka. Reikės eiti išlydėti. Bijau, kad dauguma išlydėtojų paskęs savo nuosavose ašarose. Man labai gaila paliekančio Mečiaus. Vargšelis, turės ilgai laukti. Šį sekmadienį buvo jo ir Dziukos sužieduotuvės. Kaip keista! Dabar Dziuka nešioja žiedą ant kairės rankos. Įdomu, kada jau galės pakeisti ant dešinės. Manau, kad ji darys visas galimas pastangas jam gauti darbo sutartį. Esu tikras, kad pavyks. Jiems ypatingai greit ta visa kelionė ir pasiruošimas pavyko. Baisiai laukiu, kada ir mes pagaliau pajudėsime. Šiandien kaip tik gavom labai nemalonų laišką iš tetos Doros. Rašo, kad dabar atvažiavusieji puikiai

² „Amerikos namai“ – biblioteka, kultūros centras Miunchene prie Koenigsplatzo.

³ Vytautas Kazimieras Jonynas (1907–1997) – lietuvių grafikas, skulptorius, pedagogas. 1940 m. iliustravo Kristijono Donelaičio „Metus“, vėliau pasirodė keli šios knygos leidimai. Knyga buvo išleista 1948 m. Vokietijoje.

⁴ Tadas Vizgirda (1908–1980) – architektas, statybos inžinierius, Vokietijoje buvo įsteigęs leidyklą, kuri leido knygas anglų kalba. 1949 m. buvo išleistas albumas „Vilnius“.

⁵ V. O. Virkau paaiškinimas: „Ciocia M., mamos sesuo, dirbo mašiniste R. K. raštinėj Muenchenė. Būdama jauna, buvo Lietuvos Seimo mašinistė / stenografe, manyčiau, 1920–1925 metais“.

⁶ Patikra ir dokumentai, reikalingi išvykti į Kanadą.

atrodo, gerai apsitaisę ir skundžiasi, kad Vokietijoje daug geriau ir už dyką gyveno (reiškia, nereikėjo dirbti). Sako, gerai pagalvokit, ar gerai darot, važiuodami iš Vokietijos. Bet žinoma, kas darbą gavo, tas gali gerai gyventi, nors čia dabar viskas brangu. Taip pat rašo: „bet aš norėsiu, kad jūs man už kelionę iš New Yorko sumokėtumėt, kai gausit darbo“. Kas kitaip manė! Gerai, kad taip atvirai parašė, tai bent žinosim, kaip reikia elgtis. Atvirumas kartais labai geras dalykas. Šiandien taip pat buvo abu Alksniniai ir Valteris su Dziuka atsisveikinti. Geri bernačiai, bet jau Algio [Alksninio] liežuvelis kaip Nemunėlis. Kai užstato taškų ant „i“, tai net sunku suprasti paslėptą giliai gražią (o gal bjaurią sex!) mintį. Liežuvelis, tai tik „pasidvytyti“. Malonu jo kalbos klausytis. Puikus bernaitis.

1949. I. 6, ketvirtadienis

Antradienį išlydėjau p. Pacevičienę su Dziuka. Išvažiavo 11-ą valandą iš Freimann'o stotelės. Per daug jau nesijaudino, nes gi buvo jau iš namų. Be to, labai laikėsi. Tik paskui traukinį pasirodė ašaros akyse. Mečys taip pat laikėsi gan „tapfer“⁷. Manau, kad joms gerai seksis, o ir kambarį paliko netvarkytą, kas pagal prietarą, keliauninkams laimę atneša. Kaip tik perskaičiau puikią knygą: „Meaulnes, der grosse Freund“, Allain-Fournier⁸. Puikus ir dar kartą puikus dalykas. Kaip gaila, kad nėra Dziukos. Nėra su kuo knygos grožiu pasidailinti. Jai būtų taip pat labai patikus. // *Ueberall sind entauschte Traeume, bitterniss der misslungenen Plaene! Le Grand Meaulnes ist der Ausdruck solcher Sehensucht. Er ist erfuehlt von den Abenteuern, den Traeumen eines Juenglings. Er schildert uns ein Abenteuer, das Erlebniss eines Knaben, der aus die Suche nach seinen Traeumen auzieht. Le Grand Meaulnes ist ein Roman es innerlichen Lebens, des inneren Lebens jenseits der Realitet. Was sich im Le Grand Meaulnes sich abspielt, ist derart auf Schwelle zwischen Realitaet und einem unwirklichen, traumhaften Dasein, so unloesbar verschlungen, dass die Wirklichkeit und Unwirklichkeit gar nicht getrennt werden kann. Aus dem realen Erlebniss in Saint-Germain wird die Geschichte einer Daseinform, die sich hinter und ueber der Wirklichkeit sich abspielt. Man hat Allain-Fournier mit Rimbaud verglichen, doch damit ist noch nichts erklart, denn Allain-Fournier ist ja ganz anders als Rimbaud, obgleich man die beiden vergleichen kann. Gleich und Ungleich und doch aenlich. Allain-Fournier ist kein symbolist der Mode-Surrealisten, er ist nur eine Surrealitaet. Als eine Studie ueber das Buch, koennen wir bezeichnen Fernand Desonay: „Le grand Meaulnes d'Allain-Fournier, essai de commentaire psychologique et litteraire“. Es ist ein unschaetzbares Kommentar.*⁹

⁷ Narsiai (vok.).

⁸ Alainas-Fournier (1886–1914, tikr. Henri Albanas Fournier) – prancūzų rašytojas, išgarsėjęs romanu „Didysis Molnas“ (1913).

⁹ „Visur nusivylimas svajonėmis, žlugusių planų kartėlis. „Didysis Molnas“ yra tokio ilgesio išraiška. Jis kupinas nuotykių ir jaunystės svajonių. Jis pasakoja mums apie berniuko, kuris leidžiasi ieškoti svajonių, patirtį. „Didysis Molnas“ yra romanas apie dvasinį gyvenimą anapus tikrovės ribų. Tai, kas vyksta „Didžiajame Molne“, sujungia tikrovę ir įsivaizduojamą svajonę, tikrovės ir vizijos niekaip negalima atskirti. Tikrosios Sen Žermeno patirtys tampa istorija apie egzistenciją anapus tikrovės ribų. Allainas-Fournier buvo lyginamas su Rimbaud, bet tai nieko nepaaiškina, nes jie abu labai skirtingi. Lygus ir nelygus ir dar panašus. Allainas-Fournier nėra siurrealistų simbolistas, jis yra tiesiog siurrealizmas. Knyga analizuojama Fernand'o Desonay knygoje „Allain-Fournier „Didysis Molnas“ – psichologiniai ir literatūriniai komentarai“. Tai puikus ir vertingas komentaras“ (vok.).

1949. I. 19, trečiadienis

Pagaliau, mano žvaigždė nemarūnė, vėl pradedu keletą žodžių tame nekūrentame kambaryje. Tai gerai, kad bent žiema žmoniška pasitaikė, tai būčiau sušalęs. Šiek tiek p. direktorės Krasauskaitės pagalba apsirūpinau savo egzistencija. Duodu anglų kalbos pamokas 4 kart į savaitę, po 2 DM su pietumis už valandą. Tai bent savo reikalams užtenka. Malonu yra išleisti savo uždirbtus pinigus. Mokinė gana gabi, Sabaliauskaitė. Vis nerandu laiko atsakyti Stefui, dabar labai vėlai grįžtu – tai vis dėl tos anglų kalbos. Baisiausias dalykas, kad į USA išvažiuoja I. Kazlauskas, mūsų matematikos mokytojas. Gausim Vaičekauską. Nežinau, ką su juo galima daryti. Tikra nelaimė, gerai, kad bent greit mokslo metai baigiasi, o tai būtų liūdna. Skaitau vieną Hermann Hesse's knygą, bet nieko ypatingo. Manau, kad net nepabaigsiu. Nemaniau, kad ir jis tokius kvailus dalykus rašo. Tiesa, buvo loterija gimnazijos naudai. Tik pusė bilietų buvo išpirkta. Nežinau, kiek gavo pajamų. Buvo taip pat ir šokiai. Aš šį kartą nebuvo. Man gi nesisekė: traukiau 4 bilietus, ir visi buvo tušti. Pasityčiojimas iš mano gyvenimo laimės. Kas gi žino, gal mano gyvenimas yra ir kito gyvenimas. Kas gali pagaliau visas dvasios smulkmenas žinoti, net aš pats. Sunku save suprasti, dar sunkiau negu kitą, nes kuo daugiau manai žinąs, tuo esi durnesnis.

1949. I. 20, ketvirtadienis

Ką tik perskaičiau „Klingsors letzter Sommer“¹⁰, Hermann Hesse. Labai keistas dalykas. Nelabai supratau. Gal šiek tiek paašikėjo moderniojo meno dvasia. „Klein und Wagner“¹¹ taip pat pradėjau, bet visiškai nesuprantu. Turbūt toliau neskaitysiu. „Kinderseele“¹² jau neblogas dalykas. Gražiai atskleidžia vaiko psichologiją, jo norus ir vaikišką (bet puikų) galvojimo būdą ir jo sielos pergyvenimus dėl vidaus varžto ir aplinkos. Pirkau šiandien „Agostino“, italų autorius Alberto Moravia¹³. Visi Moravia raštai, kaip ir Jean Paul Sartre yra ant Vatikano indekso. Manau, kad dėl to jie dar labiau skaitomi. Knygų pasirinkimas nedidelis, o norėtųsi taip daug perskaityti. Parašiau Stefukui ir Rimvydui, bet iš tiesų, neturėjau ko rašyti. Pamokos eina toliau ir tas begalinis monotoniškumas veda prie didelio dvasinio susnūdimo. Nežinau, kas iš to bus ir iš viso, kas iš manęs bus; bijau, kad jaunas būdamas nepasenčiau. Ir pats pasaulis yra toks senas...

1949. II. 13, sekmadienis

Dabar skaitau apie Tolstojaus gyvenimą. Nuostabi evoliucija. Iš jaunuolio, kuris jau šešioliktais gyvenimo metais suspėjo suvedžioti mergaitę, savo senatvėj liko griežtas askeatas ir socialinis lygintojas. Jo jaunystės charakterio bruožuose radau net save: „So klein auch noch Leo war, wuenschte er doch zu gefallen und von jedermann geliebt zu werden“.¹⁴ Tie visi žodžiai, posakiai, mintys duoda labai daug medžiagos ilgoms meditacijoms.

¹⁰ H. Hesse's roman „Paskutinė Klingzoro vasara“, išleistas 1920 m.

¹¹ H. Hesse's knyga „Kleinas ir Vagneris“, išleista 1919 m.

¹² H. Hesse's apysaka „Vaikiška siela“, išleista 1919 m.

¹³ Alberto Moravia (1907–1990) – italų rašytojas. Apysakoje „Agostinas“ (1944) pasakojama apie trylikamečio paauglio patirtį lytinio brendimo laikotarpiu.

¹⁴ „Kad ir koks Leo buvo mažas, jis norėjo įtikti ir būti visų mylimas“ (vok.).

Skaitant vieną knygą kyla noras dar daugiau jų skaityti. Šalia knygų kyla ir muzikos noras. Jau gavau žinių iš Pacevičių. Po trumpos ir įdomios kelionės atsidūrė Montrealyje, kur ir gavo darbą. Buvo taip pat laiškas nuo Laucevičių iš Australijos. Ryt ar poryt ir dėdės Sirjavičiai išvažiuoja Australijon. Kažkodėl ir aš užsigeidžiau Australijon, gal dėl to, kad darbas dviems metams aprūpintas, o ir tolimesnis uždarbis būtų tai geras. Nuotolio nesibaidau, nes šiais laikais „tolumo“ iš viso nėra.

1949. II. 20, sekmadienis

Šių metų stovyklos Vasario šešioliktos dienos minėjimas tikra komedija-farsas. Viską ruošė dail. Vaitiekūnas ir baisiausiai apsijuokino. Aš dabar, būdamas jo vietoj, bijočiau žmogui į akis žiūrėti. Nėra nei ką rašyti, buvo taip baisu. Visi ėjo namo „mit einem unterdruecktem Lachen“. Kas kita šios dienos minėjimas mieste, bendrai su stovykla, nors taip pat meninei daliai galima daug kas prikišti. Pupėnaitė dainavo baisiai. Stovyklos choras, vadovaujamas Skridulio, buvo neblogas. Prof. Ružickio skambinimas man visai nepatiko, taip pat nei Vasiliauskas, nei Moteikaitis¹⁵ su savo smuiku ir violončele. Bet už viską baisėnis buvo „Dr.“ Bieliausko¹⁶ pranešimas. Jo nemandagumas, baisi vokiška kalba baisiai gadino visą reikalą. Tarp svečių buvo Muenchen'o Oberbuergermeister¹⁷ Dr. Scharnagl. Tas labai gerai. Buvo eilė sveikinimų nuo kitų tautybių, latvių, estų, baltgudžių, gruzinų, lenkų. Toliau Tarptautinio DP komiteto, Amerikos lietuvių sveikinimai (skaitė p-lė Rovaitė. Labai gerai parašyta. Rodos, kad Sodaicio). Bendras įspūdis neblogas. Viskas vyko Muenchen'o posėdžių salėje. 12-o kovo baigiasi mokslo metai.

1949. II. 26, šeštadienis

Šio mėnesio 21 dieną išvažiavo Sugintai. Išplauks tik kovo pradžioj. Kažin kada ateis eilė mums. Kažin kaip pasiseks mokslo metai. Labai įdomu, kaip visi dalykai stovės pažymių pavidale. Daug dalykų susigrūdo atsakinėti, o mokytis taip baisiai tingiu. Noriu kažką daryti pats, visai kaip „atliekamas žmogus“. Kaip tik pabaigiau skaityti „Die andere Seite“, Storm Jameson¹⁸. Tai yra pokarinis santykis vokiečių su aliantais, ypač prancūzais. Visiškai neblogas dalykas. Marijoj gerai įkūnytas prancūzų charakteris: „In einer tragischen Rolle darfst du nicht auf mich zaehlen. Ich werde dir deine kleine Szene verpatzen“¹⁹. Vokietė ypač įkūnija Lotte, kurios motto tik „Ich kann nicht, Ich kann nicht, Ich kann nicht“²⁰. Mažiau įtikinantis ir nemalonus yra Paul, veikėjas. Vokiečiai nelabai priešinasi alijantams. Jie jiems daugiau nusilenkė, negu juos išdidžiai sutiko.

¹⁵ Mangirdas Motiekaitis (gim. 1938) – lietuvių pianistas, vargonininkas, pedagogas.

¹⁶ Vytautas Juozas Bieliauskas (1920–2013) – lietuvių psichologas, visuomenės veikėjas. Gyveno Miunchene, ten įkūrė Lietuvių sąjungą, buvo kultūros žurnalo „Aidai“ leidėjas ir redaktorius (1944–1946), 1949 m. emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas.

¹⁷ Miuncheno meras (vok.).

¹⁸ Margaret Storm Jameson (1891–1986) – britų rašytoja; 1946 m. buvo išleistas jos romanas „Kita pusė“.

¹⁹ „Negali pasikliauti manimi pasirinkdamas tragišką vaidmenį. Aš sugadinčiau šią sceną“ (vok.).

²⁰ „Aš negaliu, aš negaliu, aš negaliu“ (vok.).

1949. III. 17, ketvirtadienis

Pagaliau mokslo metai jau užbaigti. Galutinių rezultatų dar nežinau, nes aktas bus tik šeštadienį. Atostogų beveik kaip ir nėra. Daug laiko užėmė nereikalingos rekolekcijos. Be to, atostogas trumpina baisiai bjaurūs oras. Kada laukiam pavasario, ateina žiema. Sninga, lyja, sninga ir vėl lyja. Dar neišvažiuojam, dar negavom numerio. Laukiam diena iš dienos. Rita Virkavys pašaukta Funkan. Daug kas išvažiuoja. Sirjavičiai taip pat jau išvažiavo Australijon.

1949. IV. 4, pirmadienis

Gavom laišką iš Sirjavičių iš Australijos. Aprašo savo kelionę. Gan įdomi, tik dar ne visus laiškus gavom.²¹ Ši savaitė paskutinė prieš Velykų atostogas. Vienas malonumas laukti atostogų. Jos bus net dvi savaites. Nežinau, kaip bus toliau su gimnazija. Jei neatkels nei iš Kassel'io, nei Garmisch'o, tai gimnazija neišsilaikys, nes didesnė mokytojų dalis išvažiuoja. Man tas klausimas pasidarė visiškai abuojas. Pirkau Jurgio Jankaus „Naktis ant morų“²². Skaitau visiškai neblogą James Thomas Farrell'io „Young Lonigan“²³ [pirmąją „Studs Lonigan“ trilogijos dalį] – jaunystės / vaikystės metai. Labai linksmai aprašyta.

1949. IV. 6, trečiadienis

Vakar mama buvo Pasing'e ir pasirodo, kad mūsų numerį (E. C) kaip šiandien žada siųsti į Funkau. Taigi, gavom numerį. Manau, kad už 2–3 mėnesių išvažiuosim. Gimnazijos taip ir neteks baigti. Bijau tik vieno, kad tas numeris Pasing'e nebūtų antis. Būt nemalonu. Knislaus po savo archyvą. Seni prisiminimai iš senų laikų. Kiekvieną kartą peržiūrint, randu ką išmesti. Keistas dalykas. Su laiku turbūt viskas bus nereikalinga, prie ko dabar esu prisirišęs. Taip jau paprastai būna. Praeitis tampa juokinga savo smulkmenomis ir aiškiai pamatai, kad tas ar tas kitas galėjo būti visiškai nepadaryta. Bet vėl iš kitos pusės žiūrint (Mickevičiaus „Odė jaunystei“!), jaunimas ir yra tam, kad siektų, svajotų didžius darbus atlikti. Ir tas jaunimiškas supratimas yra normalus. Normalus yra taip pat vaikų pasakymas tėvams: „Mes kitaip padarysim. Pas mus bus geriau. Jūs, seniai, nieko neišmanot!“. Tas yra teisinga, tas yra veržlumas. Jei sieksi, tai ir rasi. Tai yra būtiniausia sąlyga. Skaitau Jurgio Jankaus „Naktis ant morų“. Visiškai neblogas dalykas. Frontinė nuotaika gerai pagauta. Geras natūralizmas. Pirmame gabale yra šalia natūralizmo ir tragiško romantizmo. Perskaičiau „Pragiedrilius“, pirmąją dalį. (Reikia rašyti temą). Kai skaičiau pirmą kartą, nepatiko. Bet dabar visai kas kito. Galbūt tuomet dar nesupratau, nes skaičiau vaizdais, o ne žodžiais.

²¹ Vėliau įrašytas V. O. Virkau komentaras: „Visi labai įdomūs laiškai gauti, saugomi. Kopijas išsiunčiau jo vaikams ir Jakubauskų vaikams į Australiją“.

²² Jurgio Jankaus (1906–2002) novelių romanas „Naktis ant morų“, išleistas 1948 m., apdovanotas Raudonojo Kryžiaus premija.

²³ Jamesas Thomasas Farrellas (1904–1979) – amerikiečių rašytojas, kurį išgarsino trilogija „Studs Lonigan“. Minimas romanas yra viena iš jos dalių.

1949. IV. 11, pirmadienis

Pagaliau atsitiko dalykas, vertas aprašyti. Vakar buvo demonstracija prieš bolševikus-komunistus. Daugybė DP susirinko Koenigsplatz'e. Ten po ilgų prakalbų, susirikiavo visi į eiseną. Ji buvo be galo ilga. Daugybė plakatų, su šūkiais prieš bolševizmą-komunizmą. Jau pradėjus eit, policijos garsiakblis pranešė, kad eiseną uždrausta, kad žmonės išsiskirstytų. Bet kur tau! Įsiutimas dar labiau augo. Pirmoji MP barikada prie Prinzregenten tilto. [Mes gyvenom Moehlstrasse 25/II, visai netoli]. Matyt, manė, kad eisim prie Kommunistische Partei Deutschlands²⁴ rūmų. Bet minia prasiveržė ir žygiavo toliau. Prie Prinzregenten-Ismaninger sankryžos užstojo MP. Tuomet likusieji pasuko į Moehlstrasse. MP apsigavo: sustojus eisenai prie Ismaningerstrasse, manė, kad jau viskas. Tuo tarpu per Moehlstrasse, eiseną pasiekė Montgelasstrasse ir iš ten Herkommerplatz, kur yra sovietų misija ar atstovybė. Tuoj pribuvo daug amerikiečių kareivių, pradėjo sklaidyti žmones. Tie puolė sovietų misijos namą. Paleido ašarų dujas. Žmonės nebežinojo, kur dingti. MP su jeep'ais sklaidė žmones, bet tie taip lengvai nenorėjo pasiduoti. Klykė, švilpė, šūkavo. Paleido stipresnes dujas, bet ir tas nedaug ką gelbėjo. Amerikiečiai, pagavę žmones, prisirakindavo prie šarvuotųjų ir veždavo juos kartu. Jau per žiauriai. Buvo sužeistų. Amerikiečiai pasirodė durniai. Spragsėjo daugybė fotoaparatus, sukos filmų aparatai. Apie 15:30 viskas pasibaigė. Demonstracija pavyko. Nieko daugiau ir nereikėjo, kaip triukšmo. Manau, kad bus laikraščiuose, jei amerikiečiai neuždraudė spausdinti tokias sensacijas.

1949. IV. 29, penktadienis

Ketvirtadienį perėjom komisijas Luitpold Kazern'ėse. Dabar tenka laukti CIC ir paskui Funkau. Už kokio mėnesio, manau, išvažiuosim. Gimnazija dar gyvuoja, bet ir Vaičekauskas gavo numerį, direktorė eina per Funkau, o Ignatonis jau pašauktas. Taigi nieko gero. Negaliu prisiversti mokytis. Baisiai tingiu, bet visgi norėčiau išspausti atestatą. Ypač, jei dar tektų grįžti Lietuvon. Buvo laiškas iš Dziukos. Dirba kaip tarnaitė pas žydą, milijonierių. Stefukas jau išvažiavo Australijon [su tėvais, Jonu ir Zofija Oerteliais]. Europoj beveik nieko daugiau nebeliko.

1949. V. 2, antradienis

Tik dabar grįžau iš ligoninės, buvau penkias dienas. Kažkokia votis. Dabar jau vėl viskas tvarkoj, bet blogiausiai, kad dėl to susitrukdė mano egzaminai. Rodos, kad dar liko šeši. Baisu ir pagalvoti. Plaukai man šiaušiasi. Štai ką parašiau būdamas ligoninėj: Margai marguliuoja pieva žaliuoja margais žiedais, ar seniai, mylimoji, mane pamilai papievų, kai žiedai marguliuoja, baltuoja, ar seniai? // Žmogystos ilga eilė linguoja, pakely žmogystų bjaurios karikatūros. Iškreipti veidai juoko bjauraus nematyto žmogaus. Man gaila gamtos, kad turi baidyklės ją kojom mindyt, tos baisios karikatūros, kur eini?.. Palauk. Mes eisime kartu, tenai, kur vien veidai ramių šypsenų. Nusijuoks ir mūsų akys, pamačiusios Dantės Beatričę paskutiniame rate. // Šiandien, kai saulė leidžias, kada mintys krypsta naktį, kada paukščiai ima snaust, o puiki gamta miegot, minčių jūra užplūsta tuomet, besėdint

²⁴ Vokietijos komunistų partijos rūmų (vok.).

namuose vienam. Mintys, sunkios kaip švinas, mintys liūdnos, vien tik vakarinės. Širdį kartas nuo karto tik sopa, veidą ranka noris užsidengt ir verkt, iki sieloj pražys pavasaris ankstyvas. // „Kao Ma’s speech always mixed up the things she wanted to say with her feelings about it: the result was at once moving and a little confusing“ (p. 75, „Ricksaw Boy“, Lau Shaw)²⁵. Priedo puikus pasakymas: „Suppentelleraugen machen“²⁶.

1949. VI. 10, antradienis

Šiandien buvom Funkau ir viską labai greit atlikom, net nuostabu. 8:30 buvom ten, o 11 val. jau ėjom namo. Tiesa, mums puikiai sekėsi. Pavyzdžiui, daktaras mūsų visiškai netikrino. Gerai yra turėti pažįstamų. Dabar reikės eiti į Funkau už savaitės. Egzaminus laikau toliau. Dabar laikysiu matematikos. Pats bjauriausias dalykas, nors tik iš diferencialinės skaičiuotės, 2-jų ketvirčio kurso; reikia pasakyti, kad direktorius Vaičekauskas, o ypač jo žmona, yra labai geri mano atžvilgiu. Man net nemalonu, kad aš biologiją nekaip atsakinėjau. Nežinau, kiek gavau, bet Vaičekauskas juokėsi, kad Virkau dvejetą gavęs. Mūsų klasė susilaukė gražaus prieauglio. Dabar, kartu su manim, yra 14 mokinių. Vakar, rodos, taip pat dar atvažiavo iš Rebdorf'o. Dabar yra pakankamai mokinių, tik pradeda trūkti mokytojų. Atvažiavusieji yra labai muzikalūs: beveik visi skambina pianinu ar kokį kitą instrumentą „karkina“. Iš viso klasėj liko labai linksma. Nors visą laiką sakiau, kad mielai išvažiuosiu nieko nesigailėdamas, pradėdau gailėtis klasės, su kuria, kaip bebūtų, per tiek laiko suaugau ir persipratau. Oras bjaurus. Visą laiką lyja. Buvo dvi gražios dienos, o toliau lietus ir lietus didžiausias.

1949. VI. 26, sekmadienis

Šiandien rašau... Vakar buvo mano išleistuvės. Niekad nemaniau, kad mano klasė bus tokia maloni. Buvo visi sulig vieno. Buvo gan linksma, truputį šokau. Bet atsisveikinimo valandą sunkiausia, kai sužinai, kad palieki mylinčius žmones. Ak, kodėl negalima niekad iš anksto žinoti to prieš atsiskyrimą? Sutelktum daugiau jėgų parodyti savo meilę, kad pamatytum prieš atsisveikindamas, kad mylėjo. Kodėl tu gyveni lakiomis fantazijomis, o kalbi citatomis? Ar mes dar kada pasimatysim? Tu sakai, kad sutiksi mane sužeistą mūsų lauke. Sutik nors ir ten, bet sutik dar kartą... Laukiu ir laukiau. Iš mano atminties nepranyk si niekados, nes esi man kaip vakaro žara saulei nusileidus, ir žinai, kad saulė vakarais leidžiasi, o ne kyla. Tuomet viltis nyksta, nes žinai, kad tik po ryto aušros gali tikėtis saulės, o vakare tavęs laukia vien neviltis. Pajutau, kas tu esi; kokia nerami viešnia, kokia klastinga, užsigavusi, intrigantė.

1949. VII. 5, antradienis

Šiandien 10:20 apleidom butą... Atsisveikinom. Vargšelis Tomukas taip susijaudino, kad nenorėjo net atsisveikinti. Vokiečiai labai malonūs ir kaip retai, simpatingi. Funkau susėdom į sunkvežimį. 6:40 išėjo traukinys. Važiuom pro Augsburg'ą ir Treuchtlingen'ą. Tikslaus maršruto dar nežinau. Dabar stovim kažkokioj stoty...

²⁵ „Kao Ma visada painiodavosi, norėdama išreikšti savo jausmus: rezultatas buvo jaudinantis ir šiek tiek painus“ (angl.) (p. 78 „Rikšos berniukas“, Lau Shaw).

²⁶ „Išpūsti akis“ (vok.).

1949. VII. 6, trečiadienis

Po pietų, apie 12:30, atvažiavom į Bremen'ą, bet iki iškraustė ir pervežė, užtruko iki 15 valandos. Šiaip viskas greit eina, transportas gerai sutvarkytas. Aš su tėveliu gavom vietą kambaryje su 13 žmonių, taigi gerai ir ramu. Kitas dalykas mama; ten lovos dviaukštės, vaikai verkia, taigi nelabai malonu. Šiaip bendras įspūdis neblogas, tik oras pasibaisėtinas. Lijo smulkus lietutis, baisi drėgmė ir viskas miglota. Taigi toks oras yra čia, pajūryje. Ciocė gerai žinojo, kad pasiėmė lietsargį, kuris čia ypač pravartus. Jau nuo rytojaus prasideda vaikščiojimas per komisijas; jei viskas gerai eis, tai išvažiuosim kitos savaitės pradžioje. Atrodo, kad čia pasilikti būtų nemalonu. Turiu rašyti laiškus, bet ar taip galima išsireikšti per popierėlį? Manau, kad nebūsiu taip kvailas, kaip buvau. Mūsų kelionės maršrutas traukiniu buvo Muenchen–Augsburg–Donauwoerth–Wuerzburg–Fulda–Goettingen–Northeim–Hannover–Bremen. Jau netoli Bremeno matėsi keli vėjo malūnai, labai pasirodė jie mums maloniai. Taip ilgai nematėm vėjinio malūno. Jau prie pat Bremeno matėm namus šiaudiniais stogais, taip kaip reikalauja pajūrio tradicija. Kartu su mūsų transportu važiuoja Kybartai ir Jasaitis. Jei bus laiko – eisim į pajūrį.

1949. VII. 9, šeštadienis

Jau ketvirta diena stovykloj. Iki šiol viskas gerai eina. Vakar buvom skirti pereiti per CIC, bet atlikom tik šiandien, vidurdienyje. Viskas tvarkoje, tik į pirmadienio sąrašą nepatekom. Sekantis transportas, būk tai eina trečiadienį. Žada būti nemažas laivas, taigi gal ir gerai, kad pirmadienį nevažiuojam. Šiandien atvažiavo atsisveikint teta Ella ir teta Beba²⁷. Vakar buvau išėjęs į Weser'io pakrantę. Gan gražiai atrodo, kartu su laivais, laiveliais ir viešbučiais pakrantėje. Čia žmonės kaip vandens žiurkės. Kartu vandenį myli, kartu jo bijo. Džiaugsmas ir liūdesys tikrai netoli vienas kito. Už sienos groja smuiku. Koks malonus jausmas, pradedant kelionę į Ameriką.

1949. VII. 10, sekmadienis

Karšta ir graži diena. Buvau prie upės. Gražūs vaizdai, primena Lietuvą. Daugybė burlaivių ir šiaip įvairių vandens „padargų“. Namai šiaudiniais stogais, pilki. Tai fryzų²⁸ stilius. Sako, kad trečiadienį bus gražus, didelis laivas.

1949. VII. 12, antradienis

1944 metais, liepos mėnesio dvyliktą dieną, išvažiavom iš Lietuvos... Praėjo lygiai penki metai. Plaukiam. Mūsų laivas „Captain Stuart Heintzelman“, virš 12 tonų. Šiandien iš ryto išvykom į Bremerhaven, kur buvom apie 12 valandą. Pasitiko amerikiečių orkestras, mat šiuo transportu plaukia 50.000-asis DP. Laivas, atrodo, neblogas, buvęs kareivių transportui. Sunku susigaudyti. Mūsų kambaryje daug gyventojų, dviaukštės lovos, apačioj bagažas. Plaukiam dar Weser'iu, bet už pusvalandžio pasieksim jūrą. Iš Columbus Quai iš

²⁷ Marianella Landsbergytė-Godliauskienė ir Babetta Landsbergienė, kilusios ir atvykusios iš Šulinkių ir Šiaulėnų dvarų.

²⁸ Fryzai – Europos tauta. Gyvena Olandijoje (Fryzijos provincijoje, dalyje Vakarų Fryzų salų, Groningene), Vokietijoje (Saterlando srityje, Šlėzvingo-Holšteino pietuose, dalyje Šiaurės Fryzų salų, Helgolando saloje).

Bremerhaven'o iki jūros virš dvi su puse valandos. Oras labai geras, gaivinantis vėjas. Kažin ar bus audra?

1949. VII. 14, ketvirtadienis

Plaukiam toliau. Iš ryto migla, vėliau saulė, vakare lietus. Valgis labai geras, net keista. Bjauriai smarki disciplina. Pradėjau dirbti IRO²⁹, nuo 11 valandos iki 8:30. Gražu, ar ne? Neturėjau jokio noro prie tokio darbo. Dabar dalinam iš PX³⁰ dolerius, už juos bus galima pirkti, kas reikalinga. Jūra graži ir rami. Praplaukėm vos matomą Anglijos pakrantę.

1949. VII. 16, šeštadienis

Vakar nerašiau – sirgau kaip didelis. Bjaurus jausmas. Nieko nevalgiau ir į valgį negalėjau žiūrėti. Virtuvė tuščia.

1949. VII. 17, sekmadienis

Jau penkta diena, kaip mes plaukiam. Jūra iš ryto rami, vakarop kyla bangos ir pradeda linguoti. Vis dar matyti paukščiai, nors esame vidurkelyje (25°–48°). Jau beveik visi pasveiko. Manęs supimas jau visai neveikia, pažiūrėsim, jei pradės supti labiau. Sutikau malonų draugą – Vytautą Stankevičių. Gaila, kad jis nevažiuoja ten pat. Vakar rodė filmą, bet tokia baisi, aš visos net nemačiau. Gaila laiko tokiam šlamštui. Sunku suprasti, kaip žmonės plaukia į Australiją visą mėnesį, o ypač jei priedo dar ir liga. Priešais mane sėdi graži porėlė. Jis jau senesnio amžiaus, pražilęs, o ji jauna ir labai graži. Jam ji puikiai tinka. Šalia sėdintys žmonės lošia iš nuobodumo kortomis, atėjo vieno jų žmona, nori prisėsti. Iš mandagumo turėjau užleisti vietą.

1949. VII. 18, pirmadienis

Vakar buvo Dariaus–Girėno minėjimas! Koks sutapimas – Atlanto vandenyne. Mes plaukiam, jie skrido, tik gaila, kad priešingom kryptim. Vakar vakare taip pat buvo šokiai, mat Atlanto vidurys, pusiaukelė. Atrodo, kad penktadienį rytą būsim Bostone. Laive nuobodu. Naujos pažintys, nauji veidai. Ypač malonus Vytautas Stankevičius iš Ingolstadt'o.

1949. VII. 29, penktadienis

Seniai nerašiau, mat Amerikoje, kaip ir manėm, greitas tempas. Dabar dar apie kelionę. 22-o liepos pasiekėm Amerikos krantus prie Boston'o. Artinomės naktį ir grožėjomės šviesų žaidimu. Nepaprastai gražus uostas naktį. Tik ryt, 23-o liepos, lipom krantan. Tas lipimas tęsėsi labai ilgai, mat didelės iškilmės. Kalbėjo Washington DC (sostinės) burmistras, IRO atstovas Carusi, Massachusetts valstijos gubernatorius ir daugiau svečių. Tai tam 50.000-jam DP sutikti, kuris yra Lenkijos ukrainietis Josef Bujak su žmona ir 3 metų dukrele. Sutiko su pienu, kava, pyragaičiais. Laukėm labai ilgai eilėje, iki pagaliau priėjo eilė

²⁹ IRO (*International Refugee Organization*) – Tarptautinė pabėgėlių (DP) globos organizacija, pakeitusi anksčiau veikusias organizacijas UNRA ir Tarpvyriausybinių pabėgėlių komitetą (*Intergovernmental Committee on Refugees*).

³⁰ PX (*Army and Air Force Exchange Service*) – 1943 m. įkurta organizacija. Pabėgėliams ji suteikdavo paramą doleriais, kad nusipirktų maisto.

bagazo patikrinimui. Tas praėjo labai lengvai. Tik tą atlikus, tuoj pagrobė į savo rankas NCWC³¹ atstovės lietuvės, mums patiems nieko nereikėjo rūpintis. Jos atidavė bagažą, nupirko bilietus, įsodino į traukinį. Kelionę turėjom gerą, mūsų vagonas buvo šaldomas. Kitą dieną 5:15 val. atvažiavom į Union Railway Station Čikagoj. Čia pasitiko mus visa giminė, o ji labai plati. Dalis kalba dar lietuviškai, dalis jau tik angliškai. Visi turtingi, su savo mašinom. Ypač gražus ir malonus yra Oskaras³² su žmona ir dukrele Marilyn. Tuo tarpu gyvenam pas Dorą, aš miegu su vaikinu Lloyd, kuris čia nuomoja kambarį. Niekad jo namuose nebūna, visą laiką dirba. Aš jau dirbu didžiulėj vyriškų drabužių siuvykloj, lengvas darbas, per savaitę uždirbu 34,00 dolerius. Tėvas irgi gavo darbą.

1949. VIII. 1, ketvirtadienis

Vis neturėjau laiko rašyti, o ir tie karščiai kankina. Žmogus jautiesi visai kaip oranžerijoje. Mano darbas – kabinti paltus, kostiumus, pritaikyti etiketes, kurias siuvėjos prisiuva. Jos daugiausiai kalba jidiš, senyvos. Įdomu, ar ne? Vis galvoju, kad reikia užsirašyti į kariuomenę. Kaip ten bebūtų, pabaigsiu kokią nors mokyklą ten nemokamai. Su mielu noru eičiau į kariuomenę. Gal man dabar tik toks ūpas, bet tikrai noriu truputį vagabundo gyvenimo paragauti. Karo visai nebijau. Su mirtim galiu akis į akį be baimės susitikti. Vakar buvo lietuvių diena Railroad Fair³³. Pasirodymas vidutinis, nors buvo tokios pajėgos kaip Baranauskas. Apžiūrėjom ir visą parodą, gan įdomi, nors vietinė spauda jos negiria. Susipažinau su dar didesne gimine. Radau, kad visgi maloniausi yra Oskarai.

1949. VIII. 27, šeštadienis

Rašau gerame ūpe, galbūt, kad perskaičiau gerą knygą, būtent Hermann Hesse's „Demian“³⁴. Jame reikalas apie pykčio ir gėrio Dievą Abraxą, apie Kaino ženklų paženklintus žmones, kurie pranašesni už kitus ir jiems lemta atnaujinti pasaulį. Tik galas – tragedija: Demian žūva 1914–1918 metų kare, dar perdavęs Sinclear'ui savo motinai, Frau Eva bučkį. Kaip visuomet pas H. Hesse, veikėjai jauni. Pullman Public Library³⁵ yra tikrai gerų knygų įvairiomis kalbomis. Vokiečių kalba tiesiog rinktinės. Gaila, neturėsiu daug laiko skaityti, pradėsiu anglų kalbos kursus. Man norisi gyventi taip, kaip visi gyvena, taip, kaip čia gyvena. „Trokštu draugo arčiau, juo tikėti galiu, paslapties neišduos savo veidu tamsiu“. Maironio eilėraščio nuotrupos minties realizavimas man taip reikalingas. Kad aš taip turėčiau Demian'ą. Dabar pas mane tokia gyvenimo proza, noriu skandalo, noriu dramos, noriu gyvenimo, kokį duoda Abraxas, o ne vien moralinės, oficialiosios gyvenimo pusės. Man nusibodo „ein artiges Knabe“³⁶ visą laiką būti, kai aš savyje visai ką kitą jaučiu.

³¹ *National Catholic Welfare Conference*, t. y. Nacionalinė katalikų gerovės konferencija – organizacija, veikusi 1948–1952 m.

³² Doros Magnobosco sūnus, V. O. Virkau tėvo pusbrolis.

³³ Geležinkelio mugė (angl.).

³⁴ H. Hesse's roman „Demian“, išleistas 1919 m.

³⁵ Pulmano (*Pullman*) viešojoje bibliotekoje (angl.).

³⁶ „Geras berniukas“ (vok.).

1949. IX. 4, sekmadienis

Skaitau Žeromskio „Ludzie bezdomni“³⁷. Kai kurios vietos taip gražios, kad priveda iki ašarų. Gerai, kad čia pat yra „Public Library“. Be šito, dar paėmiau Tolstojaus „Anna Karenina“, Ievos Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių likimą“ ir Pearl Buck „East Wind: West Wind“³⁸. Žadu pradėti koki kursą College. Manau, kad imsiu tik botaniką ir dar ką nors. Jau 10 metų, kaip prasidėjo Antrasis Pasaulinis karas. Kaip jau ilgai neturim ramybės.

³⁷ Stefano Žeromskio 1899 m. Zakopanėje parašyta knyga, pirmą kartą išleista 1900 m.

³⁸ Pirmasis Pearl S. Buck romanas „Rytų vėjas, Vakarų vėjas“, išleistas 1930 m.

Recenzija

Laimutė ADOMAVIČIENĖ
Nepriklausoma tyrėja

„Egzodika II“: tarp nauja ir sena

Egzodika II: pasaulio lietuvių rašytojų antologija, sud. Žydrone Kolevinskienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2022. 123 p.

Suburti po pasaulį pasklidusius lietuvių rašytojus – pozityvus sumanymas, virtęs realiais darbais – dviem pasaulio lietuvių autorių suvažiavimais ir dviem antologijomis, pavadintomis „Egzodika“ (2019) ir „Egzodika II“ (2022). Šios idėjos iniciatorės – Pasaulio lietuvių bendruomenės Kultūros komisijos pirmininkė Jūratė Caspersen, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorė Aušra Martišiūtė-Linartienė ir Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkė Birutė Jonuškaitė. Prasminga ir verta leisti tokias antologijas, nes ir tiems, kurie domisi šiuolaikine lietuvių literatūra, žinomi ne visi vardai. Kas kartą išnyra nauji autoriai ir jų kūriniai. Planuojama tradiciją tęsti – išleisti trečiąją antologijos „Egzodika“ dalį.

Antrosios antologijos dalies „Ižangos žodyje“ teigiama, kad naujoje serijoje ketinama supažindinti „vis su kitais, naujais kūrėjais, lietuvių pasaulio rašytojais“ (p. 7).

„Egzodiką II“ sudarė Žydrone Kolevinskienė, kuri išėivių lietuvių literatūrą ir kultūrą tyrinėja jau ne vieną dešimtmetį, puikiai išmano literatūros kontekstą. Palyginti su pirmąja antologija, sumažėjo sudarytojų, redaktorių skaičius (buvo po tris), iš septynių vertėjų liko du – Marius Burokas ir Greta Štikelytė. Tiesa, naujojoje antologijoje figūruoja ir nepamintų vertėjų pavardės: Antanas A. Jonynas, Kristina Aurylaitė.

Naujajame leidinyje autoriai grupuojami pagal abėcėlę. Pirmosios „Egzodikos“ turinį sudarė 35 autoriai, „Egzodika II“ jų sumažėjo iki 24, neskaitant dar 5 iš senųjų egzilio rašytojų. Tenka nusivilti, kad „Egzodika II“ turinį sudaro ne vien nauji vardai. Pasikartojo net

12 pirmojoje antologijoje jau įtrauktų rašytojų pavardžių, naujų įtraukta taip pat dvylika. Iš sudarytos Ž. Kolevinskienės „Įžangos žodžio“ aiškėja, kad autorių pavardžių įtraukimas priklausė nuo to, ar autorius planavo atvykti į suvažiavimą Lietuvoje, ar ne. Dėl šios priežasties buvo vėl įtraukti šie rašytojai: Rūta Baublytė-Kaufmann, Akvilina Cicėnaitė-Charles, Milda Motekaitytė (M. M.) De Voe, Kristina Dryža, Kristina Janušaitė-Valleri, Paul Jaskunas, Jutta Noak, Dalia Staponkutė, Antanas Šileika, Lidija Šimkutė, Vaiva Rykštaitė, Jolanta Ona Vitkutė. Iš naujųjų kūrėjų minėtini Valdas Aušra, Viktorija Diawara, Judita Grublienė, Rasa Kochanauskaitė-Raižienė, Aušra Matulevičiūtė, Rasa Stefania Miliauskas, Ordo Ramunė, Sandra Petraškaitė-Pabst, Rasa Sagė, Nijolė Marytė Šerniūtė, Junda Vaitkė. Būsimose antologijose savo eilės laukia dar ne vienas pasaulio lietuvių rašytojas: Kristina Sabaliauskaitė, Gabija Grušaitė, Paulina Pukytė, Povilas Villuveit, Birutė Grašytė-Black, Viltarė Platzner, Monika Vaicenavičienė ir kt. Galbūt ne visi turi galimybių atvykti į Lietuvoje organizuojamus renginius, tad motyvus į antologiją įtraukti vieną arba kitą rašytoją vertėtų permąstyti.

Į antologiją pateko labai nelygiaverte kūryba pasižymintys autoriai: nė vienos knygos neišleidusieji, pavyzdžiui, Italijoje kurianti poetė K. Janušaitė-Valleri, paskelbusi kūrinių antologijose. Šią autorę reprezentuoja seniai, t. y. 2015–2017 m., sukurti eilėraščiai (p. 36). Leidinyje yra paminėta rašytojų, pasižyminčių kūrybiniu produktyvumu ir nuėjusių jau nemenką kūrybinį kelią (V. Rykštaitė, A. Šileika, L. Šimkutė, J. Noak). Vieni autoriai gimė Lietuvoje, kiti – užsienio šalyse; kai kurie kuria tik lietuviškai, kiti – tik angliškai (A. Šileika, M. Motekaitytė (M. M.) De Voe, K. Dryža, P. Jaskunas), dar kiti – ir lietuviškai, ir angliškai arba itališkai (L. Šimkutė, K. Janušaitė-Valleri). Antologijoje sutelkti ir tie rašytojai, kurie gyvena užsienio šalyse, ir tie, kurie jau grįžę iš emigracijos (V. Diawara), ir tie, kurie gyvena ir Lietuvoje, ir užsienio šalyje (K. Dryža).

Kiekvienas rašytojas pristatomas trumpa biograma. Pirminis variantas buvo kokybiškesnis, nes orientuotasi į platesnę skaitytojų auditoriją: leidinyje biografinė dalis buvo pateikta ir lietuviškai, ir angliškai. Antologijoje „Egzodika II“ pasitenkinama tik lietuviška biograma, tad prarandamas ryšys su anglakalbiais pasaulio lietuviais, kurių labai daug. Rekomenduojama kitose antologijose biografinės dalis, „Įžangos žodį“ ir pasisakymus apie tapatybę išversti ir į anglų kalbą, kad leidinys būtų prieinamas platesniam adresatų laukui ir įgytų tarptautiškumo matmenį.

Verta pažymėti, kad biogramose neliko rašytojų gimimo datų (tai išsaugota tik naujame skyriuje „Neatrasta lietuvių egzodo klasika“), kai kurių knygų tikslų nuorodų. Paradoksalu, bet pirmojoje antologijoje A. Cicėnaitė buvo pristatyta kaip „6 grožinės literatūros knygų paaugliams ir suaugusiems autorė“, o „Egzodika II“ išvardijamos visos jos knygos (p. 16). Pastarojoje antologijoje, atvirkščiai, neišvardytos V. Rykštaitės knygos, išskyrus lakonišką apibendrinimą: „Devynių knygų, dviejų bestselerių autorė“ (p. 72).

Kai kuriose biogramose nurodoma vieno arba kito kūrėjo interneto tinklalapio nuoroda. Neabejotinai, šios nuorodos svarbios, nes adresatą skatina toliau savarankiškai domėtis konkretaus rašytojo kūryba.

Po kiekvienos biografinės dalies pateikiamas klausimas apie artėjančią arba tolstančią Lietuvą. Autobiografiniai komentarai atskleidžia autoriaus santykį su Lietuva, lietuvių literatūra, lietuvių kalba. V. Rykštaitė akcentuoja daugialypę tapatybę, kuriai formuotis padėjo

emigracija į Havajus, pastebi ir trūkinėjantį šeimos ryšį: „Emigracija dovanoja daugialypę tapatybę, dažnai keletą kalbų be akcento, bet atima iš vaikų močiutes ir tetas“ (p. 72). Pro-tėvių, jungiančių su Lietuva, svarbą pabrėžia K. Dryža. R. S. Miliauskas teigia tapatybę juntanti, tarsi ji būtų „jungiantis tiltas, kuris suvienija mano tėvų istoriją su mano meile jiems ir jų tėvyne“ (p. 56). Tiltu, durų, slenksčio metaforas pasitelkia K. Janušaitė-Valleri, akcentuodama gimtosios kalbos svarbą: „Kalba – mano namai. Visada su manimi. Eilėraš-tis tampa durimis, slenksčiu – priartėti, sugrįžti, reflektuoti“ (p. 36). Jai pritaria J. Grublie-nė: „Lietuva nuolatos yra su manimi – mano mintyse, mąstyme, žinojime, mano širdyje – kai ilgiuosi, mano prisiminimuose, o labiausiai – mano kalboje, mano žodžiuose“ (p. 32). D. Staponkutės teigimu, rašytojo santykis su tėvyne Lietuva nėra statiškas, tai – dinamiškas procesas:

Jis – banguojantis. Nei artyn, nei tolyn, o artyn–tolyn–artyn. Gyvenimo ir mirimo santykis. Dabar aiškiai atskiriu namų ir tėvynės sąvokas. Namai susikuriami. Jie yra arčiau žmogaus savasties, namus jaučiu kasdien, jų problemos paliečia mano odą kiekvieną akimirką, todėl kartais atrodo, kad namai ir yra „antroji“ tėvyne, kurią suprantu geriau už „pirmąją“, tačiau tai tik iliuzija. Žmogus vienas ir jo tėvyne viena, tegu ji ir toli (p. 80).

V. Diawara, grįžusi į Lietuvą, jaučia susvetimėjimą: „O po daugelio metų sugrįžus jau-tiesi svetima, nes pokyčiai yra milžiniški. Ir sunku pritapti – esi svetima tarp savų“ (p. 23).

Antologijoje pateiktas konkretaus autoriaus kūrinys – visas (eilėraštis, apsakymas, no-velė, pasaka) arba romano, esė ištraukos. „Egzodika II“ be reikalo atsaisyta skyriaus „Nuo-rodos“. Nors ir naujajame leidinyje stengiamasi pateikti tiksliai cituojamo kūrinio arba iš-traukos nuorodas, neišvengta daugybės klausimų ir spėlionių. Būna neaiškus kūrinio šaltinis arba nepažymėta, ar autoriaus kūrinys, pavyzdžiui, V. Diawaros apsakymas „Pagaliau“, kur nors buvo paskelbtas. Jei taip, iš kurios knygos jis paimtas – „Bėgimas į nežinią: afrikietiški apsakymai“ (2018) ar „Džiaugsmo ašaros“ (2019)? Ar buvo kur nors publikuotas M. De Voe eilėraštis „Grįžtame“ (p. 21)? Ar J. Grublienės eilėraščiai, prie kurių nurodytos tik sukūrimo datos, buvo paskelbti kultūrinėje spaudoje arba kitur (p. 33–35)? Ar P. Jaskuno poezija pir-mą kartą skelbiama antologijoje (p. 41–43)? Ar R. S. Miliauskas poezija yra paimta iš nau-jausios knygos „Rytmečio Rasa / Morning Dew“ (2021) (p. 57–59)? Iš kurios knygos yra paimtas Vokietijoje gyvenančios J. Noak „Paveikslas“ (p. 61–64)? Ne prie vieno rašytojo trūksta tikslios bibliografijos: leidinių, metų, numerių, puslapių.

„Egzodikai II“ labai stinga enciklopedinio preciziškumo: kai kur nurodomas teksto vertėjas, tačiau pasitaiko, kad versta net iš dviejų kalbų, pavyzdžiui, prie angliškai kurian-čios K. Dryžos teksto „Atsinaujinti skatinantis vidinis moteriškumas“ (p. 29) nurodyta, kad tekstas verstas iš vokiečių kalbos Antano A. Jonyno (p. 29) ir iš anglų kalbos G. Štike-lytės (p. 30). M. De Voe kuria angliškai, tačiau šioje antologijoje yra įdėtas lietuviškas eilė-raščio „Angliškai“ variantas, ir neaišku, iš kur jis paimtas, kas jį išvertė. Pabrėžtina, kad šis vertimas nepasižymi kalbos sklandumu ir kokybe. A. Šileikos romano ištrauką „Nebaigti reikalai“ išvertė Kristina Aurylaitė (p. 89–90), tačiau ji, kaip minėta anksčiau, taip pat ne-nurodyta prie vertėjų.

Diskutuotina, kaip buvo parinktos ir kodėl pateikiamos vienokios arba kitokios tekstų ištraukos. Vertėtų apsispręsti, kokią kūrybą skaitytojams norima pasiūlyti. Akivaizdu, kad sudarytoja Ž. Kolevinskienė siekė antologijoje perteikti panoraminį pasaulio lietuvių kūrybos vaizdą, nes į „Egzodika II“ įtraukė įvairių žanrų, stilistikos kūrinių arba tekstų ištraukų – nuo naujausių, sukurtų 2021, 2022 m., iki senstelėjusių ir neaktualių – 2007, 2015, 2017 m. Pavyzdžiui, pateikta ištrauka iš 2015 m. publikuotos J. O. Vitkutės knygelės vaikams „Murmisiukai geria arbatą penktadieniais“, nors 2020 m. buvo išleista jos knyga „Kelionių nuojauta“. Kyla klausimas, kodėl nesiorientuota į naujausią autoriaus kūrybos perspektyvą. Jei rašytojo kūryba patenka į antologiją antrą kartą, adresatui norėtųsi sužinoti naujausius jo kūrinius. Aktualiai suskamba R. Sagės ištrauka „Teismo nebus“ (Culemborg, 2022) apie prasidėjusį karą Ukrainoje (p. 77–79). Šių dienų pulsą atitinka antrą kartą į antologiją patekusi D. Staponkutės esė ištrauka „Baltosios šalies karas“ (iš esė rinktinės „Lietumi prieš saulę“, išleistos 2007 m.), kuri aktualina karo beprasmybę ir „giluminį intelektualo liūdesį, bejėgiškumą ir vienišumą“, kad galvojimą gali pakeisti tik karai (p. 81). Į antologiją pateko Vilmos Kavos romano „Aš tau sakau“ (2017) ištrauka, nors 2021 m. pasirodė naujas autorės romanas „Tiesiog atsitiko“ apie europietiškosios ir amerikietiškosios kultūrų skirtumus (p. 45–46).

Dauguma ištraukų buvo parinktos motyvuotai ir nepriekaištingai. Iš šviežiausių tekstų skaitytojas sužino, ką šiuo metu kuria poetas V. Aušra, A. Matulevičiūtė, S. Petraškaitė-Pabst, V. Rykštaitė, R. Sagė, A. Šileika, J. Vaitkė. Pateikiamas naujausio prozininkės A. Cincėnaitės-Charles romano „Anglų kalbos žodynas“ fragmentas. Džiugu, kad kai kurių rašytojų saitai su Lietuva stiprėja. Neseniai Kaune knygą „Kiaunės jaukinimas“ pristatė S. Petraškaitė-Pabst. A. Matulevičiūtės rašomos knygos ištrauka „Damijono – gandro – istorija“ (p. 53–54) perteikiama berniuko pusiau lietuviška, pusiau prancūziška tapatybė. V. Rykštaitė, romane „Mėlynas namas Havajuose“ (p. 73–75) rašydama apie havajietiškus namus, kultūrų skirtumus ir ne savo žemę, brėžia skirtį tarp susikurtų namų ir tėvynės. Vizualiai įdomūs R. S. Miliauskas poetiniai tekstai. Neatsitiktinai autorė ir fotografuoja, – tai atspindi tekstų, pavyzdžiui, „Wisconsino apsiskukimas“ arba „Staklės“ (toliau pateikiama citata), struktūra:

<...>

Vvrik vvrik

Vvrik vvrik

Staklių skambantis ritmiškas aidas

Istorijos patirtys ir aistros

Bėgant prisodrintam laikui vystos

Kultūros sudėtingas raštas (p. 57).

Kai kurie rašytojai grįžta į praeitį – sovietmečio epochą. A. Šileikos romano ištrauka „Nebaigti reikalai“ nukelia į 1958 m. psichoneurologinę ligoninę Pažaislyje (p. 89–90). Tarybinio gyvenimo fragmentai atgyja V. Diawaros apsakyme „Pagaliau“ apie asocialią šeimą, vaiko likimą, susvetimėjimą su motina.

Naujas antologijos skyrius „Neatrasta lietuvių egzodo klasika“ nuvilia, nes į sąrašą patenka gana gerai žinomos išeivių rašytojų – Algirdo Landsbergio, Vlado Šlaito, Aldonos Veščiūnaitės – pavardės. Mažiau reflektuota Živilės Bilaišytės, Romualdo Giedraičio-Spalio (nenurodytas feljetono šaltinis) kūryba. Tikėtina, kad atsiras tyrėjų, literatūrologų, kurie naujai įvertins šių autorių tekstus.

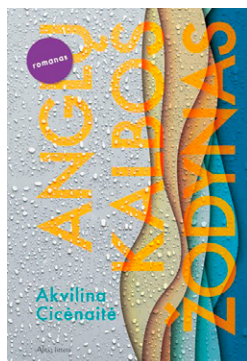
Nepaisant skuboto antologijos „Egzodika II“ parengimo ir precizijos stokos, leidinys sudomins ir padės susipažinti su naujais įvairiose šalyse gyvenančiais lietuvių rašytojais.

Sandra BERNOTAITĖ
Klaipėdos universitetas

Trečiosios vertės gimimas Akvilinos Cicėnaitės romane „Anglų kalbos žodynas“

Cicėnaitė, Akvilina, *Anglų kalbos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2022. 320 p.

Lietuvių diaspora su kiekvienu dešimtmečiu pildosi nauju skaičiumi išvykusiųjų iš gimtinės, tačiau už bevardės statistikos slypi labai konkrečios asmeninės patirtys, likimai, istorijos. Periodiškai bandoma tipologizuoti migrantų grupes, išskirti kartas, iširti ir suvokti jų išvykimo priežastis ir pasekmes. Kultūros sluoksnio žmonių atsidūrimas svetur ir jų kūryba, kuri gali būti aktuali tiek Lietuvoje, tiek užsienyje gyvenantiems tautiečiams, yra tikras lobis diasporos tyrėjams.

Rašytojos Akvilinos Cicėnaitės literatūrinė trajektorija prasidėjo nuo Lietuvos, Vilniaus, kuriame 1979 m. autorė gimė, augo ir mokėsi, vėliau Vilniaus universitete baigė lietuvių teorijos magistro studijas, išvyko į Naująją Zelandiją, ten, Velingtono universitete, 2013 m. baigusi religijų studijų doktorantūrą, gavo daktaro laipsnį. A. Cicėnaitė kurti pradėjo nuo literatūros paaugliams, dar gyvendama Vilniuje (debiutas įvyko 2009 m.), taip pat nuolat užsiima vertimais. Šiuo metu jos bibliografijoje yra aštuonios knygos, dvi iš jų – romanai suaugusiesiems. Daugiausiai dėmesio ir apdovanojimų sulaukė jos romanas paaugliams „Niujorko respublika“ (Vilnius: Alma littera, 2015). Kita knyga, pirmasis A. Cicėnaitės romanas suaugusiesiems „Tylos istorija“ (Vilnius: Alma littera, 2017), buvo sutikta kone visiška tyla. Tokią literatūros lauko reakciją aiškintume tiek rašytojos atsigręžimu į vyresniųjų auditoriją, tiek galbūt ir lietuvių auditorijos nusivylimu pasirinkta romano tema: tai – keturių skirtingų kartų moterų istorijos (veiksmas prasideda XIX a. ir baigiasi mūsų laikais),

kuriose ne šmėsčioja australiška egzotika, o ramiai ir santūriai gilinamasi į lietuviškus personažus ir praeitį. Iš autorės, kuri save įvardija kaip egzodo rašytoją (į tai nurodo ir kelios vaikams skirtos knygos, kurių veiksmas vystosi svetur, ir jos pasisakymai viešojoje erdvėje, ir kūrybos įtraukimas į rinkinį „Egzodika“), vis dėlto tikimasi *egzodiškų* temų, – juk rašo gyvendama Sidnėjuje.

A. Cicėnaitės antrasis romanas suaugusiesiems „Anglų kalbos žodynas“ literatūros lauko buvo pasitiktas su daug didesniu dėmesiu, ir pati autorė deda daugiau pastangų romano sklaidai. Galima pastebėti jos dviejų romanų suaugusiesiems sąsają: po tylos ateina metas mokytis kalbėti, pirmiausia – ieškant savo gimtosios kalbos, po to, kai praplėšiamas praeities tylėjimo šydas, atsiveria durys į kitą, dabartinės aplinkos kalbą. A. Cicėnaitės biografijos atveju tai – anglų kalba, dešimtmetį gyvenant anglakalbiame krašte tampanti pagrindine bendravimo priemone. Tiek romane „Tylos istorija“, tiek romane „Anglų kalbos žodynas“ demonstruojami rašytojos buvimo tarp dviejų šalių, tarp praeities ir dabarties ženklai. Kitaip tariant, tai – liminali erdvė, atverianti neribotas galimybes, tačiau drauge nesuteikianti solidaus pagrindo.

Kūriny, leidyklos ir autorės įvardijamas kaip autofikcija, romanas, savo turiniu ir sandara yra artimesnis eseistiniam rinkiniui migracijos, priklausymo, patirčių perteikimo (vertimo ir vertinimo) kitoje kultūroje, kita kalba tematika. Svarstymų ir įžvalgų kiekis kiekviename skyriuje užgožia siužetinę liniją, kuri veik nematoma, trūkinėjanti, su ilgais ekskursais ir publicistiniais intarpais. Nepastebime kūrinyje ir ryškių personažų: jie pristatomi per savo praeities naratyvus, siekiant per juos reflektuoti savo patirtis. Romane mažai dramos, daugiau apie ją pasakojama, prašant skaitytojo (pasi)tikėti, kad ji tikrai vyksta, o ne įsijausti. Tai – autobiografinis migrantės liudijimas ir, kaip ji pati teigia, bandymas atrasti žodžius savo patirčiai sutalpinti; visas tekstas yra visuma tokių bandymų su nuklydimais, ratais, pasikartojimais, eskizui būdingu padrikumu. Kitaip sakant, tai yra tikras *essai* (sen. pranc. k.) – bandymas. „Kasmet grįždavau į Šiaurės pusrutulį iš pareigos, ilgesio ir baimės grįžti, genama to jausmo, kurio vis niekaip negalėjau įvardyti, kurį galbūt vėliau šiuose puslapiuose pavyks sudėti į žodžius“, – sau priskirtą kūrybinę užduotį pristato romano pasakotoja.¹

Maždaug prieš dešimtmetį rinkinyje „Tautos paraštės ir nepatogūs pilietiškumai“² pasirodė A. Cicėnaitės straipsnis „Apie nostalgiką, nomadišką ir nebaigtinę tapatybę“, kuriame ji svarstė apie liminalumo būseną, (e)migranto atsidūrimą tarp dviejų erdvių, nesvarumo būklėje, dar nepaleidžiant to, kas palikta tėvynėje, ir dar iki galo nepriimant to, ką siūlo naujoji šalis. Liminalumas apibrėžiamas kaip tarpinė bežemių būseną, kurioje tiek tėvynė, tiek bendruomenė nustoja savo ankstesnės reikšmės. Būtent šio straipsnio elementų, idėjų, ištraukų randame ir romane „Anglų kalbos žodynas“. Pastebime, kad prozos kūrinyje išsakomos, išvystomos, įvaizdinamos tos minčių užuomazgos, kurių galime rasti straipsnyje. Vis dėlto įdomu pasvarstyti, kas įvyksta romane: ar nėra taip, kad pats romanas tampa artefaktu, įrodančiu jau įvykusį perėjimą, išėjimą iš liminalumo būklės, kuriai apėmus jis buvo rašomas? Tą kitą būklę, į kurią po liminalumo įžengia romano autorė, pavadintume terminu „trečioji vertė“.

¹ Cicėnaitė, Akvilina, *Anglų kalbos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2022, 36.

² *Tautos paraštės ir nepatogūs pilietiškumai*, sud. Lina Žigelytė. Vilnius: Žiemos žodžiai, 2013.

Trečioji vertė yra tarpinė forma tarp dviejų susitapatinimų – su gimtąja ir priimančiąja šalimis, kaip aiškino išeivių psichologiją ir tapatybę pokariu ir vėliau tyrinėjusi lenkų rašytoja ir mokslininkė Danuta Mostwin³. Šį terminą ji perkėlė iš filosofijos mokslo (logikos) į sociologiją. D. Mostwin po karo pasitraukė ir gyveno JAV, tad jos tyrinėjimai pagrįsti jos pačios traumine emigracijos patirtimi ir kitų emigrantų likimų stebėjimu iš arti. Ką reiškia susitapatinti su dviem šalimis vienu metu? Kas įvyksta ilgai buvus liminalumo erdvėje? „Trečiosios reikšmės“ terminas ir apibrėžimai šiame tekste pasitelkiami dar ir todėl, kad turi laiko dėmenį: D. Mostwin pildė ir reikšmingai keitė savo darbus dešimtmečiais, tad ir jos išvados byloja apie procesą, o ne statiškas tarpines arba baigtines būsenas.

Gyvendama amerikietiška tautų katilė (angl. *melting pot*) ir asmeniškai patyrusi, ką reiškia šalies politinė strategija, kuria siekiama per vieną kartą (angl. *generation*) transformuoti visus imigrantus, jų etnines tapatybes perkeisti į amerikietiškąją tapatybę, iškeliant ultimatumą: arba prisitaikai prie naujosios šalies vertybių, atsiriboji nuo savo praeities, arba užsidarai *etniniame gete* (angl. *ethnic ghetto*). Pasirinkus pastarąjį kelią, kaip pažymėjo D. Mostwin, imigranto vidinis vystymosi procesas sustoja. Kilo klausimas, ar egzistuoja trečiasis kelias, trečioji vertė, procesas, kuris prasideda su pirmąja imigrantų karta, bet su ja nesibaigia.

Prieš prasidedant trečiosios vertės procesui, imigrantas būna apimtas lojalumo dilemos, priverstas dorotis su nepasitenkinimo ir kaltės jausmais. Dvidešimt metų pragyvenusi egzilyje, D. Mostwin padarė išvadą, kad toks procesas generuojamas konfrontuojant individui ir naujosios aplinkos vertybėms⁴. Ji išklė hipotezę, kad prieštaravimai ir net krizės gali tapti pozityviu varikliu, pagrindu mokytis, gilinti žinias apie save ir gyvenamąją aplinką.

D. Mostwin net praplečia „trečiosios vertės“ termino taikymą ir teigia, kad toks susidūrimas su kitoniška sistema gali praturtinti ir pastūmėti vidinius vystymosi procesus nebūtinai vien migracijos kontekste. Trečioji vertė gali rasti visur, kur iš konfrontacijos, sinergijos su aplinka kyla to, ką individas atsineša iš praeities, ir to, ką siūlo dabarties situacija, sintezė. Jai įvykti būtinas ne mechaniškas, o kūrybiškas požiūris, pozityvaus atvirumo nuostata. Pati D. Mostwin tapo tokiu trečiosios vertės formavimo, lenkiškosios ir amerikietiškosios kultūrų sintezės viename asmenyje pavyzdžiu: gyvendama JAV, aktyviai užsiėmė mokslinė veikla ir kūryba, publikavo keletą grožinių kūrinių.

A. Cicėnaitės romano „Anglų kalbos žodynas“ atidžiajam skaitymui (angl. *close reading*) pasitelkę trečiosios vertės filtrą, ieškome liminalumo būklę išaugusios ir į trečiosios vertės būklę įžengusios (e)migrantiškos patirties ženklų, etapų: susisaistymo su praeitimi kitoje šalyje ir jos apmąstymo; konfrontacijos su naująja šalimi; nepritapimo prie naujosios šalies aplinkos; tautinės (etninės) savasties atpažinimo, įvardijimo; kūrybiško požiūrio ir proceso bandant prisitaikyti, neprarandant tautinės (etninės) savasties; sukonstruoto tautiškumo bruožų išisąmoninimo; vidinės transformacijos per tam tikrą laiką simptomų; naujos patirties būnant emigracijoje įgijimo ir pritaikymo; emigracijos poveikio – naujosios, eklektiškosios tapatybės formavimosi.

³ Mostwin, Danuta, *Trzecia wartosc. Wykorzelenie i tozsamosc*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1995, 18–19.

⁴ *Ibid.*, 235–236.

Reikia pažymėti, kad A. Cicėnaitės rašymas itin jautrus, taktilinis: praeities pasaulis ir tikrovė pateikiami per pojūčių atsiminimus. Romano dėstymas srautinis, asociatyvus, kalbėjimas eseistinis, nukrypstant į poetinius pasažus ir publicistiką. Pati autorė savo kūrinį vadina autofikcija, tačiau riba tarp asmeniškumo ir pramano tokia plonytė, kad susekti pastarąjį, artimai nepažįstant autorės, beveik neįmanoma. Vis dėlto turime omenyje, kad bet kuris rašytojų bandymas perteikti žodžiais savastį vadintinas fikcija, nes savastis yra iš esmės ne fiksuota, o efemeriška, kintanti. Literatūra gali siekti konkrečiai apibrėžti kintamą objektą – tikrovę, ir tam tikri tikrovės dalykai, juos suformulavus, gali tapti aktualūs arba net universalūs:

Rašau apie save, nes jaučiuosi nebeturinti ko slėpti. Nėra unikalių, tik man priklausančių dalykų. Man čia niekas nepriklauso. Autobiografiškumas man dabar atrodo judesys į bendruomenę, nebe egocentrizmas. <...> Mano jausmai – daugelio jausmai, mano istorijos atkartoja daugelio istorijas. <...> Mūsų neišskirtinės istorijos mus sujungia, net kai kalbame skirtingomis kalbomis, net kai gyvename skirtinguose žemynuose. Mūsų bendros istorijos yra mūsų priebėga, namai, kai tokių namų, kokių norime, nėra, kai namesnių namų nėra. Yra tik šitie.⁵

Peržvelgus romano skyrių pavadinimus, kurie visi yra angliški, po vieną žodį, krenta į akis jų negatyvumas, melancholija, morbidiškumas: „Afterlife“, „Broken“, „Childfree“, „Damaged“, „Eternity“, „Falling“, „Ghosts“, „Homesick“⁶ ir t. t. Nors pats pasakojimas dažnai poetiškas ir kupinas šviesos, skaitant pamažu ima ryškėti trauminis pamušalas. Autobiografiniai A. Cicėnaitės atsivėrimai leidžia įsivaizduoti romano veikėją kaip moterį, kurios vaikystė buvo gana sudėtinga, nes augti teko šeimoje, kuri iširo, be to, augta šalies politinio lūžio laikais, nujaučiame komplikuotus santykius su motina ir motinyste, jos pačios santuoka su kanadiečių kilmės žmogumi – antroji, su įtrūkiais ir abejonėmis, nors vis dar gyva ir viltinga. Šios poros istorija remiasi kelionės romano siužetu: už vairo dažnai sėdi moteris, pasakotoja; vyras ir žmona, ilgą laiką gyvenantys jiems abiem svetimoje šalyje, Australijoje, vis dar randa bendrų taškų, seka istorijas ir atveria vienas kitam savo praeities kontekstus. Šis romanas – ne tik gidas po Australiją, nepaviršutiniškai supažindinantis su šalies socialine ir kultūrine specifika, vietos dvasia, kuri ištis labai išraiškinga, o europiečiui netgi egzotiška, bet ir gidas po vienos santuokos žemėlapi, išgyvenimo, sugyvenimo (e)migruojant liudijimas.

A. Cicėnaitės romane labai daug būtojo laiko: „Knygos buvo neišpildytas nemirtingumo pažadas.“⁷ Tampa nejauku, nes skaitant neįmanoma suvokti, iš kurio laiko taško pasakojama. Taip pajuntamas romane svarbus laiko dėmuo: neperspėjusi, tik pakeitusi sakinių laiką, autorė nusiveda skaitytoją į svarstymus, palyginimus tarp *tada* ir *dabar*. Dabar – rašymo veiksmo laikas. Tada – ir laikas Lietuvoje, ir laikas Australijoje, kai autorės tapatybė vis dar buvo aiškiai apibrėžta, lietuviška (nors etniškai – mišri), kai visa naujoje šalyje atrodė egzotiška, nepažinu, uždara, buvo drąsiai puolama į kraštutinumus – vertinama arba pernelyg optimistiškai, arba pernelyg pesimistiškai. Tada, praityje, mintys buvo dėstomos

⁵ Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, 184.

⁶ Vert. iš anglų k.: „Pomirtinis gyvenimas“, „Sulaužyta“, „Bevaikė“, „Sugadinta“, „Amžinybė“, „Kritimas“, „Dvasios“, „Namų ilgesys“.

⁷ *Ibid.*, 65.

nepriimant paradokso, dualizmo, poligoniško žvilgsnio, kuris ėmė rasti dešimt metų pragyvenus svetur.

Įdomu ir tai, kada pasakojime naudojamas būsimasis laikas. Kartais jis pasitelkiamas neriant į dar senesnę praeitį, į giminės, kelių kartų, moterų sekos atsiminimus: „<...> vėliau prosenėlė mirs perkopusi šimtą metų, bet grįš, lankys sapnuose“⁸. Toks laiko vektoriaus sukiojimas sukuria belaidiškumo įspūdį. Net jei to sąmoningai nesiekiama, įspūdis atsiranda kaip autorės liminalumo būklės ženklas. Kai kurie dalykai tampa amžini, mirties linijos pralošia gyvenimo linijoms. Apie save imama pasakoti trečiuoju asmeniu: „Kita dukra taps rašytoja, nes norės tai aprašyti.“⁹ Būsimojo laiko pasakojimas iš praeities taško virsta begalybės ženklu. Ar tai galėtų būti trečiosios vertės paradoksas? Praeitis, tampanti privaloma, kone svarbiausia ateities dedamąja greta dabarties. Atmintis, be konkurencijos nurungianti, nokautuojanti tikrovę. „Rašysiu, nes norėsiu sužinoti, kuo galima tapti, kai turi ir motiną, ir tėvą,“ – aiškina iš būtojo kartinio laiko taško, tačiau būsimuoju laiku, „dukra rašytoja“.¹⁰

Pasakojimas būtoju laiku suteikia tikrumo dėl to, kad skaitytojui aišku, jog istorija jau buvo, baigėsi, dramos nuslopo ir skaitydami neišvengiamai pasieksime finalą, pabaigą. Pasakojimas esamuju laiku veda skaitytoją kartu ir verčia labiau nerimauti dėl to, kaip viskas baigsis, kada baigsis. Būsimasis laikas savo ruožtu visus veiksmus perkelia į hipotetinę zoną: jei tai – tikrai baigtinis įvykis, neaišku, kodėl nesakoma, kad jis jau įvyko; tenka pasitikėti autore, tačiau galima drauge ir kvestionuoti tikrovę. Bet ir vėl imama pasakoti būtoju kartiniu laiku: „Važiuojame toliau neįsileisdami realybės į vidų, todėl galėjai pagalvoti, kad jos išvis nėra.“¹¹ Jei tikrovė yra ne praeitis, ne prisiminimai, sklendantys automobilyje riedant Australijos greitkelio, tai kas ji ir kur ji?

Visai įmanoma, kad tai yra būdas sutraukti arba suvis atsisakyti laiko linijos, o drauge su ja – naratyvo gniaužtų, jo nubrėžiamo ribotumo. „Jei išnyktume iš linijinio laiko tironijos, visi praradimai, kaip ir visi laimėjimai, jau būtų nutikę, egzistuoję toje pačioje belaidėje erdvėje“¹², – svarsto veikėja. Kas yra tie praradimai ir laimėjimai? Ar kitame žemyne likusi linijinio laiko *uodega* – praradimas? O gal laimėjimas? Čia palyginamos dvi gyvenimo zonos – tėvynė ir naujoji šalis.

Nuo pat romano pradžios punktyru tęsiasi priklausymo dviem šalims tema, svarstoma, ką apskritai reiškia kam nors priklausyti: šeimai, šaliai, sutuoktiniui. Antrajame romano skyriuje minimi Marubros paplūdimio vaikinai, ant kūnų išsitatuiravę savo rajono pašto kodą¹³, išdidžiai demonstruojantys, kad priklauso tam rajonui. Vėliau romane teigiama, kad migrantų adresas – ilgesys.¹⁴ „Priklausau Vilniui. Šitai išsiaiškinus, buvo lengva mylėti visus kitus miestus“¹⁵, – ši frazė prieštarauja išsakytam nerimui dėl nepriklausymo.

⁸ *Ibid.*, 109.

⁹ *Ibid.*, 109.

¹⁰ *Ibid.*, 110.

¹¹ *Ibid.*, 234.

¹² *Ibid.*, 132.

¹³ *Ibid.*, 21.

¹⁴ *Ibid.*, 270.

¹⁵ *Ibid.*, 264.

Blaškymasis po pasaulį suvokiamas kaip dovana ir kartu prakeikimas, o dualumas ir buvimas liminalumo erdvėje – kaip saugumas, leidimas sau neapsispręsti, neatsakyti, taip nesusitaikant su žinojimu, kad jei tenka gyventi, vieną dieną teks ir numirti:

Buvo akimirklų, kai nebenorėdavau kraustytis, kai trokšdavau turėti vietą, kurios nereikėtų palikti. Bet tos akimirkos šmėstelėjusios ištirpdavo, ir aš vėl galvodavau, jog gal gimiau tam, kad palikčiau – žmones, namus, vietas. Gal tai buvo milžiniška privilegija – apskritai turėti žmones ir namus, kuriuos gali palikti. Gal tai mano amžina prieštara, dėl kurios niekada negalėsiu iki galo nurimti. Gal jei duočiau sau valią, jei daryčiau tai, ko iš tikro geidžiu, kraustyčiausi pirmyn atgal tol, kol ateitų laikas užgesti.¹⁶

Tokią eskapistinę postmodernaus nomado būklę yra aptaręs sociologas Zygmuntas Baumanas¹⁷. A. Cicėnaitės romane, regis, nesąmoningai (bent jau tai nenurodoma) yra integruotas šio sociologo svarstymas apie vakariečius turistus, kurie mato specifinį, labai paviršutinišką svetimų šalių vaizdinį, simuliacrą (panašūs, kultūriškai sterilūs oro uostai, viešbučiai, restoranai) ir iš kelionių parsiveža iliuziją, kad buvo susitikę su kita kultūra. Romane pasakojama apie žvilgsnių slystelėjimus paviršiumi žvelgiant pro langą, pro objektyvą ir t. t.¹⁸ Tačiau, pagyvenus svetur dešimt metų, A. Cicėnaitės veikėjos lokalią pasaulio perspektyvą ir naivų tikėjimą kosmopolitiškumu išjudina nuoširdus įsijautimas į kitonišką pasaulį, naująją savo tikrovę, kuri pasitinka ne tik blizgančiais paviršiais, bet ir skausminga gelme. Nutolus nuo Vidurio Europos aktualijų, priartėja Pietų pusrutulio, Azijos reikalai. Japonijos pakrantę nusiaubęs cunamis, būnant Naujojoje Zelandijoje arba Australijoje, pažįstant japonų tautybės žmonių, pajuntamas skausmingiau, beveik kaip asmeninė katastrofa, kurios potrauminio streso smūgiai, nuraibuliudami per sąmonę, sukelia daug gilesnių minčių apie pasaulio būklę.

Dar gilesnių prieštara sukelia Australiją apėmusios gamtos katastrofos ir pandemija: „Pandemijos metai buvo sulipę puslapiai apie pasirinkimą, kurioje sienos pusėje likti, kai nesi pasirėngusi rinktis.“¹⁹ Romane pristatomas neologizmas „solastalgija“, kuri įvedė australų aplinkosaugos filosofas Glennas Albrechtas. „Solastalgija“ reiškia egzistencinę melancholiją, sukeltą aplinkos, klimato kaitos.²⁰ Australijos karantinas pasaulio kontekste ryškiai išsiskyrė griežtumu. Pietų žemyne įstrigę migrantai pajuto savo padėtį daug aštriau, todėl suprantama, kodėl A. Cicėnaitė prie pandeminio laikotarpio išgyvenimų romane grįžta ne kartą. Prisipažįstama, kad Australija tapo kalėjimu ir kad namuose stojo tylą, nebeįmanoma išsiderėti kompromiso:

Tiek kartų buvome kalbėję apie tą patį, tik kitais žodžiais, apie vidurio kelią, kurio neradome, apie kompromisą, kurio nebuvo, apie trečiąją kalbą ir trečiąją šalį, apie naujos kalbos išradimą, apie išvykimų ir sugrįžimų kalbą, apie išsiskyrimą ir išsiskiriančius troškimus.²¹

¹⁶ *Ibid.*, 243.

¹⁷ Bauman, Zygmunt, *Globalization: The Human Consequences*. New York: Columbia University Press, 1998.

¹⁸ Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, 56.

¹⁹ *Ibid.*, 272.

²⁰ *Ibid.*, 240.

²¹ *Ibid.*, 272.

Visi šie dichotomiški dalykai galėtų būti simptomai trečiosios vertės, kurioje visos prieštaros tampa priimtinos, ir būtent jos katalizuoja vidinius procesus, parodo kryptį iš stagnacijos. Nėra vidurio kelio, bet gali būti trečiasis kelias, nesutaikantis, nekviečiantis kompromisui ir užmarščiai arba juolab atsisakymui, išsiskyrimui. Artėjant romano pabaigai, pasakotoja tai ir atranda: „Emigracija yra vienpusio eismo gatvė, grįžti negalėjai, galėjai tik keliauti toliau.“²² Trečiosios vertės apibrėžimas iškristalizuojamas tokiais sakiniais: „Įmanoma idealizuoti vietą ir tuo pačiu jos neapkęsti. Įmanoma norėti apibrėžtos tapatybės ir tuo pačiu metu išsiskydusios, hibridinės.“²³ Naujo pasaulio susikūrimas kviečia individą gimti iš naujo: „Jei kada grįžčiau namo, turėčiau nelyg grįžti atgal į iščias ir vėl gimusi pradėti viską iš naujo.“²⁴ Nomadiškas, amžinai prieštaringas gyvenimas tampa pozityviu kūrybos varikliu: „Rašytojai yra vieniši klajūnai, piligrimai, vis ieškantys ir nerandantys savo tikro sakinio ir tikrų namų.“²⁵

A. Cicėnaitė ne tik romane, bet ir savo pasisakymuose dažnai pasitelkia Svetlanos Boym „nostalgijos“ apibrėžimą.²⁶ Tai – ilgesys namų, kurie yra vaizduotės konstruktas: jų ne tik nebėra, jų niekada tokių ir nebuvo. Jei namai – utopinė arba net uroborinė vieta, kurios nebėra ir net nebuvo, tai iš jos galbūt ir nebuvo išjudėta, todėl tik tokia vaizduotės sukonstruota vieta, anot autorės, gali tapti išsigelbėjimu:

Kartais beviltiškai noriu namo, ten, kur amžinas sekmadienis, kur mano išorinės ir vidinės geografijos centras, kur nėra pandemijų, gaisrų, potvynių, klimato krizių, kur negali mirti nei mylimieji, nei paukščiai, nei lėktuvai, nei šunys. Noriu namo žinodama, kad tokių namų, kokių norisi, nėra, kad namesnių namų nėra. Yra tik šie.²⁷

Namai yra konstruktas, kalba yra konstruktas, bendruomenė – irgi konstruktas. Apie ką šiame romane neužsimenama? Apie Australijos lietuvių bendruomenę, apie kitus lietuvių migrantus. Apie gyvenimą visai arti dipukų kartos ir jų vaikų. Su pastaraisiais tenka susidurti tiems atvykėliams, kurie ieško savo vaikams sekmadieninės lietuvių mokyklos arba bent vietos bendruomenės, su kuria galėtų švęsti lietuviškas šventes, imituoti metų ciklą, tik viską „aukštyn kojomis“: šv. Kalėdas vidurvasarį, šv. Velykas rudenį, Vėlines pavasarį... A. Cicėnaitės pasirinkimas visa tai nutylėti – iškalbingas. Jos veikėja gyvena atokiai nuo lietuvių bendruomenės, su savo vidine tapatybės drama, ieškodama individualaus išsigelbėjimo, kovodama tarp vidinių prisitaikymo ir susitaikymo su jau egzistuojančia schema, galynėdamasi su diasporinės tapatybės konstruktu, kylančiu iš asmeninės atminties. „Atmintis buvo keistas dalykas“²⁸, – sako veikėja, kažkodėl ir vėl vartodama būtajį kartinį laiką. Šis sakinyvis vis sugrįžta kaip refrenas, kol galiausiai mintis randa tęsinį: „Atmintis buvo subjektyvumas. Atmintis buvo melancholija. Atmintis buvo alkis.“²⁹

²² *Ibid.*, 273.

²³ *Ibid.*, 292.

²⁴ *Ibid.*, 297.

²⁵ *Ibid.*, 315.

²⁶ Boym, Svetlana, *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books, 2001.

²⁷ Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, 183.

²⁸ *Ibid.*, 118.

²⁹ *Ibid.*, 137.

Matome, kaip dviejų pasaulių samplaika koegzistuoja vienoje sąmonėje tada, kai australiški pojūčiai migrantės vis dėlto suvokiami per lietuviškos gamtos prizmę: „Venverte spigino saulė, nuo asfalto garavo drėgmė, pažeme sklido eukaliptų kvapas ir čirškėjo lori- ketės, apspitusios banksijų žiedus. Diena rodėsi saldi, varvėjo tarsi aviečių uogienė nuo šaukšto.“³⁰ Turbūt nereikia įrodinėti, kad avietės Australijoje auga tik kaip atvežtinis, inva- zinis augalas. Tokios smulkios detalės atskleidžia gilų santykį ir nesibaigiantį vidinį verti- nimų procesą.

Grožinio teksto kūrybos priemonėmis iš liminalumo būklės sukūrusi trečiosios vertės pasaulį, autorė klausia: „Ar pastebėjai, kad tik viena raidė skiria *word* ir *world*?“³¹

Literatūra

Cicėnaitė, Akvilina, *Anglų kalbos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2022.

Bauman, Zygmunt, *Globalization: The Human Consequences*. New York: Columbia University Press, 1998.

Boym, Svetlana, *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books, 2001.

Mostwin, Danuta, *Trzecia wartość. Wykorzenienie i tożsamość*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1995.

Tautos paraštės ir nepatogūs pilietiškumai, sud. Lina Žigelytė. Vilnius: Žiemos žodžiai, 2013.

³⁰ *Ibid.*, 228.

³¹ *Ibid.*, 280.

Kronika

In memoriam:

prelatas Edmundas J. Putrimas (1959–1985–2022)

2022 m. lapkričio 15 d. Toronte (Kanadoje) mirė Lietuvos Vyskupų Konferencijos (LVK) delegatas užsienio lietuvių katalikų sielovada, „Lietuvių katalikų religinės šalpos“ fondo Direktorių tarybos pirmininkas, Vilniaus arkivyskupijos kunigas, prelatas Edmundas J. Putrimas (*Edmond J. Putrimas*).

Prelatas E. J. Putrimas gimė 1959 m. rugsėjo 3 d. Toronte, Sofijos (Laurinavičiūtės) ir Mindaugo Putrimų, 1948 m. į Kanadą emigravusių lietuvių, šeimoje. E. J. Putrimas gyveno ir mokėsi Toronte, 1979 m. baigė „Royal York Collegiate Institute“ gimnaziją, Toronto Maironio mokyklos aukštesniuosius lituanistinius kursus, čia pat, Hamberio koledže (*Humber College*), lankė verslo administracijos kursus.

1979 m. spalio 4 d. trumpoje Toronte leidžiamo laikraščio „Tėviškės žiburiai“ žinutėje, išspausdintoje paskutiniame puslapyje, buvo pranešta apie būsimo prelato ilgo ir prasmingo tarnystės Dievui ir žmonėms kelio pradžią: „Edmundas Putrimas išvyksta į Romą, kur Šv. Kazimiero lietuvių kolegijoje pradės ruoštis kunigystei. Jis yra Mindaugo ir Sofijos Putrimų sūnus.“¹ 1980–1981 m. m. E. J. Putrimas studijavo ir baigė Romos Popiežiškąjį šv. Tomo Akviniečio universitetą, įgijo filosofijos bakalauro laipsnį. 1984 m. rugsėjo 3 d. Misisogos (Kanada) Lietuvos kankinių parapijoje vyskupas Antanas Deksnys iššventino E. J. Putrimą diakonu. Iki tų pačių metų pabaigos jaunas diakonas ėjo administratoriaus ir sekretoriaus pareigas vyskupo Pauliaus Baltakio OFM kanceliarijoje, sakė pamokslus. Paminėtina, kad 1984 m. E. J. Putrimas priklausė Šv. Kazimiero mirties 500 metinių minėjimo komitetui, o rugsėjo mėnesį Toronte vykusiame Religiniam pasaulio lietuvių katalikų kongrese, skirtame šv. Kazimiero 500 metų mirties sukakčiai (1484–1984), dalyvavo jo svarstybose (simpoziume) „Religinė išeivijos jaunimo orientacija – kas stiprina ir kas silpnina jo tikėjimą“. 1987 m. E. J. Putrimas priklausė vyskupo P. Baltakio OFM vadovaujamam komitetui Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejui paminėti.

1985 m. E. J. Putrimas buvo iššventintas kunigu. Ta proga „Tėviškės žiburiai“, dabar jau pirmajame puslapyje, išspausdino nuotrauką su prieraišu: „Šv. Tėvas Jonas-Paulius II

¹ „Edmundas Putrimas išvyksta...“, *Tėviškės žiburiai*, 1979 spalio 4.

sveikina naujai išventintą kunigą Edmundą Putrimą Šv. Petro bazilikoje Romoje 1985 metų birželio 2 dieną. Apeigas atliko pats Šv. Tėvas, suteikęs kunigo šventimus 70-čiai jaunuolių iš įvairių pasaulio kraštų. Jie studijavo Romos universitetuose.“² 1986 m. E. J. Putrimas baigė pastoracinės teologijos diplomines studijas, o 1988 m. įgijo kanonų teisės licenciatų laipsnį (baigiamasis darbas „Personalinė parapija kaip integracijos įrankis“).

Paminėtina, kad 1986–1994 m. m. (su pertraukomis) E. J. Putrimas dėstė tikybą Vasario 16-osios lietuvių gimnazijoje, rūpinosi Vokietijos lietuvių katalikų dvasiniais reikalais. Nuo jaunų dienų, dar vyskupo P. Baltakio OFM pavedimu, jis rūpinosi lietuvių jaunimo pastoracija Kanadoje ir JAV: buvo lietuvių katalikų jaunimo organizacijų kapelionas, dvasinių pratybų vadovas, kuris vykdavo į jaunimo stovyklas, dalyvaudavo jų konferencijose. Tuo pačiu metu E. J. Putrimas dalyvaudavo Pasaulio lietuvių jaunimo kongresuose, Kanados lietuvių bendruomenės, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos, Pasaulio lietuvių bendruomenės veikloje. 1994 m. jis buvo paskirtas vikaru lietuvių Prisikėlimo parapijoje Toronte, o Klaipėdoje įsteigė Dvasinės pagalbos jaunimui centrą, nuo 1996 m. globojo Pietų Amerikos jaunimą, organizavo jų renginius. Dvasininko tarnystės kelias vedė lankant ne tik lietuviškas parapijas, bendruomenes, bet ir Peru, Brazilijos, Ekvadoro, Urugvajaus kalėjimuose kalinčius lietuvius.

Nuolat talkinęs vyskupui P. Baltakiui OFM, buvęs jo sekretoriumi, E. J. Putrimas tarsi mokėsi iš lietuvių išeivijos vyskupo savo būsimų pareigų, kurias po kelerių metų perėmė. 2003 m. rugpjūčio 18 d. LVK nutarimu jis buvo paskirtas delegatu užsienio lietuvių katalikų sielovada. Tuo pačiu metu, išreikšdamas šių pareigų svarbą, popiežius Jonas Paulius II suteikė E. J. Putrimui prelado titulą³. 2010–2012 m. m. jis buvo Toronto arkivyskupijos vicekancleris.

Viso pasaulio lietuviams katalikams prelatas E. J. Putrimas buvo pažįstamas ir artimas ne vien dėl kasdienių arba neeilinių pareigų (1997–2012 m. m. buvo Toronto tarptautinio Lesterio B. Pearsono oro uosto kapelionas), bet ir dėl atidaus bendravimo sprendžiant iškilusias problemas ir draugiškos bendrystės. 2010 m., po šv. Mišių, minint Hartfordo Šv. Trejybės parapijos 110 metines, prelatas E. J. Putrimas, šiltai bendraudamas su susirinkusiais tikinčiaisiais, kvietė „klausti jo klausimus. Užklausus, kur gyvena, atsakė – Toronto mieste, o kur daugiausia laiko praleidžia – lėktuve.“⁴

Už nuopelnus prelatas E. J. Putrimas 2003 m. Lietuvos Respublikos Prezidento nutarimu buvo apdovanotas LDK Gedimino ordino Karininko kryžiumi, 2009 m. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos nutarimu – garbės ženklu „Lietuvos tūkstantmečio žvaigždė“, 2019 m. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos nutarimu – garbės ženklu Aukso Vyčiu „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

² „Šv. Tėvas Jonas-Paulius II sveikina...“, *Tėviškės žiburiai*, 1985 birželio 25.

³ Jonaitienė, R., „Naujasis sielovados delegatas. Pokalbis su prelatu Edmundu Putrimu Toronte“, *Tėviškės žiburiai*, 2003 lapkričio 18.

⁴ Grajauskienė, Danutė, „Hartford Šv. Trejybės bažnyčios šventė“, *Draugas*, 2010 lapkričio 12.

In memoriam:

Snieguolė Jurskytė-Akstinienė (1932–2022)

2022 m. spalio 9 d., eidama 91-uosius metus, mirė JAV lietuvė, visuomenės veikėja Snieguolė Jurskytė-Akstinienė.

S. Jurskytė gimė 1932 m. rugpjūčio 5 d. Kaune Alfonso ir Onos Tallat-Kelpšaitės (Jurskių) šeimoje. 1944 m. visa šeima pasitraukė iš Lietuvos į Vokietiją, 1949 m. atvyko į JAV. 1954 m. S. Jurskytė baigė Templo universitetą, įgijo architektės-dizainerės specialybę. Filadelfijoje įsitraukė į visuomeninę veiklą, lietuviybės puoselėjimą. 1970–1972 m. buvo Amerikos lietuvių bendruomenės nacionalinio vykdomojo komiteto sekretorė, 1959–1962 m. – Filadelfijos Lituanistinio paveldo mokyklos mokytoja, 1951–1967 m. – Lietuvos radijo valandų Filadelfijoje direktorė, redaktorė, 1978–1982 m. – Lietuvos moterų klubų federacijos narė, Žmogaus teisių komiteto pirmininkė. Už aktyvią veiklą išeivijoje buvo apdovanojama JAV prezidento Ronaldo Reagano, sulaukė įvairių valstijų vadovų padėkų.

Pirmą kartą iš JAV į Lietuvą Snieguolė atvyko 1993 m., mirus mamai. Tada ji aplankė ir Karūžiškę, iš kurios su tėvais 1944 m., kai jai buvo 12 metų, emigravo į Vakarus. Sugrįžo jau 61-erių. Snieguolė yra pasakojusi, kad jai ir dviem jos broliams mama prieš miegą visada sakydavo: „Vaikeliai, užsimerkite, įsivaizduokite Karūžiškę, Medvėgalį, mūsų senąją ąžuolą. Gera! Įsiklausykite, netrukus išgirsite paukščių balsus.“¹ Ji niekada to nepamiršo. Snieguolė labiausiai paveikė mamytės prašymas, jai mirus, lūpas patepti atsivežtu ir per visą gyvenimą toli nuo Tėvynės išsaugotu Karūžiškės pievų medumi². Šį pažadą ji įvykdė. S. Jurskytė grįžo į Lietuvą, į Karūžiškės II kaimą, savo protėvių ir tėvų dvarelį. Lietuvoje jai teko sutikti nemažai biurokratų, bet ir daug gerų žmonių. Tarp pastarųjų buvo ir Domas Akstinas, tapęs S. Jurskytės antrąja puse.

S. Jurskytės pastangomis buvo parengtas ir išleistas jos tėvo, Lietuvos radijo įkūrėjo, pirmojo Kauno radijo skyriaus vadovo A. Jurskio dienoraštis „Sudiev, Tėvyne, priešo

¹ Mičiulienė, Jūratė, „Karūžiškė įprasmino Tėvynės meilę, gimtinės atmintį ir partizanines kovas“, *15min.lt*, 2022 kovo 25, žiūrėta 2022 lapkričio 29, <https://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/per-lietuva/karuziske-iprasmino-tevynes-meile-gimines-atminti-ir-partizanines-kovas-642-1657986?copied>.

² *Ibid.*

pavergtoji“³. 2012 m. į Lietuvą iš Filadelfijos ji parsivežė ir perlaidojo tėvų palaikus Karūžiškės dvaro giminės kapinaitėse.

Kartą paklausta, kodėl grįžo, atsakė labai paprastai: „Nesugrįžau! Karūžiškė, Padiėvytis, Laukuva, Kaltinėnai, Požerė ir Varniai mane pasišaukė. Pasišaukė Tėvų, protėvių balsu ir išipareigojimu Vytauto Didžiojo dovanos nepaniekinti, bet, kiek jėgos leidžia, jos neapleisti, puošti ir gaivinti čia gyvenusių atminimą ir jų gyvenmenos dvasią.“⁴ Jai pavyko įgyvendinti svajonę – šalia Medvėgalio išliko tik kluonas ir svirnas, menantys plačios ir kilnios giminės istoriją; sutvarkytame dvarelio svirne buvo įkurta Svirno galerija, skirta Sibiro kalinių, tremtinių istorijai.

S. Jurskytė-Akstinienė aktyviai įsijungė į Lietuvos, Kauno kultūrinį gyvenimą, buvo Lietuvos universitetų moterų asociacijos (LUMA) Kauno skyriaus narė, dalyvavo III Lietuvos moterų suvažiavime.

S. Jurskytė-Akstinienė buvo ilgametė Kauno apskrities bajorų draugijos tarybos narė, garbės bajorė, aktyviai rėmė Lietuvos bajorų istorinį ir kultūrinį paveldą, dalyvavo atkuriant istorinę atmintį puoselėjančias bendruomenes. Buvo Jotvingių kryžiaus riterių ordino karininkė, signatarė, atkūrėja.

Už neatlygintinus darbus S. Jurskytė-Akstinienė buvo įvertinta Kauno savivaldybės „Gerumo kristalu“, kartu su vyru D. Akstinu pelnė burmistro Jono Vileišio medalį, buvo apdovanoti Šilalės rajono garbės ženklu „Auksinė gilė“⁵.

Per 20 metų dviese nuveikė ištis daug ir mielai sutikdavo visus užsukančius. Maloniai priglaudė pagyventi kluone ir Klaipėdos universiteto studentus – netoliese kasinėjusius būsimus archeologus.

Snieguolė, smulkutė, rami, bet sykiu labai stipri ir išdidi, padariusi tai, kas buvo jos praeities tąsa, atgulė tose pačiose Medvėgalio papėdėje esančiose kapinaitėse, kuriose ilsisi jos proseneliai, tėveliai.

Alisija RUPŠIENĖ

³ Jurskis, Alfonsas, *Sudiev, Tėvyne, prieš pavergtoji!... dienoraščiai (1944–1948)*. Kaunas: Atmintis, 2012.

⁴ Mičiulienė, „Karūžiškė įprasmino Tėvynės meilę, giminės atmintį ir partizanines kovas“.

⁵ „Mirė Alfonso Jurskio dukra Snieguolė Jurskytė-Akstinienė“, *LRT*, žiūrėta 2022 lapkričio 28, <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1798453/mire-alfonso-jurskio-dukra-snieguole-jurskyte-akstinienne>.

2022 05 01–2022 11 01

Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB) ir Lietuva

2022 m. gegužės 1 d. Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenėje – išskirtinis įvykis. Šioje šalyje nuo gegužės 1 d. FM bangomis ir internetu transliuojama pirmoji lietuviška radijo laida. Transliacijos vyksta iš studijos vidurio Anglijoje, tankiausiai lietuvių gyvenamame Piterboro mieste. Šios lietuviškos laidos vedėja tapo vietos lietuvių bendruomenės aktyvistė, įvairių iniciatyvų organizatorė Snieguolė Maliavskaja.

Radijo stotis „Salaam radio“, transliuojanti pirmą Anglijoje lietuvišką radijo laidą, yra skirta šios šalies musulmonų bendruomenei, tačiau jos vadovai nusprendė plėsti savo auditoriją ir dabar nori pasiekti kuo daugiau įvairių tautinių bendruomenių. Savo laidoje Snieguolė gvildena vietos lietuvių problemas, apžvelgia pagrindines aktualijas ir kelia svarbius klausimus.

2022 m. gegužės 1 d. Cicero mieste, Mortono vidurinės mokyklos (*Morton High School*) auditorijoje suskambėjo Čikagos lietuvių opera – Georges'o Bizet „Carmen“. Operoje pagrindinį – Karmen vaidmenį atliko solistė Gabrielė Kuzmickaitė-Žukauskienė, Don Chosė – Egidijus Bavikinas.

2022 m. gegužės 2–3 d. Vilniuje vyko Lietuvos Vyskupų Konferencijos (LVK) plenarinis posėdis. Jame apsvarstyta nemažai lietuvių katalikų užsienio sielovados klausimų, kuriuos pateikė į posėdį atvykęs LVK delegatas užsienio sielovadai prelatas Edmundas Putrimas.

Gavęs visus reikalingus dokumentus, birželį į JAV išvyks Bruklino vyskupijos lietuvių kapelionas kun. Valdemaras Lisovskis. Trondheimo prelatūros (Norvegija) lietuvių kapelionu buvo išrinktas kun. Valdemaras Širvinskis. Švedijos ir Liuksemburgo lietuvių sielovada rūpinsis pranciškonai br. kun. Gediminas Numgaudis OFM ir br. kun. Alvydas Virbalis OFM.

2022 m. gegužės 2 d. mirė Vytautas Beleška, Amerikos muzikos pasaulyje žinomas kaip Vyto B. Jis gimė Čikagoje 1952 m. Tai, kad V. Beleška buvo gerai žinomas amerikiečių avangardinio meno pasaulyje, liudija gausūs pranešimai apie jo mirtį, pasirodę įvairiuose JAV žiniasklaidos šaltiniuose. JAV lietuviai, ypač Čikagoje, jį taip pat gerai pažinojo ne tik

dėl muzikos arba vaizdo projektų, bet ir kaip savanorį, talkinusių lietuviškose institucijose – „Margučio II“ radijuje, Lituanistikos tyrimo centre (LTC), dainavusių Čikagos lietuvių operos chore.

2022 m. gegužės 4 d. Vienoje didžiausių tarptautinių šiuolaikinio ir modernaus meno parodoje „EXPO Chicago“ tarp daugybės galerijų ir kūrėjų šiais metais savo darbus pristatė 5 Lietuvos menininkai. Viena iš lietuvių stendo kuratorių buvo Amerikos lietuvė architektė, dizainerė Katryna Čiurlionis.

2022 m. gegužės 7 d. JAV lietuviai toliau renka paramą ukrainiečiams. Čikagoje, arenoje „Compass“ trys organizacijos – JAV lietuvių bendruomenė, Čikagos lietuvių klubas „Rotary“ ir Rimanto Kaukėno paramos fondas – surengė labdaros koncertą „Už taiką ir gyvenimą“, skirtą Ukrainos vaikams paremti.

Paramos renginyje dalyvavo Lietuvos ir Amerikos lietuvių atlikėjų, taip pat buvo atvykęsi Lietuvoje veikiančio labdaros fondo „Saulės smiltys“ vadovė Marija Dubickienė. Šio fondo savanorių dėka JAV lietuvių humanitarinė parama jau anksčiau pasiekė kovojančios Ukrainos žmones. LR generalinio konsulato Čikagoje kvietimu koncerte apsilankė Ukrainos generalinio konsulato Čikagoje atstovas, jis padėjo lietuviams už solidarumą ir paramą Ukrainai. Iš viso per renginį buvo paaukota 68 tūkst. JAV dolerių (daugiau nei 64 tūkst. eurų).

2022 m. gegužės 8 d. Rytų Londono universiteto sporto komplekse Britanijos lietuvių sporto asociacija, bendradarbiaudama su Lietuvos ambasada, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomene ir kitomis organizacijomis, surengė pirmąsias Jungtinėje Karalystėje gyvenančių lietuvių sporto žaidynes.

2022 m. gegužės 12 d. PLB valdybos nariai dalyvavo nuotoliniame susitikime su „Gedimino legiono“ atstovais, kurie jungėsi iš Kyjivo. Susitikime dalyvavo Ukrainos lietuvių bendruomenės pirmininkė Dalia Makarova. Per susitikimą kalbėta apie pilietinio pasipriešinimo ir diasporos telktį. „Gedimino legiono“ atstovė Eglė Radvilė dalijosi asmenine ir kolegų patirtimi kovojant už Ukrainos laisvę.

2022 m. gegužės 13 d. posėdžiavusi Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) komisija aptarė tautinės tapatybės išsaugojimo ir etninės kultūros puoselėjimo klausimus, taip pat priėmė rezoliuciją „Dėl tautinės tapatybės išsaugojimo ir etninės kultūros puoselėjimo“.

Komisijos narė Rasa Mauragis iš Australijos akcentavo silpnėjantį tautinės tapatybės puoselėjimą Lietuvoje ir mažėjantį užsienyje gyvenančių lietuvių tautinį sąmoningumą, dalyvavimą bendruomeniniame gyvenime, nepakankamas pastangas mokyti savo vaikus lietuvių kalbos.

Komisijos pirmininko pavaduotoja Jūratė Caspersen iš Šveicarijos atkreipė dėmesį į tai, kad šioje komisijoje nuolat diskutuojama apie tautinės tapatybės ugdymą ir tautinių tradicijų puoselėjimą, pasaulio lietuviai siūlo, kaip būtų galima spręsti tautinės tapatybės išsaugojimo klausimus, todėl šioje srityje tikimasi proveržio.

Komisijos narys dr. Stasys Tumėnas, akcentuodamas ir asmeninę kiekvieno lietuvių atsakomybę saugoti tautinę tapatybę, patarė užsienio lietuviams, ypač gyvenantiems mišrioje šeimoje, patiems susikurti kolektyvinę tapatybę iš dviejų tautų tradicijų, išsaugoti individualią tapatybę. Seimo narys taip pat pabrėžė valstybės dėmesio būtinybę. Jis pateikė pasiūlymų ir išvardijo darbus, kuriuos reikia atlikti norint proveržio šioje srityje.

Seimo Laikinosios Etno bičiulių grupės pirmininkas, Komisijos nario pavaduotojas Kęstutis Vilkauskas pristatė Seimo Laikinosios Etno bičiulių grupės veiklą saugant tautinę tapatybę ir puoselėjant etninę kultūrą.

Etninės kultūros globos tarybos pirmininkė dr. Dalia Urbanavičienė aptarė tautinės tapatybės išsaugojimo ir etninės kultūros puoselėjimo Lietuvoje padėtį ir problemas bei šių problemų sprendimo būdus.

Kultūros viceministras Albinas Vilčinskas pristatė Kultūros ministerijos indėlį į tautinės tapatybės išsaugojimą, etninės kultūros puoselėjimą Lietuvoje ir teikiamą pagalbą bei paramą užsienyje gyvenančioms lietuvių bendruomenėms.

Lietuvos nacionalinio kultūros centro direktorius Saulius Liausa kalbėjo apie kultūros centrų indėlį ir bendradarbiavimą su užsienio lietuviais, kuris labai suintensyvėjo pastaraisiais metais.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Bendrojo ugdymo departamento Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyriausioji specialistė Elona Bagdanavičienė pateikė etninės kultūros mokymo formaliosiose ir neformaliosiose mokyklose apžvalgą, atsakė į komisijos iš anksto užduotus klausimus, o Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Užsienio lietuvių skyriaus vedėja Virginija Rinkevičienė pristatė Baltistikos centrų veiklą.

„Pagrindinis lietuviškos tautinės tapatybės stiprybės šaltinis yra Lietuva ir jos nepriklausomybės išsaugojimas“, teigė komisijos kopirmininkas Jonas Bružas iš Jungtinių Amerikos Valstijų.

Komisijos posėdyje taip pat dalyvavo PLB pirmininkė Dalia Henke, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) pirmininkas Rimvydas Rubavičius, PLB atstovė Lietuvoje Vida Bandis, Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento direktorė Lina Žukauskaitė, Etninės kultūros globos tarybos narė Nijolė Balčiūnienė ir kitų institucijų atstovai.

2022 m. gegužės 14 d. Pasaulio lietuvių centre (PLC) Lemonte, JAV, apsilankė Kazickų šeimos fondo prezidentė Jūratė Kazickaitė ir fondo išdininkas, jos brolis Jonas Kazickas. Juos lydėjo Kazickų šeimos fondo vykdomosios direktorės Niujorke ir Vilniuje Neila Baumilienė ir Agnė Vertelkaitė.

2022 m. gegužės 15 d. Baltijos baleto teatro (BBT) šokėjai apsilankė Kopenhagoje ir šiuolaikinio šokio centre „Dansekappellet“ atliko baletą „Vaivos juosta“. Šiame Kopenhagoje įspūdingą, daugiau nei 50 įvairių renginių apimančią tarptautinę Jono Meko 100-mečio paminėjimo programą parengė Lietuvos kultūros institutas, Lietuvos kultūros atašė Švedijoje, Suomijoje ir Danijoje ir Jono Meko fondas.

2022 m. gegužės 15–22 d. Čikagoje vyko didžiausia išeivijos sporto šventė – jubiliejinės 70-osios Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos (ŠALFASS) žaidynės. Keturių sporto šakų – krepšinio, stalo teniso, biliardo ir boulingo varžybose dėl ŠALFASS apdovanojimų varžėsi apie 400 sportininkų iš keliolikos JAV valstijų, taip pat Kanados ir netgi Jungtinės Karalystės. Įvyko ir proginis Čikagos lietuvių bėgimo klubo skaičiaus 70 „išbėgimas“, taip pat Luko Kulbio greitųjų šachmatų varžybos Pasaulio lietuvių centre.

2022 m. gegužės 16 d. PLB pirmininkė D. Henke, PLJS pirmininkas R. Rubavičius kartu su lietuvių bendruomenių pirmininkais iš JAV, Graikijos ir Jungtinės Karalystės

virtualiai dalyvavo diplomatinė atstovybių ir konsulinių įstaigų darbuotojų, atsakingų už ryšius su diaspora, mokymuose ir dalijosi savo patirtimi, pateikė įžvalgų ir pasiūlymų.

2022 m. gegužės 17 d. Prezidentui Valdui Adamkui Seime buvo įteiktas Prezidento Aleksandro Stulginskio žvaigždės apdovanojimas. Prezidentas V. Adamkus ir JAV senatorius Richardas Durbinas tapo pirmaisiais aukščiausio Seimo apdovanojimo laureatais. Aleksandro Stulginskio žvaigždė siekiama įvertinti Lietuvos ir užsienio fizinių ir juridinių asmenų laimėjimus ir indėlį puoselėjant parlamentarizmo, demokratijos ir valstybingumo idėjas.

2022 m. gegužės 19 d. lituanistinė etnokultūros ir dramos mokykla „Bitė“, įsikūrusi Kroidone, Jungtinėje Karalystėje (JK), surengė 10-mečio jubiliejaus šventę. Joje dalyvavo mokyklos bendruomenė, Lietuvos ambasados diplomatai, JK lietuvių bendruomenės pirmininkė Alvijs Černiauskaitė. Ambasados pirmasis sekretorius Tadas Kubilius mokyklos jubiliejaus proga mokyklos vadovei Virginijai Stukaitei-Laniauskienei įteikė sidabrinį Vyčio ženklėlį ir lietuviškų knygų rinkinį mokyklos bibliotekai.

2022 m. gegužės 21 d. Estijos Etnografiniame muziejuje, Taline, po atviro dangumi įvyko penktoji Estijos lietuvių bendruomenės suorganizuota Lietuvos diena. Šis renginys jau išaugo į gražią tradiciją ir yra viena laukiamiausių švenčių.

2022 m. gegužės 23–26 d. Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė pakvietė į Vilnių sugrįžti po pasaulį pasklidusius litvakus aplankyti protėvių gimtinės ir dalyvauti penktajame Pasauliniame litvakų kongrese. Keturias dienas vykusio kongreso programoje buvo diskusijos, istorinių vietų lankymas bei įvairios kultūrinės veiklos, dedikuotos žydų paveldui Lietuvoje ir litvakų pasiekimams pasaulyje.

2022 m. gegužės 25 d. Pasaulio ekonomikos forume Davose kelių pasaulio bendruomenių lyderiai paskelbė apie Pasaulinės Vidurio ir Rytų Europos koalicijos (*Council of Central and East-European Communities*, CEEC) sukūrimą. Steigėjai yra Pasaulio estų taryba, Pasaulio lietuvių bendruomenė, Pasaulio ukrainiečių kongresas, Pasaulio laisvųjų latvių federacija ir Pasaulio lenkų taryba.

2022 m. gegužės 28 d. Pasaulio lietuvių centre, Ritos Riškienės salėje įvyko metinis ansamblio „Grandis“ koncertas, pavadintas „Visi kartu į karalių pasaką“.

2022 m. gegužės 28–29 d. Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenė surengė šventinius 75-erių metų jubiliejui skirtus renginius. Į juos atvyko Lietuvos Respublikos pirmoji ponija Diana Nausėdienė, ekonomikos ir inovacijų ministrė Aušrinė Armonaitė, Lietuvos Respublikos Seimo narė Dalia Asanavičiūtė, Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje Renatas Norkus, Lietuvos nuolatinis atstovas prie ES Arnoldas Pranckevičius, Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkė D. Henke ir kiti garbingi svečiai. Gegužės 28 d. buvo surengta Dvikalbystės ir lituanistinio švietimo konferencija.

2022 m. birželio pradžioje „Draugo“ redakcijoje apsilankė paramos Ukrainai organizacijos „Blue/Yellow“ įkūrėjas Jonas Ohmanas, lydimas šios organizacijos savanorių JAV Rimos ir Jono Žiūraičių.

2022 m. birželio 2 d. „Draugo“ redakcijoje apsilankė Lietuvos aviacijos muziejaus vadovas, fotomenininkas Mindaugas Kavaliauskas su šeima. Šia proga redakcijoje buvo surengtas M. Kavaliausko susitikimas su visuomene.

2022 m. birželio 3–6 d. Norvegijoje, Rugalande, pirmą kartą buvo surengtos Europos lietuvių kultūros dienos, į kurias atvyko devynių Europos šalių (Šveicarijos, Vokietijos, Belgijos, Norvegijos, Ukrainos, Lietuvos, Jungtinės Karalystės, Švedijos, Airijos) ir JAV lietuvių bendruomenių pirmininkai, kultūrinės veiklos kuratoriai, įvairių mėgėjų meno kolektyvų ir jų vadovai. Tris dienas trukusiame renginyje, lietuviybės šventėje, vyko meno kolektyvų pasirodymai, kultūros forumas, diskutuota apie diasporos vaidmenį šiuolaikinėje Lietuvos valstybėje, aptartos diasporos kultūros politikos problemos, tautinės tapatybės puoselėjimo poreikis, Dainų ir šokių švenčių tradicijos vertė, buvo atidaryti Lietuvių namai Homersoke (*Hommersåk*). Forume „Kultūros politika diasporos klausimais“ buvo išsakytos Prezidentūros, LR Vyriausybės, Seimo, PLB pozicijos. Renginiui vadovavo PLB pirmininkė D. Henke ir PLB Kultūros komisijos pirmininkė J. Caspersen. Kitais metais susitikimas vyks Vokietijoje.

2022 m. birželio 10–12 d. Atėnuose vyko kasmetinis lituanistinių mokyklų ir lietuvių bendruomenių sąskrydis „Draugystės tiltas“, kurio šūkis buvo „Leiskimės į odisėją – grįžkime namo“. Renginį organizavo Graikijos lituanistinė mokykla „Giliukai“ ir Graikijos lietuvių bendruomenės nariai. Sąskrydyje dalyvavo ir dalyvius pasveikino PLB pirmininkė D. Henke. 2023 m. „Draugystės tiltas“ dalyvius pakvies į Hurgadą, Egiptą.

2022 m. birželio 11 d. Po dvejų metų pertraukos Belgijoje, Diufelio mieste, buvo vėl suorganizuotos Beniliukso lietuvių sporto žaidynės. 15-osiose žaidynėse dalyvavo keli šimtai lietuvių, latvių ir estų bendruomenių narių, šiemet savo jėgas išmėgino ir Belgijoje laikinai apsisistoję ukrainiečiai.

2022 m. birželio 11 d. Kanados lietuvių bendruomenė ir Lietuvos ambasada Kanadoje sukvietė vaikus į virtualų Gedulo ir vilties dienių paminėti skirtą renginį. Jame dalyvavo Vankuverio, Toronto ir Kalgario lituanistinių mokyklų mokiniai.

2022 m. birželio 14 d. Gedulo ir vilties dieną užsienio lietuvių bendruomenės ir Lietuvos atstovybės užsienyje (Čekijoje, JAV, Rusijoje, Kanadoje, JK) paminėjo nuo sovietų represijų ir trėmimų nukentėjusius lietuvius, latvius ir estus bei dalyvavo kasmetinėje atminties akcijoje „Ištark. Išgirsk. Išsaugok“, skirtoje lietuvių tautos tremties ir kalinimo istorijai.

2022 m. birželio 16 d. Čikagoje, De Paulo universiteto koncertų salėje buvo surengtas Lietuvos žydų kultūrai ir istorijai skirtas koncertas „Žydiškos Lietuvos spalvos“. Jame skambėjo lietuvių ir žydų autorių muzikos kūriniai. Taip pat įvyko premjera – specialiai šia proga sukurtas litvakų kilmės Čikagos kompozitoriaus Lee Kesselmano kūrinys „Batų vagonas“ pagal poeto Avromo Sutzkeverio eiles. Programą atliko Rafailas Karpis, išeivijos lietuvių choras „Dainava“, jiems akompanavo kompozitorius L. Kesselmanas ir Čikagos lietuvių smuikininkė Linda Veleckis.

Šį koncertą suorganizavo Lietuvos generalinis konsulas Čikagoje ir Čikagos lietuvių meno ansamblis „Dainava“. Renginio Čikagoje lankytojai taip pat galėjo apžiūrėti Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejaus istorikų parengtą keliaujančią parodą „Knygos ant medžių neauga: išsaugoti ir perduoti atmintį“.

2022 m. birželio 17 d. posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija aptarė Lietuvos įvaizdžio užsienyje geopolitinių pokyčių kontekste ir pasipriešinimo propagandai klausimus,

Lietuvos ir diasporos sporto problemas, Pasaulio lietuvių sporto žaidynių organizavimo klausimus ir priėmė dvi rezoliucijas:

- „Dėl Lietuvos įvaizdžio užsienyje vykstant geopolitiniams pokyčiams ir pasipriešinimo propagandai“;
- „Dėl sporto reikalų“.

Komisijos narys, žymus Lietuvos ir Kanados rašytojas Antanas Šileika akcentavo įsitvirtinantį teigiamą Lietuvos įvaizdį užsienio žiniasklaidoje; tai tapo ypač matoma dėl tvirtos Lietuvos pozicijos per karą Ukrainoje. „Atrodome kaip labai drąši šalis“, sakė A. Šileika.

Komisijos narė, Seimo Užsienio reikalų komiteto pirmininkė, Nepriklausomybės Akto signatarė Laima Andrikienė pabrėžė, kad „teigiamas Lietuvos įvaizdis daugiau yra demokratiname pasaulyje, bet autokratiniai režimai formuoja Lietuvos įvaizdį visiškai ne Lietuvos naudai“.

Krašto apsaugos ministro patarėjos Kamilė Šeraitė ir Aušra Kudirkaitė pristatė Krašto apsaugos ministerijos ir Lietuvos kariuomenės darbą formuojant Lietuvos kaip įsipareigojimus vykdančios, patikimos NATO narės įvaizdį.

Užsienio reikalų ministerijos Komunikacijos ir kultūrinės diplomatijos departamento direktorius Marius Janukonis pristatė Užsienio reikalų ministerijos darbą formuojant teigiamą Lietuvos įvaizdį užsienyje ir pasidžiaugė išaugusiu užsienio žiniasklaidos dėmesiu Lietuvai.

Seimo Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos pirmininkė Paulė Kuzmickienė pristatė Lietuvos laisvės kovų, pasipriešinimo okupacijai ir valstybės istorinės atminties politiką.

Komisijos nario pavaduotojas, ilgametis Pasaulio lietuvių bendruomenės sporto renginių organizatorius Laurynas Misevičius iš JAV pasidžiaugė, kad komisija svarsto ir sporto reikalus.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Sporto grupės vadybos konsultantas Mindaugas Špokas kalbėjo apie Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos darbą formuojant Lietuvos profesionalaus ir mėgėjų sporto politiką ir Lietuvos krepšinio federacijos darbą formuojant krepšinio politiką.

Lietuvos futbolo federacijos generalinis sekretorius Edgaras Stankevičius pristatė Lietuvos futbolo federacijos darbą formuojant futbolo politiką, apžvelgė tradicijas ir problemas.

Švietimo, mokslo ir sporto viceministras Linas Obcarskas pristatė pasiruošimą Druskininkuose vyksiančioms Pasaulio lietuvių sporto žaidynėms.

Komisijos kopirmininkas Jonas Bružas iš JAV apžvelgė institucijų atsakymus į Seimo IV (pavasario) sesijoje komisijos priimtas rezoliucijas.

Komisijos posėdyje taip pat dalyvavo Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkė D. Henke, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas R. Rubavičius, Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovė Lietuvoje V. Bandis, Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento direktorė L. Žukauskaitė ir kitų institucijų atstovai.

2022 m. birželio 25 d. savo namuose Riversaide (Čikagos priemiestyje) šį pasaulį paliko iškylus lietuvių išeivijos veikėjas, prelatas, kanauninkas, dr. Jurgis Šarauskas.

J. Šarauskas augo Čikagoje kartu su seserimi Lina (gim. 1950) ir broliu Arūnu (1951–2002). Kunigo šventimus priėmė 1973 m. gegužės 9 d. iš kardinolo Johno Cody'o

Mandelaino (*Mundelein*) seminarijos bažnyčioje, pirmąsias šv. Mišias aukojo Šv. Kristoforo bažnyčioje. 1973–1979 m. jis buvo Šv. Atanazo parapijos Evansone, Ilinojuje, vikaras.

Dar iki šventimų J. Šarauskas pasižymėjo studijuodamas: Mandelaino seminarijoje (*University of St. Mary of the Lake/Mundelein Seminary*) gavo filosofijos bakalauro, vėliau Ilinojaus technologijos institute (*Illinois Institute of Technology*, 1970 m.) – viešojo administravimo magistro laipsnį, Mandelaino seminarijoje – teologijos licenciato laipsnį (1971 m.). Vėliau, jau būdamas kunigas, pasaulietinėse studijose Šiaurės vakarų universitete (*Northwestern University*) 1979 m. apgynė viešojo administravimo srities disertaciją apie parapijų vadybą ir organizavimą. Domėjosi politika, pasižymėjo aktyvia visuomenine veikla, organizavo antisovietines demonstracijas.

Grįžiant Sovietų Sąjungai, J. Šarauskas organizavo kardinolo J. Bernardino kelionę į Sovietų Sąjungą (Maskvą), vėliau į Lietuvą, kurioje kardinolo delegacija viešėjo kelias dienas, aplankė ir didžiuosius, ir mažesnius šalies miestus. Tai buvo pirmasis tokio aukšto rango katalikų kunigo apsilankymas Sovietų Sąjungoje.

Kardinolo J. Bernardino vizitas tapo pagrindu įsteigti Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biurą prie JAV Katalikų Vyskupų Konferencijos. Biuro įkūrimo darbams vadovavo ir pirmuoju jo vadovu tapo būtent J. Šarauskas. „Tėvas J. Šarauskas dėl turimo išsilavinimo ir sukaupytų patirčių yra išskirtinai tinkamas šiam istoriniam darbui“, 1990 m. kalbėjo JAV Katalikų Vyskupų Konferencijos generalinis sekretorius Robertas N. Lynchas. Kardinolas J. Bernardinas, lydėdamas J. Šarauską į naująjį biurą, prisipažino atiduodantis „pajėgiausią savo arkivyskupijos žmogų“.

Nuo mažumės augintas labai lietuviškoje aplinkoje, J. Šarauskas buvo tikras Amerikos lietuvis – gerai derino abi tapatybes, buvo iškilas lietuvis ir iškilas amerikietis. Jo mokiniams galėtume laikyti dabartinį Kauno arkivyskupą, teologijos mokslų daktarą Kęstutį Kėvalą, kunigą ir teologijos mokslų daktarą Gediminą Jankūną.

Iki 2004 m., kol J. Šarauskas vadovavo Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biurui, visam regionui buvo skirta daugiau nei 100 mln. JAV dolerių. Iš šios sumos 8,5 mln. dolerių atiteko Lietuvai (8 proc. visos išdalytos paramos). Lietuvių kunigų ir vienuolių teologijos studijoms užsienyje (JAV, Italijoje (Romoje) ir kitose šalyse) finansuoti buvo skirta apie 1,5 mln. JAV dolerių.

Greta paramos studijoms užsienyje, programa finansavo didžiąją dalį šalies katechetinių ir šeimos centrų biudžeto. Ji taip pat buvo pagrindinis Socialinio darbo ir profesinių studijų centro Vytauto Didžiojo universitete finansuotojas. Iki 2004 m. katalikiškos spaudos centrai Lietuvoje gavo apie 500 tūkst. JAV dolerių paramos. Finansinė parama buvo skirta Telšių, Kauno, Vilniaus seminarijų ir jų bibliotekų reikalam.

Atsisveikinimo su prelatu J. Šarausku apeigos įvyko Krestvudo (*Crestwood*) Įsikūnijimo parapijoje. 2022 m. liepos 11 d. į amžinąją kelionę prelatą palydėjo jo sesuo Lina ir kiti artimieji, gausus būrys jį pažinojusiųjų, keliolika dvasiškių. J. Šarauskas buvo palaidotas Šv. Kazimiero kapinėse, Čikagoje, šalia savo tėvų ir brolio. Daugiau apie prelato, kanauninko gyvenimą galite rasti šiuo interneto adresu: <https://www.bernardinai.lt/atsisveikinus-su-prelatu-dr-jurgiu-sarausku-1945-2022/>.

2022 m. birželio 28–30 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vyko jau antrasis Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimas. PLB Kultūros komisijos pirmininkė J. Caspersen

sakė: „Šis renginys telkia ir buria po visą pasaulį pasklidusius lietuvių kilmės rašytojus, kuriančius ne tik lietuvių kalba, bet savo kūryba teigiančius lietuviškosios tapatybės svarbą. Pirmasis diasporos rašytojų suvažiavimas vyko prieš 3 metus, 2019-aisiais, ir įtikino, kad PLB ir kompetentingų Lietuvos institucijų bendradarbiavimas sukuria solidžią platformą diasporos kūrybos ir kultūros žmonėms „grįžti“ į tėvynę visomis prasmėmis.“ Renginiuose dalyvavo 25 rašytojai, vertėjai, literatūros kritikai iš 15 šalių. Specialiai šiam suvažiavimui buvo išleistas pasaulio lietuvių rašytojų almanachas „Egzodika 2“, kurio leidybą finansavo Lietuvių fondas (JAV). Suvažiavimą organizavo Pasaulio lietuvių bendruomenė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvos rašytojų sąjunga, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Renginio partneriai – Lietuvos nacionalinis muziejus, Istorijų namai, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Vytauto Kasiulio dailės muziejus, Rašytojų klubas.

2022 m. birželio 29 – liepos 3 d. Filadelfijoje, Pensilvanijos valstijoje, vyko XVI Šiaurės Amerikos lietuvių tautinių šokių šventė. Jos tema – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrybos elementais ir tautos legendomis apipinta „Karalių pasaka“, kurią šokių aikštėje sekė beveik tūkstantis šokėjų.

Šventės savaitgalio programoje vyko verslo forumas, koncertai, Jaunimo susipažinimo vakaras, Mokytojų pagerbimo vakaras, Amatų mugė, kurioje buvo prekiaujama lietuviškais meno dirbiniais, gardėisiais ir šventės suvenyrais. Šokių šventės baigiamasis – didysis – koncertas įvyko Templ (*Temple*) universiteto Liacouras'o centre, o jį vainikavo tradicinis sekmadienio banketas ir šokių vakaras.

2022 m. liepos 1–30 d. Vilniaus Rotušėje buvo pristatomi Kanados lietuvių menininkės Snaigės Šileika darbai. S. Šileika – daugelio Kanados ir tarptautinių parodų dalyvė. Ji dažnai vieši Lietuvoje, čia yra surengusi ne vieną personalinę parodą.

Šiomet Vilniaus žiūrovams menininkė pirmą sykį pristato didelę savo kūrybos retrospektyvą – parodą „Pakelė“. Ją sudaro keturios dalys, kiekviena jų apibendrina dailininkės nueitą kelią, atspindi atskirą jos kūrybos temą ir stilių.

2022 m. liepos 6 d. lietuvių bendruomenės įvairiose užsienio šalyse būrėsi kartu sugiedoti Lietuvos himno ir paminėti Mindaugo karūnavimo dienos.

2022 m. liepos 9–10 d. Miunchene vyko jau trečią kartą surengtos Baltijos šalių kino dienos (*Baltische Filmtage München*), kurių šiųmetė tema buvo pasirinkti tikėjimas, meilė, viltis ir humoras. Programoje buvo parodyti keturi lietuviški filmai, kuriais Vokietijoje siekta ne tik pristatyti mūsų šalies kultūrą, bet ir padėti vokiečiams suprasti šiandienos situaciją. Baltijos kino dienų programą rengia Miuncheno lietuvių bendruomenė kartu su latvių ir estų bendruomenėmis bei Miuncheno miesto biblioteka, renginį remia Lietuvos Respublikos ambasada Vokietijoje.

2022 m. liepos 14–17 d. Druskininkuose vyko penkerius metus lauktos Pasaulio lietuvių sporto žaidynės (PLSŽ). Jos startavo ketvirtadienio rytą, kai į kelionę aplink Lietuvą buvo išlydėti Jungtinės Karalystės lietuviai dviratininkai. Tos pačios dienos vakarą Druskininkuose buvo surengta vakaronė su liaudies šokėjais, dainininkais, muzikantais ir žaidimais.

Iš viso žaidynėse dalyvavo 2 314 žmonių iš 26 šalių. Daugiausiai dalyvių atvyko iš Jungtinės Karalystės (329 sportininkai) ir Jungtinių Amerikos Valstijų (238). Populiariausiu žaidynių sportiniu žaidimu, kaip įprasta tarp lietuvių, tapo krepšinis – dalyvavo 482 žaidėjai.

Per keturias dienas vykusį renginį sportininkams buvo išdalyta iš viso net 323 medalių komplektai. 597 medalius iškovojo Lietuvos sportininkai, o antrojoje ir trečiojoje tituluočiausių vietose – 51 medalį laimėję Jungtinės Karalystės lietuviai ir 23 medalius iškovoję Jungtinių Amerikos Valstijų sportininkai.

Pasaulio lietuvių sporto žaidynės stebino ne tik sporto kryptį ir dalyvių įvairovę, bet ir sportininkų amžiumi. Septynerių metų Jūrgen iš Estijos, dalyvavusi šiaurietiško ėjimo rungtyje, tapo jauniausia dalyve, o 87-erių metų Stanislovas iš Klausų, žaidęs stalo tenisą, – vyriausiu.

2022 m. liepos 17–21 d. Vilniuje vyko Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) XVII Seimas, kuriame dalyvavo lietuvių bendruomenių atstovai iš 37 pasaulio šalių. Per renginį buvo išklausti pranešimai ir vyko diskusijos apie Pasaulio lietuvių bendruomenės dabartį, tikslus ir uždavinius 2022–2025 m., diskutuota pilietybės, lietuvių bendruomenių stiprinimo, lituanistinio švietimo, kultūros, lietuvių bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimo, tautinės tapatybės puoselėjimo, patriotizmo, susitelkimo ir pilietinio pasipriešinimo temomis. PLB XVII Seimas priėmė 19 rezoliucijų (jas galima rasti internete adresu <https://plb.lt/seimai-category/xvii-seimas/>).

PLB Seimo atstovai padėjo Lietuvos Respublikos Seimui ir Vyriausybei už tiesioginį bendradarbiavimą per bendras komisijas – LR Seimo ir PLB komisiją ir Lietuvos diasporos reikalų koordinacinę komisiją, visokeriopą Pasaulio lietuvių bendruomenės palaikymą, teikiamą prieglobstį ir pagalbą tautiečiams, atvykusiems iš humanitarinės krizės ištiktų kraštų, taip pat LR Seimo valdybai, kanceliarijai, LR Seimo ir PLB pirmininkei D. Asanavičiūtei už pagalbą organizuojant PLB XVII Seimą. PLB XVII Seimas išrinko PLB valdybą, Kontrolės komisiją ir Konfliktų sprendimų komitetą. Į Kontrolės komisiją buvo išrinkti Daiva Kazlauskas (JAV), Egidijus Meškėnas (Švedija) ir Edita Vaitkaitienė (Airija), o į Konfliktų sprendimo komitetą – Jonas Bružas (JAV), Mindaugas Jacinevičius (Vokietija) ir Laura Vidžiūnaitė (JAV).

Specialiai PLB XVII Seimui buvo išleistas leidinys, kuriame pateikiami svarbiausi PLB dokumentai ir informacija apie lietuvių bendruomenes (leidinį galite skaityti adresu <https://plb.lt/wp-content/uploads/2022/07/PL-2022-leidiny.pdf>).

2022 m. liepos 20 d. PLB XVII Seimo nariai, vedami simbolinio šių metų šūkio „Quo vadis PLB“, trečiajai kadencijai pirmininke išrinko D. Henke. Naujojoje valdyboje dirbs pasaulio lietuvių atstovai iš trijų žemynų.

PLB pirmininkės pavaduotoju vienbalsiai buvo išrinktas Sporto komisijos pirmininkas L. Misevičius iš JAV. Likusią valdybą sudarys Aurelija Orlova (PLB viešieji ryšiai), Irma Petraitytė-Lukšienė (visuomeninių ir specialiųjų projektų reikalai), Ernesta Kazlauskaitė-Tsakona (finansų ir lėšų telkimo sritis), Alviya Černiauskaitė (švietimo sritis), J. Caspersen (kultūros sritis), Aušra Andriuskaitė (PLB plėtros ir tvarumo sritis), Laurynas Gerikas (ekonominio bendradarbiavimo sritis), R. Rubavičius (PLJS valdybos pirmininkas).

Seimo metu buvo pateiktos 29 rezoliucijos, iš kurių 22 buvo priimtose. Tai – produktyviausias Seimas, koks yra buvęs. Seime vykusioje spaudos konferencijoje buvo pristatytos pagrindinės PLB veiklos kryptys ir tikslai 2022–2025 metams.

2022 m. liepos 21–27 d. Punske vyko XVI pasaulio lietuvių jaunimo kongreso kultūrinė dalis. Renginyje dalyvavo ir dalyvius pasveikino PLB pirmininkė D. Henke ir pirmininkės pavaduotojas L. Misevičius. Renginio globėjas – LR Prezidentas Gitanas Nausėda.

2022 m. liepos 22 d. „Draugo“ redakcijoje žmonės rinkosi į paskelbtą laiškų rašymo akciją. Buvo parašyta per 50 laiškų draugams, giminėms, vaikams, anūkams ir net Vokietijos, Prancūzijos, Vengrijos bei kitų šalių vadovams. Ant voko simboliškai buvo klijuojami neseniai Lietuvoje išleisti pašto ženklai „Bayraktar“.

2022 m. liepos 26 d. Rumšiškėse įvyko etnomuziklo „Iš laisvės šaknų“ premjera. Pasirodė lietuviškų šaknų turintis jaunimas, atvykęs į Lietuvą iš įvairių pasaulio kraštų. Muziklą režisavo Deividas Valenta, prodiusavo Gediminas Zujus. Už choreografiją buvo atsaikinga Dominyka Vosyliūtė, o projektui vadovavo A. Černiauskaitė.

Jau šešiolika vasarų G. Zujaus iniciatyva Lietuvoje susitinka jaunimas iš viso pasaulio. Šiomet Rumšiškėse vykusioje kūrybinėje jaunimo stovykloje Lietuvos šaknų turintys atlikėjai lavino vokalo, šokio ir vaidybos įgūdžius.

Projektą iš dalies finansuoja Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, partneriai – Lietuvos liaudies buities muziejus, lietuviškas darželis-mokykla Londone „Obelėlė“ ir Vilniaus technologijos ir dizaino kolegija.

2022 m. liepos 29 d. Balzeko lietuvių kultūros muziejuje įvyko Arvydo Reneckio dokumentinio filmo „Lietuvos Laisvės varpas“ premjera.

2022 m. liepos pabaigoje – rugpjūčio pradžioje jau ketvirtą kartą Dzūkijoje vyko stovykla „Pasaulio Lietuva“, į kurią susirinko apie pusšimtį 12–18 m. lietuvių kilmės vaikų iš 16 šalių nuo Argentinos iki Australijos.

2022 m. rugpjūtį vyko ekspedicija „Brydė 2022. Aliaska“. Pagrindinis kelionės tikslas buvo susitikti su už Atlanto gyvenančiais vadinamaisiais dipukais ir jų palikuonimis. Ekspedicijos dalyvius Aliaskoje globojo Aliaskos valstijoje gyvenanti Lietuvos garbės konsulė Svaja Vansauskas-Worthington.

2022 m. rugpjūčio 2 d. išrinktos naujos Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė D. Henke, pirmininkės pavaduotojas L. Misevičius, valdybos narė A. Orlova ir PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis susitiko su Ministre Pirmininke Ingrida Šimonyte, aptarė lietuvių diasporai užsienyje svarbius klausimus.

2022 m. rugpjūčio 2 d. PLB valdybos nariai susitiko su pasaulio lietuviams atstovaujančiomis LR Seimo narėmis A. Armonaite ir D. Asanavičiūte. Pasaulio lietuvių apygardoje išrinkta Seimo narė A. Armonaitė įteikė PLB pirmininkei D. Henke padėką už nenutrūkstamą darbą telkiant lietuvius visame pasaulyje vienybei, aktyviai pilietinei pozicijai už demokratiją, laisvę, žmogaus teises. Valdybos nariai taip pat apsilankė LRT, susitiko su generaline direktore Monika Garbačiauskaite-Budriene, aptarė tolesnio bendradarbiavimo galimybes. Sutarta surengti nuotolinį susitikimą su LRT ir lietuvių bendruomenių lyderiais bei viešųjų ryšių atstovais, siekiant pristatyti LRT teikiamas žiniasklaidos kanalų galimybes viešinant įvairių šalių lietuvių bendruomenių veiklas.

2022 m. rugpjūčio 4 d. PLB valdybos nariai I. Petraitytė-Lukšienė ir L. Gerikas susitiko su LR krašto apsaugos ministerijos (KAM) Gynybos politikos grupės atstovu Andriumi Vaivada. Vienas pagrindinių PLB tikslų ateinančiais 3 metais – veiksmingas diasporos piliečių įsitraukimas į šalies gynybą ir veiksmingas potencialių agresorių atgrasymas.

2022 m. rugpjūčio 4–8 d. jau antrą vasarą iš eilės buvo surengta ekspedicija „Šaknys“, per kurią Amerikos lietuvių jaunimas tvarkė apleistus JAV lietuvių kapus. Pasak projekto iniciatoriaus Viliaus Žalpio, šiemet ekspedicijoje dalyvavo 7 jaunuoliai iš įvairių JAV vietų.

„Misijos tikslas buvo skirti šiek tiek laiko dvejų lietuviškų kapinių tvarkymui – Šv. Kazimiero Ledforde ir DLK Kęstučio Viljamsono apskrityje netoli Džonson Sičio. Šv. Kazimiero kapinėse tęsėme pernai metų darbus – atstatėme nuvirtusius ir suniokotus antkapius, nuo kapų šalinome krūmus, medžius. Kitose kapinėse tvarkėme medžiais ir krūmais apaugusius kūdikių kapus, taip pat sugebėjome pastatyti apie 10 paminklų“, komentavo projekto iniciatorius.

Kita projekto programos dalis buvo skirta dalyviams supažindinti su Amerikos lietuvių istorija. Pats V. Žalpys jau daugybę metų rūpinasi lietuviško paveldo objektais, domisi ir puoselėja Amerikos lietuvių istoriją, todėl šis projektas yra tokios veiklos tęsinys. Projektą organizuoja JAV lietuvių bendruomenė kartu su JAV Lietuvių jaunimo sąjunga ir Lietuvių fondu.

2022 m. rugpjūčio 11 d. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bibliotekoje buvo surengtas garsaus žemaičių skulptoriaus modernisto Antano Mončio (1921–1993) atminimo vakaras.

2022 m. rugpjūčio 24–25 d. Norvegijos sostinėje Osle įvyko jau tradicinė Baltijos vasaros šventė. Dainomis ir šokiais buvo paminėtas Baltijos kelias ir Lietuvos, Latvijos ir Estijos bendruomenių draugystė.

2022 m. rugpjūčio 24 d. PLB pasveikino ukrainiečius, minėjusius Nepriklausomybės dieną. PLB išreiškė „solidarumą ir paramą ukrainiečių tautai varan demokratijos, laisvės ir taikos“. 2022 m. liepos 20 d. PLB XVII Seimas priėmė rezoliuciją „Dėl Ukrainos palaikymo“.

2022 m. rugpjūčio 26–28 d. Rygoje vyko Latvijos lietuvių dienos, kurias organizavo Latvijos lietuvių bendruomenė, Rygos lietuvių vidurinė mokykla ir asociacija „Amatų šalis“. Renginyje dalyvavo ir lietuvius pasveikino PLB pirmininkė D. Henke.

2022 m. rugpjūčio 27 d. Danijos lietuvių bendrijos šeštadieninės lituanistinės mokyklos Kopenhagoje moksleiviai ir jų tėveliai susirinko į dar vieną mokslo metų pradžią. Susirinkusiuosius pasveikino mokytojos, Danijos lietuvių bendrijos pirmininkas Artūras Maslauskas ir Lietuvos ambasados Danijoje atašė Asta Sakalauskaitė-Jankauskienė.

2022 m. rugpjūčio 28 d. Punsco Kovo 11-osios licėjuje buvo surengtas Lenkijos lietuvių jaunimo sąjungos (LLJS) susirinkimas, per kurį buvo išrinkta nauja sąjungos valdyba 2022–2024 m. Valdybos pirmininke buvo perrinkta Ingrida Vaznelytė.

Balsuojant 2022–2024 metų LLJS valdybos nariais buvo išrinkti Monika Maršalaitė, Gabija Uzdilaitė, Gabija Petruškevičiūtė, Karolina Petruškevičiūtė, Viktorija Petruškevičiūtė, Vaiva Vacekauskaitė, Darija Adamčikaitė, Jokūbas Petruškevičius, Mangirdas Vektorius.

Taip pat buvo išrinkta 2022–2024 m. LLJS Kontrolės komisija: Raimundas Makauskas, Silvija Liaukevičiūtė, Laima Sidarytė.

2022 m. rugpjūčio 28 d. Niujorke, Bruklina, nusidriekė gyva žmonių grandinė, kurioje rankomis susijungė ne tik lietuviai ir ukrainiečiai, bet ir praeiviai niujorkiečiai – visi, kurie tik norėjo prisijungti prie šios gražios Ukrainos palaikymo akcijos. Niujorke, Viljamsberge (*Williamsburg*), viename iš žymių Bruklino rajonų, jau daugiau kaip 100 metų

veikia nepaprastai graži lietuviška Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo bažnyčia, kurioje sekmadieniais vyksta šv. Mišios lietuvių kalba. Kaimynystėje veikia taip pat labai sena ukrainiečių Šventosios Dvasios bažnyčia, o jas skiria tik trys dideli Niujorko miesto kvartalai.

Po šv. Mišių iš abiejų bažnyčių, nešini Lietuvos ir Ukrainos vėliavomis bei kita atributika, šimtai žmonių pradėjo formuoti žmonių grandinę. Gaudžiant lietuviškos Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo ir ukrainiečių Šventosios Dvasios bažnyčių varpams, visi rimties minute ir tylia malda pagerbė Rusijos agresijos Ukrainoje aukas. Po to sekė trijų vėliavų procesija: JAV, Lietuvos ir Ukrainos, už kurių ėjo abiejų parapijų kunigai. Pasibaigus procesijai vyko Ukrainos Nepriklausomybės dienos minėjimas. Per renginį į susirinkusiuosius kreipėsi Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo parapijos klebonas, monsinjoras Jamie's Gigantiello, tos pačios parapijos vikaras Valdemaras Lisovskis, Generalinio konsulo Niujorke pavaduotoja Jurgita Bilvaišienė, kunigas Ivanas Tyhovychius, Šventosios Dvasios parapijos klebonas, ukrainiečių vyskupas Paulas Chomnycky's, atvykęs iš Stamfordo, Konektikuto valstijos, ir Niujorko miesto mero pavaduotojas Frankas Carone'as. Susirinkusieji bendra malda „Sveika, Marija“, kuria buvo meldžiamasi lietuvių, ukrainiečių, anglų, ispanų ir lenkų kalbomis, prašė Dievo užtarimo ir taikos. Sugiedojus Ukrainos himną, svetingieji ukrainiečiai labai dėkojo lietuviams už palaikymą ir pakvietė visus pasivašinti ir pratęsti minėjimą parapijos salėje.

Minėjimui įvykti ypač padėjo Raimundas Šližys, Algirdas Lukoševičius, Jonas Jankauskas.

2022 m. rugpjūčio 30 d. netekome PLB XVI Seimo nario, aktyvaus lietuviybės puoselėtojo, Australijos lietuvių bendruomenės nario, buvusio bendruomenės Krašto valdybos pirmininko Antano Čibiro. Savo gyvenimu ir ilgamete nenuilstama visuomenine veikla jis liudijo meilę Lietuvai. A. Čibiro atminimas tebūnie įpareigojimas mums toliau saugoti ir puoselėti lietuviybę visame pasaulyje.

2022 m. rugsėjo 3 d. Grikpėdžiuose įvyko Lietuvos antinacinio ir antisovietinio pasipriešinimo dalyvio, JAV Lietuvių bendruomenės ir Pasaulio lietuvių bendruomenės veikėjo, pirmojo Pakruojo rajono garbės piliečio Broniaus Nainio gimimo 100-mečiui skirta šventė.

2022 m. rugsėjo 3 d. Švedijoje jau 16-ąją kartą įvyko Baltijos šalių dienos šventė. Šių metų šventėje dalyvavo ne tik Lietuvos, Latvijos ir Estijos ambasadų atstovai, bet ir Ukrainos ambasados bei bendruomenės atstovai, apsilankę renginyje svečių teisėmis. Kaip visada pasirodė vietos meno kolektyvai, prisistatė bendruomenės, lietuvių amatininkas pademonstravo kalvystės meną senovinėje kalvėje, vyko daug kitų pramogų tiek vaikams, tiek suaugusiesiems.

2022 m. rugsėjo 6–8 d. Vilniuje vyko Europos lietuvių dvasininkų suvažiavimas. Kunigai, kurie savo tautiečiams patarnauja įvairiose užsienio šalyje, dalijosi savo patirtimi, gerąja praktika ir problemomis. Daugiau informacijos apie suvažiavimą ir užsienio lietuvių katalikų sielovadą galite rasti interneto adresu <https://www.bernardinai.lt/lietuviai-kunigu-uzsienyje-patirtys-nuo-grieztu-reikalavimu-iki-ikvepianciu-pavyzdziu/>.

2022 m. rugsėjo 10 d. lietuviai ir kiti besidomintieji Lietuva susirinko į Lietuvių dienas Kopenhagoje, kurias organizavo Lietuvių jaunimo sąjunga Danijoje. Lietuvių dienas pradėjo Kopenhagos lietuvių choras „Credo“, vyko amatų dirbtuvės ir lietuviškų patiekalų

degustacija. Pirmosios dienos vakare buvo pristatyta baltarusių rašytojos Vandos Martins knyga ir vyko Vandos Martins, Lietuvos ambasadorės Danijoje Astos Radikaitės, Baltarusijos ir Danijos kultūros draugijos „Beladania“ vadovės Lizavetos Dubinkos-Hushchos diskusija apie lietuvių ir baltarusių identitetus, laisvę ir demokratijos šaknis. Dieną užbaigė atlikėjos iš Lietuvos Gabrielės Vilkickytės koncertas. Antroji renginio diena simboliškai buvo skirta dviračių žygiui lietuvių takais Kopenhagoje, kurį organizavo lietuvių Danijoje istorijos žinovas Dixie's Simonsenas.

2022 m. rugsėjo 16–18 d. Italijoje, Bardžio mieste, vyko šeštasis Italijos lietuvių suvažiavimas, surengtas Emilijos–Romanijos lietuvių iniciatyva. Per suvažiavimą dalyvių laukė ne tik įvairūs renginiai, pranešimai, bet ir bendruomenei svarbių suakčių minėjimai.

Šiomet sueina lygiai 70 metų nuo Italijos lietuvių bendruomenės įkūrimo. Per suvažiavimą buvo pagerbtas aktyvus bendruomenės narys, ilgametis jos vadovas prelatas Vincas Mincevičius; kartu buvo paminėtos 30-osios jo mirties metinės (1915–1992).

Šiais metais taip pat minimas „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ 50-metis, o 2022-ieji buvo paskelbti būtent jos metais. Prie šio leidinio vertimo į italų kalbą ir platini-mo Italijoje labai prisidėjo ir V. Mincevičius.

Prieš 60 metų (1962 m. rugsėjo 17 d.) Bardyje iškilo pirmasis Italijoje lietuviškas kopyltstulpis, kuriuo prel. V. Mincevičius buvo sumanęs pagerbti kardinolą Antonio Samore'ę, dirbusį (1932–1938) Vatikano nunciatūroje Kaune ir pamilusį Lietuvą. 2007-ųjų rudenį (lygiai prieš 15 metų) Bardis pasipuošė kitu iš Lietuvos atvežtu skulptoriaus Vytauto Ulevičiaus išdrožtu kopyltstulpiu. Per suvažiavimą prel. V. Mincevičiaus garbei buvo atidengta ir atminimo lenta.

Renginyje sveikinimo žodį tarė LR ambasados Italijoje atstovas, paskaitas skaitė Vatikano radijo žurnalistas Saulius Augustinas Kubilius, Italijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Elzė Simonkevičiūtė-di Meglio, kalbininkė Birutė Michellini, sakralinio meno specialistė Skaidrė Urbonienė, Vilniaus universiteto bibliotekos generalinė direktorė Irena Krivienė. Vyko koncertas. Per renginį lietuvių bendruomenės nariai buvo kviečiami aplankyti garsiąją Bardžio miestelio pilį. Buvo surengta išvyka į sūrių „Parmigiano Reggiano“ gamyklą, kurioje dalyviai mokėsi ir sužinojo žymiojo sūrio gamybos paslaptį. Galiausiai visi susirinkusieji sekmadienį atsisveikino ir perdavė simbolinį gintaro medelį.

2022 m. rugsėjo 17–18 d. Brazilijoje, San Paulo mieste esančiame Emos Klabin muziejuje, trečią kartą vyko festivalis „Labas“, skirtas Lietuvai. Lankytojų laukė parodos, edukacijos, paskaitos, taip pat liaudies šokių pasirodymai, lietuviška muzika ir maistas. Renginys organizuotas bendradarbiaujant su Lietuvos generaliniu konsulatu San Paule, Lietuvos Respublikos garbės konsulatu Gvaružos mieste, lietuvių ir brazilų bendruomene.

2022 m. rugsėjo 17–24 d. Seimo pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen su oficialiu vizitu pirmą kartą apsilankė Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV), susitiko su Vašingtono, Baltimorės ir Niujorko lietuvių bendruomenėmis.

2022 m. rugsėjo 18 d. pilna salė žmonių susirinko švęsti Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapijos Market (*Marquette*) parke 95-erių metų sukakties. Visą savaitę, nuo rugsėjo 11 iki 18 d., Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapija šventė Šiluvos atlaidus ir kiekvieną dieną meldėsi vis kitomis intencijomis kartu su iš Lietuvos atvykusiu Vilkaviškio vyskupijos vyskupu ordinaru Rimantu Norvila.

Rugsėjo 8 d. minimas Švč. Mergelės Marijos gimimas. Tuo metu Lietuvoje jau daugiau kaip 400 metų piligrimai traukia į garsiuosius Šiluvos atlaidus. Nuo 1927 m. Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapija Market parke kviečia tikinčiuosius melstis ir garsinti Marijos apsireiškimą Šiluvoje. Parapija buvo įsteigta 1927 m. gegužės 10 d., o gimtadienį tradiciškai švenčia bažnyčios vardo globėjos Švč. Mergelės Marijos gimimo mėnesį.

Šiluvos atlaidų savaitės kiekvienos dienos šv. Mišios buvo aukojamos vis kita intencija: melstasi už Katalikų Bažnyčią, parapiją ir parapijiečius, už mūsų mylimą Lietuvą, už pašaukimus ir pašauktuosius kunigus, seses ir vienuolius, už ligonius ir kenčiančiuosius, taip pat už mus, visus lietuvius išeivijoje, už taiką ir teisingumą pasaulyje, už šeimas, už jaunimą, už Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapijoje pakrikštytus vaikus.

Per šv. Mišias klebonas Jaunius Kelpšas sakė, kad rugsėjo 17-ąją, šeštadienį, devyniolikai vaikų ir jaunų žmonių buvo suteiktas Sutvirtinimo sakramentas. Šią svarbią savaitę vainikavo rugsėjo 18-osios, sekmadienio, Šiluvos atlaidų procesija ir šv. Mišios bei metinis parapijos pokylis.

Lietuvos šaulių sąjunga išeivijoje, nešdama Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų vėliavas, pradėjo tradicinę iškilmingą procesiją. Joje dalyvavo Lietuvos vyčių (*Knights of Lithuania Mid-America District*) organizacijos narės, korporacijos „Giedra“ ateitininkės, seselės kazimierietės; eiseną formavosi nuo parapijos salės. Jaunimo nešama Švč. Mergelės Marijos statula, lydimi tautiniais drabužiais pasipuošusių moterų, judėjo bažnyčios link. Bažnyčios choro giesmėms pritarė gausiai dalyvaujantys tikintieji – šv. Mišiose dalyvavo daugiau nei 200 žmonių.

Bažnyčios choro vadovas kompozitorius Ričardas Sokas sutelkė šv. Mišioms nuostabių balsus. Jaunoji solistė Agnė Giedraitytė išvyko studijuoti į Bostoną, jai linkime didžiausios sėkmės. Sekmadienio šv. Mišiose giedojo R. Soko vadovaujamas choras ir mecosopranas Gilija Krūmaitienė bei Gia Martin.

Visi šventėje pasigedo kunigo Gedimino Keršio – jis buvo išvykęs aukoti šv. Mišių Indianoje. Kunigas artimas daugeliui tikinčiųjų, nes atvyksta atlikti šventų apeigų ir į šiaurės priemiestį Mandeleiną, ir į Siserą (*Cicero*), Braitono (*Brighton*) parką ir Šv. Onos bažnyčią Indianoje.

Po šv. Mišių parapijos salėje laukė nuostabi šventė, kurią vedė poetė Sandra Avižienytė.

2022 m. rugsėjo 19 d., pirmadienį, Vilniaus Rotušės aikštėje buvo surengta protesto akcija dėl Baltarusijoje uždromų tautinių mažumų mokyklų. Į tarptautinio pilietinių iniciatyvų centro „Mūsų namai“ ir baltarusių diasporos rengtą mitingą susirinko kelios dešimtys žmonių. Kai kurie jų veidus dengė kaukėmis, nenorėjo skelbti savo vardų. Protestuota tiek dėl lietuviškų, tiek dėl lenkiškų, ukrainietiškių ir baltarusiškų mokyklų uždarymo kaimyninėje šalyje.

2022 m. rugsėjo 24 d. daugiau nei šimtas lietuvių, latvių ir estų diasporos atstovų susitiko tradiciniame Beniliukso regiono profesionalų, verslo lyderių, politikos formuotojų metiniame renginyje Hagoje, Nyderlanduose.

2022 m. rugsėjo 27–29 d. po pandemijos metų į Seimą susirinkusi posėdžiauti Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija baigiamojoje spaudos konferencijoje pristatė 5 priimtas rezoliucijas:

- „Dėl tautinės tapatybės ugdymo“;

- „Dėl grįžusių gyventi į Lietuvą vaikų ugdymo“;
- „Dėl numatomo referendumo dėl gimimu įgytos Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo“;
- „Dėl patriotiškumo ugdymo ir pasirengimo pilietiniam pasipriešinimui“;
- „Dėl grįžtamosios migracijos ir priemonių grįžimui skatinti“.

2022 m. rugsėjo 29 – spalio 3 d. Vilniuje vyko jau šeštasis Vilniaus tarptautinis jaunimo muzikos konkursas „Premio Scarlatti“. Tai – vienintelis Vilniaus miesto vardo tarptautinis muzikos konkursas ir vienintelis tokio pobūdžio renginys Vilniuje, organizuojamas diasporos atstovės, Romoje gyvenančios klavesinininkės Nijolės Dorotėjos Beniušytės. Šiemet konkursas sutraukė net 98 dalyvius iš viso pasaulio.

Konkursą „Premio Scarlatti“ globoja Vilniaus miesto savivaldybė, Lietuvos Respublikos ambasada Italijoje ir Italijos Respublikos ambasada Lietuvoje. Pagrindinis konkurso rėmėjas – Vilniaus miesto savivaldybė. Konkurso mecenatas ir piniginio prizinio fondo steigėjas – Gediminas Kuprevičius.

2022 m. rugsėjo antrąją savaitę dešimt moterų iš Radviliškio suaugusiųjų ir jaunimo neformaliojo ugdymo skyriaus ir Meninės raiškos studijos surengė plenerą Sicilijoje. Nedideliame Italos miestelyje, Mesinos rajone, jos tapė įvairias kalnų apsuptos gyvenvietės detales, o jų darbai sudomino ir vietos gyventojus. Projektą kuravo Italijoje gyvenanti lietuvė Simona Crisafulli.

2022 m. rugsėjo pabaigoje viename iš Bruklino parkų vyko asinchroninis pasaulio lietuvių bėgimas „5 už Lietuvą“, suburiantis dalyvius iš viso pasaulio.

2022 m. spalį Naujosios Zelandijos Šiaurės saloje esančiame Vangarėjaus mieste kasmetiniame kultūros renginyje „Fringe Festival 2022“, kuris vyksta dvi savaites ir apima muzikos, teatro, cirko ir skaitmeninių menų pasirodymus, suskambėjo ir lietuviškos dainos. Festivalyje pasirodė ten gyvenanti lietuvė, folkloristė ir teatro menininkė, dabar savo originalias dainas ir performansus kurianti dainininkė Ingrida Nora Flowers, meniniame pasaulyje pasirodanti INora Flowers vardu.

2022 m. spalio 1 d. Norvegijoje, Klepės (*Kleppe*) mieste, Rugalando (*Rogaland*) vaikų laisvalaikio centras „Draugystė“ sukvietė vaikus ir jų tėvelius į mokyklos 10 metų jubiliejų. Pirmą kartą susipažinti su Rugalande gyvenančiais lietuviais atvyko paskirtas naujasis Lietuvos ambasadorius Norvegijoje Jonas Mažeika. Centro „Draugystė“ auklėtiniai ambasadorių pasitiko su duona ir druska. Vaikus, mokytojus, tėvelius sveikino Rugalando lietuvių bendrijos ir Norvegijos lietuvių bendruomenių tarybos pirmininkas Saulius Trepekūnas. Lituanistinės mokyklos gyvavimu pasidžiaugė ir 10 000 kronų „Draugystei“ padovanojo Lietuvos garbės konsulas Stavangeryje Toras Almas. Renginį vedė buvusi ilgametė vaikų laisvalaikio centro „Draugystė“ vadovė Laimutė Karaliūnienė.

2022 m. spalio 8 d. Vokietijos lietuvių bendruomenei priklausančioje Renhofo pilyje buvo pristatyta šiais metais dienos šviesą išvydusi dr. Sandros Pertraškaitės-Pabst poezijos knyga „Kiaunės jaukinimas“. Jaukų knygos pristatymą padėjo sukurti galias tradicijas turinčios Vokietijos Vasario 16-osios gimnazijos mokinės ir mokytojai bei autorės šeimos nariai. Skambėjo žodžiai, eilės, muzika, dainos, jų klausėsi poezijos mylėtojai ne tik iš Lietuvos, bet ir iš aplinkinių Vokietijos miestų: Heidelbergo, Manheimo ir net iš Frankfurto.

2022 m. spalio 13 d. Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname (JAV) buvo iškilmingai įteiktas Archyvaro garbės ženklas. Kaip rašoma Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos pranešime žiniasklaidai, Lietuvos centrinio valstybės archyvo direktoriaus pavaduotojos Sigita Baranauskienė ir Inga Vizgirdienė juo apdovanojo Amerikos lietuvių kultūros archyvo direktorę, valdybos pirmininkę dr. Mirgą Girniuvienę.

Dr. M. Girniuvienėi padėkota už nuolatinį lietuvių puoselėjimą ir ilgametį darbą siekiant išsaugoti Amerikos lietuvių kultūros archyvą, už ilgametį ir produktyvų bendradarbiavimą su Lietuvos centriniu valstybės archyvu pargabenant į Lietuvą šios šalies istorijai ir kultūrai ypač svarbius rašytinius, vaizdo ir garso dokumentus.

2022 m. spalio 15–16 d. Londone vyko Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimo sąjungos (JKLJS) suvažiavimas. Šiame jis vyko kartu su renginiu „JK mišrainė“, skirtu lietuvių jaunimo organizacijų atstovams mokytis, susipažinti, organizacijų ryšiams stiprinti, bendroms idėjoms ir veikloms skatinti. Suvažiavime dalyvavo jaunimo iš įvairių JK miestų: Londono, Kembridžo, Oksfordo, Andoverio, Edinburgo, Birmingamo, Niukaslo, Mančesterio ir Milton Kenso. Per suvažiavimą buvo išrinkta ir naujoji JKLJS valdyba, o jos pirmininke tapo Goda Katkutė.

2022 m. spalio 20 d. LR ambasadoje Prancūzijoje VŠĮ „Gabrielės meno galerija“ ir Antano Obcarsko tapybos studija „Antaniniai obuoliai“ pristatė keturių lietuvių dailininkų grupės parodą „4 antaniniai obuoliai“. LR ambasadoje Prancūzijoje lankytojams ir svečiams savo kūrybą pristatė keturi A. Obcarsko tapybos studijos „Antaniniai obuoliai“ dailininkai: žinomas tapytojas ir studijos vadovas Antanas Obcarskas, tapytojai Jolita Purnaitė-Lubienė, Irma Gūžienė ir Ugnius Motiejūnas.

Pagrindinis parodos rėmėjas – Kauno rajono savivaldybė. Parodos rengėjai – LR ambasada Prancūzijos Respublikoje ir VŠĮ „Gabrielės meno galerija“. Parodos partneris – VŠĮ studija „Antaniniai obuoliai“. Prie parodos organizavimo prisidėjo LR ambasadorius Prancūzijoje Nerijus Aleksiejūnas ir menotyrininkė Gabrielė Kuizinaitė.

2022 m. spalio 21–23 d. Hiutenfeldo miestelyje, Vokietijoje, vyko Lietuvos Respublikos diplomatinė atstovybių ir konsulinė įstaigų vadovų ir lietuvių bendruomenių lyderių Europoje suvažiavimas, kuriame buvo aptarti aktualiausi Lietuvos diasporos politikos klausimai ir bendradarbiavimas su Europos lietuvių bendruomenėmis. Suvažiavimo pirmąją dieną užsienio reikalų viceministras Egidijus Meilūnas pristatė XVIII Lietuvos Vyriausybės diasporos politikos prioritetus ir jiems įgyvendinti pasitelktas priemones. Savo įžvalgomis apie lituanistinio švietimo plėtros ir stiprinimo galimybes pasidalijo Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) Švietimo komisijos pirmininkė, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės pirmininkė A. Černiauskaitė ir Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje Eitvydas Bajarūnas. Valstybės ir diasporos bendradarbiavimo stiprinimo priemonės ir problematiką apžvelgė PLB pirmininkė D. Henke ir Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento direktorė L. Žukauskaitė. Diasporos pilietiškumo skatinimo svarbą pristatė ir pavyzdžių pateikė PLB Visuomeninių ir specialiųjų reikalų komisijos pirmininkė I. Petraitytė-Lukšienė ir Lietuvos nuolatinis atstovas Europos Sąjungoje A. Pranckevičius. Diasporos aktyvaus dalyvavimo rinkimuose reikšmę aptarė Belgijos lietuvių bendruomenės atstovas L. Gerikas ir Lietuvos ambasadorė Ispanijoje Lyra Puišytė-Bostroem. Susitikimo pabaigoje vyko lietuvių bendruomenių lyderiams skirta informacinė

sesija apie diplomatinėse atstovybėse teikiamas konsulines paslaugas ir jų plėtrą, taip pat karo Ukrainoje ir Europos Sąjungos politikos aktualijoms aptarti skirta diplomatinė atstovybių ir konsulinių įstaigų vadovų strateginė sesija.

Per suvažiavimą Vokietijos lietuvių bendruomenei buvo įteiktas Aukso Vytis – garbės ženklas „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“. Garbės ženklas Aukso Vytis – tai Užsienio reikalų ministerijos įsteigtas apdovanojimas siekiant įvertinti diasporos indėlį į lietuviybės puoselėjimą ir Lietuvos kūrimą. Garbės ženklo medaliu buvo apdovanota ilgametė Vokietijos lietuvių bendruomenės valdybos, Vasario 16-osios gimnazijos kuratorijos, Lietuvių kultūros instituto valdybos narė Marija Ramunė Dambriūnas-Schmidt.

2022 m. spalio 22 d. Vašingtone buvo surengtas 19-asis Lietuvos Respublikos ambasadose taurės krepšinio turnyras. Tą savaitę darbotvarkėje dominavo tiek muzika, tiek sportas. Pratęsiant „Baltic Jazz Trio“ dvasį, penktadienio vakarą vyko nuostabus muzikinis susitikimas su Mirga Gražinyte-Tyla ir jos diriguojamu Birmingamo simfoniniu orkestru. Koncertas buvo skirtas Lietuvos ir JAV diplomatinių santykių šimtmečiui paminėti ir paramai Ukrainos muzikantams, žuvusiems arba kenčiantiems nuo karo.

Savaitę vainikavo krepšinio šventė. Nugalėtojais tapo JAV valstybinių institucijų administracijos komanda, finale nugalėjusi Kolorado lietuvių. Šiais metais turnyras buvo skirtas JAV ir Lietuvos diplomatijos šimtmečiui ir Lietuvos krepšinio 100 metų sukakčiai paminėti.

2022 m. spalio 29 d. Carlo Sandburgo vidurinės mokyklos Scenos menų centras (*Carl Sandburg High School Performing Arts Center*) (Orland Parkas (*Orland Park*), Iliojus), Čikagos lietuvių meno ansamblis „Dainava“ (vad. Darius Polikaitis) ir choras „Ave Musica“ (vad. Jūratė Grabliauskienė) drauge su pianistais Sonata ir Roku Zubovais, solistais Nida Grigalavičiūte, Martynu Matučiu ir Nicku Wardu bei mušamųjų ansambliu atliko vieną garsiausių kūrinių – vokiečių kompozitoriaus Carlo Orffo kantatą „Carmina Burana“. Prieš dalyvaudami koncerte su „Dainava“ ir „Ave Musica“, spalio 23 d. pianistai „Sielos“ galerijoje atliko programą „Skambanti spalvų jūra. Čiurlionis ir Debussy“; šiuo koncertu jie atšventė savo 25-ąsias fortepijoninio dueto metines. Būtent čia, Lietuvos dailės muziejuje Lemonte, prieš ketvirtį amžiaus įvyko pirmasis jų pasirodymas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LR Vyriausybės santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2022 m. gegužės 1 d. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje (JK) R. Norkus dalyvavo Bostono lietuvių bendruomenės 10 metų jubiliejui ir Motinos dienos šventėje. Ambasadorius taip pat įteikė padėkas aktyviausiems Bostono bendruomenės nariams ir savanoriams, perdavė ambasados dovanas ir knygas Bostono lituanistinei mokyklai „Rūta“. Lietuvių bendruomenę pasveikino ir Bostono miesto meras Frankas Pickettas.

2022 m. gegužės 2–4 d. Lietuvos ambasadorius JK R. Norkus susitiko su Kardifo miesto meru Rodu McKerlichu, Velso lietuvių bendruomene ir Kardifo universiteto, Velso gyvybės mokslų ir prekybos rūmų atstovais.

Per susitikimą su Kardifo meru R. McKerlichu ir Kardifo tarybos ekonominės plėtros vadovu Kenu Poole'u ambasadorius R. Norkus aptarė Velso lietuvių padėtį, indėlį į vietos kultūrą ir ekonomiką, galimą kultūrinį bendradarbiavimą, galimybes suteikti patalpas lietuvių bendruomenės reikmėms Kardifo mieste.

Su Velso lietuvių bendruomene buvo aptarti jai aktualūs klausimai ir problemos, su kuriomis pastaroji susiduria, bendri ateities planai, skatinantys bendruomeniškumą ir pilietiškumą. Ypatingas dėmesys buvo skirtas lituanistiniam švietimui planuojant steigti pirmąją lituanistinę mokyklą.

2022 m. gegužės 4 d. Nuo rugsėjo augs parama Lietuvos studentams, studijuojantiems geriausiuose užsienio universitetuose. Parama, skirta studijų kainai padengti, sieks iki 35 tūkst. eurų vieneriems studijų metams. Tokiam Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos pasiūlymui pritarė Vyriausybė.

2022 m. gegužės 11 d. Lietuvos ambasada Vašingtone, Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV), Kapitolijaus Kongreso kino salėje surengė Manto Kvedaravičiaus dokumentinio filmo „Mariupolis“ peržiūrą. Atstovų Rūmų pirmininkė Nancy Pelosi pasveikino susirinkusius svečius ir padėkojo renginio organizatoriams. Renginyje taip pat dalyvavo kitų šalių ambasadoriai, lietuviai ir ukrainiečiai bendruomenės.

2022 m. gegužės 15 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje įvyko lietuviška gegužinė „Suk, suk ratelį“, kurią organizavo Prelato Jono Petrošiaus lituanistinė mokykla Paryžiuje, bendradarbiaudama su LR švietimo, mokslo ir sporto ministerija ir Lietuvos ambasada Paryžiuje.

2022 m. gegužės 16 d. Ženevoje, Šveicarijoje, įvyko tarptautinio poezijos festivalio „Poezijos pavasaris 2022“ renginys, kuriame dalyvavo poetės Indrė Valantinaitė ir Greta Ambrazaitė. Iniciatyvą įgyvendino Šveicarijos ir Lietuvos kultūros forumas, Lietuvos rašytojų sąjunga ir Rašytojų klubas.

2022 m. gegužės 23 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis ir Jungtinės Karalystės užsienio reikalų sekretorė Liz Truss pasirašė Lietuvos ir Jungtinės Karalystės dvišalio bendradarbiavimo deklaraciją. Jos 13 punkte nurodyta: „Lietuvių bendruomenė Jungtinėje Karalystėje bei britų piliečiai[,] gyvenantys ir dirbantys Lietuvoje[,] yra vienas stipriausių mūsų šalis jungiančių saitų. Gerbsime ir ginsime savo piliečių teises, įskaitant ES–JK prekybos ir bendradarbiavimo susitarimo bei ES–JK susitarimo dėl išstojimo kontekste.“

2022 m. gegužės 25 d., minint poeto, diplomato ir vertėjo Oskaro Milašiaus 145-ąsias gimimo metines, Lietuvos ambasadoje Paryžiuje buvo surengtas rašytojos Jurgos Vilės ir iliustruotojos Ulos Rugevičiūtės Rugytės naujausios knygos „Nukritę iš Mėnulio. Sapnas apie Oskarą Milašių ir kitus paukščius“ pristatymas.

2022 m. gegužės 29 d. mirė ilgametė Lietuvos diplomatė, ambasadorė Loreta Zakarevičienė.

L. Zakarevičienė 1990–1992 m. dirbo Aukščiausiosios Tarybos–Atkuriamojo Seimo pirmininko Vytauto Landsbergio padėjėja vidaus politikos klausimais. 1992–1996 m. ji buvo Seimo nario padėjėja, 1996 m. tapo Seimo Pirmininko atstove spaudai.

2000 m. L. Zakarevičienė perėjo į diplomatinę tarnybą: dirbo Užsienio reikalų ministerijos Saugumo politikos departamento Integracijos į NATO skyriuje, Lietuvos nuolatinėje

atstovybėje prie NATO. Iki 2009 m. dirbo Lietuvos ambasados Moldovoje ministrė patarėja.

2009–2010 m. L. Zakarevičienė buvo Lietuvos Respublikos ministro pirmininko Andriaus Kubiliaus patarėja užsienio politikos klausimais.

2010–2014 m. ji dirbo Lietuvos nepaprastąja ir įgaliojimą ambasadore Lenkijoje, 2014–2018 m. – Lietuvos ambasadore Austrijoje.

1999 m. L. Zakarevičienė buvo apdovanota Sausio 13-osios atminimo medaliu, 2021 m. jai buvo įteiktas Užsienio reikalų ministerijos apdovanojimas.

2022 m. gegužės 31 d. Spasko memorialiniame komplekse Karagandoje, Kazachstane, buvo atidengtas paminklas šiame regione kentėjusiems ir žuvusiems politiniams kalinams lietuviams.

Paminklu įamžinamas trylikos asmenų atminimas. Šių asmenų palaikai buvo ekshumuoti ir perkelti į Spasko memorialinį kompleksą iš Rudnyko miesto kapinių, kurias, kaip ir visą miestą, nuspręsta naikinti, po miesto teritorija aptikus vario rūdos kodus ir ėmusis ten įrengti kasybos karjerą.

2022 m. birželio 3 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis apsilankė Toronte ir dalyvavo Baltijos šalių diplomatijos vadovų susitikime su verslo atstovais ir Toronto metropolitenų universiteto Demokratijos forumo organizuotoje diskusijoje. Ministras taip pat susitiko su Kanados lietuvių bendruomene, mininčia 70 metų veiklos sukaktį.

2022 m. birželio 4 d. mirė Lietuvos garbės konsulas, Pietų Afrikos Respublikos ir Lietuvos pilietis Ivoras Geoffrey's Feinbergas.

2022 m. birželio 6–7 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis su oficialiu darbo vizitu apsilankė Japonijoje, susitiko ir su lietuvių bendruomenės Japonijoje atstovais.

I. G. Feinbergas Lietuvos garbės konsulo pareigas ėjo nuo 2005 m. Garbės konsulas daug prisidėjo prie Lietuvos ambasados Pietų Afrikos Respublikoje ir – iki jos atidarymo – Lietuvos ambasados Izraelyje veiklos, paramos ir pagalbos Lietuvos piliečiams ir Lietuvos verslui, reikšmingai prisidėjo prie Lietuvos žinomumo Pietų Afrikos Respublikoje didinimo ir teigiamo Lietuvos įvaizdžio formavimo. Didelis yra ir I. G. Feinbergo indėlis steigiant Lietuvos ambasadą Pietų Afrikos Respublikoje.

Už ypatingus nuopelnus garsinant Lietuvos vardą, ilgametę uolią ir nepriekaištingą veiklą, pagalbą Lietuvos diplomatinei tarnybai ir Lietuvos piliečiams I. G. Feinbergas 2022 m. buvo apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi.

2022 m. birželio 15 d. iš Venesuelos į Vilnių atskrido 17 lietuvių kilmės asmenų bei jų šeimos narių. Perkėlimą organizavo Lietuvos ambasada Ispanijoje, įgyvendindama Lietuvos Respublikos asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymą.

2022 m. birželio 17 d. Briuselyje, Belgijoje, Flagey kultūros centre pirmą kartą oficialiai šioje šalyje buvo parodytas režisierės Giedrės Žickytės dokumentinis filmas „Šuolis“. Dideliam būriui žiūrovų filmą pristatė Lietuvos kultūros atašė Europos Sąjungoje (ES) Vida Gražienė, taip pat Lietuvos ambasadoriai Briuselyje A. Pranckevičius, Rita Kazragienė ir Deividas Matulionis. Po filmo peržiūros vyko trumpa diskusija su režisiere.

2022 m. birželio 20 d. premjerė I. Šimonytė susitiko su programos „Lietuvių išeivijos studentų stažuotė“ (LISS) studentais, su jais bendravo Vyriausybėje ir palinkėjo įdomios ir ugdančios patirties Lietuvoje.

2022 m. birželio 24 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje buvo atidaryta fotografo, žurnalo, LRT bendradarbio Ludo Segerso fotografijų paroda „Nuo čia iki Vilniaus“ (pranc. *D’ici à Vilnius*), kurioje pristatomi fotomenininko objektyvu užfiksuoti įspūdingi Prancūzijos ir Lietuvos miestų ir jų gyventojų vaizdai, tarp kurių – Paryžius, Vilnius, Trakai.

2022 m. birželio 27–29 d. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje (JK) R. Norkus apsilankė Edinburge, Škotijoje. Delegacija iškilmingai atidarė pirmąjį Lietuvos Respublikos garbės konsulatą Škotijoje ir susitiko su Škotijos vyriausybės atstovais.

Naujasis garbės konsulas Nickas Price’as – gerai žinomas verslininkas, turintis ilgametės darbo patirties įdarbinimo paslaugų ir įmonių skaitmenizavimo srityje, įmonės „Bright Purple“, kuri turėjo filialą ir Lietuvoje, įkūrėjas. Nuo 1995 m. gyvuojančią kompaniją į priekį vedantis N. Price’as yra trečiasis Lietuvos garbės konsulas Jungtinėje Karalystėje.

Škotijoje ambasados delegacija taip pat susitiko su Škotijos vyriausybės atstovais – Škotijos Konstitucijos, užsienio reikalų ir kultūros kabineto sekretoriumi Angusu Robertsonu ir Tarptautinės prekybos departamento vadovu Grahamu Gloveriu. A. Robertsonas pristatė Škotijos vidaus politikos aktualijas, buvo aptarti Lietuvos diasporai aktualūs klausimai. Ambasadorius taip pat susitiko su Edinburge studijuojančiu Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininku R. Rubavičiumi.

2022 m. liepos 7 d. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Nuolatinės tarybos posėdyje Lietuva perspėjo Baltarusiją nepažeisti ESBO įsipareigojimų, kuriais privalo užtikrinti mokymą tautinių mažumų kalba.

2022 m. liepos 7 d. viceministras E. Meilūnas susitiko su Kanados lietuvių bendruomenės pirmininku Kazimieru Jonu Deksniu ir vicepirmininke Joana Elena Kuras. Viceministras padėkojo už šiais metais 70-metį minėšančios Kanados lietuvių bendruomenės aktyvią veiklą puoselėjant lietuviybę, svarų indėlį grąžinant Lietuvai Kanadoje surastas 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, reikšmingą teikiamą politinę ir finansinę paramą Ukrainai. Per susitikimą buvo aptartos galimybės plėtoti ir stiprinti lituanistinį švietimą Kanadoje.

Šiomet Kanados lietuvių bendruomenė mini įkūrimo 70-metį ir Kanados lietuvių fondo veiklos 60-metį. Lietuva prisimena ir nepaprastai vertina Kanados lietuvių išskirtines dovanas Lietuvai: Kanados lietuvių bendruomenės Lietuvai padovanotą ambasados pastatą Briuselyje, Kanados lietuvių muziejaus-archyvo kaupiamą istoriškai svarbią archyvinę medžiagą apie Lietuvą, jos istoriją ir ypatingas asmenybes. Kanados lietuviai aktyviai renka ir aukoja lėšas humanitarinei ir karinei pagalbai Ukrainai, aktyviai bendradarbiaudami su Ukrainos diasporos organizacijomis Kanadoje nuolat dalyvauja Ukrainos palaikymo akcijose ir renginiuose.

Liepos 6 dieną Valdovų rūmų muziejuje buvo atidaryta paroda „Sugrįžimas. Dingusios 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys“. Parodoje eksponuojama per 100 Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, kurias 1939 m. išvežus iš Kauno saugojo Lietuvos diplomatas Vytautas Jonas Gyls. Po ilgų slapstymo ir nežinios metų 2021 m. surastos sutartys Kanados lietuvių bendruomenės ir Lietuvos ambasados Kanadoje pastangomis buvo perduotos Lietuvos centriniam valstybės archyviui.

2022 m. liepos 12 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas susitiko su Australijos lietuvių bendruomenės Krašto valdybos pirmininke, Lietuvos Respublikos Seimo Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos nare, atstovaujančia lietuvių bendruomenėms Rytų Azijos ir Okeanijos regione, Rasa Mauragiene. Pokalbio metu buvo aptarti lituanistinio švietimo plėtros klausimai, Australijos lietuvių kilmės jaunimo ryšių su Lietuva stiprinimo galimybės, Australijos lietuvių bendruomenės apylinkių aktyvumo skatinimas ir projektinė veikla.

2022 m. liepos 13 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje, Prancūzijoje, žymaus skulptoriaus Antano Mončio sūnus, teatro pedagogas, oratorinio meno mokytojas Jeanas-Christophe'as Mončys pristatė savo knygą „Mano tėvas Antas“ (pranc. *Mon Père Ant*), kurioje atskleidžiamos Lietuvoje gimusio ir Prancūzijoje kūrusio skulptoriaus A. Mončio kūrybos paslaptys, vidinis skulptoriaus santykis su savo gimtine Lietuva, pasakojama apie ilgą išeivijos laikotarpį Paryžiuje, glaudų menininko ryšį su gamta ir kultūra bei nepertraukiamus įkvėpimo šaltinius, kuriuos jis derino su to meto šiuolaikinio meno tendencijomis. Knyga išleista minint A. Mončio (1921–2021) šimtąsias gimimo metines.

2022 m. liepos 17 d. Ministrė Pirmininkė I. Šimonytė pasveikino Pasaulio lietuvių bendruomenės 17-ąjį Seimą ir pasidžiaugė, kad lietuvių bendruomenės visame pasaulyje yra labai svarbus valstybės ramstis.

2022 m. liepos 18 d. Mūsų šalies mokiniai, šiemet baigiantys Briuselio II Europos mokyklą, pasiekė labai gerų rezultatų, – tai pažymėjo švietimo, mokslo ir sporto ministrė Jurgita Šiugždinienė, kalbėdama Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimo iškilmingame posėdyje.

Šiais metais Briuselio II Europos mokyklą baigė pirmieji 2015 m. įkurtos vidurinio ugdymo Lietuvių sekcijos abiturientai. Bendras visų mokyklos abiturientų metinių pažymių vidurkis yra 77 proc., lietuvių sekcijos – 81 proc. Lietuviai yra antri po suomių iš visų šioje mokykloje besimokančių europiečių kalbų sekcijų: vokiečių, anglų, suomių, prancūzų, italų, olandų, portugalų, švedų. Lietuvis mokinytis – trečias iš geriausiųjų iš visų 219 mokyklos abiturientų.

2022 m. liepos 18 d. prasidėjusio XVII Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimo dalyviams buvo perduotas užsienio reikalų ministro G. Landsbergio sveikinimas. Jame ministras išreiškė padėką diasporai, kuri aktyviai puoselėja lietuviybę, remia Lietuvą, stiprina ryšius su Tėvyne, o šiuo metu padeda ir Ukrainai, kovojančiai su Rusijos agresija.

Dėkodamas už aktyvią veiklą, ministras Liepos 17-osios – Pasaulio lietuvių vienybės dienos – proga garbės ženklus „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ skyrė užsienio lietuvių bendruomenėms ir nusipelnusiems užsienyje gyvenantiems lietuviams.

Vokietijos lietuvių bendruomenei, aktyviai veikiančiai 76-uosius metus, už ilgametį Vokietijos lietuvių vienijimą ir jų organizacijų stiprinimą, už Vasario 16-osios gimnazijos – lietuviybės židinio Vokietijoje – puoselėjimą ir lituanistinio švietimo plėtrą, už lietuvių kultūros ir istorinio palikimo saugojimą, indėlį į nepriklausomos Lietuvos kūrimą ir pilietiškumo skatinimą buvo skirtas aukščiausias garbės ženklas apdovanojimas – Aukso Vytis.

Garbės ženklų medaliai už ypatingus nuopelnus puoselėjant lietuviybę ir indėlį į nepriklausomos Lietuvos kūrimą buvo skirti šiems aktyviems lietuviybės puoselėtojams: Airijos lietuvių bendruomenės rėmėjams Valdui Molevičiui (Airija) ir Angelei Roveršteinienei (Airija), Australijos lietuvių fondo pirmininkui Algirdui Šimkui (Australija), ilgametei

aktyviai Australijos lietuvių bendruomenės Adelaidės apylinkės narei ir Lietuvių katalikų Šv. Kazimiero mokyklos Pietų Australijoje steigėjai Elenai Varnas (Australija), ilgametei aktyviai Australijos lietuvių bendruomenės Sidnėjaus apylinkės ir valdybos narei Jadvygai Dambrauskienei (Australija), Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) lietuvių bendruomenės Vokigano (Leiko apygarda) pirmininkui, JAV lietuvių bendruomenės tarybos organizacinės komisijos pirmininkui Gintautui Steponavičiui (JAV), ilgametei Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės tarybos narei, Londono I skyriaus pirmininkei Birutei Gelumbauskienei (Jungtinė Karalystė), aktyviam Sakartvelo lietuvių bendruomenės nariui ir mecenatui Arūnui Meškauskui (Sakartvelas), ilgametei Vokietijos lietuvių bendruomenės valdybos, Vasario 16-osios gimnazijos kuratorijos ir Lietuvių kultūros instituto valdybos narei Marijai Ramunei Dambriūnas-Schmidt (Vokietija) ir 75-erių veiklos metų sukaktį mininčiai Belgijos lietuvių bendruomenei (Belgija).

2022 m. liepos 19 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas dalyvavo Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) XVII Seimo sesijoje, skirtoje Lietuvos institucijų ir organizacijų bendradarbiavimui su PLB aptarti.

Viceministras savo pranešime pristatė pagrindinius Lietuvos diasporos politikos prioritetus ir siekį stiprinti dialogą su diasporos organizacijomis, taip pat pakvietė bendruomenių atstovus aktyviai įsitraukti į Lietuvos gyvenimą ir vienyti pastangas su Lietuva siekiant įgyvendinti svarbiausius tikslus.

2022 m. liepos 22 d. Ministrė Pirmininkė I. Šimonytė susitiko su programos „Bring Together Lithuania“ dalyviais. Tai – vasaros stažuotių ir modernios Lietuvos pažinimo programa, skirta lietuvių diasporos jaunimui.

Jau penktus metus kartu su Kazickų šeimos ir Lietuvių fondų parama organizuojama 6 savaičių stažuotių ir modernios Lietuvos pažinimo programa. Programoje „Bring Together Lithuania“ 2022 m. dalyvauja 16 lietuvių kilmės jaunuolių iš JAV, Kanados, Argentinos, Vokietijos, Nyderlandų ir Rusijos.

2022 m. rugpjūčio 11 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis patvirtino Lietuvos diasporos politikos strateginių gairių „Globali Lietuva“ 2022–2030 m. įgyvendinimo 2022–2024 m. veiksmų planą. Šio plano tikslas – sustiprinti ir išplėsti valstybės ir diasporos ryšį, dialogą ir partnerystę, skatinti tautinės tapatybės ir lietuviybės užsienyje saugojimą bei puoselėjimą, sudaryti sąlygas diasporai aktyviau prisidėti kuriant gerovę bei saugumą Lietuvoje ir grįžti į Lietuvą.

2022 m. rugpjūčio 12 d. Užsienio reikalų ministerija išsiuntė oficialią notą Baltarusijos ambasadai Lietuvoje ir tuo išreiškė protestą dėl Baltarusijos institucijų veiksmų, nukreiptų į Lietuvos valstybės išlaikomos Pelesos vidurinės mokyklos uždarymą. Šie veiksmai yra kryptingo Baltarusijos valdžios siekio eliminuoti lituanistinį švietimą Baltarusijoje tąsa ir pažeidžia dvišalius Lietuvos ir Baltarusijos susitarimus bei tarptautines konvencijas, nustatančias teisę tautinių mažumų atstovams mokytis gimtąja kalba.

2022 m. rugpjūčio 12 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai parėmus, šiemet buvo surengtos 5 stovyklos užsienio lituanistinių mokyklų mokiniams. Jose stovyklavo apie 200 lituanistinių mokyklų mokinių. Ministerija lituanistinių mokyklų stovyklų projektams šiais metais skyrė 114 tūkst. Eur.

2022 m. rugpjūčio 29 – rugsėjo 1 d. kasmetiniame Lietuvos diplomatinį atstovybių ir konsulinių įstaigų vadovų susitikime buvo aptarti diasporos politikos įgyvendinimo klausimai.

Užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas įvadiniam pranešime ambasadoriams pabrėžė, kad valstybės ir diasporos ryšio bei dialogo stiprinimas – vienas iš šios Lietuvos Vyriausybės veiklos prioritetų.

Per susitikimą vykusioje diskusijoje apie Lietuvos diplomatinį atstovybių ir konsulinių įstaigų vaidmenį įgyvendinant Lietuvos diasporos politiką Lietuvos ambasadorė Jungtinėse Amerikos Valstijose Audra Plepytė akcentavo JAV gyvenančių lietuvių potencialą stiprinant ekonominius šių dviejų šalių ryšius. Lietuvos ambasadorius Singapūre Darius Gaidys pažymėjo lietuvių išlaikymo mažose bendruomenėse svarbą ir atkreipė dėmesį į diasporos narių ryšį su kilmės miestais, Lietuvos savivaldybėmis. Lietuvos ambasadorė Ispanijoje L. Puišytė-Bostroem pabrėžė aktyvaus dialogo su diaspora svarbą, o Lietuvos ambasadorius Lenkijoje Eduardas Borisovas informavo apie pastangas išlaikyti lituanistinį švietimą. Paskirtasis Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje E. Bajarūnas akcentavo, kad svarbus yra komunikacijos ir diasporos pasiekiamumas norint įgyvendinti Lietuvos diasporos politikos tikslus.

Susitikime dalyvavusi Lietuvos Seimo narė, Seimo – Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė pabrėžė 2024 m. planuojamo referendumo dėl pilietybės išlaikymo svarbą ir pakvietė Lietuvos diplomatinį atstovybių ir konsulinių įstaigų vadovus aktyviai dalyvauti referendumo parengiamuosiuose darbuose.

Susitikimą vainikavo 2021 metų „Globalios Lietuvos“ apdovanojimo už viso gyvenimo nuopelnus įteikimas buvusiai Lietuvos ambasadorei, aktyviai visuomenininkei, JAV lietuvei Gintei Bernadetai Damušis. Apdovanojimas ambasadorei buvo skirtas už pasižventimą ir aktyvią veiklą puoselėjant lietuviybę, siekiant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir indėlį kuriant nepriklausomą Lietuvą.

Susitikime dalyvavo 63 diplomatinį atstovybių vadovai.

2022 m. rugpjūčio 31 d. švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė pasveikino konkurso „Kitas 100“ laureatus, kurie vyks studijuoti į geriausiais pripažintus užsienio universitetus. 19 atrinktų studentų studijas finansuos valstybė. Konkurso laimėtojai įsipareigoja, užbaigę studijas, grįžti į Lietuvą ir savo žinias pritaikyti tėvynėje, čia dirbdami bent trejus metus.

Parama studijoms šiemet skiriama 6 studentams, įstojusiems į Kembridžo universitetą (JK), 4 – į Oksfordo universitetą (JK), taip pat studijuojantiems Kolumbijos universitete (JAV), Vienos miesto muzikos ir menų universitete (Austrija), privačioje mados mokykloje „Polimoda“ (Italija), privačioje mados mokykloje „Esmod“ (Prancūzija), Berklio muzikos koledže (JAV), Londono universiteto koledže (JK) ir Londono imperatoriškajame koledže (JK).

Konkurso laureatai pasirinko studijuoti sociologijos, mechanikos inžinerijos, taikomosios matematikos, architektūros, filosofijos ir politikos, migracijos, chemijos, Azijos ir Vidurio Rytų, smuiko, mados, dizaino, vokalo ir kitose studijų programose.

2022 m. rugsėjo 1 d. švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė dalyvavo mokslo metų pradžios šventėje Vilniaus lietuvių namuose. Šioje mokykloje mokosi vaikai iš 44 pasaulio valstybių, įskaitant Ukrainą.

2022 m. rugsėjo 4 d., šeštadienį, Vokietijoje su darbo vizitu viešėjusi Ministrė Pirmininkė I. Šimonytė Lietuvos ambasadoje Berlyne susitiko su vietos lietuvių bendruomene.

2022 m. rugsėjo 19 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis Jeilyje susitiko su universiteto (*Yale University*) bendruomene: lietuviškų šaknų turinčiu Jeilio universiteto prezidentu Peteriu Salovey'umi, profesoriumi Timothy'u Snyderiu bei politikos mokslų studentais.

2022 m. rugsėjo 28 d. Užsienyje veikiančios neformaliojo švietimo lituanistinės mokyklos nuo 2023 m. gaus užtikrintą ir nuoseklų finansavimą iš Lietuvos valstybės biudžeto. Tokiam švietimo, mokslo ir sporto ministerijos pateiktam projektui pritarė Vyriausybė. Lėšas, skiriamas iš Lietuvos biudžeto, lituanistinės mokyklos galės naudoti patalpoms nuomotis arba išlaikyti, mokytojų atlyginimams, vadovėliams ir kitoms ugdymui būtinoms priemonėms, įskaitant skaitmenines, įsigyti arba nuomotis. Iki šiol neformaliojo švietimo lituanistinės mokyklos buvo finansuojamos konkurso būdu, o lėšos negalėjo būti naudojamos patalpų nuomai arba mokytojų atlyginimams – tik renginiams ir ugdymo priemonėms.

2022 m. rugsėjo 29 d. Lietuvos ambasadoje Italijoje Daina Lozoraitis perdavė Kybartų aktų originalus Lietuvos centriniam valstybės archyvui ir buvo apdovanota Archyvaro garbės ženklu, taip įprasminant Lozoraičių šeimos nuopelnus Lietuvai.

2022 m. spalio 1 d., kaip rašoma Užsienio reikalų ministerijos pranešime žiniasklaidai, Lietuvos ambasadorius E. Bajarūnas dalyvavo iškilmingame Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės (JKLB) Londono 1-ojo skyriaus 75 metų jubiliejaus renginyje.

Ambasadorius ilgametei JKLB narei, Londono 1-ojo skyriaus pirmininkei Birutei Gelumauskienei įteikė LR užsienio reikalų ministerijos garbės ženklą „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ už ypatingus nuopelnus puoselėjant lietuviybę ir indėlį į nepriklausomos Lietuvos kūrimą.

2022 m. spalio 4 d. Užsienio reikalų ministerija kartu su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Pasaulio lietuvių bendruomenės Švietimo komisija, Vytauto Didžiojo universitetu, Lituanistinių mokyklų asociacija ir Vilniaus lietuvių namais surengė jau tradicija tapusią diskusiją, skirtą lietuvių kalbos puoselėjimo užsienyje klausimams ir iššūkiams, kurių kyla šioje srityje dirbantiems mokytojams. Renginyje dalyvavo užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas, Lietuvos diasporos lituanistinio švietimo specialistai, entuziastai ir rėmėjai bei Lietuvos mokyklų lietuvių kalbos mokytojai, valstybės institucijų atstovai ir politikai. Ministras G. Landsbergis diskusijoje taip pat pasveikino mokytojus su Tarptautine mokytojų diena.

Pirmoje diskusijos dalyje Lietuvos mokyklų lietuvių kalbos mokytojai ir neformaliojo lituanistinio švietimo užsienyje ekspertai nagrinėjo iššūkius, su kuriais susiduria mokytojai, mokantys lietuvių kalbos lietuviškai nekalbančius vaikus. Antroji diskusijos dalis buvo skirta Lietuvos pagalbai ir atsiveriančioms galimybėms mokytis lietuvių kalbos užsienyje aptarti.

2022 m. spalio 4 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis Tarptautinės mokytojų dienos proga apdovanojo lituanistinių mokyklų steigėjus, mokytojus ir lietuviybės puoselėtojus Užsienio reikalų ministerijos garbės ženkle „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ medaliais.

Šie medaliai už ypatingus nuopelnus puoselėjant lietuviybę užsienyje, skatinant užsienyje gyvenančių lietuvių įsitraukimą į Lietuvos gyvenimą ir gerovės joje kūrimą buvo skirti Čikagos lituanistinei mokyklai, mininčiai 30 metų jubiliejų (JAV), Karaliaučiaus krašto lietuviybės puoselėtoji ir šviesuoliui, lituanistinių renginių lietuvių kalbos mokytojams, moksleiviams ir krašto visuomenei organizatoriui, buvusiam Kaliningrado regioninės visuomeninės organizacijos „Lietuvių kalbos mokytojų asociacija“ pirmininkui Aleksejui Bartnikui (Rusija, Kaliningrado sritis), Kolorado lituanistinės mokyklos vienai iš įkūrėjų ir direktorei Editai Buzėnienei (JAV), Norvegijos lituanistinės mokyklos „Varpas“ steigėjai, vadovai ir mokytojai Jurginai Henriksen (Norvegija), edukacinio centro „Lighthouse“ lituanistinės mokyklos ilgametei vadovei Nijolei Jankauskienei (Jungtinė Karalystė), Niujorko Maironio lituanistinės mokyklos ilgametei direktorei ir mokytojai Aldonai Marijošius (JAV), nuolatiniam Airijos lietuvių veiklos ir lituanistinio švietimo rėmėjui Valdui Molevičiui (Airija), nuolatinei Airijos lietuvių veiklos ir lituanistinio švietimo rėmėjai Angelei Roveršteinienei (Airija), Liuksemburgo lituanistinės mokyklos „Avilyš“ vienai iš steigėjų ir mokyklos valdybos pirmininkei Jolantai Švedkauskaitei-Le Gore (Liuksemburgas), Danganono (*Dungannon*) šeštadieninės lituanistinės mokyklos „Lietuvytis“ ilgametei vadovei ir aktyviai Šiaurės Airijos lietuvių bendruomenės narei Linai Žeimienienei (Jungtinė Karalystė).

Užsienio reikalų ministro vardu apdovanojimus laureatams įteikė viceministras E. Meilūnas spalio 4 dieną per Užsienio reikalų ministerijoje vykusią diskusiją „Mokymo(si) aplinkos virsmas: klasėje lietuviškai nekalbantis mokinys“.

2022 m. spalio 5 d. Seule, Pietų Korėjoje, prasidėjo Europos Sąjungos kino filmų festivalis, kuris šiais metais pradėtas tragiškos lemties lietuvių režisieriaus Manto Kvedaravičiaus filmu „Mariupolis“. Į M. Kvedaravičiaus filmo peržiūrą ir aptarimą susirinko Pietų Korėjos valdžios institucijų, žiniasklaidos atstovai, aktyvūs lietuvių bendruomenės nariai, diplomatinio korpuso atstovai.

2022 m. spalio 5 d. Tarptautinės mokytojų dienos proga Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje buvo apdovanoti Metų mokytojai, įteikta Meilės Lukšienės premija ir Lituanistinio švietimo mokytojo (dėstytojo) premija. Mokytojus pasveikino Ministrė Pirmininkė I. Šimonytė ir švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė.

2021 m. paskirta Lituanistinio švietimo mokytojo (dėstytojo) premija buvo įteikta Bostono lituanistinės mokyklos direktorei, mokytojai **Gailutei Urbonaitei-Narkevičienei**. Ji yra aktyvi ir gerai žinoma ne tik JAV, bet ir Pasaulio lietuvių bendruomenės narė, daug nusipelnusi lietuvių kalbos mokymui ir populiarinimui.

2022 m. spalio 11 d., baigdama darbo vizitą Prancūzijoje, Ministrė Pirmininkė I. Šimonytė Paryžiuje susitiko su vietos lietuvių bendruomene, kartu su Prancūzijos užsienio prekybos, ekonominio patrauklumo ir piliečių užsienyje reikalų ministru Olivier Bechtu atidarė Lietuvos ir Prancūzijos verslo forumą, taip pat dalyvavo neformaliame susitikime su Prancūzijos politologais, žurnalistais, intelektualais.

2022 m. spalio 13 d. iš Venesuelos į Lietuvą atskrido 13 Lietuvos Respublikos piliečių, lietuvių kilmės asmenų bei jų šeimos narių. Perkėlimą organizavo Lietuvos ambasada Ispanijoje, įgyvendindama Lietuvos Respublikos asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymą.

2022 m. spalio 17 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis per neoficialų vizitą Liuksemburge susitiko su Liuksemburgo lietuvių bendruomene, kuriai šiuo metu priklauso daugiau nei 1 200 narių. Ministras taip pat susitiko su Liuksemburgo kultūros ir teisingumo ministre Sam Tanson.

Dėkodamas už aktyvų dalyvavimą Liuksemburgo ir Lietuvos kultūrinio bendradarbiavimo programose, taip pat už „Knygiukų“ projekto vystymą, Liuksemburgo lietuvių bendruomenės narei, Liuksemburgo lituanistinės mokyklos „Avilys“ valdybos pirmininkei ir vienai iš šios mokyklos steigėjų Jolantai Švedkauskaitei-Le Gore ministras įteikė Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklą „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ medalį.

2022 m. spalio 18 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas susitiko su Monachane (*Monaghan*), Airijoje, veikiančioje bendrojo lavinimo mokykloje Byč Hilo koledže (*Beech Hill College*) lietuvių kalbos besimokančiais jaunaisiais lietuvaičiais.

2022 m. spalio 18 d. Rumunijoje, Klužo-Napokos (*Cluj-Napoca*) mieste, buvo iškilmingai atidarytas Lietuvos garbės konsulas ir pristatyta garbės konsulė Anca Rarau. Iki šiol Rumunijoje Lietuvai atstovavo garbės konsulas, reziduojantis Ploješčio (*Ploiești*) mieste, esančiame pietrytinėje Rumunijos dalyje. Atidarius garbės konsulatą Kluže-Napokoje, Rumunija tapo padalyta į dvi apylyges konsulines apygardas.

2022 m. spalio 24 d. Lietuvos ambasada ir Lietuvos kultūros atašė Jungtinėje Karalystėje surengė Litvakų dienas. Šių metų programos centre – tarpukario Kauno žydų bendruomenės gyvenimas ir indėlis į miesto modernistinės architektūros raidą. Per diskusiją Lietuvos ir Izraelio akademikai bei ekspertai detaliai pristatė žydiškojo architektūros paveldo Kaune ir jo refleksijos Tel Avive ypatumus. Renginio dalyviai taip pat turėjo progą išgirsti įtraukias projekto „Kaunas 2022“ programos „Atminties biuras“ patirtis ir istorijas. Šių metų litvakų susitikimą Londone vainikavo Jungtinės Karalystės (JK) aktualios muzikos grupės „Apartment House“ koncertas.

Litvakų dienas Londone Lietuvos ambasada JK rengė kartu su Lietuvos kultūros atašė ir Žydų bendruomenės centru JW3 Londone. Projekto partneriai – Žydų muzikos institutas Londone ir „Kaunas 2022“. Renginį rėmė LR užsienio reikalų ministerija.

2022 m. spalio 25 d. Lietuvos ambasada Ispanijoje, bendradarbiaudama su Madrido miesto savivaldybe ir Ukrainos ambasada Ispanijoje, surengė Lietuvos režisieriaus, kultūros antropologo M. Kvedaravičiaus paskutinio dokumentinio filmo „Mariupolis 2“ peržiūrą.

2022 m. spalio 28 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas dalyvavo Lietuvos Respublikos Seime vykusiame renginyje „Grįžimas į Lietuvą: su kokiais iššūkiais susiduria grįžtantieji ir kaip juos spręsti?“, kurį organizavo Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, įgyvendinantis projektą „Renkuosi Lietuvą“.

Lietuvos Respublikos Prezidentas ir išeivija

2022 m. gegužės 18 d. Lietuvos pirmoji ponia D. Nausėdienė Azerbaidžano valstybiniame ekonomikos universitete atidarė Vinco Krėvės-Mickevičiaus vardo auditoriją.

2022 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda pradėjo oficialų vizitą Armėnijoje. Šalies vadovas ketvirtadienio vakarą susitiko su Armėnijos lietuvių bendruomene. Susitikime jis teigė, kad tvirtas ryšys su diaspora yra vienas pagrindinių Lietuvos valstybės prioritetų.

LR Prezidentas susitikime taip pat įteikė valstybės apdovanojimą žinomam Armėnijos literatūros kritikui, vertėjui, rašytojui Feliksui Bakhchinyanui. Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi F. Bakhchinyanas buvo apdovanotas už Lietuvos ir Armėnijos kultūros ryšių stiprinimą, lietuvių literatūros klasikų kūrinių – Kristijono Donelaičio „Metai“, Antano Baranausko „Anykščių šilelis“, Maironio „Pavasario balsai“, Jono Biliūno „Laimės žiburys“, Juozo Grušo antologijos „Laimingasis – tai aš“, Sigito Gedos rinkinio „Varnėnas po mėnulių“ – vertimus į armėnų kalbą.

2022 m. gegužės 28 d. Lietuvos pirmoji ponia D. Nausėdienė dalyvavo Londone vykusioje Dvikalbystės ir lituanistinio švietimo konferencijoje. Joje taip pat dalyvavo Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje R. Norkus, švietimo, mokslo ir sporto viceministras Gintautas Jakštas, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės pirmininkė A. Černiauskaitė, lituanistinių mokyklų Jungtinėje Karalystėje atstovai.

2022 m. gegužės 28 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė dalyvavo Londono Stratfordo rotušėje vykusiam folkloro koncerte „75 dainų pynė“, skirtame lietuvių bendruomenės Jungtinėje Karalystėje 75-osioms metinėms. Pirmoji ponia akcentavo, kad lietuviška daina, tautinis šokis, liaudies meninė kūryba – neatsiejama mūsų tautos kultūrinės tapatybės dalis.

2022 m. gegužės 29 d. Londone Lietuvos pirmoji ponia D. Nausėdienė dalyvavo šventiniame vakare, skirtame Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės 75-mečiui pažymėti. Pirmoji ponia didžiausiai lietuvių bendruomenei užsienyje perdavė Lietuvos Respublikos Prezidento G. Nausėdos sveikinimo žodžius, padėkojo už ilgametę ir nuoseklią išeivijos paramą atkuriant mūsų šalies nepriklausomybę ir stiprinant Lietuvą.

2022 m. gegužės 30 d. Lietuvos pirmoji ponia D. Nausėdienė dalyvavo Londone vykusioje Prezidento globojamos iniciatyvos „Lietuvos galia“ diskusijoje. Diskusija „Stiprios lietuvių bendruomenės – stipri Lietuva“ buvo surengta šeimų šventėje, skirtoje lietuvių bendruomenės Jungtinėje Karalystėje 75-mečiui pažymėti.

2022 m. birželio 16 d. Prezidentas G. Nausėda, Seime skaitydamas savo trečiąjį metinį pranešimą, paragino palaikyti referendumo dėl Lietuvos pilietybės išeivijos lietuviams išsaugojimo idėją.

2022 m. birželio 28 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė pasveikino antrą kartą Vilniuje vykusio Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimo dalyvius.

2022 m. liepos 3 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė per vizitą JAV apsilankė Filadelfijos Lietuvių namuose ir susitiko su JAV lituanistinių mokyklų vadovais ir mokytojais. D. Nausėdienė su lituanistinių mokyklų atstovais aptarė lituanistinio švietimo integraciją į bendrą Lietuvos švietimo sistemą, užsienyje gyvenančių lietuvių vaikų švietimo poreikius. Susitikime dalyvavo 37 lituanistinių neformaliojo švietimo mokyklų, veikiančių JAV, atstovai.

2022 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda susitiko su Filadelfijos meru Jimu Kenney. Šalies vadovas susitikime pabrėžė ypatingą Lietuvos ir Pensilvanijos ryšį – būtent šioje valstijoje XIX a. įsikūrė pirmieji išeiviai iš Lietuvos.

2022 m. liepos 4 d. viešėdamas Filadelfijoje, Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda pasveikino XVI Šiaurės Amerikos lietuvių tautinių šokių šventės dalyvius ir susitiko su JAV ir Kanados lietuvių bendruomenės nariais.

Per vizitą Prezidentas įteikė valstybės apdovanojimą Viktorui (Victorui) Alfonsui Nakui. V. Nakas buvo apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi už ilgametę aktyvią visuomeninę veiklą JAV lietuvių bendruomenėje, Lietuvos laisvės siekių plėtrą tarp JAV politikų ir žiniasklaidoje, lietuviškų tradicijų ugdymą ir rėmimą.

2022 m. liepos 6 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda Liepos 6-osios – Valstybės (Lietuvos Karaliaus Mindaugo karūnavimo) ir Tautiškos giesmės dienos proga už nuopelnus Lietuvai ir jos vardo garsinimą pasaulyje valstybės ordinais ir medaliais apdovanojo Lietuvos ir užsienio valstybių piliečius.

Tarp apdovanotųjų ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi buvo ir Kanados, Toronto, Jorko universiteto UNESCO katedros vadovas, reikšmingai prisidėjęs išsaugant ir Kanados lietuvių muziejui neatlygintinai perduodant unikalius Lietuvos diplomatinės istorijos dokumentus, Charlesas Hopkinsas (Kanada) ir Frankfurto prie Maino Volfango Gėtės universiteto profesorius emeritas, Vilniaus universiteto garbės daktaras, aktyvus Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslinio potencialo stiprinimo, akademiinių tarptautinių ryšių ir nepriklausomos Lietuvos stiprios teisinės sistemos kūrimo puoselėtojas Christianas Michaelis Winteris (Vokietijos Federacinė Respublika).

2022 m. liepos 8 d. Lietuvos pirmoji ponja D. Nausėdienė Valstybės pažinimo centre (VPC) susitiko su lietuvių diasporos jaunimo atstovais, dalyvaujančiais programoje „Jungtis Lietuvai“ (angl. *Bring Together Lithuania*) ir atliekančiais vasaros stažuotes Lietuvoje.

2022 m. liepos 14 d. Lietuvos pirmoji ponja D. Nausėdienė susitiko su programos „Lietuvių išeivijos studentų stažuotė“ (LISS) dalyviais iš JAV ir Kanados, su jais aptarė šalies pažangą ir karjeros galimybes Lietuvoje.

2022 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda pasveikino XI pasaulio lietuvių sporto žaidynių dalyvius.

2022 m. liepos 17 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda pasveikino į Vilnių susirinkusius Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) XVII Seimo narius.

2022 m. liepos 21 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda dalyvavo Lenkijos mieste Punske vykusio XVI pasaulio lietuvių jaunimo kongreso kultūrinės dalies „Ateitį kuria tradicija“ atidaryme, kuriame akcentavo lietuvių tapatybės užsienyje išsaugojimą.

2022 m. rugpjūčio 9 d. pirmoji ponja D. Nausėdienė apsilankė Vilniaus rajone įsikūrusioje lituanistinėje vaikų vasaros stovykloje „Virtualioji istorija. Senosios Lietuvos sostinės“. Stovykloje šiemet dalyvavo 15 vaikų iš Ukmergės ir Šiaulių mokyklų ir 64 vaikai, lankantys lituanistines mokyklas Škotijoje, Airijoje, Ispanijoje, Norvegijoje ir Liuksemburge.

2022 m. rugpjūčio 18 d. pirmoji ponja D. Nausėdienė apsilankė Marijampolėje vykusiame tarptautiniame kūrybiniame meno simpoziume „MALONNY: Marijampolė, Londonas, Niujorkas: idėjų migracija“, susipažino su kuriamais sieninės tapybos darbais.

Pirmoji ponia susitiko su simpoziumo organizatoriumi, JAV gyvenančiu ir kuriančiu lietuvių menininku Ray'umi Bartkumi. Per šįmetį simpoziumą menininko R. Bartkaus ir savanorių pastangomis nutapyti piešiniai papuoš net tris Marijampolės miesto tiltus.

2022 m. rugpjūčio 27 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda, su oficialiu vizitu lankydamasis Islandijoje, susitiko su Islandijos lietuvių bendruomene.

2022 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda Bruklne, Niujorke, susitiko su lietuvių bendruomene. Šalies vadovas su Niujorke gyvenančiais lietuviais aptarė Lietuvos aktualijas, Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo, bendruomenės telkimo klausimus.

2022 m. rugsėjo 22 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda per vizitą Niujorke susitiko su Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenančiais ir kuriančiais lietuvių kilmės menininkais ir apžiūrėjo meno kūrinių ekspoziciją Lietuvos nuolatinėje misijoje prie Jungtinių Tautų.

Susitikime dalyvavo misijoje eksponuojamų kūrinių autoriai Ray Bartkus, Gediminas ir Nomeda Urbonai, Ieva Mediodia, Julius Liudavičius, Vytenis Jankūnas, taip pat žinomi menininkai Kęstutis Zapkus, Daina Mattis, Aidan Bareikis ir kiti lietuvių kultūros bendruomenės JAV atstovai.

2022 m. spalio 4 d., vizitą pradėjusi Sakartvele, pirmoji ponia D. Nausėdienė Tbilisyje susitiko su šioje šalyje gyvenančių lietuvių bendruomene, su ja aptarė pilietinių iniciatyvų svarbą, taip pat pristatė „Lietuvos galios“ projektą.

2022 m. spalio 5 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė dalyvavo Tbilisyje, Sakartvelo technikos universitete surengtoje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Lituanistika Sakartvele“, skirtoje Lietuvių kalbos ir kultūros centro Sakartvele 10-mečio jubiliejui. Pirmoji ponia D. Nausėdienė yra lituanistinio švietimo užsienyje globėja.

Vytauto Didžiojo universitete (VDU)

2022 m. gegužės 9–12 d. Europos socialinių tyrimų (EST) įgyvendinanti Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkų komanda pakvietė į nuotolinių metodologinių seminarų ciklą „Apklausų rengimo ir įgyvendinimo teorija ir praktika“.

Seminarus vedė Socialinių ir ekonominių tyrimų instituto (Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė) tyrėja, ilgalaikio Jungtinės Karalystės namų ūkių tyrimo „UKHLS Understanding Society“ direktoriaus apklausoms asistentė dr. Violetta Parutis.

2022 m. birželio 4 d., pasaulinės Aplinkos apsaugos dienos išvakarėse, Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Botanikos sode buvo iškilmingai įteikta Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos ir Danos Gedvilienės fondo premija (5 000 eurų), kurią šiemet komitetas paskyrė tvarios gyvensenos populiarintojui Giedriui Bučiui.

2022 m. liepos 9 d. žymus mokslininkas, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius emeritas, garbės profesorius Algirdas Antanas Avizienis minėjo 90-ąjį jubiliejų. Į asmeninę šventę, surengtą VDU Botanikos sode, pasveikinti garbaus jubilieato susirinko mokslininko artimieji, draugai, VDU rektoriai emeritai, profesoriai ir kiti bendražygiai. Sveikinimą profesoriumi

gimtadienio proga atsiuntė Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda. A. A. Avižienio prašymu, vietoje dovanų svečiai aukojo Lietuvoje esančioms Ukrainos pabėgėlių šeimoms.

2022 m. rugsėjo 15 d. Vilniaus televizijos bokšte įvyko tradicija tampantis tarptautinis akademinis Romo Sakadolskio žurnalistikos forumas. Antrus metus šis forumas suburia Lietuvos ir užsienio žurnalistikos profesionalus bei universiteto bendruomenę aptarti žurnalistikos iššūkių. Forumo iniciatorius – Vytauto Didžiojo universitetas, partneris – Lietuvos žurnalistų sąjunga.

2022 m. rugsėjo 29–30 d. Vytauto Didžiojo universitete vyko Litvakų kultūros forumas. Forumą organizavo projekto „Kaunas – Europos kultūros sostinė 2022“ ir programos „Atminties biuras“ komanda kartu su pasaulio litvakais.

2022 m. spalio. Migrantologė dr. Violeta Parutis – pirmoji Vytauto Kavolio vardo tarpdisciplininės profesūros vizitų programos dalyvė. Viešnagę Vytauto Didžiojo universitete pradėjusi nuotolinėmis paskaitomis dar pavasarį, spalį tyrėja atvyko į VDU Kaune. Mokslininkės paskaitos buvo skirtos įvairių sričių ir pakopų studentams bei plačiajai visuomenei.

2022 m. spalį Vytauto Didžiojo universitete apsilankė Kiniškojo Honkongo universiteto filosofijos profesorius Saulius Geniušas. Mokslininkas vedė paskaitas įvairių sričių studentams ir VDU bendruomenei kaip V. Kavolio tarpdisciplininės profesūros programos dėstytojas ir skaitė pranešimą VDU Pasaulio lietuvių universiteto simpoziume.

2022 m. spalio. Vytauto Didžiojo universitetas paskelbė spalį lietuvių diasporos mėnesiu ir pakvietė skirti dėmesio lietuvių diasporai – jos istorijai, bendruomenių, lituanistinių mokyklų veiklai bei diasporos jaunimui aktualioms studijoms Vytauto Didžiojo universitete. Tai – renginių ciklas, jungiantis VDU, kitų organizacijų, institucijų ir pavienių mokslo ir kūrybos atstovų iniciatyvas, susijusias su lietuvių diasporos tematika. Vyko diskusijos, paskaitos (dr. Teresės Ringailienės, doc. dr. Rūsčio Kamuntavičiaus), susitikimai, pianisto Rimanto Vingro koncertas.

2022 m. spalio 10–14 d. pagal mainų programą „Erasmus+“ Vytauto Didžiojo universiteto Muzikos akademijoje svečiavosi sąjungos „Nuova Antidogma Musica“ (Italija) atstovė, profesionali klavesinininkė Nijolė Dorotėja Beniušytė. Atlikėja kilo iš Lietuvos, tačiau šiuo metu gyvena ir dirba Italijoje, užsiima koncertine, pedagogine veikla.

2022 m. spalio 27–29 d. Vytauto Didžiojo universitetas pakvietė į VDU Pasaulio lietuvių universiteto simpoziumą. Renginyje vyko gyvai universitete ir nuotoliniu būdu.

Minint Lietuvos universiteto šimtmetį ir atsižvelgiant į pastarųjų metų aktualijas, Lietuvos ir pasaulio lietuvių mokslo, meno ir kūrybos bendruomenė diskutavo apie laisvę ir jos įprasminimo formas. Simpoziumo programoje buvo aptariama Lietuvos universiteto tradicijos reikšmė mūsų šaliai ir lietuvių išeivijai, diskutuojama, kaip studijas, mokslą, meną ir kūrybą palietė globalūs pastarųjų metų įvykiai, kaip į tai reaguoja Lietuva ir pasaulis.

Simpoziume pranešimus skaitė ir diskusijose dalyvavo Lietuvoje ir užsienyje gyvenantys lietuviai arba lietuviškų šaknų turintys pranešėjai: filosofas prof. Saulius Geniušas (Kinija), verslo konsultantė Ann Senn (JAV), žurnalistas, vertėjas dr. Mykolas Druga (Lietuva), informatikė Indrė Grigaravičiūtė (Norvegija), istorikė prof. Indrė Čuplinskas (Kanada), edukologė dr. Jolita Buzaitytė-Kašalynienė (Lietuva), sociologė, meno kritikė dr. Judita Sedaitis (JAV), futurologė Kristina Dryža (Lietuva, Australija), filosofas prof. Gediminas

Karoblis (Lietuva, Norvegija), filosofas Rimas Čuplinskas (Lietuva), istorikas Domas Boguševičius (Lietuva).

VDU Pasaulio lietuvių universiteto simpoziumą remia Vytauto Didžiojo universitetas, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, „Globali Lietuva“ ir Lietuvių fondas.

VDU Lietuvių išeivijos institute

2022 m. spalio 6 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko susitikimas ir pokalbis su Argentinos lietuviu, verslininku, visuomenininku Victoru Antonio Barzdziūmi. Pokalbio tema – „Argentinos lietuvių ūkiškumas vakar ir šiandien“. Svečią kalbino prof. Egidijus Aleksandravičius.

Renginį organizavo Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus, Pasaulio lietuvių universitetas, VDU Lietuvių išeivijos institutas.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2022 m. rugsėjo 13 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko susitikimas su Australijos lietuviu, dailininke, rašytoja Francesca Jūrate Sasnaitis. Ji gimė 1958 m. Australijoje, Melburne. 2019 m. Vakarų Australijos universitete įgijo kūrybinio rašymo srities daktaro laipsnį. Pokalbį moderavo rašytoja, literatūrologė Sandra Bernotaitė.

2022 m. spalio 18 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko susitikimas su Pietų Amerikos lietuviu Liudviku Jakavičiumi. Per susitikimą buvo eksponuojamos L. Jakavičiaus šeimos archyvo relikvijos, istorinės knygos, dokumentai, šeimos nuotraukos ir portretai. Svečią kalbino istorikas Arūnas Antanaitis.

2022 m. spalio 25 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje poetas, vertėjas, literatūros kritikas Marius Burokas pristatė Baltijos šalių literatūros metinį žurnalą anglų kalba „No More Amber – The Baltic Literary Review“ ir projektą „Vilnius Review“, kuriuo siekiama suteikti erdvės ir balsą išeivijoje rašantiems lietuviams, emigrantų kūrybai. Popietėje dalyvavo ir Amerikoje gimęs ir augęs lietuvių kilmės vertėjas, poetas, Vilniaus universiteto dėstytojas Rimas Užgiris. Renginys yra VDU Pasaulio lietuvių universiteto simpoziumo kultūrinė dalis.

2022 m. spalio 26 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje buvo pristatyta išeivijos inžinieriaus, fotografo Kazio Daugėlos (1912–1999) išskirtinė fotografijų paroda, kurioje pasakojama apie lietuvių karo pabėgėlių gyvenimą Vokietijoje.

K. Daugėlos fotografijas ir fotografijų negatyvus Lietuvių išeivijos institutui padovanojo jų autoriaus giminaitis Antanas Skaistgiris. Instituto archyve yra saugoma 160 vienetų K. Daugėlos negatyvų kolekcija, dokumentuojanti Kempteno DP stovyklos gyvenimą. Dauguma negatyvų yra suskaitmeninti, – už šią galimybę galima padėkoti VDU Menų fakulteto Šiuolaikinių menų katedrai ir jos vedėjui doc. dr. Tomui Pabedinskui. Idėja surengti K. Daugėlos darbų parodą brendo jau seniai, prie jos rengimo prisidėjo A. Antanaitis, Eglė Lukšaitė, Inesa Kuliavaitė-Čepaitienė, prof. dr. Dalia Kuizinienė.

Kitose institucijose

2022 m. gegužės 5 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugoma išsamiausia lietuviškų ritinėlių pianolai kolekcija. Tai – ypatingi lietuvių muzikinės kultūros artefaktai, ilgą laiką netyrinėti ir net neminėti. Išleisti 1920–1930 m. JAV, šie ritinėliai tapo išskirtiniu JAV lietuvių bendruomenės kultūrinės veiklos rezultatu.

Virtualioje parodoje eksponuojamus ritinėlius įgrojo vienas žymiausių pianolininkų (taip yra vadinami atlikėjai, grojantys pianola) Bobas Berkmanas (Bafalas, JAV). Suskaitmenintus garso įrašus suredagavo garso režisierius Darius Špakauskas (Torontas, Kanada).

Parodą parengė Nacionalinės bibliotekos Paslaugų departamento Muzikos ir vizualiųjų menų skyriaus muzikologas dr. Darius Kučinskas (tekstai, eksponatai) ir vyriausioji bibliografe Greta Gražulytė (apipavidalinimas). Paroda parengta atnaujiname portale *epaveldas.lt*.

2022 m. birželio 1 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos generalinis direktorius prof. dr. Renaldas Gudauskas pasirašė autorinę licencinę skaitmeninimo sutartį su Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) atstove Lietuvoje V. Bandis. Sutartimi buvo numatyta pratęsti pagrindinio PLB žurnalo „Pasaulio lietuvis“ skaitmeninimo darbus ir taip atverti vartotojams dar daugiau žurnalo turinio.

2022 m. birželio 16 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Adolfo Damušio demokratijos studijų centras jau šeštą kartą pakvietė į Adolfo Damušio politinių studijų dienų konferenciją. Šiais metais, minint „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ 50-metį, konferencijos pranešimus siejo tema „Sovietų okupuota Lietuva per „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ prizmę: žmonės, įvykiai, atgarsiai“.

Konferencijoje tiesiogiai ir virtualiai dalyvavo tyrėjai iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus, Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvos istorijos instituto, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos.

Išskirtinis buvo Adolfo Damušio demokratijos studijų centro tarybos narės, buvusios diplomatės Gintės Damušytės, prisidėjusios prie „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ sklaidos Vakaruose, pasakojimas ir įžvalgos. G. Damušytė stebėjo su leidiniu susijusius procesus, jo daromą poveikį Vakarų pasaulio viešojoje erdvėje. Jos teigimu, šaltojo karo metais „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“ buvo vienas svarbiausių šaltinių apie tikinčiųjų ir žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Leidinio tiražas Lietuvoje buvo nedidelis, o užsienyje leidinys buvo skaitomas per įvairias radijo stotis, perspausdinamas. „Kronika“ domėjosi JAV Kongresas, Europos ir kitų demokratinių šalių parlamentai.

2022 m. birželio 30 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje apsilonkė dvi dešimtys rašytojų, vertėjų, literatūros kritikų, iš keliolikos pasaulio šalių atvykusių į antrąjį Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimą.

Nacionalinės bibliotekos Valstybingumo erdvėje suvažiavimo svečiai apžiūrėjo diasporos autorių knygų parodą, parodų salėje (III a.) eksponuojamą fotografo Edžio Jurčio fotografijų parodą „Būties nerimas“.

2022 m. liepos 22 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje viešėjo liuanistinių mokyklų mokytojai, iš įvairių pasaulio kampelių atvykę į Vytauto Didžiojo universiteto intensyvias liuanistines studijas. Nacionalinėje bibliotekoje jie klausėsi Dokumentinio paveldo tyrimų departamento (DPTD) darbuotojų paskaitų, apžiūrėjo tuo metu veikusias parodas, diskutavo su bibliotekos darbuotojais.

2022 m. rugpjūčio 11 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje apsilankė Ukrainos lietuvių bendruomenės (ULB) pirmininkė D. Makarova. Kalbėdamasi su Dokumentinio paveldo tyrimų departamento direktore dr. Jolanta Budriūniene, viešnia išsamiai apžvelgė iki 2022 m. vasario 24 d. vykdytas aktyvias bendruomenės visuomenines, kultūrines, švietimo veiklas, bendruomenės narių padėtį prasidėjus karui. D. Makarova aptarė ir naujausius lietuvių diasporos Ukrainoje istorijai skirtus darbus, kurie dėl pandemijos, o vėliau – prasidėjusių karo veiksmų dar nebuvo pristatyti visuomenei.

2022 m. spalio 5 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondus papildė literatūros tyrinėtojos, teatrologės, visuomenės veikėjos prof. Irenos Veisaitės (1928–2020) asmeninė biblioteka, kurią maloniai perdavė jos dukra Alina Slavinsky.

Dešimtmečius kaupta turtinga asmeninė biblioteka atspindi itin platų I. Veisaitės akiratį ir intelektualumą, išskirtinį estetinį skonį, visuomeninės, akademinės ir kultūrinės veiklos ir interesų lauką. Bibliotekoje sukaupta knygų lietuvių, anglų, vokiečių ir kitomis kalbomis. Nacionalinė biblioteka, nuo šiol saugosianti I. Veisaitės asmeninės bibliotekos vientisumą, inicijuos jos tyrinėjimus ir parodas, kvies skaityti visus, kas nori geriau pažinti šią iškilų kultūros asmenybę.

Kroniką parengė Ričardas JARAMIČIUS

Šaltiniai

<https://adamkuslibrary.lt/>

<https://www.draugas.org/>

<https://www.bernardinai.lt/>

<https://www.lrt.lt/>

<https://plb.lt/>

<https://plb.lt/document-category/2022-m/>

<https://lvk.lcn.lt/>

<https://www.lrp.lt/>

<https://lrs.lt/>

<https://lrv.lt/>

<https://www.lnb.lt/>

<https://smsm.lrv.lt/>

<https://www.urm.lt/>

<https://www.vdu.lt/>

<http://pasauliolietuvis.lt/>

<http://pasauliolietuviai.lt/>

Apie autorius

ADOMAVIČIENĖ
Laimutė	Humanitarinių mokslų daktarė,
nepriklausoma tyrėja
El. paštas: laimute.adomaviciene@gmail.com
ALEKSANDRAVIČIUS
Egidijus	Humanitarinių mokslų daktaras,
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros profesorius,
Lietuvių išeivijos instituto direktorius
El. paštas: egidijus.aleksandravicius@gmail.com
BERNOTAITĖ
Sandra	Klaipėdos universiteto
Filologijos katedros doktorantė
El. paštas: sandrabern@yahoo.com
DAPKUTĖ
Daiva	Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja
El. paštas: daiva.dapkute@vdu.lt
GRIGARAVIČIŪTĖ
Sandra	Humanitarinių mokslų daktarė,
Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro
vyriausioji istorikė
El. paštas: sandra.grigaraviciute@gmail.com
JAKUCEVIČIENĖ
Raminta	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė
El. paštas: lisauskaite.ra@gmail.com
JARAMIČIUS
Ričardas	Istorijos magistras,
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantas
El. paštas: ricardas.jaramicius@vdu.lt

KUČINSKAS Darius	Humanitarinių mokslų daktaras, Kauno technologijos universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų akademinio centro docentas El. paštas: darius.kucinskas@ktu.lt
KUIZINIENĖ Dalia	Humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Lituanistikos katedros profesorė, Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja El. paštas: dalia.kuiziniene@vdu.lt
MIKULSKAITĖ Eglė	Vytauto Didžiojo universiteto Lituanistikos katedros doktorantė El. paštas: egle.mikulskaite@gmail.com
PETRAITYTĖ- BRIEDIENĖ Asta	Humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja El. paštas: asta.petraityte-briediene@vdu.lt
RUPŠIENĖ Alisija	Istorijos magistrė, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto administratorė El. paštas: alisija.rupsiene@vdu.lt
SKIRIUS Juozas	Humanitarinių mokslų daktaras, profesorius, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas El. paštas: juozas.skirius@vdu.lt
STRUMICKIENĖ Ilona	Humanitarinių mokslų daktarė, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Valstybingumo centro vadovė El. paštas: ilona.strumickiene@gmail.com
ŠIMĖNIENĖ Akvilė	Humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto tyrėja, Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto lektorė El. paštas: akvile.simeniene@yahoo.es

Reikalavimai straipsniams

Nuo 2006 m. Lietuvių išeivijos instituto leidžiamas akademinis žurnalas „Oikos“ (gr. *na-mai*) yra skirtas Lietuvos ir kitų kraštų migracijos procesų, migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos. Skatinant tarpdalykinius tyrimus, žurnale publikuojami įvairių mokslo šakų (sociologijos, antropologijos, migracijos politikos istorijos, literatūros istorijos, literatūrologijos, diasporos istorijos, teatrologijos ir kitų sričių) mokslinių tyrimų rezultatai.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Žurnalui teikiami straipsniai yra recenzuojami dviejų redakcijos kolegijos paskirtų recenzentų.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – ne mažesnė nei 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto tartis su redakcija. Tekstai žurnalo redakcijai pateikiami A4 formato „Times New Roman“ 12 šrifto, 1,5 eilutės intervalu.

Straipsniai turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie teksto būtina pridėti santrauką ir raktažodžius anglų bei lietuvių kalbomis (600–1 000 spaudos ženklų).

Išnašos pateikiamos puslapio apačioje, numeracija ištisinė. Straipsnio pabaigoje pridama literatūra.

Straipsniuose citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto. Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo kalba laikantis nustatytų svetimvardžių gramatinimo taisyklių (žiūrėti <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). Pirmą kartą tekste pateikiamas visas asmens vardas ir pavardė, toliau rašytina jo (jos) vardo pirmoji raidė ir pavardė. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti vietovardžių pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Straipsnio pabaigoje autorius (-iai) turi nurodyti savo vardą, pavardę, instituciją, kuriai atstovauja, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Tekstus prašome siųsti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutui el. paštu lii@vdu.lt arba vyr. redaktorei Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt. Jeigu kiltų neaiškumų, prašome kreiptis į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, tel. (8 37) 327 839).

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse „EBSCO Publishing“ duomenų bazėse <http://www.ebscohost.com/>.

Bibliografiniai aprašai rengiami pagal Čikagos citavimo stiliaus bibliografijos metodą („Chicago: notes and bibliography method“).

Išnašų pavyzdžiai

Knyga: 1 autorius

Pavardė, Vardas, *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas (-i) puslapis (-iai).

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braummüller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatariewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

Vėliau tekste pakartotinai cituojant tą patį šaltinį, išnašoje pateikiamas sutrumpintas bibliografinis aprašas: autoriaus pavardė, sutrumpintas cituojamo šaltinio pavadinimas (rekomenduojama trumpinti iki 4 žodžių), cituojami puslapiai.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Knyga: 2 arba 3 autoriai

Pavardė¹, Vardas¹ ir Pavardė², Vardas², *Knygos antraštė: paantraštė*, laida. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojami puslapiai.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

4 ir daugiau knygos autorių

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Knygos dalis (skyrius)

Pavardė, Vardas, „Knygos dalies / skyriaus antraštė: paantraštė“, in *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Straipsnis

Pavardė, Vardas, „Straipsnio pavadinimas“, *Žurnalo pavadinimas* nr. (metai), cituojami puslapiai:

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Lauras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archyvinis šaltinis

Šaltinio pavadinimas, Archyvas (pirmą kartą visas pavadinimas, vėliau – sutrumpintas), fondo / kolekcijos pavadinimas arba nr., aplanko nr., bylos nr., cituojamas puslapis arba lapas:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slaptas raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Interneto puslapis

Pavardė, Vardas, „Interneto puslapio pavadinimas“, *Interneto tinklalapio pavadinimas*, paskelbta / atnaujinta / žiūrėta data, interneto adresas:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Literatūra

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros šaltinių sąrašas, sudarytas pagal autorių pavardės abėcėlės tvarką (be numeracijos). Jeigu autorių nėra, rikiuojama pagal antraštes, jeigu antraštė prasideda artikieliu (*a, an, the, der* ir kt.) – pagal antrąją antraštės žodį.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

„The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940“, in *Documents and Materials*, eds. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, „Autobiography and the Cultural Moment“, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Submission Guidelines

Since 2006 the Lithuanian Emigration Institute has been publishing a scholarly journal called “Oikos” (from the Greek word meaning *home*) devoted to discussing contemporary migration processes involving Lithuania and other countries, the migration policies of Lithuania and other countries, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents. In order to foster interdisciplinary research it also publishes the results of scholarly research in sociology, anthropology, literary studies, history of literature, theater studies, history of migration policy, history of the diaspora, and related disciplines.

Articles are published in Lithuanian and English. Submissions are evaluated by two reviewers assigned by the “Oikos” Editorial Board.

Articles should not exceed 40,000 characters in length, while reviews should be at least 10,000 characters in length. Articles exceeding, or reviews falling short of, the recommended length should be discussed beforehand with the Editorial Board. Texts must be submitted in A4 format, “Times New Roman” 12-pt. font, and be one-and-a-half spaced (1,5).

Articles must meet standard academic requirements. These include a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. The text must include summaries (from 600 to 1,000 characters long) and keywords in both English and Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the bottom of the page. The article must end with a bibliography.

Quotations are to be placed within double quotation marks without changing the font. In Lithuanian texts, non-Lithuanian personal names are written in the original language in accordance with the established rules for grammatically rendering foreign names

(<http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). On the first occasion of use in a text, the whole of a person's name and surname is given. In Lithuanian texts, frequently used place names about which information is readily available in standard encyclopedias are to be rendered traditionally according to the way they are pronounced, whereas rare place names not having a transliteration are to be written in their original language.

At the end of the article the author(s) must indicate his, her, or their name(s) and surname(s), institution(s), academic degree(s), electronic address(es), and telephone number(s).

Please send the text(s) to Vytautas Magnus University's Lithuanian Emigration Institute at lii@vdu.lt or to the Editor-in-Chief Dalia Kuizinienė at dalia.kuiziniene@vdu.lt. If you have any questions please contact the Lithuanian Emigration Institute by mail at S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, or by e-mail at lii@vdu.lt, or by phone at 837 327 839.

"Oikos" is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>.

Notes and bibliography follow "The Chicago Manual of Style".

Sample footnotes

Book: one author

Surname, name, *Title and subtitle* (if any). Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Kiaupa, Zigmas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

If in the same text this source is cited again, a brief bibliographic description in the footnote suffices: Author's surname: shortened title (up to 4 words), page(s) cited.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Book: two or three authors

Surname1, Name1 and Surname2, Name2, *Title and subtitle* (if any), edition. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

Book: four or more authors

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Book: part, section, chapter

Surname, name, "Title of book part, section, chapter: subtitle", in *Book title and subtitle*. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Article

Surname, Name, "Title of article", *Name of journal* (year), page(s) cited.

- ¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.
- ² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.
- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfio seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archival source

Name, Archives (full name at first, short version on later occasions), collection name or no., folder no., file no., page(s) cited:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Brazilevičiaus slapta raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Web page

Surname, Name, "Name of web page", *Name of web site*, "Title of book part, section, chapter: subtitle", Date of publication, renewal or last perusal, internet address:

- ¹ Hand, Becky, "All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes", *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ "Chicago-Style Citation Quick Guide", *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Bibliography

The bibliography lists the authors by surnames in alphabetical order (without numbering). If there are no authors, the works are listed by their titles; if the title begins with an article (*a*, *an*, *the*, *der*, etc.), the titles are ordered by their second word.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilių asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

“The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940”, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, “Autobiography and the Cultural Moment”, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių išeivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006) - . – Vilnius : Versus aureus, 2006- .
Nr. 2 (34). – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2022. – 258 p. – Bibliografija straipsnių gale.

OIKOS 2022 Nr. 2 (34)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.34>

Redaktorė *Simona Grušaitė-Šukienė* (lietuvių k.)
Redaktorius *Mykolas Jurgis Drunga* (anglų k.)
Maketuotojas *Kęstutis Obelenis*

2022 06 27. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K22-031

Išleido:
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt

Spausdino:
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt